NARODOWY INSTYTUT DZIEDZICTWA

STOWARZYSZENIE
KONSERWATORÓW ZABYTKÓW

POLSKI SŁOWNIK BIOGRAFICZNY KONSERWATORÓW ZABYTKÓW

Zeszyt 4

Warszawa 2011

NARODOWY INSTYTUT DZIEDZICTWA

STOWARZYSZENIE
KONSERWATORÓW ZABYTKÓW

POLSKI SŁOWNIK BIOGRAFICZNY KONSERWATORÓW ZABYTKÓW

Zeszyt 4

Pod redakcją
Iwony Błaszczyk, Henryka Kondzieli,
Hanny Krzyżanowskiej, Małgorzaty Merkel-Massé

Warszawa 2011

ISBN 978-83-931656-7-4

Wydawca:

NARODOWY INSTYTUT
DZIEDZICTWA
NATIONAL HERITAGE BOARD OF POLAND

ul. Szwoleżerów 9, 00-464 Warszawa
tel. 22 628-48-41, e-mail: info@nid.pl
www.zabytek.pl

Druk: Geokart, Rzeszów

Autorzy biogramów

Anna Adamczyk
Marian Arszyński
Ewa Barylewska-Szymańska
Zbigniew Beiersdorf
Iwona Błaszczyk
Anna Bogdańska
Tadeusz Borsa
Lidia Bruszewska
Ryszard Danecki
Grażyna Dzisko-Wadas
Barbara Fischinger
Jacek Friedrich
Andrzej Gaczoł
Grzegorz Grajewski
Marek Grześkiewicz
Edyta Hankowska-Czerwińska
Danuta Kłosek-Kozłowska
Zofia Kochanowicz-Milewska
Henryk Kondziela
Marek Konopka
Hanna Krzyżanowska
Wojciech Kurpik
Kazimierz Kuśnierz
Bożena Leszkowicz
Renata Linette
Alicja Lutostańska
Jadwiga Łukaszewicz
Beata Makowska
Teresa Mayer
Franciszek Midura
Henryk Marian Morawski
Zygmunt Nocoń
Henryk Nowakowski
Bogusław Paprocki
Edyta Pasek-Paszkowska
Janusz Prusiewicz
Danuta i Feliks Ptaszyńscy
Danuta Ptaszyńska
Andrzej Rembalski
Jan Rutkowski
Stanisław Stawicki
Urszula Stępień
Kazimierz Śliwa
Barbara Tondos
Weronika Węcławska-Lipowicz
Ewa Wiłkojć
Andrzej Woiński
Jarosław Maciej Zawadzki

Od redakcji

Pierwszy zeszyt *Polskiego słownika biograficznego konserwatorów zabytków* [PSBKZ], który oddany został czytelnikom w 2000 r., był rezultatem wstępnego etapu prac podjętych przez zespół autorów i redaktorów realizujących inicjatywę zgłoszoną i zaaprobowaną przez Walny Zjazd Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków. Podkreślić należy, że prace przygotowawcze, opracowanie biogramów i ich wydanie było możliwe dzięki dotacjom przyznanym przez Generalnego Konserwatora Zabytków, o które zabiegał Zarząd Główny SKZ. Drugi zeszyt PSBKZ został oddany do druku niestety dopiero po sześciu latach w 2006 r., ponieważ wcześniej nie udało się uzyskać środków finansowych na druk. Przyznana wówczas dotacja pozwoliła ponadto na zebranie i opracowanie kolejnych biogramów. Opublikowanie ich w trzecim zeszycie nastąpiło w wyniku porozumienia zawartego między Stowarzyszeniem Konserwatorów Zabytków a Krajowym Ośrodkiem Badań i Dokumentacji Zabytków, który podjął się także pokrycia kosztów opracowania i wydania następnych zeszytów. Czwarty zeszyt PSBKZ wydany został przez Narodowy Instytut Dziedzictwa, który kontynuuje działalność KOBiDZ.

Słownik przeznaczony jest dla możliwie szerokiego grona czytelników. Dlatego łączy cechy opracowania przystępnego z wymogami naukowej precyzji, a w szczególności jest zgodny z zasadami przyjętymi i obowiązującymi przy pracy nad tego rodzaju publikacjami. Jego celem jest dostarczenie możliwie najbardziej rzetelnej, dokładnej i wszechstronnej informacji o ludziach działających na obecnych oraz dawnych ziemiach polskich, którzy zapisali się swą działalnością na polu konserwacji, restauracji, inwentaryzacji, dokumentacji i badań naukowych obiektów zabytkowych.

PSBKZ zawiera biogramy osób profesjonalnie uczestniczących w procesach konserwacji i ochrony zabytków, kształtowaniu myśli konserwatorskiej i dokumentowaniu historii konserwacji i ochrony zabytków. Są to osoby:

- bezpośrednio zajmujące się konserwowaniem dzieł sztuki i zabytków kultury materialnej,
- projektujące prace przy zabytkach,
- sporządzające plany zagospodarowania przestrzennego i rewaloryzacji zespołów zabytkowych oraz obszarów chronionych,
- prowadzące badania archeologiczne i architektoniczne na potrzeby prac przy zabytkach,

– zajmujące stanowiska kierownicze i działalności podstawowej w państwowej służbie konserwatorskiej oraz wykonawstwie prac przy zabytkach,
– będące autorami prac z dziedziny teorii, prawa, metodyki, historii ochrony zabytków, a także krytyki konserwatorskiej,
– będące autorami studiów na potrzeby ochrony i konserwacji zabytków,
– wykazujące aktywną działalność w organizacjach zajmujących się ochroną zabytków przed powołaniem państwowej służby konserwatorskiej.

Słownik zawiera biogramy osób nieżyjących:
– narodowości polskiej lub polskiego pochodzenia bez względu na miejsce działalności,
– innych narodowości, jeżeli ich działalność dotyczyła zabytków znajdujących się w obecnych granicach państwa polskiego.

Zasięg chronologiczny PSBKZ obejmuje okres od początków działalności w tej dyscyplinie w końcu XVIII w., aż do czasów współczesnych. Chcielibyśmy, aby w sposób możliwie szeroki uwzględnione zostały w *Słowniku* postaci działające w czasach najbliższych, których brak biografii odczuwa się szczególnie w dotychczasowych publikacjach.

Zestaw haseł jest z różnych względów w dużym stopniu przypadkowy, jakkolwiek staraliśmy się dać możliwie reprezentatywny zbiór biogramów uwzględniających ludzi różnych specjalności, działających w dziedzinach ogólnie określonych jako ochrona zabytków. W haśle – przy określeniu zawodu, stanowiska lub charakteru działalności – termin „konserwator" został użyty tylko w odniesieniu do osób, które z wykształcenia były konserwatorami dzieł sztuki lub przez lata wykonywały prace konserwatorskie względnie pełniły funkcję w służbie ochrony zabytków. Niektóre biogramy zostały skrócone i dostosowane do przyjętej koncepcji *Słownika*.

Zamiarem inicjatorów jest przygotowywanie PSBKZ systemem holenderskim. Przewiduje się, że w przyszłych latach będą się ukazywać kolejne zeszyty, zawsze w układzie alfabetycznym.

Na ostatnich stronach znajduje się wykaz biogramów zamieszczonych w pierwszym, drugim, trzecim i czwartym zeszycie *Polskiego słownika biograficznego konserwatorów zabytków*.

Biogramy

Adamczyk Jan
Bergau Friedrich
Blankenstein Albert
Burgemeister Ludwig
Büsching Johann
Chrzanowski Tadeusz
Conrades Berthold
Conwentz Hugo
Cydzik Jacek
Cynalewski Brunon
Czapska Anna
Danilewicz Jan
Dąbrowski Marian
Drywa Zbigniew
Eichendorff Benedikt
Fendrich Bruno
Fischinger Andrzej
Gawlik Zygmunt
Gawor Janusz
Grundmann Günther
Hankowska Romualda
Jasiecki Karol
Jedynakiewicz-Kwiatkowska Krystyna
Johannes Heinz
Kilarski Maciej
Klimek Adam
Korpacz Jadwiga
Kostynowicz Roman
Kot Henryk
Kowalski Władysław
Krause Janusz
Krygier Eugeniusz
Kubiakowski Marian
Kucharzewski Jacek
Kusztelski Leopold
Kwiatkowski Edward
Latour Stanisław
Leśniewski Tadeusz
Ligęza Maria
Litwinionek-Guść Małgorzata
Lutsch Hans
Madejska Lubomira
Marcinkowski Henryk
Matejkiewicz Władysław
Mazurkiewicz August
Milewski Adrian
Morawski Paweł
Morwitz Zygmunt
Niziński Lesław
Nowiński Krzysztof
Otrząsek Jerzy
Pawuła-Piwowarczyk Regina
Popławska Adrianna
Radwan Mieczysław
Rokoszny Józef
Romanowicz Aldona
Rutkowski Jan
Schön Heinrich
Schultz Johann
Schwarz Franz
Sikora Marian
Skibińska Jadwiga
Skibniewski Stanisław
Sobocki Wojciech
Stryjeński Tadeusz
Stryowski Wilhelm

Swaczyna Irena
Szandomirski Jerzy
Szczuka Jerzy
Szukała Teodor
Szwej Jerzy
Szymański Stanisław
Ślesiński Władysław
Tereszczenko Jadwiga
Tur Jerzy
Ulatowski Roman
Uszyński Kazimierz
Ważny Jerzy
Werc Aleksander
Węcławski Jan
Wierzbanowska-Uske Bogna
Witkowski Adam
Witwicki Michał
Woyda Stefan
Wyszyńska-Prosnak Joanna
Zelek Roman
Zin Wiktor
Zinserling Borys
Żuk Kazimierz
Żurowski Tadeusz

Skróty bibliograficzne

Czasopisma

BHS	„Biuletyn Historii Sztuki"
BHSiK	„Biuletyn Historii Sztuki i Kultury"
KAiU	„Kwartalnik Architektury i Urbanistyki"
OZ	„Ochrona Zabytków"
SzZ	„Spotkania z Zabytkami"

Serie wydawnicze

BMiOZ	Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków
PSB	Polski Słownik Biograficzny
TK	Teka Konserwatorska

Wydawnictwa często cytowane

EW	*Encyklopedia Warszawy*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 1994
Łoza, *Architekci*	S. Łoza, *Architekci i budowniczowie w Polsce*, Warszawa 1954
WSB	*Wielkopolski słownik bibliograficzny*, PWN, Warszawa-Poznań 1981

Miejsca wydania

Gd.	Gdańsk	Sz.	Szczecin
Kat.	Katowice	Tar.	Tarnów
Kiel.	Kielce	Tarnob.	Tarnobrzeg
Kr.	Kraków	Tor.	Toruń
L.	Lublin	W.	Warszawa
Lw.	Lwów	Wil.	Wilno
Ł.	Łódź	Wł.	Włocławek
Ol.	Olsztyn	Wr.	Wrocław
Op.	Opole	Zam.	Zamość
P.	Poznań	ZG.	Zielona Góra
Rz.	Rzeszów		

A

ADAMCZYK Jan Leszek (1951-2010), historyk sztuki.

Ur. 12 I 1951 w Kielcach. Był synem nauczycieli Stanisława i Heleny z Szczerczaków. Maturę uzyskał w 1968 w II Liceum Ogólnokształcącym im. J. Śniadeckiego w Kielcach. W tym samym roku podjął pierwszą pracę w miejscowym Muzeum Świętokrzyskim. W roku następnym rozpoczął studia na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniw. Jagiellońskiego w Krakowie na kierunku historii sztuki. W l. 1970-72 podróżował z kolegami, za zarobione w Szwecji pieniądze, po krajach Europy (Niemcy, Francja, kraje Beneluksu, Włochy) – szlakiem architektury średniowiecznej i szlakiem sztuki nowożytnej. Plonem tych wypraw były setki przezroczy dla Instytutu Historii Sztuki UJ do celów dydaktycznych. W l. 1973-74 przebywał w Londynie. Pracę magisterską napisaną pod kierunkiem prof. Lecha Kalinowskiego, zatytułowaną *Dwie formy wnętrza kościoła Benedyktynek w Staniątkach*, obronił w 1975, uzyskując dyplom magistra historii sztuki. Praca ta w konkursie imienia ks. prof. dra Szczęsnego Dettloffa, organizowanym przez Stow. Historyków Sztuki w 1980 uzyskała w swej kategorii główną nagrodę, a następnie ukazała się drukiem w „Zeszytach Naukowych UJ" (seria „Prace z Historii Sztuki" 1981, z. 16). W 1975 A. wykonywał inwentaryzację zabytków ruchomych z terenu d. powiatu jędrzejowskiego na zlecenie woj. konserwatora zabytków w Kielcach. Od sierpnia 1975 do kwietnia 1976 pracował w Muzeum Narodowym w Kielcach. W semestrze zimowym 1976/77 prowadził zajęcia z historii sztuki dla pierwszego roku polonistyki Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Kielcach.

W 1977 z powodów rodzinnych przeniósł się na Górny Śląsk. Nie mogąc znaleźć na Śląsku zatrudnienia w swoim zawodzie, do 1980 pracował jako asystent scenografa w Wytwórni Filmów Telewizyjnych, a następnie jako specjalista ds. kulturalno-oświatowych w Kombinacie Budownictwa Węglowego. Jednocześnie, na zlecenie woj. konserwatora zabytków w Kielcach, prowadził kwerendę źródeł ikonograficznych do zabytków Kielecczyzny, której wynikiem był katalog *Ikonografia zabytków Kielecczyzny w grafice i rysunku* (1980).

W 1980 powrócił do Kielc, rozpoczynając pracę w Pracowni Dokumentacji Naukowo-Historycznej Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków Oddział w Kielcach. Próbował także sił na polu literatury – wynikiem była powieść *Wybór* (1980). W PP PKZ, w l. 1980-81 opracował dokumentację zabytkowej fabryki w Dołach Biskupich. Część historyczna tej dokumentacji została opublikowana w formie książki *Fabryka tektury na Dołach Biskupich, dawniej „Witulin", pomnik kultury materialnej* (1982), która w ogólnopolskim konkursie organizowanym w 1986 przez Polskie Tow. Historii Techniki uzyskała nagrodę Muzeum Techniki NOT. Od końca 1981 kierował zespołem opracowującym w PP PKZ studium historyczno-urbanistyczne centrum Kielc, które zostało ukończone w początku 1991. Własnoręcznie przerysował wiele archiwalnych planów tego miasta i jego zabytków. W trakcie kwerend prowadzonych do studium, w l. 1982-84 zainicjował wydanie serii „Źródła do dziejów Kielc". Ukazało się w niej kilka zeszytów autorstwa A.: *Dom własny Maksymiliana Strasza* (1982), *Kielce*

na mapach z lat 1799 i 1804 (1982), *Kielce na planach z lat 1821 i 1823* (1983), *Pomiar Kielc z 1872 roku* (1984), a także napisany we współpracy z historykiem J. Szczepańskim *Park miejski w Kielcach* (1983). W końcu 1983 był na stypendium w Finlandii, na wydz. urbanistyki i architektury Politechniki w Helsinkach. Po powrocie opublikował artykuł *Historia i topografia Suomenlinny* (OZ 1985, nr 3-4). W 1986 jako pracownik PKZ krótko przebywał na Łotwie, gdzie prowadził badania architektoniczne barokowej kamienicy na ryskiej starówce (przy ul. Kaleju 4).

Jako członek i wiceprezes kieleckiego oddz. Stow. Historyków Sztuki był m.in. pomysłodawcą, współorganizatorem i uczestnikiem sesji: „Dwór polski w XIX wieku" zorganizowanej w 1986 w Kielcach. Angażował się w publiczne dyskusje (m.in. na łamach prasy) w obronie zabytków, jako przeciwnik ich wyburzeń i nadmiernych ingerencji w zabytkowe zespoły urbanistyczne.

W 1989 w Instytucie Historii Kultury Materialnej PAN w Warszawie obronił dysertację doktorską, której tezą były przemiany przestrzenne i funkcje Wzgórza Zamkowego w Kielcach w l. 1637-1789, napisaną pod kierunkiem prof. dra hab. Jana Pazdura. Praca ta w wersji przerobionej i rozszerzonej została wydana drukiem pt. *Wzgórze Zamkowe w Kielcach* (1991). Rok później otrzymał za nią główną nagrodę w konkursie na najlepsze prace studialne, naukowe i popularyzatorskie w zakresie ochrony zabytków i muzealnictwa ogłoszonym przez Ministra Kultury i Sztuki, Generalnego Konserwatora Zabytków i Stow. Konserwatorów Zabytków. Kolejną książką, efektem pracy nad urbanistyką Kielc, był *Rynek w Kielcach* (1993 i 2005). Jako uzupełnienie naukowych pozycji A. opracował *Przewodnik po zabytkach architektury i budownictwa Kielc* (1998).

W 1992 objęły go zwolnienia grupowe w PP PKZ. Od 1991 do 2002 pracował w Regionalnym Ośrodku Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego w Kielcach, prowadząc studia nad urbanistyką i krajobrazem kulturowym północnej Małopolski (obszar historycznego woj. sandomierskiego). Uczestniczył również w organizowanych przez Ośrodek sesjach naukowych. W tym okresie opracował *Inwentarz miast na terenie dawnego województwa sandomierskiego* (1996), a także opublikował artykuły w pracach zbiorowych: *Dworki miejskie – kanonie w Kielcach* [w:] *Dwór polski w XIX wieku*, 1992, *Średniowieczna architektura cysterska na Kielecczyźnie* [w:] *Cystersi, misjonarze Europy*, 1994, *Kielecka rezydencja biskupów krakowskich* [w:] *Siedziby biskupów krakowskich na terenie dawnego województwa sandomierskiego*, 1997, *Wytyczne konserwatorskie dla zespołu zamkowego – głos w dyskusji nad projektem rewaloryzacji Wzgórza Zamkowego w Kielcach* [w:] *Conservatio aeterna creatio est*, 1998, *Próba zagospodarowania dawnych posesji kanoniczych przed katedrą – nie zrealizowany projekt drukarni „Jedność" z lat dwudziestych* [w:] *Architektura pierwszych dziesięcioleci XX wieku w Kielcach*, 1999.

W l. 1997-99 prowadził zajęcia z historii kultury materialnej na studiach zaocznych Wszechnicy Świętokrzyskiej w Kielcach. Na Politechnice Świętokrzyskiej od 1996 wykładał dla studentów Wydz. Budownictwa Lądowego. Od kwietnia 2000 pracował na tej uczelni na stanowisku adiunkta, prowadząc wykłady z zakresu historii architektury, budownictwa i urbanistyki dla studentów całego Wydziału. Przez trzy lata, od 1999 do 2002, uczestniczył jako główny wykonawca w zespole z Politechniki Świętokrzyskiej, który pod kierunkiem prof. Tadeusza Polaka realizował projekt badawczy „Miasta obronne na kresach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej przed 1772 r.", finansowany przez Komitet Badań Naukowych. Udział A. polegał głównie na opracowaniu informacji historycznych, stanu badań i zachowanych źródeł dot. fortyfikacji miast na terenach zach. dzisiejszej Ukrainy, Białorusi, Litwy. Wyniki badań były publikowa-

ne. A. był współautorem publikacji: *Fortyfikacje miast na wschodnich kresach dawnej Rzeczypospolitej przed 1772 r.* – wydanej w trzech częściach, z podtytułami: *Materiały kartograficzne* (2001), *Katalog miast i osad miejskich z dziełami fortecznymi* (2002), *Stan zachowania* (2002). Powyższe studia skłoniły A. do podjęcia równolegle odrębnych prac badawczych, w których efekcie powstała rozprawa habilitacyjna *Fortyfikacje stałe na polskim przedmurzu od połowy XV do końca XVII wieku* (2004). Na jej podstawie rok później habilitował się na Wydz. Architektury Politechniki Wrocławskiej.

W ostatniej dekadzie życia A. napisał artykuły: *Europejski Orient* („Sprawy Nauki" 2005, nr 5); w pracach zbiorowych – *Fortyfikacje stałe na obszarze Wielkiego Księstwa Ruskiego* [w:] *W kręgu Hadziacza*, 2008, *Rozwój przestrzenny i zabudowa Kielc* (w druku). Dla „Słownika Biograficznego Techników Polskich" opracował hasła: *Link Jan Michał*, *Morando Bernardo*, *Tylman z Gameren*, *Witte Jan de*, *Fredro Andrzej*, *Jaroszewicz Jan*, *Fotyga Kasper*, *Borowiecki Wacław* (2008, 2009). Był współautorem tekstu w albumie *Między Wisłą a Pilicą. Skarby przyrody i kultury* (2001). Wynikiem jego współpracy ze znanym kieleckim rysownikiem i architektem Tadeuszem Wróblem były bogato ilustrowane książki popularyzujące wiedzę o zabytkach: *Portrety zabytków Kielc* (2004, 2008) i *Zabytki architektury na Kielecczyźnie* (2005). W ostatnich latach życia A. był zatrudniony na stanowisku profesora Politechniki Świętokrzyskiej.

Żonaty dwukrotnie. Z pierwszego małżeństwa ze Stefanią Węgrzyn, historykiem sztuki, miał syna Mateusza (ur. 1981, architekt). Drugą żoną była Anna z domu Adamczyk (przypadkowa zbieżność nazwisk).

Zmarł w Kielcach 12 I 2010, pochowany tamże na cmentarzu komunalnym w Cedzynie.

Materiały własne.

Anna Adamczyk

B

BERGAU Friedrich Julius Rudolf (1836--1905), architekt, historyk sztuki, główny konserwator zabytków w Prusach.

Ur. 1836 w majątku ziemskim Friedrichsruh k. Tapiau (ob. Gwardiejsk, obwód kaliningradzki) jako syn Juliusza, właściciela ziemskiego, i Joanny Baurath. W l. 1846--54 uczył się w gimnazjum realnym w Królewcu, następnie w l. 1854-55 odbywał praktykę budowlaną w dziale architektury administracyjnego zarządu zamku królewieckiego. Studiował w Berlinie architekturę i historię sztuki, a w 1858 zdobył tam uprawnienia kierownika budowy. W l. 1861--65 odbył liczne podróże studyjne, m.in. do Włoch. Poczynając od 1864, działał jako badacz i konserwator zabytków architektury na terenie Prus Zachodnich, m.in. w Lalkowych, Kwidzynie, Żarnowcu, Postolinie i Fromborku. Wyniki części tych badań i ekspertyz prac restauratorskich ogłosił drukiem (*Pfarrkirche zu Christburg*, „Danziger Katholisches Kirchenblatt", 1868; *Gutachten über eine beabsichtigte Restauration des Domes zu Frauenburg*, tamże, N.F. 6, 1870; *Die Kirche in Pestlin und deren Restauration*, Mitteilungen des Ermländischen Kunstvereins, 3, 1875; *Die Kirche in Reichenau betreffend*, Altpreussische Monatsschrift, 19, 1882). W 1868 objął stanowisko profesora w Szkole Sztuk Pięknych w Norymberdze, a w 1876 powierzono mu funkcję głównego konserwatora zabytków w Prusach. Na tym stanowisku wielokrotnie uczestniczył nie tylko w urzędowych decyzjach dotyczących zabytków w Prusach Zachodnich i Wschodnich, ale także opracowywał różne ważne programy generalnych przedsięwzięć w dziedzinie badań i ochrony zabytków. Był np. głównym autorem długofalowego programu prac badawczych i konserwatorskich w zakresie zabytków prahistorycznych w Prusach.

Zmarł 23 III 1905 w Norymberdze.

H. K e m k e, *Ein Beitrag zur Geschichte unserer provinziellen Altertumsforschung*, Altpreussische Monatsschrift, 47, 1910, s. 449; Altpreussische Biographie, t. I, Marburg 1974, s. 49.

Marian Arszyński

BLANKENSTEIN Albert Herman Wilhelm (1829-1910), architekt, inwentaryzator i restaurator zabytków architektury.

Ur. 10 I 1829 w Grafenbrück jako syn architekta Johanna Blankensteina. Gimnazjum im. Fryderyka Wilhelma w Berlinie ukończył w 1846. Następnie rozpoczął naukę zawodu geodety zakończoną w 1848 egzaminem państwowym. W tym charakterze zatrudniony został przy budowie linii kolejowej Drezdenko-Bydgoszcz. W l. 1849-51 studiował w berlińskiej Akademii Budownictwa, uzyskując uprawnienia kierownika budowy. Po odbyciu praktyki budowlanej podjął na tej samej uczelni dalsze studia, które ukończył w 1854 jako budowniczy lądowy i artystyczny. Początkowo znalazł zatrudnienie w pracowni projektów Gustawa Waesemanna. W 1857 rozpoczął pracę w Szczecinie, w Wydziale Architektury zarządu Prowincji Pomorze. Po kolejnym egzaminie w 1862 uzyskał jeszcze uprawnienia w zakresie budownictwa wodnego, drogowego i kolejowego. Trzy lata później, w związku z powołaniem w skład Ministerialnej Komisji

Budownictwa, przeniósł się do Berlina i podjął tam pracę w Akademii Budownictwa jako wykładowca historii architektury średniowiecznej. W 1872 powołano go, z tytułem radcy, na stanowisko architekta miejskiego. W tym okresie odbył też wiele podróży studyjnych, m.in. do Paryża, Wiednia, Londynu i Włoch. Awansując wielokrotnie w urzędniczej hierarchii, przez cały czas, aż do emerytury, zajmował eksponowane stanowiska w administracji budowlanej Berlina. Jako projektant miejskich inwestycji budowlanych przejawiał niewiarygodną wręcz aktywność. W 1887 został członkiem rzeczywistym Akademii Architektury.

Działał też na polu restauracji zabytków architektury. Ograniczając się tylko do jego działalności w Berlinie, można wymienić prace przy kościele Panny Marii i św. Mikołaja oraz przy Bramie Brandenburskiej. Wykonał też transfer części średniowiecznego ratusza staromiejskiego do parku w dzielnicy Babelsberg. Szczególne uznanie zyskał jednak przede wszystkim jako znakomity wykonawca inwentaryzacji pomiarowo-rysunkowych zabytków architektury. Na tym polu debiutował w latach 50. XIX w. jako współautor inwentaryzacji i badań kościoła Hagia Sofia w Stambule. Jednak największe znaczenie dla badań i konserwacji zabytków na obszarze Polski miała jego inwentaryzacja pomiarowo-rysunkowa Zamku Wysokiego w Malborku. Wykonał ją, niestety tylko częściowo, w 1868-69 przy pomocy swoich studentów z Akademii Budownictwa w Berlinie. Jej przebieg i swoje refleksje na temat zamku i ewentualnego ukierunkowania dalszych prac restauratorskich przedstawił w artykule *Über die Aufnahmen der Marienburg* („Deutsche Bauzeitung", 2, 1868). Zgodnie z początkowym zamysłem jego pomiarowe rysunki miały stanowić główną część albumowej monografii zamku, której opracowanie planował konserwator zabytków w Prusach F. von Quast. Chciał nią zastąpić znany album Fricka i Gilly'ego *Schloss Marienburg in Preussen* (1803), który dotyczył przede wszystkim Zamku Średniego, obrazował nieaktualny już stan zachowania zamku, nadto przestał już funkcjonować w obiegu czytelniczym. Publikacja ta doszła wprawdzie do skutku, jednak rysunki inwentaryzacyjne B. odegrały zasadniczą rolę jako materiał pomocniczy nie tylko w toku dalszych badań zamku, ale i w przebiegu jego restauracji. Jeszcze po latach zamierzał ją także wykorzystać B. Schmid w inwentarzu zabytków powiatu malborskiego, którego dokończenie uniemożliwił wybuch II wojny światowej. Znaczącą rolę w badaniach i restauracji zamku malborskiego odegrał B. nie tylko jako inwentaryzator. Pewien wpływ na ich ukierunkowanie i przebieg wywarł także jako członek nadzorującej te przedsięwzięcia Ministerialnej Komisji Budowlanej. W 1896 przeszedł w stan spoczynku.

Zmarł 6 III 1910 w Berlinie i pochowany został na tamtejszym cmentarzu Jerozolimskim.

J. J o s t, *Hermann Blankenstein*, „Zentralblatt der Bauverwaltung", 30, 1910, s. 149; A. L i n d e m a n n, *Hermann Blankenstein*, „Wochenschrift des Architektenvereins zu Berlin", 5, 1910, s. 113-115; M. K l i n k o t t, *Hermann Blankenstein*, [w:] *Baumeister, Architekten, Stadtplaner, Biographien zur baulichen Entwicklung Berlins*, Berlin br., s. 235-256; U. K i e l i n g, *Berlin. Baumeister und Bauten*, Leipzig 1987, s. 252; H. K n a p p, *Das Schloss Marienburg in Preussen, Quellen und Materialien zur Baugeschichte nach 1456*, Lüneburg 1990, s. 75.

Marian Arszyński

BÜSCHING Johann Gustav Gottlieb (1783--1829), historyk literatury i sztuki, miłośnik zabytków.

Ur. 19 IX 1783 w Berlinie jako syn Antoniego Friedricha, filozofa, pedagoga i teologa, oraz Margarethe Eleonore Reinbeck.

Po studiach prawniczych w Halle i Erlangen rozpoczął w 1806 w Berlinie pracę w administracji państwowej. Jednocześnie podjął badania w dziedzinie historii architektury i sztuki niemieckiej. W 1810 powierzono mu kierownictwo akcji zabezpieczania archiwaliów i dzieł sztuki w kasowanych klasztorach na Śląsku, a w 1811 we Wrocławiu przeszedł do pracy archiwalnej. Jednocześnie na imponującą skalę wzmógł swoją wszechstronną aktywność naukową i nawiązał szeroko rozgałęzione kontakty z czołowymi przedstawicielami niemieckich elit artystycznych i intelektualnych. W 1816 habilitował się na Uniw. Wrocławskim, a w 1823 uzyskał na tejże uczelni profesurę nauk starożytniczych. Swoimi badaniami objął także teren Prus Zachodnich (*Das grosse Marienbild zu Marienburg*, Neue Breslauer Zeitung, 26, 1821; *Das Hochschloss zu Marienburg, mit Blicken auf das Mittelschloss, die Bauart und Baumeister*, tamże 21-28, 1821; *Fortschritte der Arbeit am Schlosse zu Marienburg*, Morgenblatt für gebildete Stände, 85, Kunstblatt 29, 1824; *Kunstaltertümer in Schlesien, Preussisch Polen und Preussen*, Museum, Blätter für Bildende Kunst, wyd. T. Kugler, III, 1835). Ich wyniki budziły nie tylko zainteresowanie miejscowymi zabytkami, ale służyły częstokroć za podstawę prac restauratorskich, niekiedy zaś zawierały ocenę ich przebiegu. Szczególnie ważne znaczenie dla rozbudzenia społecznego zainteresowania restauracją zamku malborskiego miała jego monografia napisana na prośbę T. von Schöna (*Das Schloss der Deutschen Ritter zu Marienburg*, Berlin 1823). Swojego zaangażowania w restaurację zamku malborskiego nie ograniczył do działalności naukowej i pisarskiej. Wykorzystując osobiste kontakty, tym wielkim przedsięwzięciem starał się też zainteresować opiniotwórczych przedstawicieli świata nauki i sztuki, m.in. J.W. Goethego.

Zmarł 4 V 1829 zapewne we Wrocławiu.

Allgemeine Deutsche Biographie, t. III, Leipzig, 1876, s. 645; H. K n a p p, *Das Schloss Marienburg in Preussen – Quellen und Materialien zur Baugeschichte nach 1456*, Lüneburg 1990, s. 67 i n.; M. H a ł u b, *Johann, Gustav, Gottlieb Büsching 1783-1829*, Wr. 1997, s. 141 i n.

Marian Arszyński

BURGEMEISTER Ludwig (1863-1932), architekt, konserwator zabytków prowincji śląskiej, następnie dolnośląskiej.

Ur. 19 IX 1863 w St. Johann a. d. Saar, obecnie części Saarbrücken w Niemczech, syn mistrza murarskiego Christiana i Liny z d. Gottlieb. Po zdaniu matury w królewskim gimnazjum w Saarbrücken, od 1883 studiował architekturę na Politechnice w Berlinie. Pierwszy egzamin państwowy złożył w 1888 i rozpoczął pracę jako rządowy kierownik budowy w Saarbrücken. Egzamin na rządowego mistrza budowlanego zdał w 1893 z wyróżnieniem, znajdując zatrudnienie w wydziale budownictwa ministerstwa robót publicznych w Berlinie. Po zdaniu kolejnego egzaminu państwowego z wyróżnieniem odbył podróż studyjną do Włoch. W 1895 został przeniesiony do Wrocławia; 12 IX 1901 uzyskał promocję na doktora historii sztuki na Uniw. Wrocławskim (dysertacja *Die Jesuitenkunst in Breslau*, Breslau 1901). Działalność architektoniczna w służbie państwowej oraz zainteresowania naukowe (monograficzne artykuły o dawnym wrocławskim zamku cesarskim oraz klasztorze św. Jakuba na Ostrowiu Piaskowym) zdecydowały o przyjęciu w skład Komisji do Badania i Ochrony Zabytków Śląska, a następnie dokonanym w 1901 wyborze B. na następcę Hansa Lutscha, pierwszego konserwatora zabytków prowincji śląskiej. Wybór został zatwierdzony przez ministra wyznań 11 I 1902, a oficjalne przejęcie obowiązków nastąpiło 22 I 1902. Mianowany królewskim krajo-

wym inspektorem budowlanym w 1902, królewskim radcą budowlanym w 1909 i królewskim rządowym radcą budowlanym w 1912, od 1909 do 1915 kierował królewskim urzędem budowlanym powiatu strzelińskiego, a z rozpoczęciem I wojny światowej królewskim urzędem budowlanym dla Wrocławia. Służbę państwową opuścił w 1917, obejmując stanowisko krajowego radcy budowlanego zarządu prowincji śląskiej. Przez cały ten czas równocześnie zajmował stanowisko konserwatora zabytków prowincji śląskiej, a od 1919 prowincji dolnośląskiej (sprawując do 1925 obowiązki konserwatora zabytków nowo utworzonej prowincji górnośląskiej). Stanowisko konserwatora zabytków prowincji pełnił do śmierci, przez ponad 30 lat, mimo przejścia 1 IV 1929 w stan spoczynku. Działalność konserwatorska, zgodnie z przyjętymi w tym czasie zasadami, ograniczona do trwającej sześć lat kadencji, po której możliwy był ponowny wybór na stanowisko, była realizowana w ramach prac Komisji do Badania i Ratowania Zabytków Prowincji Śląskiej, której był członkiem. W tym czasie w Prusach konserwator funkcjonował poza strukturami urzędowymi, otrzymując początkowo jedynie zwrot kosztów pracy biura i niezbędnych wyjazdów terenowych (z czasem powstało niewielkie biuro). Działalność opiniodawczą oraz prace konserwatorskie, inicjowane i częściowo finansowane z funduszy publicznych oraz własnych środków właścicieli i użytkowników zabytków, skrupulatnie odnotowywano w redagowanych przez B. i wydanych drukiem corocznych sprawozdaniach. Prócz wspomnianych wyżej pozostawił kilka innych ważnych publikacji. Wspólnie z Ernstem Wiggertem napisał książkę o drewnianych kościołach i dzwonnicach na terenie Brandenburgii, Pomorza, Prus Wschodnich, Śląska i Wielkopolski (*Die Holzkirchen und Holztürme der preußischen Ostprovinzen Schlesien, Posen, Ostpreußen, Westpreußen, Brandenburg und Pommern*, Berlin 1905). Współredagował tom poświęcony stuleciu Uniw. Wrocławskiego, przedstawiając w nim historię głównego gmachu uczelni, dawnego kolegium jezuickiego (*Erinnerungsblätter zum hundertjährigen Jubiläum der Universität Breslau, Im Auftrag von Rektor und Senat hrsg. von L. Burgemeister, R. Everester, Wendt H., Zierkusch J.*, Breslau 1911). Wydał monografię wrocławskiego ratusza (*Breslauer Rathaus. Geschichtliche und bauliche Beschreibung*, Breslau 1913). Zainteresowanie domami mieszczańskimi jako przedmiotem ochrony zabytków przyniosło pionierską monografię kamienic na Śląsku od gotyku do klasycyzmu (*Das Bürgerhaus im Deutschen Reich und in seinen Grenzgebieten. Hrsg. Vom Verband Deutscher Architekten- und Ingenieur- Vereine, Heft 1. Das Bürgerhaus in Schlesien*, Berlin 1921). Głównym samodzielnym dziełem była historia i zarazem inwentarz organów na Śląsku (*Der Orgelbau in Schlesien*, Strassburg 1925, wyd. 2 poszerzone, Frankfurt a. M. 1973). Nowy inwentarz topograficzny zabytków sakralnych Wrocławia doprowadził do stanu zamkniętego maszynopisu, za życia wydając w 1930 część 1. tomu I, edycję zakończył jego następca Günther Grundmann.

Od 1922 był członkiem Akademii Budownictwa w Berlinie. Był przewodniczącym rady rzeczoznawców przy policji budowlanej, członkiem zarządu Tow. Starożytności Śląskich (*Schlesische Altertumsverein*), kuratorem Muzeum Sztuk Pięknych we Wrocławiu (*Museum für bildende Künste*), członkiem zarządu Śląskiej Komisji Historycznej (*Historische Kommission für Schlesien*), drugim przewodniczącym Śląskiego Zw. Ochrony Rodzimości (*Schlesische Bund für Heimatschutz*) – do którego powstania w 1910 walnie się przyczynił, członkiem stowarzyszenia Stary i Nowy Wrocław (*Alt und Neu Breslau*). Jego działalność architektoniczna była w zasadzie ograniczona do kierowania budowami prowadzonymi ze środków rządowych, czasami

wg samodzielnie zmienianych podczas realizacji projektów. Według własnych projektów przeprowadził adaptację wnętrz zamku w Płakowicach na potrzeby zakładu psychiatrycznego, wg projektów obcych kierował budową pawilonów w zakładach psychiatrycznych w Bolesławcu, Lubiążu i Lubiniu, domu starców w Namysłowie, sali gimnastycznej dla zakładu wychowawczo-opiekuńczego w Wołowie, domu dla inwalidów w Rothenburgu. W l. 1928-31 wg własnego proj. wybudował sanatorium dla dzieci w Janowicach Wielkich.

W 16 XI 1895 pojął za żonę Wally Busse, mieli jedną córkę Elsę.

Zmarł 13 II 1932.

H. S [e g e r], *Ludwig Burgermeister*, „Altschlesisches Blätter" 2, 1927, s. 34-35; *Landesbaurat a. D. Dr. Ludwig Burgermeister †*, „Niederschlesien" 2, 1932, 6, s. 1-2; W. D e r s c h, *Ludwig Burgermeister †*, „Schlesischen Geschichtsblätter" 23, 1932, 2, s. 30; A. Z e l l e r, *Dr. Ludwig Burgermeister. Zum 30 jähr. Jub. als Provinzialkonservator*, „Schlesische Monatshefte" 9, 1932, s. 29-30; *Ludwig Burgermeister*, [w:] *Bericht des Provinzial-Konservators der Kunstdenkmäler der Provinz Niederschlesien über die Tätigkeit vom 1. Januar 1930 bis 31. Dezember 1931* [tu pełna bibliografia prac].

Grzegorz Grajewski

C

CHRZANOWSKI Tadeusz Bonifacy (1926--2006), historyk sztuki, literat (eseista, publicysta, prozaik, poeta i tłumacz poezji), fotografik, prof. Katolickiego Uniw. Lubelskiego, wykładowca kilku uczelni krakowskich.

Ur. 14 V 1926 w Krakowie w rodzinie ziemiańskiej. Był synem Wincentego, właściciela majątku Moroczyn k. Hrubieszowa, i Izabeli z baronów Czeczów, do których należał majątek w podkrakowskim Bieżanowie. Dzieciństwo spędził w rodzinnym dworze w Moroczynie i we Lwowie, gdzie do 1939 uczęszczał do szkoły podstawowej i I klasy gimnazjum. Naukę kontynuował w czasie okupacji na tajnych kompletach, uzyskując maturę w Krakowie w 1944. Po II wojnie światowej zamieszkał na stałe w Krakowie, gdyż na skutek reformy rolnej zmieniło się całkowicie życie jego rodziny. W 1945 rozpoczął studia na Akademii Handlowej (dziś Uniw. Ekonomiczny) w Krakowie, które ukończył w 1947. W l. 1947-52 studiował historię sztuki na Uniw. Jagiellońskim, uzyskując magisterium w 1952. W czasach studenckich związał się w Klubem Lotofagów, który stał się dla niego szkołą niezależnego myślenia i źródłem przyjaźni intelektualnych. Po studiach, oprócz literatury, zajął się inwentaryzacją zabytków, współpracując przez wiele lat z woj. konserwatorem zabytków w Krakowie i Instytutem Sztuki PAN (w l. 1968-72 etat), dla którego prowadził badania terenowe i opracował (zazwyczaj wspólnie z przyjacielem Marianem Korneckim) ponad 40 zeszytów *Katalogu Zabytków Sztuki w Polsce*, jako ich autor i redaktor. Znakomitą znajomość zasobu zabytkowego, uzyskaną przy tej okazji, wykorzystał do opracowania szeregu syntez: *Sztuka Śląska Opolskiego* (1974); *Sztuka Ziemi Krakowskiej* (1982, wspólnie z M. Korneckim); *Sztuka w Polsce Piastów i Jagiellonów* (1993); *Sztuka w Polsce od I do III Rzeczypospolitej* (1998). Prowadził także badania za granicą, których rezultatem były książki: *Sztuka Rumunii* (1979, wspólnie z R. Brykowskim) i *Polskie pomniki w świątyniach Rzymu* (1994, wspólnie z M. Korneckim). Doktorat uzyskał w 1971 (*Rzeźba z lat 1560-1850 na Śląsku Opolskim*), habilitację w 1980 (*Działalność artystyczna Tomasza Tretera*), profesurę w KUL (Katedra Kultury Artystycznej) w 1990.

Związany z ochroną i konserwacją dziedzictwa kulturalnego od początku działalności zawodowej, jako badacz i inwentaryzator zabytków, a także autor licznych tekstów analizujących krytycznie sytuację zabytków w powojennej Polsce, wskazywał, może jako pierwszy, dewastację zasobu zabytkowego na Ziemiach Odzyskanych, czemu poświęcił liczne publikacje w czasopiśmie krajoznawczym „Ziemia", którego był współredaktorem w okresie po reanimacji tytułu (podczas tzw. odwilży popaździernikowej). Występował też w obronie zagrożonego budownictwa drewnianego, urbanistyki małych i średnich miast oraz przeciwko dewastacji krajobrazu kulturowego. Jednocześnie pozytywnie oceniał nowoczesny proces konserwatorsko-badawczy, jaki wypracowano w Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków, polegający na kompleksowej, interdyscyplinarnej metodzie pracy, angażującej zespoły złożone ze specjalistów różnych dziedzin. Brał w tym udział jako dyrektor ds. naukowo-konserwatorskich

Oddziału Krakowskiego PP PKZ (1972-75), m.in. rozbudowując pion badawczo-dokumentacyjny o nową Pracownię Dokumentacji Naukowej i Ewidencji Konserwatorskiej, specjalizującą się w dokumentowaniu architektury drewnianej i krajobrazu kulturowego wsi.

Jako uczony i publicysta z pasją zajmował się spuścizną wielokulturowej i wielonecznej Rzeczypospolitej, widząc w niej ważny składnik dziedzictwa europejskiego. Szczególnie bliska była mu problematyka sarmatyzmu i jego tradycji oraz bogactwo kultury Kresów. Jest autorem licznych opracowań, m.in. publikacji książkowych, oprócz wyżej wymienionych są to: *Karczmy i zajazdy w Polsce* (1958), *Rynek Krakowski* (1972), *Rzeźba z lat 1560-1650 na Śląsku Opolskim* (1973), *Żywe i martwe granice. Eseje o kulturze i historii polskiej* (1974), *Ołtarz Mariacki Wita Stwosza* (1984), *Działalność artystyczna Tomasza Tretera (1547--1610)* (1984), *Wędrówki po Sarmacji europejskiej. Eseje o sztuce i kulturze staropolskiej* (1988). Spośród wielu artykułów wymienić należy: *Konserwacja zabytków w Polsce po II wojnie światowej* („Znak", 1966, nr 7-8), *Pomiędzy urbanistyką a konserwacją – problemy miast średnich i małych* (OZ 1970), *Rekonstrukcja – Odtwarzanie – Makieta* (Teka Komisji Arch. i Urb. o/PAN. XI, 1977), *Miasteczko drewniane jako „dzieło zbiorowe" architektury i urbanistyki* [w:] *Wieś i miasteczko u progu zagłady*, W. 1991, *Życiorys własny, w Jubileusz 75-lecia* (Biuletyn Społ. Komitetu Odnowy Zabytków Krakowa 2001, nr 46). Ponadto *Na założenie albumu, Wiersze, przekłady, opowiadania, fotografie, listy Tadeusza Chrzanowskiego* (wstęp, wybór, oprac. Zbigniew Baran, Kr. 2009) oraz autorstwo i redakcja (zazwyczaj wspólnie z Marianem Korneckim) 46 tomów *Katalogu Zabytków Sztuki w Polsce*.

W latach 80. XX w. przewodniczył Komitetowi Opieki nad Zabytkami Kultury Żydowskiej w Tow. Miłośników Historii i Zabytków Krakowa. Podejmował dyskusje w zakresie teorii konserwatorskiej (problem rekonstrukcji, odtworzenia i makiety zabytku). Uwieńczeniem działalności konserwatorskiej była funkcja przewodniczącego Społ. Komitetu Odnowy Zabytków Krakowa, którą pełnił w l. 1991-2004 i później do końca życia, jako honorowy przewodniczący. Na tym stanowisku zasłużył się szczególnie w dziele rewaloryzacji Krakowa, zapewniając skuteczną działalność Komitetu jako dysponenta Narodowego Funduszu Odnowy Zabytków Krakowa, a także wspomagając swoim autorytetem uzyskanie corocznie wysokich środków, dzięki którym odnowiono kilkaset budowli, w tym tak ważne, jak Wawel, mury obronne z Barbakanem, wszystkie kościoły w obrębie Plant, klasztory: benedyktynów w Tyńcu, cystersów w Mogile, kamedułów na Bielanach, zabytkowe siedziby UJ i innych uczelni krakowskich, synagogi i cmentarze żydowskie na Kazimierzu.

Był członkiem licznych stowarzyszeń naukowych: Polskiej Akademii Umiejętności (członek-korespondent od 1997), Komisji Architektury i Urbanistyki PAN oddz. Kraków (od 1973), Komisji Teorii i Historii Sztuki PAN oddz. Kraków (od 1975), Stow. Historyków Sztuki (od 1953; prezes Zarządu Gł. 1992-97) i stowarzyszeń twórczych: PEN-Clubu (od 1979), Zw. Literatów Polskich (od 1950), potem (od 1989) Stow. Pisarzy Polskich, Zw. Polskich Artystów Fotografików (1952-91). Współpracownik „Tygodnika Powszechnego" (od 1948), „Znaku", „Twórczości" i paryskiej „Kultury". Laureat nagrody literackiej im. Stanisława Vincenza i nagrody publicystycznej paryskiej „Kultury" im. Juliusza Mieroszewskiego. Popularyzował wiedzę o zabytkach, współpracując z Wytwórnią Filmów Oświatowych w Łodzi. Rzeczoznawca ministra kultury i sztuki w zakresie rewaloryzacji zabytków architektury (od 1993).

Odznaczony Krzyżem Komandorskim z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski (1994)

i Krzyżem Wielkim (2001), papieskim Orderem św. Grzegorza Wielkiego (2001) – najwyższym odznaczeniem watykańskim dla osoby świeckiej. Za zasługi dla ratowania dziedzictwa Krakowa upamiętniony w 2007 tablicą z medalionem portretowym (arch. M. Cempela, rzeźb. Stefan Dousa) na elewacji kościoła Mariackiego w Krakowie, umieszczona obok tablic pamiątkowych zasłużonych poprzedników w dziele ochrony i konserwacji zabytków miasta Krakowa: Władysława Łuszczkiewicza (1824-1900) i Stanisława Tomkowicza (1850-1933).

Z małżeństwa z Teresą Lewicką, absolwentką Wydziału Prawa UJ, pozostawił dwie córki: Elżbietę Chrzanowską-Kluczewską, językoznawcę, prof. filologii angielskiej na UJ, i Agnieszkę Chrzanowską-Kozak, wykładającą jęz. angielski na Uniw. Ekonomicznym w Krakowie.

Zmarł 24 XII 2006 w Krakowie. Pochowany na cmentarzu Salwatorskim w Krakowie.

„Taka moja sarmacka gęba" z Tadeuszem Chrzanowskim rozmawia Zbigniew Baran, [w:] Z. Baran, *Apokalipsa i nadzieja. Portrety współczesne*, Kr. 2000, s. 51-61; B. K r a s n o - w o l s k i, *Tadeusz Bonifacy Chrzanowski (1926-2006). Nauka, sztuka, literatura, radość życia*, Biul. Społ. Komitetu Odnowy Zabytków Krakowa nr 57, 2007, s. 5; t e n ż e, *Tadeusza Chrzanowskiego myśli o Polsce, Polakach i Krakowie, o sztuce polskiej i sztuce w Polsce*, tamże, s. 9; L. L a m e ń s k i, *Bibliografia prac Tadeusza Chrzanowskiego*, [w:] *Twórcy i dzieła. Studia z dziejów kultury artystycznej*, red. M. Kitowska-Łysiak, L. Lameński, I. Rolska-Boruch, Lublin 2007; E. W o l i c k a - - W o l s z l e g e r, *Tadeusz Chrzanowski – jakim Go widzę i widzieć mniemam*, tamże; http://www.kul.pl/prof-dr-hab-tadeusz-chrzanowski,art_3079.html (odczyt z 21.12.2010); Archiwum Nauki PAN i PAU w Krakowie, *Tadeusz Chrzanowski*, sygn. K III – 210.

Zbigniew Beiersdorf

CONRADES Berthold (1901-1945), historyk, historyk sztuki, konserwator zabytków Prus Wschodnich.

Ur. 18 V 1901 w Hildesheim jako syn Richarda, handlarza bydłem, i Alvine Eberling. Szkołę podstawową ukończył w Hildesheim, w tamtejszym gimnazjum uzyskał też w 1920 świadectwo dojrzałości. Początkowo studiował medycynę w Kilonii i Marburgu. Niebawem podjął jednak studia z zakresu historii, historii sztuki i germanistyki kolejno w Kilonii, Tybindze i Lipsku. W 1926/1927 uzyskał w Lipsku doktorat na podstawie rozprawy *Dolnosaska i hanzeatycka plastyka około 1400*. W czasie studiów i po doktoracie odbywał liczne podróże studyjne po Niemczech, Holandii, Danii i Hiszpanii. Od 1934 zatrudniony był w Ministerstwie Nauki, Sztuki i Oświecenia Publicznego, w departamencie sztuki oraz w departamencie opieki nad zabytkami. W 1936 powołano go na stanowisko konserwatora zabytków Prowincji Prusy Wschodnie. W swej działalności skupił się przede wszystkim na unowocześnieniu od podstaw struktur organizacyjnych i wyposażenia technicznego urzędu konserwatorskiego oraz na wdrożeniu systematycznej inwentaryzacji zabytków. Do 1939 ukończył wszystkie odnośne prace terenowe w powiatach Węgorzewo, Bartoszyce, Giżycko, Ełk, Insterburg (obecnie Czerniachowsk, obwód kaliningradzki), Reszel i Olecko, a część będących ich wynikiem opracowań przygotował do druku. Ze względu na wybuch II wojny światowej nie doszło jednak do ich publikacji. C. rozpoczął również akcję systematycznej inwentaryzacji zamków krzyżackich i nowożytnych rezydencji wiejskich (m.in. pałacu w Słobitach), a także typowych zagród wiejskich, młynów i wiatraków. Podjął również prace nad kartograficznym przedstawieniem rozmieszczenia poszczególnych rodzajów zabytków na obszarze prowincji. Dzięki jego wysiłkom zostały znacząco pomnożone zasoby archiwum i biblioteki, przede wszystkim zaś fototeki urzędu konserwatorskiego, której duża część znajduje

się obecnie w archiwum Instytutu Sztuki PAN w Warszawie. Wiele uwagi poświęcił też skomplikowanej akcji przeniesienia muzeum skansenowskiego z Królewca do Olsztynka. Opis swoich najważniejszych przedsięwzięć konserwatorskich w l. 1936-40 opublikował w urzędowym sprawozdaniu (*Die Denkmalpflege in der Provinz Ostpreussen in den Jahren 1936-1940*, Königsberg 1942). Z jego inicjatywy i pod jego kierownictwem podjęto szereg prac konserwatorskich – m.in. w kościele farnym w Braniewie, katedrze we Fromborku, kościele w Sątopach i zamku w Reszlu. W wyniku zmian w podziałach administracyjnych państwa wprowadzonych na początku II wojny światowej C. zakresem swoich działań objął także włączony wówczas do Prus Wschodnich obwód ciechanowski. Ich owocem stała się nie tylko raczej propagandowa publikacja (*Mittelalterliche deutsche Bauten im Bezirk Zichenau*, Soldat im Ordensland Preussen, 1940), ale przede wszystkim spory zespół fotografii inwentaryzacyjnych.

C. zginął w 1945 w czasie wkraczania Armii Czerwonej do Królewca.

S. Rożański, *Z problematyki ochrony zabytków sztuki byłych Prus Wschodnich*, Komunikaty Mazursko-Warmińskie, 1-3, 1957, s. 18; K. Cybulska, M. Tarnowska, *Zasób Wojewódzkiego Archiwum Państwowego w Olsztynie*, Ol. 1982; Altpreussische Biographie, t. IV, Marburg 1995, s. 1341; *Die photographische Sammlung des Provinzialdenkmalamtes in Königsberg/Zbiory fotograficzne dawnego Urzędu Konserwacji Zabytków w Królewcu*, red. J. Przypkowski, Publikacja elektroniczna CD, IS PAN, W. 2006.

Marian Arszyński

CONWENTZ Hugo (1855-1922), przyrodnik, archeolog, muzeolog, twórca służb ochrony przyrody i zabytków archeologicznych w Prusach.

Ur. 20 I 1855 w miejscowości Św. Wojciech k. Gdańska jako syn kupca Alberta Wilhelma i Augusty Dyck. Po ukończeniu nauki w Gimnazjum św. Jana w Gdańsku podjął studia przyrodnicze na uniw. we Wrocławiu i Göttingen. Po ich ukończeniu zatrudniony został w 1876 w ogrodzie botanicznym we Wrocławiu. W 1879 otrzymał stanowisko dyrektora muzeum w Gdańsku. W tym roku doktoryzował się na podstawie pracy z zakresu paleobotaniki, a w 1890 uzyskał tytuł profesora. W 1906 został powołany na stanowisko kierownika utworzonego właśnie urzędu konserwatora zabytków przyrody – najpierw w Gdańsku, a od 1910 w Berlinie. Zarówno jako dyrektor gdańskiego muzeum, jak i konserwator zabytków przyrody rozwinął na terenie Prus Zachodnich i Wschodnich szeroką działalność terenową, prowadząc inspekcje, działania ratownicze i wygłaszając odczyty naukowe i popularnonaukowe. Do ochrony zabytków przyrody i prahistorii na terenie Prus Zachodnich i Wschodnich przyczynił się też znacząco jako autor licznych publikacji (*Bericht über die Durchforschung der Provinz Westpreussen in naturhistorischer, archeologischer und ethnologischer Beziehung*, Danzig 1884; *Forstbotanisches Merkbuch für Westpreussen*, Danzig 1900; *Die Gefährdung der Naturdenkmäler und Vorschläge zu ihrer Erhaltung*, Danzig 1904; *Bericht über die staatliche Naturdenkmalpflege in Preussen im Jahre 1907*, „Beiträge zur Naturdenkmalpflege", z. 2, 1908; *Merkbuch der Naturdenkmalpflege*, Berlin 1918); a od 1907 także jako wydawca dwóch fachowych periodyków („Beiträge zur Naturdenkmalpflege" oraz „Naturdenkmäler").

Ożeniony z Gretą Ekelöf. Zmarł w Berlinie 12 V 1922.

Deutsches Biographisches Jahrbuch, IV, 1929, s. 21-25; M.J. Boie, *Hugo Conwentz und seine Heimat. Ein Buch der Erinnerungen*, Stuttgart 1940; Altpreussische Biographie, t. I, Marburg 1974, s. 112; M.J. Hoffmann, *Hugo*

Conwentz – przyrodnik, prahistoryk, muzealnik oraz twórca konserwatorstwa archeologicznego i przyrodniczego Prus Zachodnich, „Echa Przeszłości", IV, 2003, s. 67-77; t e n ż e, *Hugo Conwentz (1855-1922) – 150-lecie urodzin*, XIV Sesja Pomorzoznawcza, vol. I, Gd. 2005, s. 43-52.

Marian Arszyński

CYDZIK Jacek Kajetan (1920-2009), architekt, konserwator zabytków.

Ur. 7 I 1920 w Warszawie, jako syn Marcina Cydzika, urzędnika państwowego, pracownika NIK, i Wandy Monkielewicz (zm. 1922). Tzw. małą maturę uzyskał w 1937 w Gimnazjum Ogólnokształcącym im. ks. J. Poniatowskiego w Warszawie. Kontynuował naukę w Państw. Lic. Budowlanym. Ukończył je już w czasie wojny, w 1941, uzyskując dyplom technika budowlanego. Studia wyższe rozpoczął w 1942 na Wydz. Architektury Politechniki Warszawskiej, w ramach tajnego nauczania prowadzonego w czasie okupacji pod kierunkiem prof. Stefana Bryły. W czasie wojny ukończył podchorążówkę Armii Krajowej. Był żołnierzem AK w pułku „Baszta" w grupie L. Bergera. W powstaniu warszawskim dowodził plutonem w batalionie „Karpaty", został ranny w walkach na terenie Wyścigów Konnych. Po upadku powstania dostał się do niewoli, przebywał w niemieckich obozach jenieckich w Sandbostel i Lubece. Po ich wyzwoleniu służył w armii gen. Maczka.

Po powrocie do kraju C. w grudniu 1945 został pracownikiem Biura Odbudowy Stolicy w Wydziale Architektury Zabytkowej, kierowanym przez Jana Zachwatowicza i Piotra Biegańskiego. Pracował przy zabezpieczaniu i inwentaryzacji obiektów zabytkowych Starego Miasta, Zamku Królewskiego, Nowego Miasta i Łazienek pod kierunkiem Jana Dąbrowskiego. Od stycznia 1948, wraz z całym wydziałem, przeszedł do pracy w Urzędzie Konserwatorskim, podległym Naczelnej Dyrekcji Muzeów i Ochrony Zabytków Min. Kultury i Sztuki. Od lutego 1949 do lipca 1950 równolegle pracował w Centralnym Biurze Projektów Architektonicznych i Budowlanych. Ten okres spędzony przy dokumentacji, ratowaniu i odbudowie zabytkowych fragmentów miasta, pod kierunkiem wybitnych specjalistów, na trwale związał go z konserwatorstwem.

W 1951 rozpoczął pracę w Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków, głównej instytucji prowadzącej działania budowlane i konserwatorskie przy zabytkach w Polsce. Pracował tam przez 17 lat. Pracując, ukończył studia, dyplom inżyniera architekta uzyskał w 1952. W PP PKZ do 1967 zajmował kolejno stanowiska: st. projektanta, kierownika Działu Technicznego, głównego specjalisty i generalnego projektanta. Był współautorem projektów urbanistycznych i odbudowy centrum zabytkowego Wrocławia i Gdańska. Jako projektant pracował w Warszawie przy koncepcji odbudowy Pałacu Saskiego i Pałacu Karasia wraz z otoczeniem Teatru Polskiego. Był współautorem projektów prac konserwatorskich pałacu w Wilanowie, Łazienek Królewskich, Nieborowa i Arkadii oraz autorem adaptacji zespołu pałacowego w Radziejowicach na dom pracy twórczej Stow. Historyków Sztuki. Z instytucją tą związany był jako konsultant kolejnych prac remontowo-konserwatorskich aż do końca życia. Ważnym dokonaniem z zakresu urbanistyki było opracowanie koncepcji prac konserwatorskich Paczkowa, zabytkowego miasta na Dolnym Śląsku. Studium to, wykonane w l. 1955-57, otrzymało nagrodę państwową w 1958. Nagrodzony został także projekt adaptacji stajni klasycystycznych w Wilanowie na Muzeum Plakatu (wykonany wspólnie z żoną Zofią, architektem). Przez ponad 5 lat, od marca 1967 do końca 1972, C. pracował jako architekt w Wydz. Architektury i Nadzoru Budowlanego dzielnicy

Mokotów w Warszawie. Poświęcił wówczas wiele czasu na porządkowanie spraw architektury Mokotowa. Kolejnym miejscem pracy, od stycznia 1972 do końca kwietnia 1973, było Min. Budownictwa i Materiałów Budowlanych, przekształcone następnie w Min. Gospodarki Terenami i Ochrony Środowiska, gdzie C. objął funkcję wicedyrektora departamentu.

W maju 1973 rozpoczął pracę w Ministerstwie Kultury i Sztuki jako wicedyrektor Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków – zastępca Generalnego Konserwatora Zabytków. Wkrótce powierzono mu kierowanie Zarządem Ochrony Zabytków, gdyż ZMiOZ podzielono na dwie jednostki: Zarząd Muzeów i Zarząd Ochrony Zabytków. W tym czasie kierował również Komisją Architektoniczno-Konserwatorską odbudowy Zamku Królewskiego jako zastępca przewodniczącego, którym był prof. Jan Zachwatowicz (wykonawcą prac było PP PKZ). W l. 70. C. odegrał też istotną rolę we wprowadzeniu zasad konserwatorskich przy ochronie założeń urbanistycznych (m.in. w Kazimierzu Dolnym n. Wisłą i Zamościu) i urządzeniu na nowo obecnego pl. Marszałka J. Piłsudskiego w Warszawie. W MKiS pracował do końca 1983, kiedy przeszedł na wcześniejszą emeryturę. W 1984 C. przez kilka miesięcy pracował w ekipie konserwatorskiej PP PKZ w Algierii, przy restauracji Kasby, oraz w Ekwadorze, przy zabezpieczaniu katedry w Quito. W l. 1985-86 w Muz. Historycznym m. st. Warszawy przygotowywał koncepcję Muzeum Powstania Warszawskiego. Od grudnia 1986 do końca 1992 był wicedyrektorem Fundacji Ochrony Zabytków, związanej ze Stow. PAX, która zajmowała się konserwacją zabytków drewnianych, znajdujących się w skansenach, świątyniach i obiektach martyrologicznych. W l. 90. C. prowadził nadzór adaptacji i konserwacji Arkad Kubickiego Zamku Królewskiego w Warszawie. Był współautorem projektu odbudowy mostu gotyckiego przy pl. Zamkowym w Warszawie. Współpracował przy urządzeniu i projekcie pomnika Armii Krajowej i Państwa Podziemnego przed Sejmem RP oraz kwaterze-pomniku na Powązkach Wojskowych poświęconej *„Więźniom politycznym walczącym o niepodległą Ojczyznę, niewinnie straconym w Warszawie 1945-1956, skrycie grzebanych: ZWZ, AK, PSZ, WPSN, NOW, WiN, NSZ, NZW"*. Aktywnie angażował się też w prace na cmentarzu Łyczakowskim we Lwowie, zwłaszcza w najtrudniejszym początkowym okresie, gdy nie było porozumienia co do przywrócenia cmentarzowi pierwotnej funkcji nekropoli polskiej. Był także autorem znaku kotwicy powstańczej, umieszczonego na tzw. Paście, budynku przy ul. Próżnej w Warszawie, którego zdobycie było szczególnym momentem powstania warszawskiego. C. angażował się w liczne prace społeczne. Do najważniejszych należały w Społecznym Komitecie Opieki nad Starymi Powązkami i w obozie Auschwitz-Birkenau nad uratowaniem urządzeń b. obozu, a także działalność w Stow. Architektów Polskich, Stow. Historyków Sztuki, Tow. Opieki nad Zabytkami i Światowym Związku Żołnierzy AK.

Odznaczony Krzyżem Virtuti Militari, Krzyżem Walecznych, Krzyżem AK, Srebrnym Krzyżem z Mieczami za działalność konspiracyjną (przyznane przez rząd Polski na emigracji w Londynie), Krzyżem Komandorskim Orderu Polonia Restituta, Krzyżem Partyzanckim, medalem za Warszawę, Warszawskim Krzyżem Powstańczym. Stow. Architektów Polskich nadało mu Złotą Odznakę SARP, złotą odznakę otrzymał także za zasługi dla Warszawy. Otrzymał również odznaki kombatanckie: odznakę „Akcja Burza" i odznakę weteranów II wojny światowej; nagrodę państwową przyznano mu na wniosek Komitetu Urbanistyki i Architektury za koncepcję odbudowy i konserwacji Paczkowa (1958), nagrodę za projekt Muzeum Plakatu w Wilanowie (1968), tzw. Mister Warszawy, członkostwo honorowe Polskiego Komitetu Naro-

dowego ICOMOS i został pierwszym (w 2000) laureatem Międzynarodowej Nagrody im. Jana Zachwatowicza, przyznawanej przez PKN ICOMOS, w 2008 nagrodę specjalną przyznał mu minister kultury i dziedzictwa narodowego za zasługi dla kultury w zakresie ochrony jej dziedzictwa.

Żonaty z Zofią z d. Niemirą (ur. 1918), architektem; miał córkę Dorotę (1947), geografa.

Zmarł 2 XI 2009; został pochowany na Starych Powązkach w Warszawie.

K. Nowiński, *Architekt Jacek Cydzik*, „Spotkania z zabytkami", Sylwetki, nr 3, 1983, s. 29; M. Konopka (mhk), *Jacek Cydzik – architekt konserwator*, [w:] M. Barbasiewicz, E. Pustoła-Kozłowska, *Radziejowice. Fakty i zagadki*, W. 1997, s. 153-155; B. Rymaszewski, *Jacek Cydzik – laureatem nagrody im. Jana Zachwatowicza w 2000 r.*, [w:] „Nagrody im. Jana Zachwatowicza 1995-2001", wyd. PKN ICOMOS, W. 2001, s. 10-13; *Pożegnanie Jacka Cydzika*, [w:] Biuletyn Informacyjny PKN ICOMOS 2009, nr 5, s. 5-6; materiały z archiwum Doroty Cydzik.

Marek Konopka

CYNALEWSKI Brunon (1929-2009), historyk sztuki, fotograf.

Ur. 22 II 1929 w Leśnej, pow. Baranowicze (ob. Białoruś), jako syn Mikołaja, pracownika kolei, i Władysławy z d. Mitroszonek. Uczęszczał do szkół w różnych miejscowościach, gdyż z racji pracy ojca rodzina często zmieniała miejsce zamieszkania. Również po repatriacji do kraju w 1944. W 1950 zdał maturę w Gimnazjum i Lic. im. Jana Zamoyskiego w Zamościu. Następnie przez dwa lata studiował w Państw. Wyższej Szkole Aktorskiej w Łodzi, a w l. 1953-55 pracował w Przedsięb. Przemysłu Betonów „Prefabet Gdańsk" zakład w Dzierzgoniu (k. Malborka). W l. 1955-60 studiował na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniw. Poznańskiego, gdzie uzyskał tytuł magistra historii sztuki. W lipcu 1960 podjął pracę w urzędzie konserwatorskim, w którym pracował przez 45 lat, tzn. rozpoczął w Oddziale Woj. Konserwatora Zabytków przy Wydz. Kultury i Sztuki Prez. Woj. Rady Narodowej w Poznaniu, a 31 VII 1995 przeszedł na emeryturę jako pracownik Państw. Służby Ochrony Zabytków.

Już w czasie studiów C. szczególnie interesował się dokumentacją fotograficzną zabytków, praktykował wówczas u Zbigniewa Czarneckiego, kierownika pracowni fotograficznej zakładu historii sztuki UP. W urzędzie woj. konserwatora zabytków zatrudniony został początkowo na stanowisku st. technika fotograficznego, następnie referenta do spraw dokumentacji fotograficznej, a w ostatnich latach pracy – st. inspektora wojewódzkiego. Obejmując pracownię fotograficzną, z wielkim zaangażowaniem przystąpił do jej powiększania i systematycznego ulepszania, tworząc bazę, która umożliwiła mu szerokie działania i stworzenie ogromnego zbioru dokumentacji fotograficznej wszelkiego rodzaju zabytków ówczesnego woj. poznańskiego. Współpracował również z Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie i Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy, dla których wykonał wiele fotografii i przezroczy. Bardzo dużo jego zdjęć znajduje się w archiwum konserwatora zabytków m. Poznania. Dla Woj. Ośrodka Informacji Turystycznej zrealizował wystawy poświęcone wielkopolskim zabytkom, m.in. „Ratusze wielkopolskie", „Wielkopolskie muzea regionalne", „Twórcy ludowi", „Drewniane kościoły wielkopolskie", „Siedziby domów ziemiańskich w Wielkopolsce".

C., dzięki fachowej wiedzy z zakresu sztuki i zagadnień konserwatorskich, a także znajomości zabytków regionu, wykonywał zdjęcia wysokiej klasy, doceniane przez autorów prac naukowych. Wiele jego fotografii wykorzystano w publikacjach takich, jak: *Katedra gnieźnieńska* (P. 1968 i 1970);

Dzieje Wielkopolski (P. 1969 i 1973); S. Lorentz, A. Rottermund, *Klasycyzm w Polsce* (W. 1984); M. Karpowicz, *Barok w Polsce* (W. 1991); *Architektura niedostrzegalna. Budownictwo folwarczne Wielkopolski* (P. 1994); B. Wojcieszak, Z. Duda, *Zarys dziejów kościoła i klasztoru franciszkanów-reformatów na Wyrwale w Woźnikach* (Opalenica 1998); S. Bratkowski, *Najkrótsza historia Wielkopolski* (P. 1999); Z. Kurzawa, A. Kusztelski, *Kościół św. Wojciecha w Poznaniu* (P. 2003); *Wielkopolskie zamki* (P. 2006); *Klasycyzm w Wielkopolsce. Dwory i pałace* (P. 2008).

C. jest autorem przewodnika *Zamki i pałace Wielkopolski* (P. 1978 i 1986) oraz autorem zdjęć do innych przewodników, folderów i katalogów, np. *Rydzyna, najciekawsze miasto ziemi leszczyńskiej* (1965), *Manieczki. Miejsce życia i działalności Józefa Wybickiego* (1977), *Wielkopolski Park Etnograficzny w Dziekanowicach* (1987), *Wczesnośredniowieczne militaria Ostrowa Lednickiego* (1989), *Wczesnopiastowski zespół pałacowy i sakralny Ostrowa Lednickiego* (1989), *Badania podwodne Ostrowa Lednickiego* (1990), *Ostrów Lednicki gród Mieszka I* (1992). Jego zdjęcia publikowane były także w monografii B. Kowalskiej *Jan Berdyszak* (K. 1979) oraz w katalogu wystawy malarstwa Józefa Krzyżańskiego (P. 1969). Dla Muzeum Początków Państwa Polskiego w Gnieźnie przygotował w formie diaporamy stałą (od 1982) ekspozycję „Początki państwa polskiego". W maju 2008 Muzeum Śremskie zorganizowało wystawę „Brunon Cynalewski – malarstwo – fotografia".

W sierpniu 2009 w 40-lecie Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy w Urzędzie Woj. otwarto pośmiertnie wystawę fotogramów autorstwa C. wykonanych na przestrzeni lat dla tego muzeum.

Od 1964 działał w PTTK, był członkiem Zarządu Okręgu. W l. 1970-78 przewodniczył Woj. Komisji Opieki nad Zabytkami PTTK, był również w l. 1972-76 członkiem takiej komisji przy Zarządzie Głównym w Warszawie. Do Stow. Konserwatorów Zabytków należał od chwili jego powstania. Za swoją działalność wyróżniony: odznaką „Za Zasługi w Rozwoju Województwa Poznańskiego" (1971), złotą odznaką „Za Opiekę nad Zabytkami" (1971), odznaką „Zasłużony Działacz Kultury" (1973), Brązowym Krzyżem Zasługi (1974).

Żonaty z Urszulą Mikołajczyk. Córka Paulina (ur. 1961) jest pracownikiem naukowym UAM, syn Łukasz (ur. 1976) dziennikarzem.

Zmarł 22 II 2009 w Poznaniu, pochowany tamże na cmentarzu Junikowskim.

Akta Wielkop. Woj. Konserwatora Zabytków; informacje rodziny.

Teresa Mayer

CZAPSKA Anna Zofia (1919-2007), architekt, prof. Politechniki Warszawskiej, badacz miast i architektury regionu Podlasia.

Ur. 29 VI 1919 w Warszawie, córka architekta Antoniego Skaczkowskiego z rodziny osiadłej na Litwie Kowieńskiej, uczestników walki o niepodległość Polski, oraz Ireny z Kossuthów, rodziny węgierskiej zaangażowanej w akcje o niepodległość na Węgrzech i w Polsce, zasłużonej w Polsce dla rozwoju przemysłu włókienniczego i metalowego. W 1938 C. ukończyła w Warszawie prywatne Żeńskie Gimnazjum Zofii Sierpińskiej o kierunku humanistycznym, rozpoczynając w tym samym roku naukę w słynnej trzyletniej Żeńskiej Szkole Architektury im. S. Noakowskiego. W czasie wojny jako technik architekt pracowała na warszawskich budowach i jednocześnie rozpoczęła studia na tajnym Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej. W marcu 1945, wkrótce po wyparciu Niemców z Warszawy, zgłosiła się do Biura Odbudowy Stolicy, gdzie znalazła zatrudnienie początkowo przy inwentaryzacji zniszczonych obiektów zabytkowych, a potem przy ich odbudowie. W 1948 uzy-

skała dyplom magisterski na warszawskim Wydziale Architektury za projekt Muzeum Morskiego w Gdańsku u prof. Bohdana Pniewskiego, kontynuując pracę w BOS przy projektach rekonstrukcji obiektów zabytkowych.

Działalność naukowo-dydaktyczną rozpoczęła w 1954 jako st. asystent w Katedrze Historii Architektury i Sztuki Politechniki Warszawskiej u prof. Piotra Biegańskiego, a po jego śmierci w 1986 objęła kierownictwo Katedry. Była już wówczas profesorem zwyczajnym. W 1968 obroniła przygotowaną pod kierunkiem prof. P. Biegańskiego pracę doktorską *Zasady sytuowania założeń barokowych w miastach podlaskich od połowy XVII po wiek XVIII* (skrót pracy w „Roczniku Białostockim" t. 9, 1968-69). W 1974, po reorganizacji struktury Politechniki Warszawskiej, pełniła funkcję zastępcy dyrektora Instytutu Podstaw Rozwoju Architektury.

W pracy naukowej i badawczej koncentrowała się początkowo wokół zagadnień urbanistyki i architektury miast, rozpoczynając od takich opracowań, jak: z P. Gartkiewiczem – *Rynek w Krakowie*, z Z. Dolatowskim – *Rynek w Tarnowie* [w:] *Elementy urbanistyki polskiej*, 1954, z. 1 i 3. Następnie intensywnie zajęła się regionem Podlasia. W 1956 wraz z J. Kazimierskim przygotowała dla woj. konserwatora zabytków opracowanie historyczne Węgrowa. Miastu temu poświęciła wiele uwagi i pracy badawczej. „Ochrona Zabytków" opublikowała jej artykuły: *XVIII-wieczne płyty nagrobne w Węgrowie* (1957 nr 3), *Najstarsze domy w Węgrowie* (1958 nr 1-2), a Wydaw. Arkady monografię historyczno-architektoniczną Węgrowa (W. 1959). Władze miasta, doceniając zaangażowanie i zasługi C., przyznały jej tytuł honorowego obywatela m. Węgrowa. Kolejne opracowania dotyczą założeń urbanistycznych i architektury Suwalszczyzny i Pojezierza Augustowskiego, np. *Architektura XIX wieku w Suwałkach* (1965), *Rozwój przestrzenny Szczuczyna od XVII do XIX wieku* (1971). Była członkinią Białostockiego Tow. Naukowego, z którym stale współpracowała.

Na Wydziale Architektury prowadziła cykl wykładów z zakresu historii architektury powszechnej, ze szczególnym znawstwem prezentując problematykę rozwoju architektury nowożytnej, zwłaszcza francuskiej, okresu renesansu, baroku, oświecenia, klasycyzmu. W l. 1972-92 opracowała siedem skryptów nt. architektów włoskiego renesansu, neoklasycyzmu, manieryzmu i baroku, a także architektury neoklasycystycznej w Anglii oraz nowożytnej architektury francuskiej (wszystkie wydane przez Politechnikę Warszawską).

C. jest autorką biogramów ośmiu architektów warszawskich zasłużonych w powojennej odbudowie miasta; są to: Bieńkowski Jan, Bursze Teodor, Krasiński Stefan, Kuzma Mieczysław, Podlewski Wacław, Sawicki Tymoteusz, Teliga Jerzy, Zborowski Bruno (PSBKZ z. 2, P. 2006).

Prowadziła również seminaria i wykłady na wydziale Historii Sztuki Uniw. Warszawskiego, Wydziale Teologii Katolickiej Uniw. Kardynała Wyszyńskiego, Akademii Sztuk Pięknych. Była promotorem wielu prac magisterskich i doktorskich, także prac podyplomowych na Studium Podyplomowym „Ochrona Dziedzictwa Kulturowego – miasto historyczne", z którym współpracowała aktywnie do końca życia już po zakończeniu działalności dydaktycznej ze studentami Wydziału Architektury PW. Rozwijała ponadto szeroką działalność popularyzatorską, promując idee ochrony zabytków wśród miłośników i społecznych opiekunów zabytków w ramach Tow. Opieki nad Zabytkami, Stow. Konserwatorów Zabytków, Stow. Historyków Sztuki, Polskiego Tow. Historii Techniki. Znaczącym jej dorobkiem pozostały zainicjowane w ramach TOnZ prace inwentaryzacyjne studentów i wolontariuszy na Starych Powązkach oraz cmentarzu Ewangelicko-Augsburskim w Warszawie. Współpraca ze Stow. Architektów Polskich przyniosła plon w postaci udziału w kilku

wystawach Koła SARP prezentujących exlibrisy, których C. była prawdziwą mistrzynią.

W kwietniu 1945 wyszła za mąż za studenta wydziału Inżynierii Lądowej PW Michała Czapskiego. Ich córka Beata Weronika, inż. architekt i rzeźbiarz, mieszka na stałe we Francji.

Zmarła 19 XI 2007 w Warszawie, pochowana na cmentarzu Powązkowskim.

Archiwum Politechniki Warszawskiej; materiały własne.

Danuta Kłosek-Kozłowska

D

DANILEWICZ Jan (1895-1965), duchowny Kościoła rzymskokatolickiego, wieloletni przewodniczący Komisji Artystyczno-Budowlanej Kurii Diecezjalnej w Kielcach.

Ur. 30 VII 1895 w Atokolu k. Kowna w rodzinie ziemiańskiej, syn Józefa i Adelajdy z Kosińskich. Po skończeniu prywatnego męskiego gimnazjum filozoficznego w Wiłkomierzu wstąpił w 1915 do Seminarium Duchownego w Wilnie. Podczas I wojny światowej i rewolucji kontynuował studia najpierw w Petersburgu, potem w Żytomierzu, a ukończył je już w Polsce w kieleckim seminarium. Święcenia kapłańskie przyjął 9 V 1920. Był wikariuszem i proboszczem w kilku parafiach. Bp. Czesław Kaczmarek powołał go 6 XII 1938 na stanowisko skarbnika w Kurii Biskupiej w Kielcach, a 10 X 1940 postawił na czele Komisji Artystyczno-Budowlanej Kurii Diecezjalnej w Kielcach. Wśród jej członków były osoby duchowne i świeccy specjaliści, mający wiedzę na temat architektury i konserwacji zabytków, a ich zadaniem było opiniowanie wszelkich kościelnych inwestycji budowlano-remontowych i aranżacji wnętrz świątyń. Zasługą tego organu było zwłaszcza wstrzymywanie samowolnych prac i interweniowanie u biskupa, by ukarał winnych; takie działania były szczególnie istotne podczas okupacji i zaraz po niej. Sprawa edukacji proboszczów leżała D. na sercu, wysunął projekt organizacji kursów „dla rozbudzenia u księży poczucia piękna" oraz przygotowania podręcznika budowlano-kościelnego. Z tych zamierzeń nic nie wyszło, natomiast w 1948 sam wydał obszerną pracę *Kościół i jego wnętrze w świetle przepisów prawno-liturgicznych*.

D. został aresztowany przez UB 10 IX 1951 i w pokazowym procesie, gdzie głównym oskarżonym był jego przełożony bp. Kaczmarek, skazano go na 10 lat więzienia. Całego wyroku nie odsiedział – najpierw miał przerwę w odbywaniu kary, potem objęła go amnestia, na koniec w 1957 umorzono śledztwo – jednak pobyt w celach Mokotowa i Rawicza zniszczył mu zdrowie. Po powrocie do pracy znowu przewodniczył Komisji. W tym czasie zajmowała się ona głównie sprawą elektryfikacji kościołów i znowu interweniowała, gdy dochodziło przy tym do dewastacji wnętrz. Nadal opiniowano projekty przebudów i remontów dawnych kościołów, ale i plany tych nowo wznoszonych. Fachową wiedzę D. docenił prymas Stefan Wyszyński, gdy w 1958 mianował go swoim delegatem na konkurs rozbudowy KUL. Zły stan zdrowia nakazał mu wycofać się z pracy.

Zmarł 20 I 1965, pochowany został na Cmentarzu Starym w Kielcach w grobowcu kapitulnym.

Z. N o c o ń ks., *60-lecie Diecezjalnej Komisji Artystyczno-Budowlanej*, „Kielecki Przegląd Diecezjalny" Nr 3, 1977, s. 111-130; t e n ż e, *Budownictwo sakralne w diecezji kieleckiej po drugiej wojnie światowej*, [w:] *Pamiętnik Świętokrzyski. Studia z dziejów kultury chrześcijańskiej*, Kiel. 1991, s. 251-265; Archiwum Diecezjalne Kieleckie: sygn. XD-2, XD-02a; tamże: mpis ks. Jana Danilewicza, *Proces ks. Biskupa Czesława Kaczmarka i współoskarżonych w świetle faktów i prawdy*, Kiel. 1958; tamże, sygn. OG-2/13; OG-22.

oprac. redakcyjne na podstawie tekstu Zygmunta Noconia

DĄBROWSKI Marian (1927-1995), zabytkoznawca, art. plastyk, wojewódzki konserwator zabytków w Koszalinie.

Ur. 15 VIII 1927 w Tczewie w rodzinie inteligenckiej. Ojciec Kazimierz uzdolniony plastycznie rozpoczął studia malarskie na Sorbonie, ale ich nie ukończył, pracował jako urzędnik na kolei, matka Helena z d. Scheibe. W 1947 D. ukończył Państw. Liceum Budowlane w Toruniu, z prawem używania tytułu technik budowlany, będąc jednocześnie wolnym słuchaczem na Wydziale Sztuk Pięknych Uniw. Mikołaja Kopernika w Toruniu. W l. 1947-48 ukończył Wyższą Szkołę Sztuk Plastycznych w Gdańsku (malarstwo, rysunek), a w l. 1948-52 Wydział Sztuk Pięknych UMK w Toruniu, zdobywając dyplom u prof. Remera w zakresie: rzeźby, konserwatorstwa i zabytkoznawstwa. Pracę zawodową podjął w 1948 w biurze woj. konserwatora zabytków w Toruniu, w l. 1953-57 był woj. konserwatorem zabytków w Koszalinie, a później st. projektantem Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków Oddz. Szczecin (1957-59). Pracował jednocześnie w Państw. Ognisku Kultury Plastycznej i Państw. Liceum Sztuk Plastycznych w Koszalinie, jako nauczyciel; był projektantem i specjalistą ds. plastyki w Zakładzie Budowlano-Remontowym Min. Oświaty i Wychowania „Wybrzeże" w Mielnie (do 1979); współpracował z Przedsięb. Państw. Pracownie Sztuk Plastycznych – projektował przedmioty sztuki użytkowej głównie dla nadmorskich ośrodków wypoczynkowych (ponad 100 opracowań). Od 1950 do końca życia działał twórczo jako art. plastyk, był członkiem Zw. Polskich Artystów Plastyków, a od 1966 pełnił wiele funkcji w zarządzie Okręg. ZPAP w Koszalinie, brał udział w wielu wystawach zespołowych w kraju i za granicą (20 wystaw indywidualnych); uczestniczył w ośmiu „Spotkaniach Artystów, Naukowców i Teoretyków Sztuki OSIEKI", zw. potocznie plenerami osieckimi, na siedmiu był komisarzem artystycznym.

W czasie sprawowania funkcji woj. konserwatora zabytków powołał Brygadę Robót Konserwatorskich, która jednak nie przyniosła spodziewanych efektów i na skutek poleceń instytucji kontrolnych została wkrótce rozwiązana. Do najważniejszych prac konserwatorskich nadzorowanych przez D. zaliczyć należy: wstępne zabezpieczenie wieży kolegiaty kołobrzeskiej, rozpoczęcie robót przy odbudowie tzw. Kamienicy Schliffenów w Kołobrzegu i przygotowanie jej adaptacji na siedzibę muzeum regionalnego; wstępne zabezpieczenie Baszty Prochowej w Kołobrzegu i Baszty Czarownic w Słupsku (1956); zabezpieczenie ratusza i tzw. Domu Napoleona w Karlinie; odbudowę gotyckich kościołów pw. NMP w Świdwinie i Sławnie.

Odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi (1974) i odznaką „Za Zasługi dla Rozwoju Województwa Koszalińskiego" (1969), odznaką „Zasłużony Działacz Kultury" i złotą odznaką Związku Polskich Artystów Plastyków.

Ożeniony z Lidwiną Schmidt, miał córkę Marię (stomatolog).

Zmarł 18 IX 1995, pochowany na cmentarzu komunalnym w Koszalinie.

D. P t a s z y ń s k a, *Ochrona i konserwacja zabytków woj. koszalińskiego w XX-leciu Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, „Mat. Zachodniopom.", t. XI, 1965, s. 45-65; E. K o w a l s k a, *Osieki – Fakty – Wydarzenia, Opinie, „Osieki 1963-81". Międzynarodowe spotkania artystów, naukowców i teoretyków sztuki*, Muzeum Koszalin 1993, s. 11-43; B. M a k o w s k a, *Konserwatorzy zabytków na Pomorzu Zachodnim w latach 1946-2006, 60 lat polskich służb konserwatorskich na Pomorzu Zachodnim*, „Zachodniopom. Wiad. Konserwatorskie" 2006, s. 233-234.

Danuta Ptaszyńska

DRYWA Zbigniew Antoni (1933-1997), konserwator zabytków, działacz społeczny, pedagog.

Ur. 17 I 1933 w Rumi, pow. Wejherowo, w rodzinie robotniczej, syn Józefa i Marii z Kławikowskich. Do szkoły średniej uczęszczał w Rumi i po ukończeniu dziewiątej klasy w 1954 rozpoczął pracę jako pomocnik prof. Kiliana – artysty malarza wykonującego polichromie o tematyce sakralnej. W l. 1955-57 ukończył prywatne Studium Plastyczne Tow. Salezjańskiego w Oświęcimiu, pracując w dalszym ciągu przy polichromiach i konserwacji zabytków sztuki sakralnej u prof. Kiliana. Od 1957 uczęszczał do Ogólnokształcącego Liceum dla Pracujących w Bydgoszczy, gdzie w 1959 uzyskał maturę. W tym czasie pracował przy konserwacji zabytków sakralnych na Warmii – ołtarza renesansowego katedry w Olsztynie, polichromii katedry we Fromborku i in. W 1956 rozpoczął pracę w Muzeum Okręgowym w Koszalinie, organizując tam od podstaw pracownię konserwatorską – początkowo o profilu archeologicznym, a następnie ogólnokonserwatorskim. W 1970 minister kultury i sztuki zatwierdził jego uprawnienia konserwatorskie. Od 1968 pracował również w Państw. Ognisku Kultury Plastycznej w Koszalinie – uczył dzieci i młodzież snycerki, rzeźby i technologii, a następnie do emerytury w 1990 pracował w Liceum Sztuk Plastycznych w Koszalinie; uczył też łaciny w obu ówczesnych liceach ogólnokształcących miasta. Był rzeczoznawcą Państw. Przedsięb. Desa w Koszalinie i członkiem komisji zakupu muzealiów w muzeach Koszalina i Kołobrzegu. Konserwował muzealia należące nie tylko do muzeum w Koszalinie, ale także podległych jednostek w Darłowie, Szczecinku i Złotowie oraz w skansenach w Klukach i Osieku nad Notecią. Od początku pracy w Koszalinie ściśle współpracował z S. Wójcikiem, gł. konserwatorem zabytków w Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku, z którym wspólnie wykonali wiele skomplikowanych prac konserwatorskich na terenie ówczesnych województw koszalińskiego, szczecińskiego i pilskiego, jak: odsłonięcie i konserwacja gotyckich malowideł ściennych w kościele fil. w Sławsku k. Sławna i kościele paraf. w Darłowie; gotyckich i renesansowych malowideł ściennych w kościele NMP w Stargardzie Szczecińskim; gotyckich malowideł ściennych w kościele w Czachowie k. Chojny; renesansowego sgraffita na kamienicy w Trzebiatowie; drewnianych stropów z polichromią figuralną z XVII w. w kościele fil. w Iwięcinie k. Koszalina i kościele paraf. w Szczecinie Krzekowie (XVIII w.); malowideł ściennych z XIX w. w kościele paraf. w Tucznie k. Wałcza; malowideł ściennych z okresu międzywojennego *Polski Rok Obrzędowy* art. mal. J. Kłopockiej w sali widowiskowej Domu Polskiego w Zakrzewie k. Złotowa (zamalowanych wapnem przez Niemców w 1939) i wielu innych, w tym zabytków ruchomych. Pracownia konserwatorska pod kierunkiem D. uczestniczyła w terenowych badaniach archeologiczno-architektonicznych prowadzonych przez Muz. Archeologiczno-Historyczne w Koszalinie, opracowując dokumentację rysunkową, a w l. 1966-67 dla muzeów w Koszalinie i Kołobrzegu wykonano tzw. lakprofile z fosy grodziska w Starym Drawsku pow. Szczecinek.

Pasją życia D. była praca z młodzieżą, szczególnie uzdolnioną plastycznie, której przekazywał wszystkie swe umiejętności i której ułatwiał start życiowy, umożliwiając odbywanie praktyk zawodowych w pracowniach konserwatorskich muzeum. Przez wiele lat był sekretarzem koszalińskiego oddz. Polskiego Tow. Ludoznawczego oraz ławnikiem Sądu Wojewódzkiego w Koszalinie.

Odznaczony srebrną i złotą odznaką „Za Opiekę nad Zabytkami" (1972, 1977) i „Za Zasługi dla Miasta Koszalina" (1978).

Ożeniony z Renatą z d. Szewa, miał dwóch synów: Przemysława (ur. 1967) i Sławomira (1971), mgra sztuki, pianistę.

Zmarł 6 VI 1997, pochowany na cmentarzu komunalnym w Koszalinie.

Z. D r y w a, *Pracowania konserwatorska w Muzeum Archeologiczno-Historycznym w Koszalinie*, „Koszalińskie Zeszyty Muzealne" (dalej „KZM") t. 2, 1972, s. 178-191; D. P t a s z y ń s k a, *Ochrona i konserwacja zabytków w województwie koszalińskim w 1974 roku*, „KZM" t. 5, 1975, s. 306; t a ż, *Ochrona i konserwacja zabytków w województwie koszalińskim w 1975 roku*, „KZM" t. 6, 1976, s. 304-307; J. S z w e j, *Ochrona i konserwacja zabytków w województwie koszalińskim w 1978 roku*, „KZM" t. 9, 1979, s. 131; K. B a s t o w s k a, *Ochrona i konserwacja zabytków w województwie koszalińskim w 1981 roku*, „KZM" t. 12, 1982, s. 122; A. M o s i e w i c z, *Pożegnanie ze Zbyszkiem Drywą*, „KZM" t. 22, 1998, s. 295; akta osobowe Z. Drywy w Muz. Okręgowym w Koszalinie; informacje żony Renaty Drywy-Kujawy zam. w Koszalinie.

Danuta Ptaszyńska

E

EICHENDORFF Benedikt Karl Joseph, von (1788-1857), pisarz doby romantyzmu, urzędnik państwowy, miłośnik zabytków.

Ur. 10 III 1788 w Łubowicach k. Raciborza jako syn Adolfa, pruskiego oficera i właściciela ziemskiego, i Karoliny Kloch. Od 1801 uczęszczał do Gimnazjum św. Marii Magdaleny we Wrocławiu. Następnie odbył studia prawnicze na uniw. w Halle i Heidelbergu. Brał udział w wojnach napoleońskich, następnie podjął pracę urzędnika państwowego we Wrocławiu. W 1820 powołano go na stanowisko referenta do spraw szkolnictwa katolickiego w zarządzie prowincji – najpierw w Gdańsku, a następnie w Królewcu. Od tej pory datuje się jego współpraca i bliska znajomość z nadprezydentem prowincji Prusy T. von Schönem. Przez dziesięć lat był jego głównym doradcą w sprawach restauracji, a zwłaszcza wyposażenia i aranżacji wnętrz zamku wielkich mistrzów krzyżackich w Malborku. Swoimi kontaktami literackimi, a zwłaszcza twórczością przyczynił się do szerokiego rozpropagowania wśród elit intelektualnych Niemiec idei restauracji tego zabytku. Na prośbę T. von Schöna opracował obszerną publikację, która w formie na poły artystycznej, na poły naukowej, na kanwie dziejów zamku malborskiego przedstawiła sposób jego użytkowania w średniowieczu, nade wszystko zaś scharakteryzowała znaczenie jego współczesnej restauracji (Joseph Freiherr von Eichendorff, *Die Wiederherstellung des Schlosses der Deutschen Ordensritter zu Marienburg*, Königsberg 1844). Pisał też okolicznościowe utwory uświetniające uroczystości organizowane przez von Schöna na zamku malborskim w celu pozyskania poparcia dla idei jego restauracji. Do tematyki krzyżackiej i zamku malborskiego nawiązywał również jako dramaturg (m.in. dramat pt. *Der letzte Held von Marienburg*).

Po przejściu na emeryturę zamieszkał w miejscowości Św. Roch na Śląsku, gdzie zmarł 26 XI 1857.

C. Lange, *Joseph von Eichendorff und die Wiederherstellung der Marienburg*, Ostdeutsche Monatshefte, 1920, s. 388; W. Ziesemer, *Eichendorff und die Marienburg*, Altpreussische Monatsschrift, 57, 1920, s. 296; Altpreussische Biographie, t. I, Marburg 1974, s. 159.

Marian Arszyński

F

FENDRICH Bruno (1900-1963), architekt.

Ur. 7 VII 1900 w Nikopolu (Rosja) jako syn Martina, tokarza, i Lidii Anny Krönitz. Ukończył szkołę podstawową i gimnazjum w Mariupolu (Rosja), następnie podjął naukę w szkole morskiej w Chersoniu. Po ucieczce przed rewolucją bolszewicką do Niemiec rozpoczął studia na Wydziale Architektury Politechniki Gdańskiej. Ukończył je w 1925 z dyplomem architekta. W l. 1928-33 był na tej uczelni asystentem prof. K. Grubera. W 1931 doktoryzował się na podstawie rozprawy o metalowych zwieńczeniach wież i szczytów zabytkowych budowli. W l. 1926-28 był głównym współpracownikiem prof. K. Grubera przy szeroko zakrojonych pracach badawczych i restauracyjnych kościoła Mariackiego w Gdańsku, zajmując się głównie inwentaryzacją pomiarową i badaniami architektonicznymi. Od 1929 do 1941 pełnił funkcję kierownika prac budowlano-konserwatorskich przy tym kościele. Ich przebieg w l. 1929-32 scharakteryzował w artykule *Die Instandsetzung der Marienkirche in Danzig in den Jahren 1929-1932* (Mitteilungen des Westpreussischen Geschichtsvereins, 33, 1934). Po wojnie osiadł w Niemczech, gdzie kontynuował swoją działalność na polu badań i konserwacji zabytków architektury – zwłaszcza na terenie Lubeki.

Był żonaty z Eleonorą Albrecht.

Zmarł 24 VI 1963 w Hamburgu.

K. Gruber, E. Keyser, *Die Marienkirche in Danzig*, Danzig 1929, s. 68 i n.; E. Volmar, *Danzigs Bauwerke und ihre Wiederherstellung*, Danzig 1940, s. XXXII; E. Keyser, *Die Baugeschichte der Stadt Danzig*, Köln-Wien 1972, s. 486; *Altpreussische Biographie*, IV, 1984, s. 1093.

Marian Arszyński

FISCHINGER Andrzej (1928-2005), historyk sztuki, konserwator wzgórza wawelskiego.

Ur. 29 IV 1928 w Krakowie jako syn Stefana, dr. praw, i Marii Krystyny z d. Leo. Lata wojny spędził w Brzesku, w majątku rodzinnym Bieśnik k. Zakliczyna i w Krakowie, gdzie uczył się na tajnych kompletach. W 1944 został łącznikiem AK w zgrupowaniu Baszta. W 1952 uzyskał dyplom magistra historii sztuki na Uniw. Jagiellońskim, a w 1965 tytuł doktora na tymże uniwersytecie. Od 1949 nieprzerwanie zatrudniony aż do emerytury w Państwowych Zbiorach Sztuki na Wawelu. Początkowo jako asystent, od 1951 st. asystent, od 1955 adiunkt, od 1961 kustosz, od 1974 st. kustosz, a od 1987 kurator. W l. 1967-78 był głównym inwentaryzatorem. Następnie od 1990 pełnił funkcję wicedyrektora do spraw inwestycyjnych i konserwatorskich. W l. 80. opracował program konserwatorski dla wzgórza wawelskiego, który po objęciu funkcji konserwatora poszerzył i uszczegółowił. Zgodnie z nim i pod osobistym nadzorem rozpoczęto prace konserwatorskie na wzgórzu wawelskim od wymiany zdegradowanej infrastruktury technicznej. Został odnowiony pałac królewski, jego dachy, elewacje, dziedziniec arkadowy, budynek bramy i wnętrza. Dziedziniec po przeprowadzeniu badań archeologicznych i zmianie systemu odwodnienia poddano niwelacji

i obniżono do poziomu z w. XVI oraz pokryto nową nawierzchnią z kostki wapiennej. Wykonano kolejne badania archeologiczne i architektoniczne oraz konserwację w rezerwacie d. kościoła św. Gereona. We wnętrzach pałacu przeprowadzono konserwację kamieniarki, polichromii, stropów i kurdybanów. Równolegle trwały prace w archikatedrze wawelskiej, m.in. w kaplicy Zygmuntowskiej. Kompleksowej konserwacji poddano także Bramę Wazów. Zostały odnowione mury obronne po stronie zachodniej, prace objęły też baszty: Lubrankę (Senatorską) i Sandomierską. Zrekonstruowano najwyższą kondygnację baszty Lubranki i nakryto ją dachem stożkowym. W baszcie Sandomierskiej odtworzono wykusze i komunikację wewnętrzną. Prace konserwatorskie dotyczyły także bezpośredniego otoczenia pałacu; po stronie północnej przeprofilowano i wzmocniono nasyp ziemny i zakonserwowano tzw. mur cegiełkowy. Po stronie wschodniej zamku zostało przywrócone wejście prowadzące na odsłonięty spod nasypów ziemnych austriackich i niemieckich górny taras renesansowego ogrodu pałacowego i schody do niższej jego części.

Funkcję konserwatora wzgórza wawelskiego pełnił do przejścia na emeryturę w 1997, a później aż do śmierci był konsultantem do spraw konserwatorskich. Przez cały okres pracy w muzeum zajmował się problemami konserwatorskimi, był autorem wielu dokumentacji historyczno-konserwatorskich dworów i pałaców nowożytnych, a w latach 60. i 70. współpracował z Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków w Krakowie jako konsultant do badań architektonicznych. W związku z zainteresowaniem warsztatami budowlanymi i kamieniarskimi zatrudnianymi przez dwór królewski zajął się szczególnie zespołem domów i pałaców przy ulicy Kanoniczej w Krakowie. Jednym z ważnych rezultatów tych badań było odsłonięcie krużganków w Pałacu Górków przy ul. Kanoniczej 24, a zwieńczeniem stał się program i nadzór nad projektem i realizacją adaptacji pałacu bpa Erazma Ciołka przy ul. Kanoniczej 17 z przeznaczeniem na oddział Muzeum Narodowego.

Był członkiem Stow. Historyków Sztuki, wielokrotnie wybieranym do Zarządu Oddziału Krakowskiego i Zarządu Głównego, wreszcie mianowany Członkiem Honorowym i odznaczony medalem Merentibus. W 1966 został członkiem Komisji Historii Sztuki PAN, a po jej reaktywacji PAU. W 1980 wstąpił do Tow. Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, wkrótce został wybrany do jego władz i do redakcji „Rocznika Krakowskiego". W tym samym roku zaangażował się w tworzenie NSZZ „Solidarność" na Wawelu i został jego pierwszym przewodniczącym, a następnie na Zjeździe Regionalnym wybrany do Komisji Rewizyjnej Zarządu Regionu. W 1989 powołany w skład Woj. Rady Ochrony Dóbr Kultury, a w 1990 w skład Społ. Komitetu Odnowy Zabytków Krakowa i wszedł do jego prezydium. Był niezwykle aktywnym członkiem komitetu, ściśle współpracującym z Zarządem Rewaloryzacji Zabytków Krakowa.

Autor ponad 80 publikacji, m.in. *Zarys programu konserwatorskiego wzgórza wawelskiego* (Biul. Społ. Komitetu Odnowy Zabytków Krakowa, 1987, nr 3-4), *Zarys programu całościowego odnowienia i konserwacji zabytków wzgórza wawelskiego do r. 2000* (tamże, 1992, nr 3-4), *Restauracja i konserwacja Wawelu w latach 1880-1985* (Renowacje 3, nr 3), *Prace konserwatorskie na Wawelu w latach 1990-2000* (tamże, 2000, nr 3). Współautor opracowań: z J. Baranowskim, *Barok, historia, literatura, sztuka* (półrocznik XII/2, W. 2005); z P. Dettloffem i M. Fabiańskim, *Zamek królewski na Wawelu, sto lat odnowy (1905-2005)*, Kr. 2005.

Odznaczony krzyżami Kawalerskim, Oficerskim i Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski.

Ożeniony z Barbarą Dunin-Suligostowską, miał jedną córkę Marię Annę (ur. 1958), architekta.

Zmarł 18 VI 2005 w Krakowie, pochowany na cmentarzu Rakowickim w grobowcu rodzinnym Leów.

J. Baranowski, *Andrzej Fischinger (1928-2005), Wspomnienie*, OZ 2005, nr 2, s. 95-99; K. Kuczman, *Andrzej Fischinger (1928-2005)*, „Folia Historiae Atrium", seria nowa t. 10, 2005, s. 177-183; J.K. Ostrowski, *Andrzej Fischinger (1928-2005)*, „Roczn. Krakowski" XXII, 2006, s. 213-214; B. Krasnowolski, *Wspomnienie o doktorze Andrzeju Fischingerze*, Biul. Społ. Komitetu Odnowy Zabytków Krakowa, 55/2006, s. 63-66.

Barbara Fischinger

G

GAWLIK Zygmunt (1895-1961), architekt, malarz, rzeźbiarz.

Ur. 2 V 1895 w Krakowie jako syn krawca Jakuba i Marii z Kucielów. Od 1913 uczył się na Wydziale Budownictwa Państw. Szkoły Przemysłowej im. S. Staszica w Krakowie. Uczestniczył w nielegalnych szkoleniach wojskowych organizowanych przez Związek Strzelecki. Po wybuchu I wojny światowej wstąpił do Legionów Polskich. Na front wyruszył w sierpniu 1914 w składzie I Brygady. Przez pewien czas był sierżantem liniowym w kompanii Leopolda Lisa-Kuli. Od października 1915 służył w kawalerii I Brygady pod dowództwem Władysława Beliny Prażmowskiego. Walczył m.in. w bitwach pod Dęblinem, Nowym Korczynem, Krzywopłotami i Stobychwą. Zwolniony ze służby w 1916 zapisał się do pracowni Jacka Malczewskiego na Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Po otrzymaniu w 1919 matury rozpoczął kurs architektury na tej samej uczelni. Kurs, nazywany nieraz „szkołą główną architektury", miał m.in. za zadanie podnieść kwalifikacje absolwentów Szkoły Przemysłowej w Krakowie. Wykładowcami byli m.in. Adolf Szyszko-Bohusz, Józef Gałęzowski i Józef Czajkowski. W tym samym roku rozpoczął praktyki architektoniczne. Jeszcze raz zaciągnął się na ochotnika do armii, by walczyć w czasie wojny polsko-bolszewickiej w 1920. Oprócz wykształcenia ściśle architektonicznego starał się rozwijać swoje pasje artystyczne. Od 1924 studiował w szkole malarstwa i grafiki Jana Wojnarowskiego. W 1926 rozpoczął studia u Xawerego Dunikowskiego, wykładającego w tym czasie m.in. rzeźbę dla architektów, a w 1931 studia w szkole Fryderyka Pautscha, prowadzącego katedrę malarstwa. Zachowana dokumentacja potwierdza, że posiadał następujące specjalności: konserwacja zabytków, malarstwo, rzeźba i sztuka użytkowa. W 1938 otrzymał dyplom inż. architekta na Politechnice Warszawskiej.

Jeszcze w trakcie studiów, w 1923 zgłosił projekt w konkursie na gmach województwa i sejmu śląskiego. Jako pracę dyplomową opracował kompleks opery, szkoły teatralnej i muzycznej (1924). Od 1924 pracował nad projektem konkursowym na katedrę, kurię i pałac biskupi w Katowicach. W 1925 jury nie przyznało I nagrody, ale niespodziewanie spośród licznych bardzo znanych projektantów do dalszej współpracy zaproszono młodego G., zastrzegając, aby do pomocy dobrał doświadczonego architekta. W taki sposób stał się autorem realizowanej przez szereg lat (1927-39, 1947-54 stan surowy) jednej z najbardziej monumentalnych budowli na południu kraju. Swoją wiedzą wspierał go Franciszek Mączyński. Wkrótce zaczęły napływać intratne zamówienia na kolejne projekty, m.in. Śląskiego Seminarium Duchownego (1926) i Częstochowskiego Seminarium Duchownego (1928), oba w Krakowie, Małego Seminarium Oblatów w Lublińcu (1927) oraz licznych kościołów. Projektował w świątyniach także ich wyposażenie. Zrealizował projekty kościołów w Warszawie – Marysinie Wawerskim (1927), Zabrzu Pawłowie (1928), Murckach (1930), Leńczach Górnych (1931), Częstochowie – Ostatnim Groszu (1934), Niepokalanowie (1948), Smęgorzowie (1958). Niezrealizowane lub przerwane w trakcie realizacji to projekty kościołów

w Piekarach Śląskich Szarleju (1928), Gdyni (Bazylika Morska, 1929), Krakowie – Prokocimiu (dla Augustianów, 1929), Częstochowie (św. Jakuba, 1937), Jaworznie (św. Wojciecha, 1937). Niekiedy przyjmował także zlecenia na zaprojektowanie ołtarzy lub wyposażenia prezbiterium w istniejących już kościołach, np. ołtarz główny w kościele oo. Kapucynów we Lwowie Zamarstynowie (1931), stalle kapituły i tron biskupa w katedrze w Częstochowie (1952-56). Projektował także obiekty mieszkalne, np. plebanie, wille, własny dom w Krakowie (1928).

Obok działalności ściśle architektonicznej G. parał się także malarstwem i rzeźbą. Były to figury świętych lub motywy dekoracyjne wyłaniające się z bloków kamiennych umieszczonych w elewacjach lub we wnętrzach kościołów. Projekty architektoniczne, prace malarskie i rzeźby wystawiał, głównie w latach 30. (m.in. Kraków, Warszawa, Poznań, Rzym). Uczestniczył w konkursie na pomnik marszałka Józefa Piłsudskiego w Warszawie (1936), a tuż po wojnie w konkursie na Pomnik Czynu Powstańczego na Górze Świętej Anny.

W okresie studiów brał udział w pracach restauratorskich i adaptacyjnych z dziedziny architektury, prowadzonych przez kierowników praktyk (Mieczysław Szpakowski, Józef Gałęzowski, Jerzy Struszkiewicz i Jan Biasion). W l. 1925-30 pracował w Urzędzie Konserwatorskim Urzędu Woj. Krakowskiego. Sprawował wtedy nadzór architektoniczny podczas katalogowania obiektów na terenie woj. krakowskiego i kieleckiego. Z tego czasu pochodzą sygnowane przez niego liczne pomiary inwentaryzacyjne zabytkowych obiektów drewnianych i murowanych. Współpracował z prof. Tadeuszem Szydłowskim. Pod jego kierunkiem prowadził prace dokumentacyjne, restauratorskie i badawcze. Kierował wykonaniem większości zdjęć architektoniczno-pomiarowych do *Katalogu Zabytków Sztuki w Polsce*, t. 1, cz. III, z. 1 – *woj. krakowskie, pow. nowotarski* (W. 1938). Aktywnie uczestniczył w posiedzeniach krakowskiego oddziału Komisji Historii Sztuki PAU. Niekiedy przedstawiał tam wyniki swych prac archeologiczno-konserwatorskich, m.in. przy kościele św. Salwatora na Zwierzyńcu w Krakowie. W autorskim albumie prezentującym różne aspekty działalności G. podkreślał swój udział w konserwacji kościoła pocysterskiego w Jędrzejowie i dokonane odkrycia (od 1924), w czasie konserwacji pocysterskiego zespołu klasztornego w Sulejowie (1925), konserwacji murów obronnych i Bramy Krakowskiej w Szydłowie (1927), konserwacji Bramy Opatowskiej w Sandomierzu (1927), konserwacji kościoła w Grzegorzewicach oraz wspomniał o nadzorze architektonicznym w Bieczu, który pełnił przy konserwacji dzwonnicy przy kościele farnym oraz restauracji Domu Kromera i Baszty Katowskiej (1923-27). Z pewnością bogate doświadczenia konserwatorskie miały istotny wpływ na koncepcje projektowanych przez niego brył i wnętrz, szczególnie obiektów sakralnych. Jako praktykujący architekt oprócz zamówień na projekty nowych kościołów otrzymywał także zlecenia na rozbudowę, adaptację lub uzupełnienie już istniejących obiektów historycznych. Niekiedy były to prace drobne, np. kruchta kościoła oo. Kapucynów w Krakowie (1927), wieżyczka na sygnaturkę klasztoru oo. Kapucynów w Sędziszowie Małopolskim (1930), lub większe, jak zasadnicza rozbudowa kościoła w Zwoleniu (1927) czy kościoła w Wolbromiu (1934). Część prac pozostała jedynie w formie rysunków, np. projekt zwieńczenia wieży ratusza w Bieczu (ok. 1925) lub projekt Sali Rady Miasta Krakowa (1927). Do najważniejszych prac w jego powojennej praktyce konserwatorskiej można zaliczyć: restaurację romańskiego kościoła św. Jana w Siewierzu (1947-56), restaurację romańskiej rotundy św. Mikołaja w Cieszynie (1948-55) oraz restaurację zamku w Będzinie i adaptację jego wnętrz na Muzeum Zagłębia (1952-56). Część jego

ustaleń lub kształt rekonstrukcji było kwestionowanych.

Brał udział w pracach krakowskiego oddziału Zw. Polskich Artystów Plastyków – zasiadał m.in. w sądzie konkursowym na pomnik Fryderyka Chopina w Krakowie. Odznaczony został Krzyżem Niepodległości (1933).

Ożeniony z Walerią z Korczaków, miał syna Jerzego i córki Annę, Marię oraz Danutę zmarłą w dzieciństwie.

Zmarł 27 IX 1961 w Krakowie, pochowany na cmentarzu Rakowickim w grobowcu rodzinnym własnego projektu.

J. Zawadzki, *Zygmunt Gawlik – architekt, artysta, konserwator*, OZ nr 1/1994, s. 49-54 (tu szczegółowa lista prac konserwatorskich); tenże, *Architekt Zygmunt Gawlik (1895-1961). Szkic biograficzny*, „Rocznik Muzeum w Gliwicach" t. X, 1996, s. 213-238; F. Burno, *Zygmunt Gawlik (1895-1961). Architekt katedry katowickiej*, Kat. 2003; akta Archiwum ASP Kraków; akta Archiwum Państw. w Krakowie Oddział Kartografii; akta Centralnego Archiwum Wojskowego; informacje rodziny.

Jarosław Maciej Zawadzki

GAWOR Janusz (1924-2007), architekt.

Ur. 19 III 1924 w Lublinie, syn Jana, dyrektora oddz. Banku Polskiego, i Zofii z d. Jelonek, córki architekta miejskiego w Drohobyczu. W dzieciństwie mieszkał w Lublinie (1924-26), Krakowie (1926-30), Chorzowie (1930-38) i Rabce (1938-39). Po wybuchu II wojny światowej powrócił do Krakowa, gdzie w czasie okupacji ukończył tajne gimnazjum, a także niemiecką średnią szkołę techniczną dla Polaków *Fachschule für Bauwesen* (kontynuującą częściowo przedwojenną działalność edukacyjną Muzeum Techniczno-Przemysłowego w Krakowie), uzyskując dyplom w 1942. W tym czasie związany był z Polskim Czerwonym Krzyżem (biuro ewidencji strat Wojska Polskiego) i Armią Krajową (wywiad). Pracę zawodową rozpoczął w 1942 na stanowisku kierownika budów w polskim przedsiębiorstwie budowlanym Albina Wiktora, m.in. ratując wiele budowli zabytkowych w Krakowie. W 1944 podjął tajne studia architektoniczne, które od 1945 kontynuował na Wydziale Architektury Akademii Górniczej w Krakowie, uzyskując w 1951 dyplom magistra inżyniera w zakresie architektury i urbanistyki. W czasie studiów pracował w biurze architektonicznym architekta Zbigniewa Odrzywolskiego (bratanka Sławomira). Po studiach rozpoczął pracę w Komitecie Odnowy Gmachu Collegium Maius Uniw. Jagiellońskiego, pod kierunkiem prof. Karola Estreichera, gdzie wykonywał projekty i nadzorował prace konserwatorskie. Jednocześnie do 1953 nauczał rysunku odręcznego studentów Zakładu Historii Sztuki na Wydziale Historycznym UJ.

W l. 1953-57 był st. asystentem w Katedrze Proj. Architektury Mieszkaniowej i Społecznej prof. Zb. Kupca na Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej. W 1957 przeszedł do pracy w spółdzielczym biurze projektowym, którego był współzałożycielem. W 1959 uzyskał uprawnienia budowlane do samodzielnego wykonywania zawodu i uprawnienia konserwatorskie. Po likwidacji tego typu biur w 1963 rozpoczął pracę w Państw. Biurze Projektów „Inwestprojekt". W 1966 wyjechał na prywatny kontrakt do Kanady, gdzie pracował w Montrealu, w największym koncernie budowlanym „Dominiom Bridge" na stanowisku st. asystenta architekta tego towarzystwa. Po powrocie do Polski w 1970 kontynuował pracę w biurze projektów. W l. 1973-77 był dyrektorem Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków oddziału w Krakowie, rozwijając potencjał tej firmy w przodujące w Polsce przedsiębiorstwo naukowo-badawcze, projektowe i konserwatorsko-wykonawcze o charakterze instytutu konserwatorskiego, opartego na zasadzie współpracy interdyscyplinarnej. Rozbudował pion naukowo-

-konserwatorski o nową, unikatową w strukturze PP PKZ, Pracownię Dokumentacji Naukowej i Konserwatorskiej, specjalizującą się w problematyce zabytków budownictwa wiejskiego i zaangażował, jako koordynatora pionu, Tadeusza Chrzanowskiego, który objął stanowisko dyrektora ds. naukowo-konserwatorskich. Pod ich kierunkiem oddział krakowski PP PKZ podejmował wiele rozmaitych prac przy zabytkach w ówczesnych woj. krakowskim, tarnowskim, sądeckim i katowickim, szczególnie w Krakowie i na zamkach w Wiśniczu i Krasiczynie, a także za granicą, m.in. w Paryżu (polskie placówki dyplomatyczne i kulturalne).

Spośród wielu wykonywanych przez G. prac konserwatorskich i architektoniczno-urbanistycznych wymienić należy: przeniesienie drewnianego kościoła XVI/XVII w. z Komorowic na Wolę Justowską w Krakowie (wg koncepcji prof. Karola Estreichera, 1949-50), następnie odbudowę tego kościoła po spaleniu w 1978 i po spaleniu po raz drugi – koncepcję odbudowy jako budowli murowanej oblicowanej drewnem (2002-06); projekt konserwatorski remontu ratusza Kazimierza krakowskiego na pl. Wolnica (1951); współpracę projektową i nadzór nad rekonstrukcją Collegium Maius UJ (1951-53); odsłonięcie kościoła oo. Bernardynów w Krakowie i projekt zorganizowania placu przed jego fasadą w powiązaniu z kształtowaniem otoczenia Wawelu (1953); studium historyczno-urbanistyczne miasta Podgórze k. Krakowa (1960); studium konserwatorsko-widokowe katedry unickiej w Chełmie na tle panoramy miasta (1982); konserwacja XVIII-wiecznego drewnianego kościoła w Więcławicach pod Krakowem (1984-87); rewaloryzacja barokowej kaplicy św. Bartłomieja na Ludwinowie w Krakowie (1984-87).

Jest współautorem (z J. Lepiarczykiem) skryptu uniwersyteckiego *Konserwacja zabytków architektury* (Kr. 1955).

W okresie 1978-82 powrócił do projektowania architektury mieszkaniowej w Krakowie i pracował jako konsultant architektoniczno-urbanistyczny w kilku biurach projektowych. Od 1982 do śmierci prowadził prywatną praktykę projektową, która w zmienionych warunkach ustrojowych zyskała szyld „ARCHEX – Atelier Architektury, Konserwacji i Ekspertyz, architekt Janusz Gawor w Krakowie". Był rzeczoznawcą SARP w zakresie projektów architektury i planów realizacyjnych oraz członkiem Kolegium Sędziów Konkursowych SARP. Był przez szereg kadencji członkiem Miejskiej Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej w Krakowie i wieloletnim opiniodawcą dla władz miasta. Występował jako biegły wojewódzki i sądowy. Od 1991 do końca życia był członkiem Społ. Komitetu Odnowy Zabytków Krakowa.

Posiadał odznaczenia, m.in. Krzyż Oficerski Orderu Polonia Restituta (1994) „za wybitne zasługi zawodowe i ochronę zabytków Krakowa", Złotą Odznakę SARP (1994), Honorową Odznakę Politechniki Krakowskiej (1996). Był laureatem nagrody SARP za projekt roku (1992) i wyróżnienia Międzynarodowego Biennale Architektury (1993).

Z małżeństwa z Aliną Hamburg miał dwóch synów: Zbigniewa, architekta wnętrz, i Leszka, konserwatora mebli.

Zmarł 5 X 2007, pochowany został na cmentarzu Salwatorskim w Krakowie.

J. G a w o r, *Dossier*, mpis, 1997; materiały archiwalne w posiadaniu rodziny.

Zbigniew Beiersdorf

GRUNDMANN Günther (1892-1976), historyk sztuki, konserwator zabytków prowincji dolnośląskiej, po II wojnie światowej konserwator zabytków Hamburga.

Ur. 10 IV 1892 w Jeleniej Górze, syn Fritza i Luizy z d. Günther. Po zdaniu w 1912 matury w gimnazjum w Jeleniej Górze zamierzał zostać malarzem. Uczęszczał

do prywatnej szkoły malarskiej Waltera Thorna w Monachium, a od semestru zimowego 1913 przez trzy semestry do tamtejszej szkoły rzemiosła artystycznego. Jednocześnie studiował historię sztuki na uniw. monachijskim, którą ukończył we Wrocławiu obroną pracy doktorskiej o kaplicach grobowych na Dolnym Śląsku i Łużycach. W 1919 rozpoczął pracę jako zarządca Karkonosko-Izerskiego Tow. Wspierania Rzemiosła w Cieplicach (Hausfleissvereins für das Riesen- und Isergebirge), od 1921 był nauczycielem historii sztuki w cieplickiej szkole snycerskiej (Holzschnitzschule). Był rysownikiem, malarzem (1921 – obraz ołtarzowy *Ukrzyżowanie* dla nowego kościoła ewang. w Rząśniku) i grafikiem (drzeworyt i sucha igła). Od 1922 pełnił funkcję społecznego opiekuna zabytków powiatu jeleniogórskiego. Później kierował Dolnośląskim Stow. Szkolnych Wystaw Objazdowych (Niederschlesischen Kunstausstellungen für Schulen und Volk). Jednocześnie publikował książki i artykuły poświęcone zabytkom regionu.

W lutym 1932 został wybrany przez Landtag na stanowisko konserwatora zabytków prowincji dolnośląskiej, które objął 1 VII 1932, po zatwierdzeniu kandydatury przez Ministerstwo Kultury w Berlinie. Energiczny organizator, w krótkim czasie przekształcił jednoosobowe, pełnione honorowo stanowisko, w liczący 8 osób urząd w strukturze zarządu prowincji. Najważniejsze przedsięwzięcia konserwatorskie, w których uczestniczył lub które zainicjował to: renowacja wnętrza wrocławskiej katedry, renowacja kościołów św. Doroty, św. Elżbiety we Wrocławiu, konserwacja zagrożonych fresków Asama w kościele Benedyktynów w Legnickim Polu, renowacja kościoła klasztornego w Trzebnicy połączona z badaniami architektonicznymi, konserwacja i częściowe odsłonięcie fresków kościoła św. Józefa w Krzeszowie, konserwacja i częściowa rekonstrukcja wystroju architektonicznego i rzeźbiarskiego kościoła Wniebowzięcia NMP w Krzeszowie, renowacja wnętrza i fasady kościoła klasztornego w Lubiążu, renowacja wnętrza ratusza we Wrocławiu, konserwacja polichromii średniowiecznej wieży rycerskiej w Siedlęcinie, renowacja kamienic rynkowych w Jeleniej Górze, Chełmsku Śląskim i Bolesławcu polegająca na usunięciu większości historyzującego detalu, renowacja zamku w Krobielowicach, murów miejskich w Lwówku Śląskim, Niemczy, Jeleniej Górze, konserwacja zamku w Brzegu, który miał stać się siedzibą muzeum i biblioteki miejskiej. Wydał sprawozdania z prac konserwatorskich za l. 1932-39 oraz liczne artykuły popularyzujące zabytki. Dbał o to, aby informacje o pracach konserwatorskich pojawiały się na łamach lokalnej prasy, i prowadził radiowe pogadanki o zabytkach.

Od 1937 do semestru zimowego 1944 był zatrudniony jako wykładowca wiedzy o ochronie zabytków i renowacji na historii sztuki Uniw. Wrocławskiego. Od 1938 prowadził zajęcia z historii architektury i nauki form architektonicznych na Politechnice Wrocławskiej, co było połączone z nadaniem tytułu profesora honorowego tej uczelni. Wraz z Dagobertem Freyem odbył w 1935 podróż studyjną do Polski, a spostrzeżenia o ochronie zabytków w Polsce zawarł w artykule *Denkmalpflege in Polen* [w:] Deutsche Kunst und Denkmalpflege, 37, 1935.

Po wybuchu wojny objął obowiązki konserwatora zabytków Prowincji Górnośląskiej, której zasięg terytorialny został znacznie powiększony po poszerzeniu granic Rzeszy o zajęte części Polski i sięgał na wschodzie aż po Cieszyn. W tym czasie opublikował propagandowe wydawnictwa *Deutsche Kunst im befreiten Schlesien* (Breslau 1941, wyd. 2 poszerzone, Breslau 1944) oraz *Große Soldaten in Schlesien* (Breslau 1940, wyd. 2, Breslau 1944). Od początku wojny prowadził akcję zabezpieczenia zabytków przed jej skutkami, głównie nalotami bombowymi, a od 1942 ewakuację najcenniejszych zabytków ze zbiorów

publicznych oraz prywatnych do kilkudziesięciu składnic. Nadzorował wykonanie w 1944 kolorowych diapozytywów dokumentujących barokowe freski Wrocławia, w związku ze spodziewanymi bombardowaniami miasta (oryginały zachowane w Zentralinstitut für Kunstgeschichte w Monachium). W końcu lutego 1945 opuścił Dolny Śląsk, zabierając do Bawarii większą część fototeki i zbioru pomiarów architektonicznych urzędu konserwatorskiego (ob. przechowywane jako Niederschlesische Bild Archiv w Instytucie J.G. Herdera w Marburgu nad Lahnem – pozostała część znajduje się w Instytucie Sztuki PAN, Archiwum Państw. we Wrocławiu i w Zielonej Górze oraz w Muzeum Narodowym we Wrocławiu), obrazy należące do śląskiego Muzeum Sztuk Pięknych, dzieła sztuki z pałacu w Karpnikach, w tym obraz *Madonna* pędzla Hansa Holbeina, oraz ukryte przez Hansa Franka w Morawie k. Strzegomia zabytki z Krakowa.

W l. 1947-50 kierował zbiorami sztuki na zamku Veste Coburg. Od 1950 do przejścia na emeryturę w 1959 był dyrektorem Altonaer Museum für Kunst- und Kulturgeschichte i jednocześnie konserwatorem zabytków wolnego hanzeatyckiego miasta Hamburg (główne przedsięwzięcia to odbudowa średniowiecznych kościołów św. Katarzyny i św. Jakuba, kościoła św. Michała, barokowej fasady pałacu Görtzów i giełdy oraz utworzenie w 1953 skansenu budownictwa fachwerkowego w Curslack). Działalność przy odbudowie podsumował w tomie *Großstadt und Denkmalpflege. Hamburg 1945 bis 1959* (Hamburg 1960). Od 1951 profesor honorowy na uniw. w Hamburgu oraz pierwszy przewodniczący Stow. Krajowych Konserwatorów Zabytków Republiki Federalnej Niemiec (Vereinigung der Landesdenkmalpflege in der Bundesrepublik Deutschland).

Po 1945 kontynuował publikację wyników wcześniejszych badań nad sztuką śląską. Pośmiertnie zostały wydane dwa tomy poświęcone śląskim zamkom i siedzibom szlacheckim: *Burgen, Schlösser und Gutshäuser in Schlesien, Die mittelalterlichen Burgruinen, Burgen und Wohntürme* (Frankfurt a. M. 1982); *Burgen, Schlösser und Gutshäuser in Schlesien, Schlösser und fest Häuser der Renaissance* (Frankfurt a. M. 1987) oraz wybrane artykuły o śląskich zabytkach *Erinnerung an Schlesien* (Würzburg 2003). Zestawienie bibliografii zostało zawarte w kolejnych tomach „Zeitschrift für Ostforschung". Był redaktorem tomów inwentarza topograficznego zabytków Wrocławia i doprowadził do wydania tomu inwentarza topograficznego powiatu namysłowskiego oraz opracowania maszynopisu dla powiatów brzeskiego, oleśnickiego i ziemskiego wrocławskiego. Wspomnienia z okresu śląskiego zawarł w tomie *Erlebter Jahre Widerschein. Von schönen Häusern, guten Freunden und alten Familien in Schlesien* (München 1972). Wybór rysunków, akwarel i grafik, które tworzył przez całe życie i które nadal znajdują się w posiadaniu rodziny, opublikował w: *Zum Vergnügen gezeichnet. Architekturskizzen eines Kunsthistorikers quer durch Europa* (Frankfurt a. M. 1967) oraz przedstawił na wystawie z okazji 80 urodzin.

Od 1952 członek ICOMOS, był ekspertem niemieckiej delegacji pracującej nad konwencją o ochronie dóbr kultury podczas konfliktu zbrojnego (konwencja haska, 1954). W l. 1962-72 pierwszy przewodniczący stowarzyszenia Kulturwerk Schlesien w Würzburgu, jednocześnie w l. 1963-72 przewodniczący rady naukowej instytutu J.G. Herdera w Marburgu. Członek niemieckiego komitetu UNESCO w l. 1963-71. Odznaczony w 1959 Wielkim Krzyżem Zasługi Republiki Federalnej Niemiec, uhonorowany w 1963 nagrodą w dziedzinie architektury fundacji Fritza Schumachera, a w 1966 nagrodą Georga Delio.

Od 1916 ożeniony z Elfriede z d. Niepold, miał córkę Ursulę (ur. 1919) i syna Friedhelma (ur. 1925), architekta.

Zmarł 19 VI 1976 w Hamburgu.

b. a., *Verzeichnis der Veröffentlichungen Günther Grundmanns anläßlich seines 75. Geburtstages Am 10. April 1967*, „Zeitschrift für Ostforschung", Bd. 16 (1967), s. 585-600; b. a., *Verzeichnis der Veröffentlichungen Günther Grundmanns 1967-1972*, „Zeitschrift für Ostforschung", Bd. 21 (1972), s. 379-382; J. G e r h a r d t, *Günther Grundmann, Denkmalpflege in Schlesien und Hamburg*, Schlesien, 17: 1972, s. 57-60; E. S c h e y e r, *Günther Grundmann als kunsthistorischer Schriftsteller in seiner Vollendung*, Schlesien, 21: 1976, s. 295-299; B. S t a s i e w s k i, *Günther Grundmann – Leben und Werk 1892-1976*, „Zeitschrift für Ostforschung", Bd. 26 (1977), s. 1-19; J. G ę b c z a k, *Losy ruchomego mienia kulturalnego i artystycznego na Dolnym Śląsku w czasie drugiej wojny światowej*, Wr. 2000; J. M i c h e l s e n, *Von Breslau nach Hamburg. Ostforscher am Historischen Seminar der Universität Hamburg nach 1945, Lebendige Sozialgeschichte. Gedenkschrift für Peter Borowsky*, red. Rainer Hering, Wiesbaden 2003, s. 659-681; F. G r u n d m a n n, *Günther Grundmann, Denkmalpflege in Schlesien und Hamburg*, [w:] *Kunsthistoriker und Denkmalpfleger des Ostens. Der Beitrag zur Entwicklung des Faches im 19. und 20. Jahrhundert*, red. Eimer Gerhard i in., Bonn 2007 (Kunsthistorische Arbeiten der Kulturstiftung der Deutschen Vertriebenen; nr 5), s. 155-170.

Grzegorz Grajewski

H

HANKOWSKA Romualda (1933-1999), historyk sztuki, muzealnik, konserwator, działacz kultury.

Ur. 13 IX 1933 w Lidzie na Kresach Wschodnich (przed wojną woj. nowogródzkie, ob. Białoruś). Ojciec Bronisław Pujdak pracował na kolei w Lidzie jako pomocnik maszynisty, a następnie we Włocławku jako manewrowy; matka, Janina z d. Zapolska-Downar, zajmowała się prowadzeniem domu i wychowywała troje dzieci: Czesława (ur. 1926), Lucję (ur. 1928) i Romualdę. H. rozpoczęła naukę w szkole powszechnej w Lidzie, jednak okres okupacji niemieckiej spowodował przymusową przerwę. W 1945 cała rodzina w ramach repatriacji przybyła do Włocławka. Po zdaniu egzaminów sprawdzających wiedzę H. została przyjęta do grona uczniów Gimnazjum i Liceum im. Marii Konopnickiej, gdzie w 1951 zdała maturę. W l. 1951-55 studiowała historię sztuki na Katolickim Uniw. Lubelskim, w 1956 uzyskała tytuł magistra. W l. 1959-63 studiowała konserwację na Wydziale Sztuk Pięknych Uniw. Mikołaja Kopernika w Toruniu, zaliczając sześć semestrów; 4 V 1982 w Instytucie Konserwatorstwa i Muzealnictwa UMK obroniła pracę doktorską *Fajans włocławski i próba oceny jego wartości estetycznej*, napisaną pod kierunkiem prof. Zygmunta Ważbińskiego. Od 1956 przez dwa lata zajmowała się wychowywaniem córki Anny. W l. 1958-59 była kierownikiem świetlicy w Szkole Podstawowej nr 5 oraz bibliotekarką w Pow. Bibliotece Pedagogicznej we Włocławku.

Od 1 VIII 1959 zatrudniona w Muzeum Kujawskim we Włocławku, zaczynała jako mł. asystent, a po przejściu wszystkich szczebli kariery zawodowej została w 1969 kustoszem. W l. 1965-75 pełniła funkcję kierownika tegoż muzeum. Następnie 1 IV 1976 na krótko objęła stanowisko kierownika działu sztuki w Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej (zmiana nazwy muzeum nastąpiła w 1975). Jako ogromny miłośnik fajansu była pomysłodawcą i organizatorem konkursów „Biennale malowanego fajansu włocławskiego", w których brały udział najlepsze pracownice Zakładów Ceramiki Stołowej we Włocławku i Kole. Przedsięwzięcia te dokumentowano katalogami, z których pierwszy, drugi i piąty są autorstwa H. Efektem była wydana w 1991 książka *Fajans włocławski*. Jej najbardziej śmiałym pomysłem było utworzenie Muzeum Fajansu w najstarszych, XIX-wiecznych, przeznaczonych do wyburzenia obiektach fabrycznych. Niestety ten niezwykle cenny projekt, zakładający zachowanie zabytkowej substancji murów fabryki, ukazanie tradycyjnych metod produkcji i ręcznego nanoszenia dekoracji upadł tuż przed jego realizacją. Dzięki staraniom H. Muzeum Kujawskie w 1969 otrzymało dwie zabytkowe, barokowe kamienice z XVIII w., w których po remoncie i koniecznych pracach adaptacyjnych w grudniu 1972 otwarto Muzeum Historii Włocławka. W tym samym roku władze Włocławka przekazały na cele muzealne zabytkowy spichlerz. Od 1986 mieści się w nim ekspozycja etnograficzna muzeum. H. była też inicjatorką opracowania koncepcji muzeum budownictwa ludowego, który to pomysł zaowocował w 1993 otwarciem Kujawsko-Dobrzyńskiego Parku Etnograficznego w Kłóbce, gm. Lubień Kujawski.

H. 1 VII 1976 przeszła do pracy w oddziale Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków w Toruniu, gdzie do 1992 była zatrudniona w charakterze gł. specjalisty w Pracowni Dokumentacji Naukowo-Historycznej. Oprócz pracy we Włocławku i jego okolicach, do której należały przede wszystkim nadzory konserwatorskie nad pracami budowlano-konserwatorskimi dworów w Lubieniu Kujawskim, Więsławicach, Ugoszczu oraz hotelu Zajazd Polski we Włocławku, wyjeżdżała także na kontrakty zagraniczne, m.in. do Tallina, Rygi (opracowała tam dokumentację konserwatorską murów obronnych) oraz Sankt Petersburga (przygotowanie wytycznych do restauracji kościoła św. Katarzyny). Wykonanie dokumentacji naukowo-historycznej najstarszych dzielnic Włocławka pozwoliło po latach na publikacje dotyczące rozwoju przestrzennego miasta i jego układu, skierowane do licznego grona czytelników, m.in. wydana w 1999 książka *Włocławek*.

W l. 1993-1997 była zatrudniona w PP PKZ Biuro Handlu Zagranicznego w Warszawie na stanowisku gł. konserwatora, prowadząc i dokumentując konserwację i restaurację XVIII-wiecznej Wielkiej Kaskady w zespole pałacowo-parkowym Piotra I w Peterhofie koło Sankt Petersburga. Jednocześnie prowadziła kwerendę w archiwach Sankt Petersburga, co zaowocowało publikacjami na temat nowych wiadomości o pochówku króla Stanisława Augusta Poniatowskiego (*Nieznane petersburskie ślady Stanisława Augusta Poniatowskiego*, W. 1992). Ostatnim dokonaniem H., z lat 1997-99, był nadzór nad pracami konserwatorskimi w kościele św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Sankt Petersburgu. Pod jej kierunkiem ukończono wysoko ocenione prace w kaplicy Matki Boskiej Fatimskiej i rozpoczęto w prezbiterium (R. Hankowska, *Kościół św. Katarzyny, Panny i Męczenniczki Aleksandryjskiej w Petersburgu. Historia, architektura, wystrój wnętrza, problemy rekonstrukcji i konserwacji; The restoration of St. Catharine's, Sankt Petersburg; Odbudowa kościoła św. Katarzyny Aleksandryjskiej w Sankt Petersburgu*). Nagła, ciężka choroba, która zaskoczyła H. podczas krótkiej wizyty w kraju, nie pozwoliła już na powrót do Sankt Petersburga. Śmierć przerwała jej też pracę nad tłumaczeniem książki o kościele św. Katarzyny na jęz. rosyjski. Zostało to ukończone przez innego tłumacza i wydane drukiem w Sankt Petersburgu.

H. należała do Stow. Historyków Sztuki, była członkinią założycielką Włocławskiego Tow. Naukowego (1979) i zastępczynią przewodniczącego Rady Redakcyjnej „Zapisków Kujawsko-Dobrzyńskich" (1993-99). Za osiągnięcia zawodowe otrzymała wiele nagród, odznaczeń i dyplomów: „Opiekun miejsc pamięci narodowej" (1966), „Za zasługi dla rozwoju miasta" (1967), „Zasłużony działacz kultury" (1973), nagroda Generalnego Konserwatora Zabytków i Stow. Konserwatorów Zabytków w konkursie na najlepszą pracę studialną, naukową i popularyzatorską dotyczącą ochrony zabytków i muzealnictwa za pracę *Kościół św. Katarzyny, Panny i Męczenniczki Aleksandryjskiej...* (1997) oraz niezwykle przez nią ceniony order „Benemerenti", nadany przez generała zakonu oo. dominikanów (Rzym 18 II 1999).

W 1955 wyszła za mąż za Henryka Hankowskiego (1928-81), psychologa (KUL) i zamieszkała wraz z nim we Włocławku. Z tego związku na świat przyszły dwie córki: Anna (1956-69) i Edyta (ur. 1966, ob. Hankowska-Czerwińska, konserwator i restaurator dzieł sztuki po studiach na Wydz. Sztuk Pięknych UMK w Toruniu). W 1994 przeprowadziła się do Warszawy.

Zmarła 5 IV 1999 we Włocławku, pochowana na tamtejszym cmentarzu w grobie rodzinnym obok męża i starszej córki.

S. Kunikowski, *Życie kulturalne i naukowe na Kujawach wschodnich i w ziemi dobrzyńskiej w latach 1945-1998*, Wł. 2001,

s. 41; M. Z a p ę d o w s k i, [w:] *Włocławski Słownik Biograficzny*, Wł. 2005, s. 66-67; archiwum rodzinne Edyty Hankowskiej-Czerwińskiej; relacje ustne brata Czesława Białoborskiego zam. we Wrocławiu i siostry Lucji Kwiatkowskiej zam. we Włocławku.

Edyta Hankowska-Czerwińska

J

JASIECKI Karol Józef (1921-2003), architekt, urbanista.

Ur. 9 X 1921 w Grabionnej k. Piły. Ojciec Sylwester był urzędnikiem państwowym, brał udział w powstaniu wielkopolskim, matka Anna z d. Malicka. J. przez całe życie związany był z Poznaniem – tu uczył się i pracował. Przed II wojną światową ukończył Gimnazjum Ogólnokształcące im. św. Jana Kantego i I klasę Lic. Drogowego. Po wyzwoleniu spod okupacji hitlerowskiej podjął naukę w Państw. Lic. Budownictwa i w 1946 uzyskał dyplom technika budowlanego. W 1951 ukończył studia wyższe na Wydziale Architektury Szkoły Inżynierskiej, które potem pogłębił na Politechnice Wrocławskiej, gdzie w 1964 otrzymał dyplom ukończenia studiów II stopnia i tytuł magistra inż. architekta. Pracę zawodową rozpoczął już w ostatnich latach przed wojną w Polskich Kolejach Państwowych. Przez całą okupację pracował w kolejnictwie w Poznaniu jako technik. Od 1950 do 1964 był zatrudniony w Przedsięb. Projektowania Budownictwa Miejskiego Miastoprojekt, gdzie po utworzeniu w 1954 specjalistycznej „Pracowni Staromiejskiej" do odbudowy Starego Miasta był kierownikiem zespołu architektonicznego. W l. 1964-66 pracował na stanowisku st. projektanta w Woj. Pracowni Urbanistycznej, potem został zastępcą kierownika Miejskiej Pracowni Urbanistycznej (1966-76), a w l. 1975-77 gł. projektantem w Biurze Planowania Przestrzennego, skąd przeszedł do Instytutu Turystyki na stanowisko gł. specjalisty (1977-81). W l. 1984-88 pełnił funkcję st. projektanta w Woj. Biurze Planowania Przestrzennego, a w następnym roku pracował w Poznańskim Biurze Projektów Urbanistycznych.

W „Pracowni Staromiejskiej" wykonał projekty odbudowy kamienic nr 1, 2, 3, 4, 5 i 6 przy ul. Wielkiej, kamienic nr 1, 2, 3 i 4 przy ul. Wronieckiej i domu nr 3/5 przy ul. Kramarskiej na Starym Mieście. Opracował również urbanistyczne plany zagospodarowania przestrzennego Starego Miasta. Specjalizując się w zagadnieniach budownictwa mieszkaniowego, społecznego i użyteczności publicznej, wykonał projekty budynków szkolnych w Pile i Obornikach (1955), Stęszewie (1957), Lubiniu (1961) i Wągrowcu, a także budynków mieszkalnych w Gorzowie (1957) i Poznaniu (przy ul. Poznańskiej). Był autorem projektu rewaloryzacji kościoła w Białężynie oraz rozbudowy Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu. W dorobku J. są również urbanistyczne plany zagospodarowania przestrzennego dla Zakładu Dendrologii i Pomologii w Kórniku (1953), obiekty wojskowe w woj. koszalińskim, osiedla mieszkaniowe w Kostrzynie nad Odrą, Lubiniu i Piotrowo I w Poznaniu oraz osiedle sportowe Wojskowego Klubu Sportowego „Grunwald" w Poznaniu. Jest autorem projektów urbanistycznych dla Poznania, Gostynia, Kępna oraz planów ogólnych (1966) Kobylej Góry pow. Ostrzeszów, wsi Wilczyn pow. Konin i wsi Zbiersk pow. Kalisz. Ponadto wykonał plan zagospodarowania przestrzenno-turystycznego dla woj. leszczyńskiego i konińskiego, studium panoramiczne Starego Miasta w Poznaniu i studium komponentów przestrzennych w rejonie Wzgórza św. Wojciecha w Poznaniu. Jest też autorem projektu trzech mieszkaniowych jednostek sąsiedzkich na 3-5 tys. mieszkańców z ośrodkiem usługowym dla miasta Konina oraz planu ogólnego Wrześni. Równocześnie

z twórczością architektoniczną i urbanistyczną prowadził działalność dydaktyczną jako wykładowca historii architektury, projektowania i ustrojów budowlanych w Państw. Liceum Budownictwa w Poznaniu.

Od 1965 był członkiem Stow. Architektów Polskich, a w l. 1965-69 jego wiceprezesem ds. twórczości. Od 1967 należał do Tow. Urbanistów Polskich, gdzie w l. 1972-76 i od 1992 był członkiem zarządu. W 1956 otrzymał nagrodę Komitetu ds. Urbanistyki i Architektury II stopnia (zespołową) w dziale Konserwacji Zabytków, w 1963 Odznakę Tysiąclecia Państwa Polskiego, w 1969 odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi, w 1987 Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski. Ponadto otrzymał Odznakę Honorową Miasta Poznania (1972), medal „Za Ochronę Zabytków Woj. Poznańskiego" (1988), złotą odznakę „Zasłużony dla Budownictwa" (1989). Był laureatem wielu nagród w konkursach SARP i TUP, brał udział w sympozjach naukowych w Moskwie, Leningradzie, Rydze i Tallinie.

Ożeniony z Izabelą Krzesińską, historykiem sztuki, z którą miał córkę Joannę Katarzynę (nie żyje).

Zmarł 25 II 2003 i został pochowany na cmentarzu Junikowskim w Poznaniu.

H. Kondziela, *Stare Miasto w Poznaniu*, P. 1971, s. 115, 116, 117, 118; *Kto jest kim w Poznaniu*, P. 1997, s. 231-232; akta rodzinne; relacje ustne żony Izabeli Jasieckiej.

Henryk Nowakowski

JEDYNAKIEWICZ-KWIATKOWSKA Krystyna Barbara (1925-2010), art. malarz, konserwator malarstwa i rzeźby polichromowanej.

Ur. 12 VII 1925 w Toruniu, córka Józefa Jedynakiewicza, oficera WP, żołnierza II Brygady Legionów Polskich, oraz Stefanii z d. Kosiba. Dzieciństwo oraz lata okupacji spędziła kolejno w Toruniu, Tarnopolu (Kresy Wschodnie) oraz Bielsku-Białej, gdzie ukończyła szkołę średnią i zdała maturę w 1946. W l. 1946 i 1947 studiowała na Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym Uniw. Adama Mickiewicza w Poznaniu. W 1947 zamieszkała na stałe w Warszawie, gdzie w l. 1947-51 studiowała na Wydziale Malarstwa Akademii Sztuk Pięknych w pracowni prof. Jana Cybisa, a następnie u prof. Wojciecha Fangora. W 1955 uzyskała dyplom. Już w czasie studiów, w 1952 podjęła pracę w Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków – w Pracowni Konserwacji Malarstwa na stanowisku konserwatora, a w 1957 uzyskała stanowisko st. konserwatora. Równolegle, w l. 1953-56, studiowała na Wydziale Konserwacji ASP, a dyplom otrzymała w 1958.

W ciągu wieloletniej pracy zawodowej wykonała, indywidualnie lub zespołowo, konserwację kilkudziesięciu liczących się obiektów, zróżnicowanych pod względem historycznym, artystyczno-stylistycznym, techniczno-technologicznym oraz konserwatorskim, jak również stanu zachowania. W 1956 wykonała konserwację przyściennej rzeźby drewnianej św. Jakuba z XV w. z kościoła św. Jerzego z Kętrzyna (ob. w Muzeum w Kętrzynie); w 1957-58 pełną konserwację wraz z częściową rekonstrukcją malowideł ściennych Plerscha *Trzy pory roku* z 3. ćw. XVIII w. w sali balowej pałacu Na Wodzie w Łazienkach; w 1958 brała udział w konserwacji renesansowej rzeźby drewnianej polichromowanej z kościoła paraf. w Broniszowie, woj. lubuskie; w 1959 w pracach konserwatorskich przy ściennych malowidłach bizantyjsko-ruskich w kaplicy Trójcy Św. na zamku w Lublinie; w l. 1961-64 w konserwacji malowideł ściennych (XVII, XVIII i XIX w.) w pałacu w Wilanowie; w 1967 wykonała konserwację i rekonstrukcję malowideł plafonowych z l. 1806-08 A. Byczkowskiego w Pokoju Wiejskim pałacu w Natolinie; a w 1969 całkowitą konserwację i rekonstrukcję malowideł ściennych z XVIII/XIX w. w Sieni z Orłami pałacu w Nieborowie.

Od początku swej działalności artystycznej i konserwatorskiej uczestniczyła w licznych wystawach organizowanych przez Sekcję Konserwacji Okręgu Warszawskiego Zw. Polskich Artystów Plastyków. Były to m.in. wystawy: w 1953 Malarstwa i grafiki Sekcji Konserw. OW ZPAP w Galerii Sztuki MDM i w 1966 (tamże) Prac konserwatorskich i kopii; w 1975 Malarstwa, rysunku, grafiki i rzeźby Sekcji Konserw. ZPAP w Domu Artysty Plastyka i podobna w 1980 (w XXXV-lecie ZPAP); w 2006 „Sztuka konserwacji" w Arsenale (z wieloma pracami J.K.). W sumie brała udział w ok. 20 wystawach, wliczając w to I (1976) i III (1978) „Targi Plastyki" oraz aukcję (1990) „Artyści dla Rzeczypospolitej". Jako członek Sekcji Konserwacji OW ZPAP pełniła społecznie (w l. 70.) funkcję skarbnika. Za swój bogaty dorobek konserwatorski i artystyczny otrzymała w 1973 od ministra kultury i sztuki Złoty Krzyż Zasługi.

W 1956 wyszła za mąż za Zygmunta Kwiatkowskiego, inż. budownictwa oraz nauczyciela akademickiego Politechniki Warszawskiej, z którym miała córkę Joannę (ur. w 1958).

Zmarła 11 VI 2010 w Warszawie; pochowana w rodzinnym grobie na cmentarzu komunalnym północnym w Warszawie.

Słownik artystów plastyków. Artyści plastycy Okręgu Warszawskiego 1945-1970, W. 1972; S. Stawicki, *Uwagi do prac konserwatorskich z lat 1954-1960 oraz 1977-1990*, [w:] *Kaplica Trójcy Świętej na Zamku w Lublinie*, W. 1999; katalogi i prospekty wystaw oraz informacje od córki Joanny Bileckiej i siostry Hanny Jedynakiewicz.

Stanisław Stawicki

JOHANNES Heinz (1901-1945), architekt, okupacyjny konserwator zabytków Okręgu Rzeszy Kraju Warty (z siedzibą w Poznaniu).

Ur. 16 II 1901 w Görlitz (Niemcy), syn Friedricha Augusta Maxa, urzędnika bankowego, i Huldy Fredy Anny z d. Grande. W Jeleniej Górze na Dolnym Śląsku (d. Hirschberg) uczęszczał do gimnazjum i zdał maturę w 1920. Następnie odbył roczną praktykę budowlaną. Od jesieni 1921 studiował architekturę w Technische Hochschule w Monachium, a w l. 1923-26 kontynuował studia w Technische Hochschule w Berlinie-Charlottenburgu, zdobywając wiedzę także w zakresie konserwacji, odbudowy i rekonstrukcji zabytków architektury. W czasie studiów uczestniczył w wykopaliskach prowadzonych w Sichem w Palestynie. W l. 1931-38 był asystentem naukowym Niemieckiego Instytutu Archeologicznego w Atenach, uczestniczył w badaniach archeologicznych w Grecji (Ateny, Olimpia, Mykeny, Saloniki) i w Turcji (Larisa nad rzeką Hermos). W Atenach zaprojektował i nadzorował budowę Muzeum Kerameikos (1937-38) na terenie antycznego cmentarza. Wobec zaostrzającej się sytuacji politycznej i redukcji zatrudnienia w Niemieckim Instytucie Archeologicznym w Atenach powrócił do Jeleniej Góry. Tu w 1938 został przyjęty do służby państwowej jako budowniczy rządowy (Regierungs-Baumeister). W l. 1938-39 prowadził historyczno-architektoniczne badania mauzoleum Teodoryka w Rawennie; był współautorem projektu wyższej szkoły nauczycielskiej w Jeleniej Górze (1939/40); pracował także przy rekonstrukcji projektu pomnika króla pruskiego Fryderyka Wielkiego (1796), autorstwa niemieckiego architekta Friedricha Gilly (zapewne w ramach planu przekształcenia Berlina przez Alberta Speera, głównego architekta Hitlera). W 1940 został mianowany rządowym asesorem budowlanym, a 1 X 1940 został powołany na stanowisko okręgowego konserwatora zabytków (Gaukonservator) Okręgu Rzeszy Kraju Warty (Reichsgau Wartheland, in. Wathegau) z siedzibą w Poznaniu. 19 I 1945 ewakuował swą rodzinę, uciekającą do Jeleniej Góry przed zbliżającym się frontem

radzieckim, eskortując ją do Wrocławia. Po czym wrócił do Poznania, gdzie jego obecność odnotowano po raz ostatni 20 lub 21 I 1945; zaginął bez śladu.

Od 1940 do 1945 kierował okręgowym urzędem konserwatorskim w Poznaniu (Landesamt für Denkmalspflege). Mimo braku pełnej wiedzy na temat działalności J. jako konserwatora okręgowego w okupacyjnej Wielkopolsce, pewne przesłanki wskazują na to, że bez jego nadzoru straty w zakresie polskiego dziedzictwa kulturowego mogły być większe. Skutecznie obronił kościół pojezuicki w Poznaniu (ob. fara) przed całkowitą puryfikacją wnętrza i przekształceniem go w aulę dla nowych Niemiec, w zamian proponując urządzenie w nim ekspozycji barokowej rzeźby. Katedra w Gnieźnie nie uniknęła urządzenia w niej sali wystawowo-koncertowej, co spowodowało usunięcie barokowej konfesji św. Wojciecha i zawieszenie portretu Hitlera w miejscu ołtarza głównego. Za wart odnowienia uznał J. szachulcowy, XVII-wieczny kościół św. Rocha na poznańskim Miasteczku, służący jako magazyn figur dewocyjnych. Negatywnie ocenił pomysł zbudowania w poznańskim kościele Przemienienia Pańskiego w 1944 wysokiego bunkra, umocnionego od zewnątrz i wewnątrz, z oknami zamurowanymi do wysokości trzech metrów.

Niekwestionowaną zasługą J. jest wykonanie co najmniej 65 numerowanych rysunków tuszem i węglem (nr 65 jest najwyższy), które powstały w l. 1940-42 (zachowały się jedynie ich fotokopie). Rysunki przedstawiają głównie mieszczańską zabudowę Starego Miasta w Poznaniu oraz kilka widoków pałacu Górków (wnętrza, dziedziniec i taras), sygnowane inicjałem nazwiska uzupełnionym o datę (wyjątkowo panorama z katedrą została podpisana: H. Johannes/1942). Ich wartość ikonograficzna jest wysoka, gdyż niektóre z zabytków zostały utracone w wyniku działań wojennych. Były one niezwykle pomocne podczas powojennej odbudowy poznańskiego Starego Miasta. Zachowały się 63 fotokopie rysunków w zbiorach Fundacji Krystyny i Andrzeja Gawrońskich oraz konserwatora zabytków w Poznaniu.

Jako konserwator, podlegając decyzjom namiestnika Rzeszy Artura Greisera, realizował jednak głównie program germanizacji oblicza miasta. W ramach tej akcji zakładano przekształcenia urbanistyczne na Starym Mieście, takie jak powiększenie Starego Rynku i pl. Kolegiackiego oraz wprowadzenie nowej, typowo hitlerowskiej architektury na miejsce starej wewnętrznej zabudowy. Rozebrano kilkanaście obiektów zabytkowych, w tym dwa pochodzące ze średniowiecznych fortyfikacji. Zabytkowe kościoły zamieniano na magazyny lub, jak kościół Bernardynów, na malarnię dekoracji teatralnych, we wszystkich niszcząc ich cenny wystrój zabytkowy.

W 1928 ożenił się w Atenach z Johanną Margarethą Wehrsig z Jeleniej Góry, nauczycielką rzemiosła. Miał pięcioro dzieci: Christiana Michaela, architekta, Renatę, Karin, Dietricha Geronta i Rolanda.

J. zaginął 20 lub 21 I 1945; poszukiwania niemieckiego Czerwonego Krzyża nie dały rezultatu.

J. Z a c h w a t o w i c z, *Przebudowa katedry po roku 1760 i dalsze przemiany do roku 1945*, [w:] *Katedra gnieźnieńska*, t. I, P.-W.-L. 1970, s. 169; H. K o n d z i e l a, *Stare Miasto w Poznaniu. Zniszczenia – odbudowa – program dalszych prac*, P. 1971, s. 37-40; W. S c h i e r i n g, [w:] R. Lullies, W. Schiering, *Archäologenbildnisse. Porträts und Kurzbiographien von Klassischen Archäologen deutscher Sprache*, Mainz 1988, s. 333; T. Ł u c z a k, *Wojenne straty dzieł sztuki kościoła katolickiego w Wielkopolsce*, OZ nr 1-2, s. 118, 122; I. B ł a s z c z y k, *Poznań w okupacyjnych rysunkach Heinza Johannesa*, „Kronika Miasta Poznania", 2009 nr 3, s. 231-242; *Heinz Johannes*, Wikipedia; archiwum syna, Christiana Johannesa, zam. w Hanowerze; archiwum Miejskiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu; archiwum Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Poznaniu.

Iwona Błaszczyk

K

KILARSKI Maciej Przemysław (1922--2003), architekt, rysownik, kurator Muzeum Zamkowego w Malborku.

Ur. 24 II 1922 w Poznaniu jako syn Jana oraz Wandy z Ludwigów. Uczęszczał do gimnazjum Paderewskiego w Poznaniu, a następnie do Gimnazjum i Liceum im. Sułkowskich w Rydzynie, gdzie w l. 1936-39 był uczniem kl. II-IV gimnazjalnej i II licealnej typu matematyczno-przyrodniczego. Zadebiutował wówczas tekstem *Figura św. Trójcy w Rydzynie* („Rydzyniak" R. 37-38, 1938, nr 3). W tym okresie towarzyszył ojcu podczas rozlicznych podróży umożliwiających mu poznanie zabytków architektury polskiej i europejskiej, m.in. Gdańska. Po wybuchu II wojny światowej wraz z rodziną przeniósł się do Lwowa, skąd pochodziła jego matka. Tam też złożył maturę i w 1941 rozpoczął studia na politechnice (m.in. pod kierunkiem prof. Mariana Osińskiego), równocześnie uczestnicząc w wykładach z historii sztuki (m.in. Karoliny Lanckorońskiej i Władysława Podlachy). Równolegle podjął pierwszą pracę zawodową w biurze architektonicznym Alfreda Lucasa, a następnie w Wydziale Planowania Miasta i Urzędzie Opieki Budowlanej w Zarządzie Miejskim. W ciągu kilkuletniego pobytu we Lwowie tworzył liczne rysunki ukazujące zabytki architektury (do dziś zachowało się ich około 150). Po opuszczeniu Lwowa w 1943 przeniósł się do Krakowa, gdzie pozostał do 1948, także tutaj rysując architekturę zabytkową; jedną z najcenniejszych prac z tego okresu jest litografia dokumentująca zniszczenia Kaplicy Batorego przy katedrze wawelskiej po wybuchu bomby lotniczej w styczniu 1945. 17 II 1945 po zatwierdzeniu siedmiu semestrów studiów na Politechnice Lwowskiej został przyjęty na studia architektoniczne na tworzącym się właśnie wydziale architektury Akademii Górniczo-Hutniczej (późniejsza Politechnika Krakowska). Równocześnie studiował historię sztuki na Uniw. Jagiellońskim. W tym czasie pracował także w Biurze Architektonicznym J.W. Szymkowiak. Jeszcze podczas pobytu w Krakowie podejmował liczne wyjazdy do Gdańska, gdzie od kwietnia 1945 jego ojciec działał jako członek grupy operacyjnej zabezpieczającej tutejsze zabytki. W tym czasie stworzył liczne rysunki i prace graficzne ukazujące zabytki gdańskiej architektury, a także dokumentujące zniszczenia i postęp prac konserwatorskich. Jego rysunkami została zilustrowana jedna z pierwszych po II wojnie książek poświęconych zabytkom Gdańska (Jan Kilarski, *Gdańsk miasto nasze. Przewodnik po Gdańsku starym i nowym*, Kr. 1947). Ważnym elementem jego ówczesnej gdańskiej aktywności była rozpoczęta wówczas i trwająca przez wiele następnych lat akcja wydobywania z gruzów i dokumentowania reliktów architektonicznych (później prowadzona również w Elblągu, a przede wszystkim w Malborku). W 1948 podjął ponadto na zlecenie Min. Kultury i Sztuki systematyczne prace dokumentacyjne w pocysterskim opactwie w Rudach k. Raciborza, podsumowane niepublikowanym obszernym opracowaniem konserwatorskim z 1948 oraz późniejszą polemiczną publikacją na łamach „Ochrony Zabytków" (*O właściwą fakturę muru zabytków*, OZ 1955, nr 1). W 1948 przeniósł się na stałe do Gdańska, gdzie kontynuował studia architektoniczne. Dyplom Politechniki

Gdańskiej uzyskał 28 VI 1952 na podstawie pracy poświęconej nieistniejącemu już wówczas klasztorowi dominikańskiemu w Gdańsku, napisanej pod kierunkiem prof. Mariana Osińskiego. Przez krótki czas był asystentem prof. Osińskiego w Katedrze Historii Architektury Polskiej Politechniki Gdańskiej. W 1952 podjął pracę w Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków, w ramach której wykonał m.in. pomiary oraz projekt adaptacji gotyckich reliktów tzw. Sieni Gdańskiej przy Długim Targu (1954-56). W 1954 na podstawie zachowanych reliktów sporządził projekt rekonstrukcji dwóch gotyckich płyt przedprożowych na ulicy Mariackiej. W 1957 na zlecenie woj. konserwatora zabytków w Gdańsku K. objął nadzór nad odgruzowaniem kościoła zamkowego w Malborku i kaplicy św. Anny. W ramach tych obowiązków podjął pierwsze po wojnie próby systematycznego gromadzenia i opracowywania detalu architektonicznego zachowanego na zamku malborskim. Po powołaniu w 1961 Muzeum Zamkowego w Malborku stał się jednym z pierwszych jego pracowników, w następnych latach pełniąc rozmaite funkcje, wśród których najważniejsze to kustosz Działu Historii Zamku oraz kurator do spraw konserwacji architektury. Do jego obowiązków należała merytoryczna opieka nad gromadzoną stopniowo kolekcją detalu architektonicznego, a przede wszystkim badania historyczne i architektoniczne stanowiące podstawę prac konserwatorskich i rekonstrukcyjnych prowadzonych w ciągu kilku dziesięcioleci. Brał również czynny udział w nadzorowaniu tych prac. W sumie sporządził ponad trzydzieści większych i mniejszych opracowań konserwatorskich dla zamku malborskiego. Podsumowaniem jego wieloletniej działalności na tym polu stała się, opublikowana pośmiertnie monumentalna praca *Odbudowa i konserwacja zespołu zamkowego w Malborku w latach 1945-2000* (Malbork 2007). Brał także czynny udział w organizowaniu ekspozycji muzealnej na zamku. Jeszcze przed formalnym powstaniem Muzeum Zamkowego zorganizował w 1957 wystawę prezentującą zabezpieczone podczas tych prac relikty architektoniczne i rzeźbiarskie, a w 1960 stałą wystawę konserwatorską, której nową aranżację przygotował w 1975 (funkcjonowała do 1988). Na początku lat 60. XX w. urządził (przy współudziale Stanisława Żukowskiego) lapidarium zamkowe. W 1989 zorganizował stałą ekspozycję prezentującą relikty zniszczonego w czasie II wojny wielkiego posągu Marii z Dzieciątkiem z kościoła zamkowego. W 1992 przeszedł na emeryturę, jednak nadal był związany z Muzeum Zamkowym jako członek Rady Muzealnej, którą to funkcję pełnił do końca życia. Trzydziestopięcioletnia działalność K. na zamku malborskim stanowi niewątpliwie jego największy wkład w polską konserwację zabytków. Uznając jego wielkie zasługi na tym polu, prof. Zygmunt Świechowski stwierdził, że w dziejach rewaloryzacji zamku malborskiego jest „okres Macieja Kilarskiego", tak jak wcześniej były okresy Schinkla, Steinbrechta i Schmida.

K. publikował w prasie popularnej i fachowej, m.in. na łamach takich czasopism jak „Ochrona Zabytków", „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki", „Biuletyn Historii Sztuki", „Rocznik Gdański", „Acta Universitatis Nicolai Copernici" (seria: Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo), „Porta Aurea". Zdecydowana większość jego publikacji dotyczy problematyki gdańskiej i malborskiej. Niestety w publikacjach nie znalazł należytego wyrazu zajmujący K. przez wiele lat problem sztucznego kamienia w architekturze średniowiecznej.

We wcześniejszym okresie K. wykazywał znaczną aktywność artystyczną, na polu rysunku i grafiki, która w późniejszym okresie znacznie osłabła. Do końca życia natomiast intensywnie fotografował, wykonywał zdjęcia zarówno dokumentacyjne, jak i artystyczne. Rysunki i prace graficzne prezentował na trzech wystawach indywidualnych (Gdańsk 1953, Gdańsk 1959,

Malbork 1972). Część z jego prac artystycznych została opublikowana. Z kolei jego działalność na polu fotografii uhonorowano brązowym medalem Ogólnopolskiej Wystawy Fotografii Artystycznej w Toruniu w 1966.

Był członkiem Stow. Historyków Sztuki oraz Polskiego Tow. Archeologicznego. Odznaczony złotą odznaką „Za Opiekę nad Zabytkami" (1970), odznaką honorową „Za zasługi dla Gdańska" (1974), odznaką „Zasłużony Działacz Kultury" (1977). Laureat Nagrody Konserwatorskiej im. prof. Jerzego Stankiewicza za rok 2000 (2001).

Dwukrotnie żonaty: z Ewą Totwen, z którą miał córkę Grażynę, oraz z Elżbietą z Ciemniewskich, z którą miał syna Marcina.

Zmarł 28 IX 2003 w Gdańsku. Pochowany na cmentarzu w Oliwie.

Pamięci K. dedykowane są organizowane przez Muzeum Zamkowe w Malborku od 2004 „Spotkania Malborskie im. Macieja Kilarskiego" – są to cykliczne, odbywające się co dwa lata, konferencje naukowe poświęcone w znacznej mierze problematyce konserwatorskiej.

M. Kilarski [wspomnienie], [w:] *Wspomnienia z odbudowy Głównego Miasta*, t. 2, zebr. i oprac. I. Greczanik-Filipp, Gd. 1997, s. 98-119; M. Haftka, *Laudatio*, [w:] *Praeterita Posteritati*. Studia z historii sztuki i kultury ofiarowane Maciejowi Kilarskiemu, pod red. M. Mierzwińskiego, Malbork 2001, s. 11-21 [oraz] *Bibliografia prac Macieja Kilarskiego*, tamże, s. 23-32; Z. Świechowski, *Sylwetka Macieja Kilarskiego jako człowieka i uczonego*, [w:] *Spotkania Malborskie im. Macieja Kilarskiego*, cz. 1-3, pod red. A. Dobrego, s. 13-16; M. Haftka, *Troska Macieja Kilarskiego o zachowanie czystości substancji zabytkowej zamku malborskiego*, tamże, s. 19-29; M. Mierzwiński, *Maciej Kilarski – pochwała architektury*, Malbork 2005; archiwalia w posiadaniu rodziny.

Jacek Friedrich

KLIMEK Adam Stefan (1910-1987), architekt, wojewódzki konserwator zabytków w Kielcach.

Ur. 14 XII 1910 we Lwowie w rodzinie kupieckiej, syn Alfreda i Marii z Kohmanów. Po ukończeniu I Gimnazjum Matematyczno-Przyrodniczego w l. 1930-38 studiował na Wydziale Architektonicznym Politechniki Lwowskiej u prof. Kazimierza Bartla (geometria wykreślna), Mariana Osińskiego (historia architektury), Jana H. Rosena (rysunek). 1 VI 1939 objął stanowisko architekta powiatowego w Zamościu, które sprawował do 15 VI 1951, łącząc je z funkcją nauczyciela w Państw. Liceum Sztuk Plastycznych (1945-51). Przez pięć następnych lat kierował w Zamościu robotami budowlanymi: w Dyrekcji Budowy Elewatora Zbożowego, Zjedn. Budownictwa Miejskiego oraz Spółdz. Pracy „Budowa". Od 1956 w Kielcach: od maja 1956 do października 1959 pełnił funkcję woj. konserwatora zabytków, potem był nauczycielem w Technikum Budowlanym, następnie projektantem w Pracowni Studiów i Projektów Zw. Spółdz. Inwalidów oraz w Zakładzie Usług Inwestycyjnych Centralnego Zw. Spółdz. Budownictwa Mieszkaniowego. Od 1 VII 1967 do przejścia na emeryturę 30 IX 1976 prowadził zajęcia z podstaw urbanistyki i architektury, budownictwa ogólnego i rysunku technicznego jako st. wykładowca na wydziałach Ogólnotechnicznym i Budownictwa Lądowego Kielecko-Radomskiej Wyższej Szkoły Inżynierskiej (ob. Politechnika Świętokrzyska). W 1972 uzyskał na Wydz. Architektury Politechniki Krakowskiej tytuł doktora nauk technicznych na podstawie pracy *Pałac Jana Zamoyskiego w Zamościu*, monografii opartej m.in. na badaniach pałacu prowadzonych od 1939, ilustrowanej własnymi rysunkami analitycznymi i rekonstrukcyjnymi (*Rezydencja Jana Zamoyskiego w Zamościu*, KAiU 1980, z. 2).

Zamość był miejscem szczególnej aktywności K. jako architekta (projekty m.in. elewatora zbożowego, budynku Pow. Rady

Narodowej), zajmującego się również ochroną zabytków i uczestniczącego w życiu kulturalnym miasta. W l. 1945-50 brał udział w ratowaniu dzieł sztuki z pow. zamojskiego. W 1946 wykonał szkice projektowe adaptacji pałacu Jana Zamoyskiego na Sąd Powiatowy, współpracował przy modelu plastycznym Zamościa; od 1949 do 1952 kierował odnowieniem kolegiaty, dla której zaprojektował tabernakulum ołtarza gł. i pomnik ofiar II wojny. Brał udział w upamiętnieniu miejsca straceń 1940-44 w Zamościu (Mauzoleum Martyrologii Zamojszczyzny w Rotundzie i cmentarz, 1947). Był autorem budowli sakralnych w pow. zamojskim (kapliczka w Krasnobrodzie, 1943; kościółek w stylu zakopiańskim we wsi Bondyrz, 1948-49; kapliczka w Kornelówce, 1952-54 – nie istnieje; kapliczka w Lipsku) i pow. biłgorajskim (przebudowa cerkwi grekokatolickiej w Tereszpolu, 1952-59). Dla kościoła w Cieszanowie (lubelskie) zaprojektował ławki i drzwi (1954).

Problemy konserwatorskie Zamościa przedstawił w 1953 na zjeździe historyków sztuki. Zabytki miasta i powiatu popularyzował w licznych odczytach publicznych oraz publikacjach, m.in. w cyklu *Zamość zapomniany* („Życie Lubelskie", 1947-49), przewodniku *Zamość miasto polskiego renesansu* (1950), artykułach: *Nieznany widok Zamościa* (OZ 1957, nr 1) i *Jak powstawał Zamość* („Teka Zamojska", 1978). Należał do inicjatorów powołania w Zamościu Państw. Liceum Sztuk Plastycznych, w którym w l. 1945-51 uczył rysunku; wystawiał też własne prace, m.in. akwarele z Kazimierza Dolnego i Wawelu (Lublin, 1948).

Był autorem projektu tanich, prefabrykowanych domów jednorodzinnych (1955) budowanych w całej Polsce oraz projektów racjonalizatorskich, m.in. rusztowań wieżowych do robót elewacyjnych i zmechanizowanego przyrządu do podcinania ścian w celu zakładania izolacji.

Jako woj. konserwator zabytków w Kielcach nadzorował prace przy konserwacji i restauracji zabytków prowadzone m.in. przez Brygady Wykonawcze Robót Konserwatorskich, powołane zgodnie z zaleceniem Centralnego Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków z 1956 do prac budowlano-konserwatorskich wykonywanych systemem gospodarczym; do czasu likwidacji w końcu 1959 BWRK wykonały prace zabezpieczające (gł. murowe i dekarskie) przy ponad 40 obiektach. Współpracował z instytucjami naukowymi przy szeroko zakrojonych badaniach nad początkami państwa polskiego prowadzonych m.in. w Sandomierzu, na Św. Krzyżu i w Wiślicy (słynne odkrycia architektury romańskiej, 1958-59). Był rzecznikiem ochrony budownictwa ludowego Kielecczyzny i autorem koncepcji skansenu w formie wsi ulicówki na 7-hektarowym terenie wzdłuż lasu między Białogonem a Słowikiem pod Kielcami (1956); założenia programowe muzeum skansenowskiego opracował wówczas prof. Roman Reinfuss. Jednocześnie popularyzował zabytki Kielecczyzny na łamach miejscowej gazety „Słowo Ludu" (1957-59).

Zaprojektował kościół w Drochlinie w ob. woj. śląskim (realizacja 1958-67) i drewnianą kaplicę nowej parafii św. Józefa w Kielcach (1958 – rozebrana 1984), a dla kościoła w Kargowie (woj. świętokrzyskie) wykonał projekt odbudowy. Od lat 70. współpracował jako projektant z oddziałem kieleckim Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków, natomiast na uczelni opracował projekt systemu AK prefabrykowanego budownictwa wieloprzestrzennego (1972).

W l. 1980-81 na zebraniach oddz. kieleckiego Stow. Historyków Sztuki prezentował zabytki architektoniczne Zamościa oraz malarstwo Jana Henryka Rosena (1891-1982). Był zamiłowanym fotografikiem: do 1956 wykonał ok. 500 zdjęć zabytków i krajobrazów Polski, głównie Zamościa (wybór 54 fotografii na wystawie w Arsenale w Zamościu, 1987). Uprawiał również malarstwo: akwarelowe, temperowe i olejne;

pierwsze prace wystawiał jako gimnazjalista, potem student Politechniki Lwowskiej. Malował zabytkową architekturę, krajobraz i martwą naturę (wystawy monograficzne 1962 i 1987 w Kielcach). Był współzałożycielem Klubu Nauczycieli Plastyki w Kielcach. Był członkiem Stow. Architektów Polskich (od 1938), Tow. Ludoznawczego (1946-52), Zw. Polskich Artystów Plastyków (1946-51), Polskiego Tow. Turystyczno-Krajoznawczego (od 1947) oraz Kieleckiego Tow. Naukowego. W Zamościu był przewodniczącym Koła Przyjaciół Harcerzy.

Odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi (1976); otrzymał odznaki: „Zasłużony Działacz Kultury" oraz „Za Zasługi dla Kieleczczyzny".

Ożeniony z Jadwigą z Borowskich, miał czworo dzieci: Mariana (ur. 1950), Tadeusza i Tomasza (1952) oraz Janinę (1953).

Zmarł 22 XI 1987 w Kielcach, pochowany na cmentarzu rzymskokatolickim „Nowym".

100 obrazów Adama Klimka, katalog wystawy, Kiel. 1962; *Zamość w fotografii architekta Adama Klimka*, katalog wystawy, Zam. 1987; Z. N o c o ń, *Budownictwo sakralne w diecezji kieleckiej*, [w:] Pamiętnik Świętokrzyski. Studia z dziejów kultury chrześcijańskiej, Kiel. 1991; akta osobowe Urzędu Woj. w Kielcach i Politechniki Świętokrzyskiej; akta woj. konserwatora zabytków w Kielcach (PWRN-WKZ II, nr 309/II, sygn. 365, 393, 471); akta oddz. kieleckiego Stow. Historyków Sztuki; *Kronika rodziny Klimków* prowadzona przez A. Klimka od 1948 – w posiadaniu rodziny.

Bogusław Paprocki

KORPACZ Jadwiga Marta (1956-2009), konserwator dzieł sztuki.

Ur. 5 III 1956 w Katowicach jako córka Edwarda Krupa, kucharza, i Elżbiety Szkucik. W l. 1972-77 uczyła się w Liceum Plastycznym w Katowicach. Następnie studiowała konserwację dzieł sztuki na Wydziale Sztuk Pięknych Uniw. Mikołaja Kopernika w Toruniu. Pracę magisterską *Wybrane zagadnienia z technik malarstwa ściennego według Cennino Cenniniego – modelunek szat i draperii w technice „al fresco"* napisała pod kierunkiem doc. dr. Zbigniewa Brochwicza w 1982. W tym samym roku rozpoczęła pracę w Pracowni Konserwacji Dzieł Sztuki oddz. olsztyńskiego Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków na stanowisku konserwatora i kierownika zespołu. Wykonywała różnorodne prace konserwatorskie na terenie północno-wschodniej Polski. Zajmowała się zarówno polichromią ścienną, jak i obrazami olejnymi, rzeźbami drewnianymi polichromowanymi, czasem również kamiennymi, wyposażeniem kościołów, jak ołtarze, ambony, balustrady, prospekty organowe, wystrojem sztukatorskim itp. Konserwowała eksponaty Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie i Muzeum Budownictwa Ludowego w Olsztynku. W 1984 brała udział w pracach pozłotniczych na Zamku Królewskim w Warszawie, a w l. 1989 i 1990 w pracach prowadzonych przez PP PKZ za granicą. W Rydze na Łotwie prowadziła konserwację polichromii ściennej w Domu Rejterna. W cerkwi Zwiastowania Ławry Aleksandra Newskiego w Petersburgu przeprowadzała badania na występowanie polichromii, opracowała projekt prac konserwatorskich, wykonała prace zabezpieczające i transfer malowidła, a także złocenie kopuły cerkwi. Na Słowacji w Jasowie k. Koszyc brała udział w punktowaniu barokowej polichromii ściennej w kościele Premonstrantów. W Poczdamie wykonywała złocenia w barokowym pałacu Sanssouci.

W 1990 przez sześć miesięcy pracowała w Przedsięb. Konserwacji Zabytków Walor Sp. z o.o. w Olsztynie. Od 1992 wspólnie z Mariuszem Korpaczem prowadziła w Olsztynie firmę „J. i M. Korpacz – Konserwacja Dzieł Sztuki". Wykonywała, razem z mężem, kompleksowe konserwacje i prace zabezpieczające przy wielu cennych

zabytkach w kraju i za granicą, a także nadal przy eksponatach Muzeum Warmii i Mazur. W l. 1995-2001 zajmowała się konserwacją prywatnej kolekcji malarstwa sztalugowego w Mahlbergu w Niemczech.

W czasie swej 27-letniej pracy konserwatora dzieł sztuki przede wszystkim działała na terenie Warmii i Mazur. Wykonywała, samodzielnie i w zespołach, zabiegi konserwatorskie przy dziesiątkach obiektów w różnych miejscowościach, w niektórych wielokrotnie, kontynuując prowadzone prace kompleksowe. Należy do nich m.in. kościół św. Walentego w Klewkach, w którym konserwowała: tabernakulum (1991), barokową grupę pasyjną – rzeźbę drewnianą polichromowaną na belce tęczowej (1992), ołtarze boczne: lewy (1995) i prawy (1998), a także główny (1998-2000); kościół Najśw. Marii Panny w Świętej Lipce, w którym brała udział w pełnej konserwacji barokowej polichromii Macieja Mayera – sklepień nawy gł. (1995-98 i 1998-2000), ścian prezbiterium i nawy gł. (2002-03), a także prowadziła konserwację prospektu organowego (2008); w Dobrym Mieście pracowała przy konserwacji polichromii z XIV w. w zespole kolegiaty (1983); w Lidzbarku Warmińskim brała udział w konserwacji polichromii kapitularza na zamku (1987), a także przeprowadziła analizę nawarstwień malarstwa ściennego we wnętrzach ratusza (2009); w Bisztynku pracowała w kościele św. Macieja Apostoła: konserwowała balustradę chóru (2006) i barokowy ołtarz boczny (2007-2009). Ponadto przez wszystkie te lata zajmowała się konserwacją eksponatów Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, przede wszystkim obrazów olejnych, w tym licznych portretów. Konserwowała także różne obiekty Muzeum Budownictwa Ludowego w Olsztynku, jak rzeźby drewniane, obrazy, drewniane skrzynie ludowe, polichromowany strop kościelny i in.

W l. 1982-2009 była członkiem Sekcji Konserwatorskiej Zw. Polskich Artystów Plastyków oraz należała do Stow. Konserwatorów Zabytków (Oddz. Warmińsko-Mazurski). Otrzymała Srebrną Odznakę PKZ.

Była zamężna z Mariuszem Korpaczem, konserwatorem detalu architektonicznego. Miała dwie córki: Martę (ur. 1985) i Magdalenę (ur. 1986).

Zmarła 25 VIII 2009 w Olsztynie, pochowana na miejscowym Cmentarzu Komunalnym.

E. J e l i ń s k a (oprac.), *Konserwacja zabytków ruchomych na terenie województwa olsztyńskiego w latach 1974-1987*, Olsztyński Biuletyn Konserwatorski, Ol. 1988, s. 72; J. T y t u s - W a ń k o w s k a, *35 lat konserwacji malowideł ściennych w zamku w Lidzbarku Warmińskim*, tamże nr 2, 1989, s. 31; *Katalog Dokumentacji Pracowni Konserwacji Zabytków Polski Zachodniej i Północnej 1951-1993*, W. 1995; J. P a s z e n d a, *Święta Lipka*, Kr. 2008, s. 199; *Katalog 60 lat okręgu olsztyńskiego ZPAP 1946-2006*, Ol. 2008, s. 211, *Pożegnania. Na zawsze pozostaną w naszej pamięci*, „Gazeta Olsztyńska", 2009, nr 256, s. 11; Archiwum Muzeum Budownictwa Ludowego, Olsztynek, sygn. dokumentacji MBL PE- II (DK)/ 15, 21, 38, 39, 113; Archiwum Państwowe, Ol., sygn. dokumentacji: 1340/41, 42, 49, 51, 59, 71, 73, 81, 108, 110, 126, 130, 132, 138, 141, 149, 154, 158, 165, 166; Archiwum Woj. Urzędu Ochrony Zabytków, Ol., sygn. dokumentacji: 834, 835, 838, 2525, 2252, 2548, 2676, 2678, 2679, 2680, 2681, 2682, 3304, 4306, 5908, 6149, 6156, 6167; informacje Mariusza Korpacza, Andrzeja Ulewicza, Iwony Kluk, Ewy Olkowskiej z Olsztyna.

Grażyna Dzisko-Wadas

KOSTYNOWICZ Roman (1921-2008), ksiądz infułat, konserwator malarstwa i rzeźby polichromowanej, diecezjalny konserwator zabytków w Szczecinie.

Ur. 10 IV 1921 w Jeziornej pow. Tomaszów Lubelski, syn Ludwika i Bronisławy

z Goreckich. Uczył się w szkole powszechnej i gimnazjum w Tomaszowie Lubelskim, wojna przeszkodziła mu w zdaniu egzaminu maturalnego. W czasie okupacji niemieckiej walczył w AK na Zamojszczyźnie. Od 4 IX 1945 mieszkał w Szczecinie. Maturę zdał po wojnie w tamtejszym liceum dla dorosłych. Studia teologiczne odbył w Gnieźnie (1946) oraz w Gorzowie Wlkp. (1948), święcenia kapłańskie uzyskał 25 V 1952 w katedrze gorzowskiej. W l. 1951-56 pracował jako notariusz w Sądzie Duchownym w Gorzowie Wlkp. Studiował na Wydziale Sztuk Pięknych Uniw. Mikołaja Kopernika w Toruniu (1956-61) u prof. prof. Gwido Chmarzyńskiego, Joanny Puciaty-Pawłowskiej, Tomasza Kuczyńskiego, Leonarda Torwirta. Jest twórcą metody konserwacji obrazów olejnych na fabrycznych gruntach olejnych, którą opisał w swojej pracy magisterskiej, obronionej w 1961. W l. 1959-72 pracował w Kurii Gorzowskiej, jako referent z zakresu konserwacji zabytków i budownictwa sakralnego, w ramach administracji gorzowskiej, lubuskiej i prałatury pilskiej. Jednocześnie był wykładowcą historii sztuki kościelnej w Seminarium Duchownym w Gorzowie Wlkp. i Paradyżu. W l. 1961-80 był proboszczem w parafii św. Ottona w Kamieniu Pomorskim, a od 1961 – kustoszem katedry w Kamieniu Pomorskim, gdzie od 1962 inicjował koncerty organowe, przekształcone w coroczny Międzynarodowy Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej. Od 1972 do końca życia pracował jako wikariusz biskupi ds. konserwacji i budownictwa sakralnego w diecezji szczecińsko-kamieńskiej. W l. 1980-88 był proboszczem parafii katedralnej św. Jakuba Apostoła w Szczecinie. Od 1983 wykładał historię sztuki kościelnej i konserwatorstwo w Seminarium Duchownym w Szczecinie, a od 1988 był kustoszem katedry św. Jakuba Apostoła w Szczecinie.

Działalność konserwatorską rozpoczął w 1962, zakładając Muzeum Diecezjalne w skarbcu katedry kamieńskiej, od 1964 był członkiem Komisji Episkopatu ds. Sztuki Kościelnej, której zadaniem była opieka nad czołowymi obiektami sakralnymi w Polsce. W 1990 założył na emporze w katedrze szczecińskiej Muzeum Diecezjalne, z ekspozycją dziejów chrześcijaństwa na Pomorzu Zachodnim. Był autorem wytycznych do odnowienia katedry w Gnieźnie. W l. 1962-79 nadzorował prace konserwatorskie przy polichromiach w Kamieniu Pomorskim, odbudowę i rekonstrukcję oraz wyposażenie katedr w Warszawie, Poznaniu i kościoła Mariackiego w Gdańsku. W l. 1972-80 nadzorował prace konserwatorskie w katedrze w Kołobrzegu, Paradyżu, konserwację romańskich malowideł ściennych w Inowrocławiu oraz wyposażenie wnętrza katedry we Włocławku. Pełnił nadzory nad pracami konserwatorskimi przy obiektach sakralnych Pomorza Zachodniego (m.in. w kościołach w Wysiedlu, Dzisnej, Wełtyniu, Chraszczanach, Gryficach, Gryfinie, Trzebiatowie) oraz nad adaptacjami i nowymi aranżacjami wnętrz (m.in. w kościołach w Świnoujściu, Płotach, Nowogardzie, Wniebowzięcia NMP w Szczecinie-Dąbiu oraz w Szczecinie w kościołach Najśw. Zbawiciela, św. Jana Chrzciciela, św. Stanisława Kostki, św. Wojciecha, Najśw. Serca Pana Jezusa i kaplicy Seminarium Duchownego), a także nad odbudową i wyposażeniem kościołów (m.in. w Szczecinie św. Jakuba Apostoła, Goleniowie) oraz nad budową nowych kościołów (m.in. w Szczecinie: św. Dominika, Bożego Ciała i MB Jasnogórskiej). Prowadził prace konserwatorskie m.in. przy następujących zabytkach ruchomych: tumbie Piotra z Bnina (1960), malarstwie ściennym w Rokitnie (1960), malarstwie w kamienicy Kopernika w Toruniu (1960), XV-wiecznej rzeźbie w Toruniu (1960), obrazie Jezusa Brzozdowieckiego w Kamieniu Pomorskim (1964).

K. jest autorem wielu publikacji dotyczących historii, historii sztuki i zabytków na Pomorzu Zachodnim, a także prac konserwatorskich przeprowadzonych na tym terenie, przede wszystkim w kościołach.

Wziął także udział w cyklu audycji radiowych „Ars longa, vita brevis" w radiu AS dotyczących konserwacji zabytków (1992).

Był członkiem Zw. Polskich Artystów Plastyków, Stow. Historyków Sztuki, Stow. Konserwatorów Zabytków. Otrzymał następujące wyróżnienia: tytuł Honorowego Obywatela gminy Kamień Pomorski (1991); nagrodę Stow. Konserwatorów Zabytków im. H. Pieńkowskiej i J. Łomnickiego (1991); ogólnopolską nagrodę im. ks. dr. Bolesława Domańskiego (1995); nagrodę im. prof. H. Lesińskiego za twórcze upowszechnianie kultury historycznej (1996); nagrodę Stow. Konserwatorów Zabytków im. ks. prof. Janusza Pasierba „Conservator Ecclesae" (1999); złotą odznakę „Za Opiekę nad Zabytkami" (2002); odznakę Ministra Kultury i Sztuki „Zasłużony dla Kultury Polskiej" (2004). Sprawował następujące funkcje i otrzymał następujące tytuły kościelne: dziekan Kapituły Szczecińskiej, kapelan papieża Pawła VI (od 1972), prałat Pawła VI (do 1978), protonotariusz apostolski Jana Pawła II (od 1983), infułat (od 1983).

Zmarł 2 VIII 2008, pochowany na Cmentarzu Centralnym w Szczecinie, w grobowcu kapłanów archidiecezji szczecińsko-kamieńskiej.

Encyklopedia Szczecina, Sz. 1999, s. 476; R. K o s t y n o w i c z, *W cieniu trzech katedr*, Sz. 1999; informacje od ks. Romana Kostynowicza, opracowane (mpis) w marcu 2006 przez Marię Kompowską zam. w Szczecinie.

Beata Makowska

KOT Henryk Bolesław (1927-2008), art. malarz, konserwator malarstwa ściennego.

Ur. 29 IX 1927 w Poznaniu jako syn Bolesława, krawca, i Józefy z d. Ciesiółka. Tu uczęszczał do szkoły podstawowej przy ul. Słowackiego 24, gdzie ukończył 4 klasy. W 1939 po zajęciu Poznania przez Niemców rozpoczął naukę w szkole niemieckiej dla dzieci polskich. W wolnym czasie czytał dostępne mu polskie książki. Wtedy też zainteresował się rysunkiem oraz zaczął malować. Jego sąsiad Niemiec z Berlina, grafik zatrudniony w Urzędzie Kartograficznym, zobaczywszy prace chłopca, dał mu szereg fachowych rad i zachęcał do dalszego rysowania. W 1941 po ukończeniu 14 lat K. został skierowany do pracy w zakładzie malarskim, gdzie ze względu na umiejętności artystyczne wykonywał literniictwo. Pełnił tu także funkcję gońca, co pozwalało poruszać się po mieście, a przy okazji szkicować ciekawe detale. W zakładzie tym poznał rzeźbiarza, absolwenta przedwojennej Szkoły Sztuk Zdobniczych w Poznaniu, Józefa Murlewskiego, który po zapoznaniu się z pracami K. postanowił uczyć go rysunku. Z kilkoma innymi kolegami (m.in. Józefem Kaliszanem i Rajmundem Dybczyńskim, późniejszymi absolwentami Wyższej Szkoły Sztuk Plastycznych w Poznaniu) utworzyli tajną grupę nauczania rysunku „Maestra", która działała w l. 1942-44 w prywatnym mieszkaniu na Wildzie przy ul. Prądzyńskiego. W 1944 K. został skierowany do ciężkiej pracy fizycznej w przemyśle zbrojeniowym Focke-Wulf Flugzeug-bau, którego hale mieściły się na terenie d. Targów Poznańskich. Tu przeżył ciężkie alianckie bombardowanie, które zniszczyło zakłady. Przeniesiony do lotniczych zakładów zbrojeniowych w Krzesinach k. Poznania od stycznia 1945 pracował po 12 godzin dziennie i na dwie zmiany, nocną i dzienną.

Po wyzwoleniu Poznania w lutym 1945 podjął naukę w l. 1945-46 w Instytucie Sztuk Plastycznych w Poznaniu, gdzie ukończył kurs ogólnolicealny z wyróżnieniem. Następnie w 1946 rozpoczął studia w Państw. Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych w Poznaniu na Wydz. Malarstwa i Grafiki. Nauczali tam wówczas Jan Piasecki, Stanisław Teisseyr, Eustachy Wasilkowski i Wacław Taranczewski, którego uważał za swego głównego mistrza. W 1947 pod jego

kierunkiem pracował, w ramach studenckiej praktyki, przy wykonaniu polichromii ściennej w kościele Przemienienia Pańskiego przy ul. Długiej w Poznaniu. K. zainteresował się wtedy malarstwem ściennym i konserwacją starych polichromii. W końcu 1949 uzyskał absolutorium i dyplom ukończenia PWSSP w Poznaniu.

Przed ukończeniem studiów w 1949 razem z kolegą z uczelni Teodorem Szukałą zaprojektował i wykonał nową polichromię we wnętrzu kościoła w Opalenicy pow. Nowy Tomyśl. Razem pracowali ponad 30 lat głównie w kościołach na terenie Wielkopolski i sporadycznie w innych województwach, jak szczecińskie, zielonogórskie i kieleckie. W okresie tym wykonywali nowe, zaprojektowane często wspólnie polichromie, restauracje kompleksowe wnętrz świątyń, prace badawcze w obiektach zabytkowych i konserwacje starych, niekiedy przez siebie odkrywanych polichromii. Wykonali prace w ponad stu obiektach, głównie we wnętrzach kościołów. Jako ważniejsze prace K. określił następujące nowe projekty i realizacje we wnętrzach kościołów w miejscowościach: Siedlec pow. Wolsztyn (1951), Rościerzyn pow. Wolsztyn (1951), Wielichowo pow. Kościan (1952), Żabikowo k. Poznania (1952), Piła – kościół św. Rodziny (1952-54 i 1957 – 9 plafonów), Żabno pow. Śrem (1955-56), Zbąszyń pow. Nowy Tomyśl (1957 i 1971), Wytomyśl pow. Nowy Tomyśl (1958), Buk – fara (1958-59), Kaszczor pow. Wolsztyn (1959), Miślibórz woj. szczecińskie (1960), Kościan – fara (1961), Dakowy Mokre pow. Nowy Tomyśl (1962), Gniezno – kościół oo. Franciszkanów (1963), Kłecko pow. Gniezno (1965). Wspólnie podejmowali wiele prac konserwatorskich w zabytkowych kościołach – w l. 1952-54 i 1956 w katedrze w Gorzowie Wielkopolskim odkryli starą polichromię (orła piastowskiego i Sąd Ostateczny w kruchcie) i podjęli jej konserwację oraz częściową rekonstrukcję. W kościele w Obrze pow. Wolsztyn (1952-53) przeprowadzili konserwację malowideł na sklepieniu, a w poklasztornym kościele w Przemęcie wykonali konserwację i częściowo rekonstrukcję malowideł na sklepieniu. Następnym wspólnym zadaniem konserwatorskim były prace we wnętrzu kościoła w Nowym Mieście n. Wartą pow. Jarocin (1959-60), gdzie odkryli renesansową polichromię z 1573 i przeprowadzili jej konserwację oraz restaurację całego wnętrza, a w kościele w Bukownicy pow. Ostrzeszów odkryli i zakonserwowali starą polichromię i wnętrze uzupełnili nową, w Żerkowie pow. Jarocin przeprowadzili konserwację zabytkowej polichromii (1967-68).

Bardzo poważnym i trudnym zadaniem konserwatorskim była kompleksowa restauracja wnętrza kościoła oo. Franciszkanów w Poznaniu w l. 1963-65. Przeprowadzone badania potwierdziły istnienie pierwotnej polichromii Adama Swacha z początku XVIII w. W tej sytuacji zdecydowano usunąć polichromię z 1928. Stan odkrytych malowideł A. Swacha był stosunkowo dobry, ponieważ wykonane zostały w technice *al fresco*. Jakkolwiek niekiedy zdarzały się ubytki lub zniszczenia powstałe w wyniku działań wojennych. Wszystkie ubytki, dla odróżnienia od części oryginalnych, zostały uzupełnione techniką punktowania lub drobnej kreski. Na zniszczonych w 1945 trzech przęsłach polichromie odtworzył Teodor Szukała, a na ścianach tych przęseł K. W wyniku tej restauracji, w czasie której konserwacji poddano także wystrój kościoła, cenne barokowe wnętrze świątyni uzyskało swój pierwotny charakter. Następnie w 1965 przeprowadzili konserwację starej polichromii we wnętrzu kościoła św. Krzyża na cmentarzu w Buku pow. Nowy Tomyśl. W tym samym roku odkryli i zrekonstruowali polichromię figuralną na sklepieniu w prezbiterium kościoła w Kostrzynie Wielkopolskim, a w l. 1964-66 w kościele w Święcichowie k. Leszna Wielkopolskiego odkryli i przeprowadzili konserwację starej polichromii oraz uzupełnili wnętrze nową.

W l. 1968-69 w czasie restauracji wnętrza drewnianego kościoła w Domachowie k. Gostynia przeprowadzili konserwację odkrytej starej polichromii. Bardzo trudnym zadaniem była renowacja czaszy kopuły oo. Filipinów na Świętej Górze w Gostyniu po wzmocnieniach konstrukcyjnych latarni, w której K. odkrył starą polichromię. W kościele w Lubrańcu k. Włocławka w l. 1972-74 wykonali renowację polichromii z 1936, a w l. 1979-80 w kościele w Woźnikach k. Grodziska Wlkp. Ich dziełem są także nowe polichromie w dwóch obiektach świeckich: na plafonie widowni Teatru im. St. Jaracza w Gorzowie Wlkp. (1957) oraz we wnętrzach pałacu w Czerniejewie k. Gniezna (1981-84 – przy współudziale St. Englera). Po 1985 K. pracował nad restauracją wnętrz z A. Gielniakiem i St. Englerem. Natomiast w pałacu w Rydzynie w l. 1978-80 działał w zespole, który po odbudowie pałacu odtwarzał polichromię plafonu w wielkiej sali balowej. K. sam wykonał także nową polichromię w „Domku Szwajcarskim" na Wyspie Edwarda w Zaniemyślu (1987) oraz restaurację wnętrz pałacu w Zakrzewie (1991).

W l. 1981-90 pracował nad restauracją i konserwacją wnętrz ze St. Englerem w kościołach w Radomsku, woj. częstochowskie (1981), Szamotułach w kościele św. Krzyża (5 nowych kompozytów na sklepieniu, 1984-85), Ostrowitem k. Słupcy (1985), Grabkowie k. Włocławka (1986), Kowalach Pańskich k. Turku (1986-87), Koninie – kościół św. Bartłomieja (1988-92), Białkowie k. Koła (1988), Makoszyn-Końskie (1989), Janiszewie k. Turku (1990). Następnie sam wykonał restaurację wnętrz w kościołach: Września – fara, prezbiterium (1991), Wąsocz woj. konińskie (1992), Lubstówek k. Konina (1992), Piła – kościół św. Rodziny (1992), Września – kościół św. Ducha (1993), Konin – kościół św. Bartłomieja (1991-92), Połajewo k. Czarnkowa (1993-94), Powidz (1993), Sadlin – kościół św. Mikołaja (1993), Koziegłowy k. Częstochowy (1995), Siewierz woj. katowickie – kościół św. Macieja (1996), Boruszyn k. Czarnkowa (1997), Piła – fara (1999) i Koło – kościół św. Krzyża (2000).

Wielką jego pasją, która towarzyszyła mu od dzieciństwa przez całe życie, był rysunek ołówkiem i piórkiem. Był świetnym obserwatorem architektury Poznania zarówno dawnej, jak i współczesnej, stając się znakomitym dokumentalistą krajobrazu miasta, uwiecznił fragmenty, które już nie istnieją. Stworzył kilkaset widoków Poznania. Wnikliwość badacza pozwoliła mu na podjęcie próby rekonstrukcji nieistniejących już obiektów, np. fortyfikacji XIX-wiecznego Poznania czy widoków fortyfikacji średniowiecznych. Podejmował także próby rysunkowych rekonstrukcji dawnej formy zabytkowych obiektów miasta czy całych nieistniejących wnętrz urbanistyczno-architektonicznych. Stworzył cykl rysunków „Gdy Poznań był warownym grodem". Stał się niestrudzonym popularyzatorem dawnego i współczesnego Poznania, prezentując przez ponad 15 lat swoje rysunki (w sumie ponad 530) na łamach gazety „Głos Wielkopolski" w cotygodniowym cyklu „Z teki Henryka Kota". Poza tym 200 rysunków można obejrzeć w albumie *Poznań w grafice* (2003), a kolejne w książce *W sercu Polski. Ostrów Tumski – Śródka – Zawady w rycinach Henryka Kota* (2009). Rysunki prezentowane były na kilku wystawach: w 1973 w Muzeum Archeologicznym „Gdy Poznań był warownym grodem", w 2004 w Muzeum Archidiecezjalnym „Ostrów Tumski – Śródka – Zawady", w 2006 w Salonie Poznania „Fortyfikacje Poznania na przestrzeni wieków", 2008 w Galerii Polan STO „Kalendarze Henryka Kota", 2009 w Muzeum Powstania Wielkopolskiego „Fortyfikacje XIX-wiecznego Poznania".

Był członkiem Zw. Polskich Artystów Plastyków od 1951, a od 1987 Stow. Polskich Artystów Malarzy i Grafików. Uprawiał także malarstwo sztalugowe, a jego obrazy znajdują się w zbiorach prywatnych.

Ożeniony w 1952 z Kazimierą Anczykowską, nauczycielką, miał córkę Jolantę (ur. 1953) i syna Sławomira (ur. 1957).

Zmarł 24 XI 2008 w Poznaniu, pochowany tamże na cmentarzu Junikowskim.

H. Kot, *Poznań w grafice z tekstami Grzegorza Sporakowskiego*, P. 2003, s. 203; H. Kondziela, *Prace konserwatorskie w kościele oo. Franciszkanów w XIX i XX wieku*, Kronika Miasta Poznania, P. 2005, 2, s. 93-107; J. Kaczmarek, *W sercu Polski. Ostrów Tumski – Śródka – Zawady w rycinach Henryka Kota*, P. 2009, s. 5-6; archiwum rodzinne i informacje żony.

Henryk Kondziela

KOWALSKI Władysław (1921-1993), geograf, nauczyciel, twórca i kierownik Muzeum Regionalnego w Dobczycach.

Ur. 17 II 1921 w Dobczycach jako jedno z ośmiorga dzieci kuśnierza Wincentego i Franciszki ze Stochów. W 1953 po ukończeniu Szkoły Podstawowej w Dobczycach, z którymi był związany całe życie, pracował jako praktykant w sklepie Kółka Rolniczego. W l. 1937-39 uczęszczał do 3-letniego Gimnazjum Koedukacyjnego w Dobczycach. Następnie został skierowany na kurs przygotowawczy do Myślenic przed planowanym przyjęciem do Szkoły Kadetów w Warszawie. Wybuch II wojny światowej pokrzyżował te plany. We wrześniu 1939 brał udział, jako ochotnik, w walkach z Niemcami pod Hrubieszowem. 17 września Rosjanie rozbili oddział, w którym walczył. W trakcie wywózki w głąb Rosji udało mu się uciec z transportu i powrócić do Dobczyc. Na początku 1940 wstąpił do Związku Walki Zbrojnej (potem Armia Krajowa), przyjął pseudonim „Bohun" i zajmował się rozpowszechnianiem tajnej prasy. Pracując jako organista i kościelny, wspólnie z miejscowym księdzem pomagał w nocnych pogrzebach partyzantów. W 1943 dzięki systematycznej nauce na tajnych kompletach zdał egzamin maturalny, co później oficjalnie potwierdziła Komisja Weryfikacyjna Gimnazjum w Myślenicach.

Po wojnie podjął studia zaoczne na Uniw. Jagiellońskim, najpierw na Wydziale Prawa, a później na Wydziale Biologii i Nauk o Ziemi, które ukończył w 1951. Wybór kierunku studiów, a także praca magisterska *Monografia gospodarczo-społeczna Dobczyc* nie były przypadkowe – wspierało go w tych działaniach PTTK. W 1951 K. założył Koło tej organizacji, a później zorganizował w Dobczycach Oddział PTTK oraz Komisję Opieki nad Zabytkami i Komisję Krajoznawczą. Od 1955 roku, przez 18 lat był kierownikiem Amatorskiego Zespołu Teatralnego. Dochody z licznych występów były od 1960 przeznaczane na odbudowę zamku dobczyckiego. Działalność społeczną prowadził w rodzinnych Dobczycach, ale pracą zawodową związany był z Krakowem, gdzie został zatrudniony jako kartograf w Miejskim Biurze Projektowym. Sprawy dalszego rozwoju Dobczyc były mu jednak znacznie bliższe. Współdziałał w projektowaniu miejscowego cmentarza, był też aktywnym członkiem Społecznego Komitetu Budowy Szkoły.

W 1959 rozpoczął działalność pedagogiczną. Najpierw był nauczycielem Szkoły Podstawowej w Brzezowej, później w Winiarach, a od 1968 w Dobczycach. Na początku lat 60. podjął próbę porządkowania ruin Kazimierzowskiego Zamku w Dobczycach, w pobliżu którego mieszkał i bawił się, gdy był dzieckiem. Jako uzdolniony malarz amator udokumentował stan zachowanych ruin, popularyzował postacie związane z historią miasta i zamku. Przez ponad 30 lat odbudowa dobczyckiego zamku stanowiła najważniejszy cel jego życia. Pomagała mu w tej działalności cała rodzina, bracia, syn Jerzy, a w późniejszym okresie wnuk Przemysław – inżynier ogrodnik, specjalista zabytkowych założeń zieleni. Systematycznego wsparcia udzielało też PTTK.

K. czuł się bardzo mocno związany z regionem, z rodzinną miejscowością. To właśnie pasja regionalisty kazała mu rozpocząć badania na Wzgórzu Zamkowym w Dobczycach. Kompleksowe badania archeologiczne prowadzone z jego inspiracji i pod jego organizacyjnym kierownictwem od 1960 doprowadziły do odkrycia piwnic i fundamentów zamku gotyckiego z XIV w. Prace odkrywkowe i zabezpieczające prowadzone przy wsparciu uczniów i rodziny K. trwały wiele lat. Wspierali go w tych skomplikowanych pracach woj. konserwator zabytków w Krakowie, w l. 1951-75 dr Hanna Pieńkowska, oraz kolejni przewodniczący Komisji Opieki nad Zabytkami Zarządu Gł. PTTK: prof. Włodzimierz Antoniewicz, dr Stanisław Szymański i dr Franciszek Midura. Ponadto rozpoczął w połowie lat 60. przenoszenie na teren Podzamcza obiektów budownictwa drewnianego z Pogórza Wielickiego i Wiśnickiego, czyli budowę skansenu XIX-wiecznej architektury drewnianej, na który złożyły się: karczma, chałupa, spichlerz, lamus, uzupełnione ekspozycjami rzemiosła i sztuki ludowej. Jego uroczyste otwarcie odbyło się w 1988. Stanowiło to uzupełnienie ekspozycji zamkowej, która w związku z wybudowaniem w Dobczycach zapory na rzece Rabie stworzyła w tym miejscu znakomity akcent krajobrazowo-turystyczny. Równolegle prowadził K. prace przy poszerzaniu ekspozycji zamkowej, głównie o przedmioty znalezione w trakcie badań archeologicznych. Organizował też liczne imprezy, spotkania i zjazdy, oprowadzał wycieczki, publikował przewodniki po zamku i skansenie.

Odznaczony: Złotą Odznaką PTTK (1965), Srebrną Plakietą Światowida (1968), Nagrodą Zarządu Gł. Zw. Teatrów Amatorskich (1968), srebrną odznaką „Za Zasługi dla Ziemi Krakowskiej" (1969), odznaką „Zasłużony Działacz Kultury" (1971), „Wawrzynem turystycznym" Stow. Dziennikarzy Polskich i Klubu Dziennikarzy Turystycznych (1975), Nagrodą Kowalskich od czytelników „Kuriera Polskiego" (1975), złotą odznaką „Zasłużony w Pracy PTTK Wśród Młodzieży" (1978), Złotym Krzyżem Zasługi (1978), Złotą Odznaką ZNP (1980), Medalem Komisji Edukacji Narodowej (1981), złotą odznaką „Za Zasługi dla Ziemi Krakowskiej" (1983), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1983), Medalem 40-lecia Polski Ludowej (1984), Złotym Medalem Opiekuna Miejsc Pamięci Narodowej (1984).

Żonaty (od 1943) z Jadwigą Michalską, miał syna Jerzego, dra nauk technicznych.

Zmarł 22 V 1993 w Dobczycach, pochowany na miejscowym cmentarzu. Od 1994 Muzeum w Dobczycach nosi imię Władysława Kowalskiego.

W. Kowalski, *Dobczyce. Przeszłość i teraźniejszość*, Dobczyce 1969; tenże, *Dobczyce. Muzeum Regionalne PTTK w Zamku i Skansenie*, Brzozów 1989; B. Myczkowska-Hankus, *Biografia mgra Władysława Kowalskiego – kustosza dobczyckiego zamku*, „Społeczna opieka nad Zabytkami" t. V, W. 2001; J. Janczykowski, *Zamki Małopolski. Zasób, problemy ochrony i konserwacji*, „Ochrona Zabytków Architektury Obronnej. Teoria i Praktyka", L.-W. 2008; Z. Twaróg, *Władysław Kowalski – „Kasztelan Dobczycki", „Tu wszystko jest Polską..."*, Eseje krajoznawcze o Krakowie i Małopolsce. Materiały konferencyjne, pod red. J. Patryki, Kr. 2009.

Franciszek Midura

KRAUSE Janusz Antoni (1939-2007), chemik, konserwator zabytków metalowych, profesor Uniw. Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Ur. 16 I 1939 we Wrześni, syn Stanisława, ślusarza, i Franciszki z d. Antczak. W 1957 ukończył Lic. Ogólnokształcące im. H. Sienkiewicza we Wrześni. W l. 1958-59 studiował medycynę na Wojskowej Akademii Medycznej w Łodzi. W 1960 przeniósł

się do Torunia, gdzie rozpoczął studia chemiczne na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii Uniw. Mikołaja Kopernika, które ukończył w 1965 w zakresie chemii organicznej, pisząc pracę magisterską pod kierunkiem prof. W. Zacharewicza pt. *Sulfonowanie dwupentenu połączeniami addycyjnymi trójtlenku siarki*. W czasie studiów aktywnie działał w Zrzeszeniu Studentów Polskich, pełniąc funkcje wiceprzewodniczącego i przewodniczącego Rady Zrzeszenia w UMK oraz członka Rady Naczelnej Stowarzyszenia. W 1965 został zatrudniony w UMK, gdzie pracował przez całe życie. Pracę rozpoczął jako stażysta w Katedrze Technologii i Technik Malarskich, współpracując z prof. Alicją Strzelczyk. Wówczas zajmował się opracowaniem metody badania kwasowości papieru. W 1966, już jako asystent rozpoczął współpracę z doc. Zbigniewem Brochwiczem, a od 1967 z prof. dr. hab. Wiesławem Domasłowskim w Pracowni Konserwacji Kamienia, którą w 1969 przekształcono w Zakład Konserwacji Elementów i Detali Architektonicznych w Instytucie Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa. W zakładzie tym zainteresowania badawcze i konserwatorskie koncentrował wokół tematyki związanej z zabytkami metalowymi. Efektem tych działań były liczne publikacje naukowe, ekspertyzy, które pozwoliły na przygotowanie rozpraw doktorskiej oraz habilitacyjnej i uzyskanie kolejnych stopni naukowych. Stopień doktora nauk humanistycznych uzyskał w 1974 w Instytucie Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa na podstawie rozprawy pt. *Badania nad usuwaniem produktów korozji z powierzchni zabytkowych obiektów żelaznych*, napisanej pod kierunkiem prof. W. Domasłowskiego, natomiast stopień doktora habilitowanego nauk humanistycznych w zakresie historii kultury uzyskał w 1999 na Wydziale Nauk Historycznych UMK, na podstawie opublikowanej rozprawy pt. *Sarkofagi cynowe. Problematyka technologiczna, warsztatowa i konserwatorska*. Profesorem nadzwyczajnym UMK został w 2003.

Drukiem ukazały się 22 prace naukowe, wśród nich wyróżnić należy książki, których jest autorem lub współautorem, tj. J. Krause, *Badania nad usuwaniem produktów korozji z powierzchni zabytkowych obiektów żelaznych* (BMOZ seria B, t. LVIII, W. 1976), M. Rudy, M. Woźniak, J. Krause, *Sarkofagi Opalińskich – Sieraków* (Tor. 1995). Współpracował z Biuletynem Informacyjnym Konserwatorów i Restauratorów Dzieł Sztuki, gdzie opublikował 5 artykułów, ostatnie w 2002 w numerze 3-4 zatytułowane były *Gotyckie i wczesnogotyckie metalowe płyty nagrobne – problematyka historyczna i techniczno-warsztatowa* i *Problematyka technologiczno-warsztatowa, korozyjna i konserwatorska malarstwa na podłożu metalowym*. Dla K. niezmiernie ważne, co wielokrotnie podkreślał, były działania praktyczne przy zabytkach metalowych. Opracował ponad 60 ekspertyz stanu zachowania wraz z programami prac konserwatorskich cennych zabytków metalowych w kraju i za granicą, m.in. w 1976 detali metalowych Słupa Morowego w Bańskiej Bystrzycy (Słowacja), obiektów metalowych z Muzeum Narodowego Kambodży w Phnom Penh (1979), metalowego wystroju cerkwi Samsoniusza w Sankt Petersburgu (1985), żeliwnych waz z Wiszącego Sadu w Carskim Siole k. Sankt Petersburga (1986), złoconych balustrad w pałacu w Poczdamie (1987), kutych barokowych bram, balustrad i krat Pałacu Taszenberg w Dreźnie, złoconych cynowych kapiteli oraz baz w salach Galerii Narodowej w Berlinie (2000).

Trudno zliczyć prace konserwatorskie, które prowadził lub nadzorował. Prace te realizował jako bezpośredni wykonawca, kierownik Pracowni Konserwacji Metalu oddziałów Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków w Warszawie i Toruniu, które tworzył od podstaw, lub jako konsultant w muzeach i innych jednostkach kulturalnych. Był m.in. członkiem Komisji

Konserwatorskiej przy Łazienkach Królewskich i Pałacu Namiestnikowskim w Warszawie, konsultantem naukowym ds. konserwacji zabytków metalowych PP PKZ oddział w Szczecinie. Współpracował również z pracowniami konserwatorskimi w USA, z pracownią Andrzeja Dajnowskiego (w Chicago) oraz Pietruszewskiego. Jedną z pierwszych prac konserwatorskich była konserwacja nagrobka Juliusza Słowackiego na cmentarzu Montmartre w Paryżu (1976). Przez kilkanaście lat (1980-94) jako konsultant naukowy Pracowni Konserwacji Metalu w oddziale warszawskim PP PKZ nadzorował większość realizowanych tam prac. Do najważniejszych należą prace konserwatorskie przy cynowych sarkofagach książąt słupskich, wykonanie kopii Drzwi Płockich, konserwacja warszawskich pomników, m.in. Zygmunta III Wazy (1977), Adama Mickiewicza (1978), księcia Józefa Poniatowskiego (1987), a także króla Jana Sobieskiego w Gdańsku (1995), Tadeusza Kościuszki w Łodzi (1996), Fryderyka Chopina w Łazienkach Królewskich w Warszawie (1999), Władysława Reymonta w Łodzi (2000), Mikołaja Kopernika w Toruniu (2002) oraz detale architektoniczne monumentalnych kaplic cmentarnych w Łodzi (2000). Ważnym problemem badawczo-konserwatorskim, którym zajmował się K., były sarkofagi. Zgłębiał zagadnienia warsztatowe, technologiczne, opisywał ich stan zachowania, przygotowywał projekty prac konserwatorskich i często ukoronowaniem tych działań była realizacja prac konserwatorskich, m.in. sarkofagów Piotra, Zofii, Jana Karola, Piotra Adama i Krzysztofa Opalińskich z Sierakowa (1992-95), Jana Kostki ze Sztemberka z kościoła paraf. w Wieluniu (1997), Zygmunta Grudzińskiego z kościoła paraf. w Złotowie (1998). Ponadto w dorobku konserwatorskim K. miał prace przy wielu wybitnych dziełach sztuki – płytach nagrobnych, relikwiarzach, srebrnych sukienkach czy ołtarzach, np. konserwacja sześciu mosiężnych wczesnorenesansowych płyt nagrobnych z warsztatu Fiszerów z Norymbergi (1990), mosiężnej płyty Andrzeja Szamotulskiego z kościoła paraf. w Szamotułach (1990), mosiężne płyty nagrobne biskupa Jana Nowaka i biskupa Rudolfa von Rüedesheima z katedry we Wrocławiu. Ostatnimi pracami, które realizował i niestety nie wszystkie ukończył, był metalowy wystrój zespołu pałacowo-parkowego w Pszczynie oraz balustrada metalowa wraz z latarniami wiaduktu przy ul. Lubicz w Krakowie.

K. swą wiedzą i doświadczeniem chętnie dzielił się ze studentami, angażował się w pracę dydaktyczną. W UMK prowadził wykłady i zajęcia z chemii konserwatorskiej, chemii i technologii materiałów budowlanych, konserwacji metalu, konserwacji rzemiosł artystycznych. Opracował program i realizował go w pierwszym w Polsce Podyplomowym Studium Konserwacji Zabytków Metalowych, które stworzył od podstaw. Wypromował 20 magistrów sztuki na kierunku konserwacja i restauracja dzieł sztuki. Stworzył seminarium doktoranckie. Prowadził szeroką działalność organizacyjną i zawodową poza uczelnią, m.in. w l. 1980-2001 był rzeczoznawcą ministra kultury i dziedzictwa narodowego ds. konserwacji zabytków metalowych. W l. 2006-07 uczestniczył w pracach Rady Prezydenckiej prezydenta Torunia Michała Zaleskiego.

Za swą działalność konserwatorską, naukową i dydaktyczną uzyskał wiele prestiżowych nagród i wyróżnień, m.in. Brązowy i Złoty Krzyż Zasługi (1978 i 1989), wyróżnienie i medal Generalnego Konserwatora Zabytków i Prymasa Polski za prace przy wykonaniu brązowej kopii Drzwi Płockich (1979), nagrodę Ministra Kultury i Sztuki za pracę doktorską (1980), Nagrodę III stopnia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego za działalność dydaktyczną (1988), wyróżnienie i medal Biura Handlu Zagranicznego PP PKZ za realizację prac przy złoconych, polichromowanych obiektach metalowych wystroju architektonicznego Wielkiej Kaskady w ogrodach Pałacu Piotra Wielkiego w Pe-

terhofie k. Sankt Petersburga (1996), wyróżnienie wojewody wielkopolskiego za konserwację zespołu XVII-wiecznych sarkofagów przedstawicieli rodu Opalińskich z Sierakowa (1997), wyróżnienie wielkopolskiego konserwatora zabytków za konserwację Drzwi Gnieźnieńskich i srebrnego relikwiarza św. Wojciecha (1997), wyróżnienie i medal Prezydenta RP za pracę przy konserwacji brązowego pomnika Fryderyka Chopina w Łazienkach Królewskich w Warszawie (1999).

Żonaty z Irminą z d. Napierała, absolwentką prawa w UMK, miał córkę Katarzynę, która ukończyła filologię angielską w Uniw. Warszawskim.

Zmarł 12 IV 2007, został pochowany na cmentarzu parafialnym przy ul. Włocławskiej w Toruniu.

Pracownicy Nauki i Dydaktyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 1945-2004, Materiały do biografii, red. S. Kalemba, Wyd. Naukowe UMK, Tor. 2006, s. 373-374; J. M r ó z, *Prof. dr hab. Janusz Krause nie żyje*, „Wiadomości Konserwatorskie", Nr 21/2007, s. 102; informacje własne, na podstawie ankiety osobowej dołączonej do wniosku o stanowisko profesora nadzwyczajnego UMK; informacje ustne żony Irminy Krause.

Jadwiga Łukaszewicz

KRYGIER Eugeniusz (1912-1992), historyk sztuki, wojewódzki konserwator zabytków w Kielcach, pracownik naukowy Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN.

Ur. 6 IX 1912 w Trzemesznie, syn Kazimierza, gimnazjalnego nauczyciela matematyki tamże, i Martyny z Dettloffów. Po otrzymaniu w 1930 świadectwa dojrzałości w Trzemesznie studiował historię sztuki na Uniw. Poznańskim. W czasie studiów pracował jako zastępca mł. asystenta oraz brał udział w wycieczkach naukowych do Niemiec, Austrii i Włoch. W 1939 uzyskał stopień magistra za pracę nt. renesansowego nagrobka arcybiskupa Andrzeja Krzyckiego w katedrze gnieźnieńskiej. Następnie odbył praktykę w muzeum oraz dwóch urzędach konserwatorskich – poznańskim i pomorskim w Toruniu, a także rozpoczął przygotowania do pracy doktorskiej *Rozwój form nagrobka renesansowego w Polsce*. W 1939 Tow. Polskich Badań Historycznych w Rzymie przyznało mu półroczne stypendium na podróż do Włoch w celu kwerendy materiałów dot. rzeźby i ornamentyki renesansowej. Po powrocie do kraju otrzymał roczne stypendium Funduszu Kultury Narodowej na przygotowanie rozprawy doktorskiej oraz zatrudnienie w charakterze asystenta ponadetatowego (wolontariusza) w zakładzie historii sztuki macierzystej uczelni. Wybuch II wojny przerwał pracę naukową K. Wraz z tysiącami Polaków z Wielkopolski, wcielonej przez Niemców do Rzeszy jako Warthegau, został wywieziony na teren Generalnej Guberni. Trafił do Ostrowca Świętokrzyskiego, a stamtąd do majątku ziemskiego na Kielecczyźnie, w którym pracował jako urzędnik. W poł. 1942 wyjechał do Gorlic, gdzie dostał zatrudnienie w biurze Drzewnego Przemysłu Chałupniczego.

Po wojnie podjął działalność w ochronie zabytków. Od marca 1945 przez trzy lata był zastępcą pomorskiego konserwatora zabytków w Toruniu (potem w Bydgoszczy). 1 marca 1948 otrzymał nominację na woj. konserwatora zabytków w Kielcach. Funkcję tę pełnił do 30 czerwca 1954 w niełatwych powojennych warunkach, w dodatku zadania konserwatorskie na jednoosobowym (do X 1953) stanowisku dzielił przez pierwsze dwa lata z obowiązkami zastępcy naczelnika Wydz. Kultury i Sztuki Urzędu Wojewódzkiego. Jako konserwator kontynuował bądź rozpoczął remonty i odbudowę po zniszczeniach wojennych zabytków architektury. Do 1949 roboty te miały głównie charakter zabezpieczający. W następnych latach przystąpiono do gruntowniejszych prac

konserwatorskich. Objęto nimi przede wszystkim zabytki wysokiej klasy przeznaczone do użytku społecznego, jak ratusz i zamek w Szydłowcu, budynki poklasztorne w Sulejowie Podklasztorzu, kamienica Oleśnickich w Sandomierzu, dom podcieniowy w Opatowie. Na zlecenie konserwatora oddz. krakowski Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków przystąpił do opracowania dokumentacji technicznej odbudowy zespołu poklasztornego na Św. Krzyżu, pow. kielecki, oraz wykonał taką dokumentację dla dworu w Grabkach Dużych, pow. buski i dworu w Skotnikach, pow. konecki, a oddz. warszawski przygotował projekt odbudowy pałacu w Podzamczu Piekoszowskim, pow. kielecki. Ponadto w uzgodnieniu z konserwatorem użytkownicy prowadzili prace remontowe, m.in. pałacu w Białaczowie, pow. opoczyński, kościołów w Imielnie i Mokrsku Dolnym, pow. jędrzejowski, a także kościoła i klasztoru cystersów w Wąchocku. Na zlecenie konserwatora oddz. warszawski PP PKZ przeprowadził konserwację plafonów z malowidłami z 1. poł. XVII w. (15 obrazów na płótnie) w pałacu biskupim w Kielcach, a także rzeźbionego i malowanego tryptyku św. Stanisława bpa (1544) z kościoła paraf. w Wieniawie, pow. radomski.

W l. 1945-54 w woj. kieleckim wykonano prace konserwatorskie przy 101 obiektach zabytkowych, w tym większość w czasie sprawowania urzędu przez K. Relacje z tych prac opublikował w trzech numerach „Ochrony Zabytków" pt. *Prace konserwatorskie. Województwo kieleckie* (OZ 1949 nr 3, 1952 nr 1, 1956 nr 1-2). Jego aktywności zawodowej towarzyszyła ożywiona działalność społeczna w zakresie popularyzacji wiedzy o zabytkach regionu i ich ochronie w prasie, podczas prelekcji i wycieczek PTTK (należał do zarządu kieleckiego oddz. PTTK).

Praca na Kielecczyźnie wpłynęła na zmianę kierunku zainteresowań K. Podczas licznych wyjazdów terenowych zwrócił szczególną uwagę na bogactwo i różnorodność zabytków przemysłu i techniki, zaniedbanych i źle traktowanych przez ówczesne władze jako świadectwa wyzysku kapitalistycznego. Udział w ogólnopolskiej konferencji nt. XVIII-wiecznych manufaktur i urządzeń wytwórczych, zorganizowanej w 1951 w Kielcach przez lokalny oddz. Polskiego Tow. Historycznego, pogłębił to zainteresowanie. Postanowił poświęcić się tej nowej dziedzinie. 1 stycznia 1954 został zaangażowany jako pracownik naukowy w nowo utworzonym Instytucie Historii Kultury Materialnej PAN w Warszawie. Funkcję konserwatora kieleckiego pełnił do 30 czerwca 1954.

W IHKM powierzono K. kierowanie akcją inwentaryzacji zabytków techniki i przemysłu, nową specjalizacją w skali europejskiej. Celem jej było rozpoznanie zabytków budownictwa przemysłowego, jako materialnych źródeł do badań historycznych. Rozpoczęto przygotowania do publikacji *Katalogu zabytków budownictwa przemysłowego w Polsce* pod red. prof. Jana Pazdura (na wzór *Katalogu zabytków sztuki w Polsce* wydawanego przez Instytut Sztuki PAN). K. wspólnie z Teresą Ruszczyńską opracował wytyczne pt. *Uwagi nad zasadami i sposobem realizacji katalogu zabytków gospodarczych* („Kwartalnik Hist. Kultury Materialnej" 1955, nr 1). Pierwszy zeszyt *Katalogu* ukazał się w 1958. Do 1979 wydano 20 zeszytów, w tym większość autorstwa K., obejmujących kilka powiatów woj. kieleckiego. Lecz jego wkład w realizację całego przedsięwzięcia był o wiele większy – dotyczył koncepcji merytorycznej, metod działania, znajomości pracy terenowej. K. gromadził materiały do rozprawy doktorskiej o budownictwie przemysłowym w Polsce na przełomie XVIII i XIX w. Solidną podstawę tej pracy stanowi studium jego autorstwa *Z historii budownictwa zakładów wielkopiecowych w Zagłębiu Staropolskim. Samsonów 1778-1822* („Kwartalnik HKM" 1965, nr 1). Zajmował się również katalogo-

waniem zabytków górniczych, opublikował m.in. *Inwentaryzacja zabytków górniczych w powiecie olkuskim* („Kwartalnik HKM" 1964, nr 3), *Prace nad katalogiem zabytków górniczych* [współaut. D. Molenda] („Sprawozd. z prac naukowych Wydz. I PAN" 1966, nr 3), a zeszyt *Katalogu* obejmujący pow. Olkusz (woj. krakowskie) potraktowany został jako wzorcowy. Pracę nad nim rozpoczęto w 1963 w kilkuosobowym zespole, opublikowano w 1971.

W IHKM był kolejno: do 1962 adiunktem, do 1974 dyplomowanym dokumentalistą naukowym, a następnie st. dyplomowanym dokumentalistą naukowym. Na emeryturę przeszedł 31 grudnia 1977.

K. jest autorem ok. 30 opracowań publikowanych głównie w „Kwartalniku Hist. Kultury Materialnej", rzadziej w „Ochronie Zabytków" czy w innych periodykach. Oprócz zabytków budownictwa przemysłowego inwentaryzował zabytki sztuki w pow. radomskim (*Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. III, z. 10, W. 1961). Bibliografię jego prac opublikowała Zofia Krzymuska-Fafius (BHS 1993, nr 2-3). Wielką pomoc w pracy stanowiła umiejętność fotografowania. K. od czasów studenckich pasjonował się fotografią, wykonał setki zdjęć obiektów zabytkowych w czasie wycieczek studenckich i objazdów naukowych. Następnie na Kielecczyźnie podczas wyjazdów konserwatorskich i inwentaryzatorskich. Ilustrował nimi wydane tomy *Katalogu*. Zajmował się też fotografią artystyczną i nawiązał współpracę z Poznańskim Oddz. Polskiego Tow. Fotograficznego; brał udział w wystawach poznańskich, ogólnopolskich i zagranicznych.

Należał do Stow. Historyków Sztuki (Oddz. Warszawskiego w l. 1945-55 i Oddz. Poznańskiego od 1955), pełniąc w nim różne funkcje, m.in. prezesa Oddz. Poznańskiego (1957-60) i członka Zarządu Gł. (1958-79). Od 1955 był też członkiem zwyczajnym Komisji Historii Sztuki Poznańskiego Tow. Przyjaciół Nauk. Od 1958 w Komisji Zabytków Techniki przy Radzie Naukowej Muzeum Techniki NOT w Warszawie. W okresie pracy na Kielecczyźnie był członkiem diecezjalnych komisji konserwatorskich przy Kurii Kieleckiej i Kurii Sandomierskiej. Po powrocie do Poznania został powołany do rad konserwatorskich – przy woj. konserwatorze zabytków (w 1955) i konserwatorze zabytków m. Poznania (w 1957). Otrzymał złotą odznakę „Za Opiekę nad Zabytkami" (1976) i medal 25-lecia IHKM PAN (1979).

Ożeniony z Zofią Białłowicz, historyczką sztuki, miał córkę Ewę, ob. Court, anglistkę.

Zmarł 9 VI 1992 w Poznaniu, pochowany tamże na cmentarzu Junikowskim.

E. K [r y g i e r], *Prace konserwatorskie. Woj. kieleckie*, OZ 1949, nr 3, s. 203-204; OZ 1952, nr 1, s. 63-66; OZ 1956, nr 1-2, s. 101-106; J. P a z d u r, *Mgr Eugeniusz Krygier (1912--1992)*, „Kwartalnik Hist. Kultury Materialnej" 1992, nr 4, s. 605-608; Z. K r z y m u s k a - - F a f i u s, *Eugeniusz Krygier (1912-1992)*, BHS 1993, Nr 2-3, s. 316-319 [tu bibliografia prac]; materiały od Bogusława Paprockiego z Kielc: własnoręczny życiorys K. (ksero), odpis dyplomu K. z 4 V 1936 (ksero) i in.; informacje żony Zofii Białłowicz-Krygierowej zam. w Poznaniu.

Hanna Krzyżanowska

KUBIAKOWSKI Marian Hipolit (1929--1990), architekt, wojewódzki konserwator zabytków w Kielcach.

Ur. 13 VIII 1929 w Bliżynie, pow. skarżyski, woj. świętokrzyskie, w rodzinie chłopskiej, syn Franciszka i Natalii z Łukomskich. W 1954 ukończył studia I st. na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej, w 1974 obronił tamże pracę magisterską *Projekt Muzeum Techniki Zagłębia Staropolskiego w Nietulisku woj. kieleckie*, wykonaną pod kierunkiem prof. Jerzego Hryniewieckiego, wyróżnioną w 1975 przez

generalnego konserwatora zabytków w konkursie na prace naukowe, projektowe i popularne z dziedziny ochrony zabytków i muzealnictwa (OZ 1976, nr 2). W 1954 podjął pracę w Woj. Biurze Projektów w Kielcach, a od 1956 w administracji państwowej na stanowisku architekta powiatowego w Jędrzejowie, następnie zastępcy głównego architekta woj. kieleckiego (1964-70). Od końca 1970 przez cztery lata pełnił funkcję woj. konserwatora zabytków, a po przejściu do Muzeum Narodowego w Kielcach – specjalisty i kierownika działu konserwatorsko-budowlanego. Pracę w administracji łączył z zawodem architekta jako projektant i rzeczoznawca; był m.in. autorem projektów: typowego budynku urzędu gminy (realizacja w Miedzianej Górze, Krajnie, Łącznej, Nowej Słupi), domu z kaplicą parafii katedralnej w Kielcach, a także licznych domów jednorodzinnych.

Ochroną zabytków zajmował się od l. 60. XX w., m.in. jako przewodniczący woj. komisji urbanistyczno-architektonicznej, która opiniowała plany ogólne i szczegółowe zagospodarowania przestrzennego miast i osiedli, współpracując ściśle z państw. służbą konserwatorską. Jako woj. konserwator zabytków wykazał szczególną troskę o los opuszczonych zabytków, doprowadzając – dzięki energicznej akcji promocyjnej – do pozyskania opiekunów i inwestorów dla 25 obiektów, m.in. Staropolskiego Okręgu Przemysłowego. Wspierał zagospodarowanie na cele turystyczne zabytkowych podziemi Starego Miasta w Sandomierzu. Koordynował prace badawcze i studialne oraz dokumentację projektową, nadzorował prace konserwatorskie prowadzone m.in. przez powołany w 1970 kielecki oddz. Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków.

W ciągu 16 lat pracy w Muzeum Narodowym, która stała się dla niego zawodowym wyzwaniem i życiową pasją, nadzorował wszystkie prace projektowe i budowlano-konserwatorskie w głównej siedzibie muzeum – pałacu biskupów krakowskich oraz oddziałach: Muzeum Lat Szkolnych Stefana Żeromskiego w Kielcach i Muzeum Henryka Sienkiewicza w Oblęgorku. Restauracja pałacu i przystosowanie go do funkcji muzealnej objęła korpus główny i skrzydło południowe. Gruntowny remont przeszedł pałacyk z pocz. XX w. w Oblęgorku. Zadaniom tym sprostał w pełni, wykorzystując wieloletnie doświadczenie w zakresie praktyki projektowej i budowlanej. Był skory do współpracy i często korzystał ze wskazówek historyków architektury i sztuki, konserwatorów zabytków, archeologów, historyków oraz inżynierów, gdyż skala problemów konserwatorskich wymuszała nastawienie interdyscyplinarne. Czuł się do tego zobowiązany, ponieważ Muzeum Narodowemu zostały przyznane przez generalnego konserwatora zabytków uprawnienia konserwatorskie do Wzgórza Zamkowego w Kielcach. Wyrazem uznania dla jego dokonań w dziedzinie konserwatorskiej i muzealnej były nagrody Ministra Kultury i Sztuki oraz Funduszu Nauki i Kultury im. Stanisława Staszica. Ostatnim przedsięwzięciem, w które zaangażował się mimo choroby, była rekonstrukcja mauzoleum Józefa Piłsudskiego z 1938 w pałacu biskupim.

Był członkiem Stow. Architektów Polskich i Polskiego Zw. Inżynierów i Techników Budownictwa, Tow. Przyjaciół Górnictwa, Hutnictwa i Przemysłu Staropolskiego. W Stow. Historyków Sztuki pełnił funkcję przewodniczącego komisji ds. opieki nad zabytkami. Odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Srebrnym Krzyżem Zasługi. Otrzymał również odznaki: złotą „Za Opiekę nad Zabytkami" i „Zasłużony Działacz Kultury".

Ożeniony dwukrotnie: z Urszulą Szymańską i Haliną Chwalińską, miał czworo dzieci: Krzysztofa (ur. 1955), Bożenę (1956), Elżbietę (1959) i Michała (1981).

Zmarł 27 IX 1990 w Kielcach, pochowany na cmentarzu rzymskokatolickim „Nowym".

Kroniki Muzealne 1975-1990, „Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach" 1977-1995, t. 10-18; *Marian Kubiakowski (1929-1990). Wspomnienie pośmiertne* (od redakcji), tamże 1993, t. 17; L. Michalska-Bracha, *Rekonstrukcja sanktuarium Józefa Piłsudskiego w pałacu kieleckim*, tamże 1995, t. 18; *Informacja o działalności Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Kielcach*, 1972, mpis pow.; akta osobowe Urz. Woj. i Muz. Narodowego w Kielcach.

Bogusław Paprocki

KUCHARZEWSKI Jacek (1937-2009), architekt, prezydent m. Opola, wojewódzki konserwator zabytków w Opolu.

Ur. 15 II 1937 we Lwowie, jako syn Mariana, inż. rolnika, i Mieczysławy z d. Kosteckiej. Po opuszczeniu Lwowa w 1938 zamieszkał z rodzicami w Lublinie, a po śmierci ojca w 1945 z matką i ojczymem w Legnicy i później we Wrocławiu, gdzie podjął studia na Wydziale Architektury Politechniki Wrocławskiej. W 1962 uzyskał tytuł mgr. inż. architekta. Studia uzupełnił na studium podyplomowym Politechniki Wrocławskiej w zakresie urbanistyki. Pracował w biurach architektonicznych i urbanistycznych Wrocławia i Zielonej Góry. W Opolu rozpoczął pracę w 1964 jako projektant Woj. Pracowni Urbanistycznej. W l. 1976-77 skierowany przez Stow. Architektów Polskich odbywał praktykę architektoniczną w Wielkiej Brytanii w biurze Rady Wielkiego Londynu (Greater London Council). Po powrocie pracował w Biurze Planowania Przestrzennego w Opolu, a następnie w l. 1981-84 był głównym architektem woj. opolskiego. W l. 1984-87 pracował z żoną Krystyną jako urbanista w Algierii na kontrakcie Budimexu w Jijel nad Morzem Śródziemnym. Zaprojektował kilka nadmorskich ośrodków turystycznych oraz osiedli mieszkaniowych w górskich terenach kraju. Wykonał także plany urbanistyczne i plan zagospodarowania gmin Dimila, szczegółowy plan siedziby gminy El Mad (1986), plan strefy nadbrzeżnej Bande Littorale w mieście Jijel (1987) i plan szczegółowy miasta nadmorskiego El Aousza (1988). W końcu 1988 włączył się w działalność na rzecz odnowy kraju i Śląska Opolskiego z potrzeby uczestnictwa w przemianach roku 1989. Został radnym Rady Miasta Opola, a później prezydentem miasta. W 1993 zapoznał się z działalnością samorządową w Ameryce, gdzie przebywał na zaproszenie samorządu w Roanoke. Ponadto uczestniczył w kongresach samorządowych w Pradze i Strasburgu. Współdziałał przy tworzeniu Związku Miast Polskich, skupiającym największe miasta Polski oraz przy powstaniu Ligi Krajowej – organizacji działającej na rzecz demokracji lokalnej. Za jego prezydentury zostały przeniesione do Opola tradycje wojskowe 4. Pułku Pancernego „Skorpion", walczącego pod Monte Cassino. W kolejnych wyborach samorządowych znaczną liczbą głosów został wybrany do Rady Miasta Opola.

Po odejściu z pracy samorządowej pracował jako architekt, wykładowca na Politechnice Opolskiej. W bogatym dorobku zawodowym K. znajdują się m.in. nagrodzone na konkursach projekty urbanistyczne centrów miast Opola, Chorzowa, Zielonej Góry i Ostrołęki. Zrealizowany projekt osiedla mieszkaniowego w aglomeracji Londynu, zadaszenie amfiteatru w Opolu, architektura i urbanistyka pomnika Jana Pawła II na Górze Św. Anny oraz liczne plany miejscowe. Jako planista przestrzenny i urbanista współtworzył przestrzeń urbanistyczną Opola i Opolszczyzny. Przez wiele lat pełnił znaczącą funkcję w opolskim oddziale Stow. Architektów Polskich. Za tę działalność otrzymał wyróżnienie pierwszego stopnia – złotą odznakę SARP, której już nie odebrał.

Wiele jego prac dotyczyło ochrony zabytków. Są to inwentaryzacja opisowa i karty obiektów zabytkowych dla powiatów Prudnik i Olesno (1953), studium urbanistyczno-konserwatorskie miasta Sułów

w pow. Milicz (1960), studium zabudowy śródmieścia Otmuchowa (projekt na Studium Podyplomowym w zakresie Urbanistyki Politechniki Wrocławskiej, 1968), koncepcja modernizacji ciągu pieszego ul. Krakowskiej i Rynku w Opolu (1975), studium rekonstrukcji starego miasta Białej Prudnickiej (1974). Brał udział w konkursach Stow. Architektów Polskich – na zabudowę Rynku w Nysie (wyróżnienie, 1965) i Tow. Urbanistów Polskich – na plan szczegółowy śródmieścia Opola (II nagroda, 1973). Plany urbanistyczne miast historycznych obejmują: plan Nowego Miasteczka w Zielonogórskiem (1963), plany ogólne Głogowa (1964), wsi Murów-Zagwiździe (1968), Skorogoszcz (1969). Projektował adaptację pałacu i rozbudowę Szpitala Ortopedyczno-Rehabilitacyjnego w Korfantowie (1975), modernizację budynku mieszkalnego Rynek 5 w Niemodlinie (1970), budynku mieszkalno-usługowego Rynek 20/24 w Grodkowie (1978), modernizację budynku mieszkalnego w Otmuchowie, ul. Cicha 2, 4 (1974); ekspozycję stanowiska archeologicznego Ostrówka w Opolu (1974); wykonał inwentaryzację i projekt przebudowy zabytkowego magazynu Fabryki Samochodów Dostawczych w Nysie (1974); inwentaryzację i rozpoznanie możliwości odbudowy ruin 10 zabytkowych kościołów w rejonie Głubczyc (1978); adaptację zabytkowego budynku mieszkalnego Muzeum Wsi Opolskiej (1978), modernizację i przebudowę budynku Banku PKO SA w Opolu, ul. Osmańczyka (1991), przebudowę, rewaloryzację i rozbudowę zespołu budynków mieszkalno-usługowych w Opolu, pl. Kopernika – pierzeja południowa (1978-80).

Stanowisko woj. konserwatora zabytków w Opolu pełnił w l. 1997-2002. Dokonał wówczas szeregu pozytywnych zmian strukturalnych, osobowych, lokalowych oraz w porozumieniu z samorządem utworzył stanowiska terenowej służby konserwatorskiej w Głubczycach, Kluczborku, Oleśnie, Opolu. Stworzył regulamin i statut Wydziału Ochrony Zabytków. Pozwoliło to na skuteczną realizację zwiększonych zadań konserwatorskich. Kontynuując niejako swoje doświadczenia, podjął działania na rzecz odnowy starówki Białej, Głogówka, Opola, Prudnika, Ujazdu Śląskiego, rekonstrukcji wieży ratuszowej w Nysie, odbudowy zespołu ratusza w Głubczycach oraz opracowania dokumentacji rekonstrukcji pierzei Rynku w Głubczycach. W Opolu wykonano remont murów miejskich i baszty z częściową rekonstrukcją. Pozostałości zamku górnego przy pl. Kopernika po remoncie i oczyszczeniu włączone zostały do ekspozycji turystycznej. Tow. Przyjaciół Fortyfikacji Oddz. Opole – „Twierdza Nysa" wystosowało do K. list z podziękowaniem za wybitne zasługi dla ratowania największej budowli, jaką jest twierdza Nysa, oraz za rozpoczęte prace nad utworzeniem parku Krajobrazu Kulturowego „Twierdza Nysa". W trakcie pełnienia przez K. funkcji woj. konserwatora zabytków wykonano i zrealizowano projekt dekompozycji zespołu pałacowo-parkowego w Jamach, zespołu zamkowo-pałacowego w Strzelcach Opolskich, parku Wolności i plant w Brzegu i w Nysie. Kontynuowano wykonanie dokumentacji dla cmentarza żydowskiego w Białej.

Na wspomnienie zasługuje pełne oddania i skuteczne zaangażowanie w wieloletnie usuwanie skutków powodzi 1997. Sprawnie pozyskiwał dokumentację i środki finansowe. Współdziałanie z gminami dało pożądany rezultat. Kontynuował opracowywanie planów wysokościowo-warstwicowych grodzisk – archeologicznych obiektów naziemnych z własną formą terenową, m.in. dla Biadacza i Bąkowa pow. Kluczbork (2-3 obiekty rocznie). W związku z całkowitą modernizacją amfiteatru w Opolu w tym czasie prowadzono prace archeologiczne na Ostrówku w Opolu (częściowo udokumentowane wideo). Wykonano konserwację ołtarzy bocznych i głównego w katedrze opolskiej oraz rozpoczęto prace w kaplicy Oppersdorffów w Głogówku.

Otrzymał odznaczenia: Srebrną Odznakę SARP (1972), Zasłużony dla Miasta Opola (1977), Zasłużony dla Opolszczyzny (1978), Srebrny Krzyż Zasługi (1981), Zasłużony Pracownik Gospodarki Terenowej i Ochrony Środowiska (1980), Złoty Krzyż Zasługi (2000), wyróżnienie SARP I stopnia oraz Złotą Odznakę SARP.

Ożeniony z Krystyną z d. Kukla, architektem, miał córkę Monikę.

Zmarł 15 VII 2009, pochowany obok matki na cmentarzu na Półwsi.

Informacje żony Krystyny; materiały z archiwum domowego oraz zespołu WKZ w Opolu; strony internetowe „Jacek Kucharzewski".

Janusz Pruszewicz

KUSZTELSKI Leopold (1901-1966), historyk sztuki, wojewódzki konserwator zabytków w Szczecinie.

Ur. 25 IX 1901 w Poznaniu. Był absolwentem Gimnazjum i Liceum Św. Marii Magdaleny w Poznaniu, matura w 1921. Następnie na Wydziale Filozoficznym Uniw. Poznańskiego studiował historię sztuki. Dysertację doktorską pt. *Podwoje spiżowe katedry gnieźnieńskiej* obronił w 1933. Do 1939 pracował na stanowisku kustosza w Muzeum Miejskim w Toruniu, następnie w tamtejszym Woj. Wydziale Budowlanym. Był zafascynowany sztuką Torunia. 8 IV 1946 został mianowany przez Naczelną Dyrekcję Muzeów i Ochrony Zabytków Min. Kultury i Sztuki pierwszym powojennym woj. konserwatorem zabytków w Szczecinie; był także pierwszym historykiem sztuki, który w tym czasie przybył do Szczecina. W okresie sprawowania przez niego funkcji konserwatora prowadzono pionierskie prace dotyczące rozpoznania zachowanego zasobu zabytków i tymczasowego ich zabezpieczenia, wykonano pierwsze spisy zabytków oraz zabezpieczono najcenniejsze obiekty; pierwsze sprawozdanie obejmujące powyższe działania powstało w 1946. Od samego początku K. współpracował z Komisją Opieki nad Zabytkami w Szczecinie (tzw. Komisją Konserwatorską), prowadząc liczne prace terenowe, składając wnioski o środki finansowe do DMiOZ. Zachowane dokumenty preliminarzy prac i sprawozdań z realizacji zadań świadczą zarówno o wielkości przeprowadzonych działań, jak i skrupulatności w rozliczaniu się z powierzonych funduszy. W wielu, pełnych emocji wystąpieniach do władz centralnych o nadzwyczajne środki niezbędne do ratowania zabytków wypowiadano się wtedy o Szczecinie jako o *Wawelu Północy*. 31 IX 1947 K. został nagle odwołany ze stanowiska woj. konserwatora zabytków i nigdy już nie powrócił do pracy w służbie konserwatorskiej, a powodu odwołania nigdy nie ujawniono.

Później okresowo związany był ze szczecińskimi instytucjami o charakterze naukowo-badawczym lub artystycznym, m.in. pracował na stanowisku mł. konserwatora w Muzeum Pomorza Zachodniego (ob. Muzeum Narodowe w Szczecinie) oraz był wykładowcą historii sztuki na Uniw. Powszechnym i współorganizatorem Ogniska Plastycznego w Szczecinie, przekształconego później w Państwowe Liceum Sztuk Plastycznych. Dla środowiska szczecińskich historyków sztuki i artystów pozostawał autorytetem. Zajmował się również pracą badawczą – m.in. prowadził studia dotyczące Heinricha Brunsberga (Henryka z Braniewa). Wyniki tych prac nie zostały jednak opublikowane. Jeszcze przed II wojną światową był członkiem Poznańskiego Tow. Przyjaciół Nauk. Nie zachowały się żadne dokumenty dotyczące jego działalności z tamtego okresu (archiwum PTPN spłonęło w czasie wojny), przetrwało jedynie pisemne poświadczenie poznańskich historyków sztuki: Gwidona Chmarzyńskiego i Joanny Eckhardt, że w 1939 K. był członkiem Komisji Historii Sztuki PTPN.

Zmarł 6 X 1966 w Szczecinie, pochowany jest na tamtejszym Cmentarzu Centralnym.

Z. Krzymuska-Fafius, *Dr Leopold Kusztelski (1901-1966)*, „Materiały Zachodniopomorskie", T. XII, Sz. 1966, s. 895-896; *Absolwenci Gimnazjum i Liceum im. Św. Marii Magdaleny w Poznaniu (1905-1950)*, w oprac. A. Białobłockiego, P. 1995, s. 173; M. Glińska, *Działalność historyków sztuki w Szczecinie i na Pomorzu. Stan badań nad sztuką – osiągnięcia i zadania*, [w:] 50 lat polskich badań nad sztuką Szczecina i Pomorza Zachodniego. Materiały z seminarium Stow. Historyków Sztuki Oddz. Szczecińskiego 29-30 IX 1995, Sz. 1996, s. 7-65; E. Staneckа, *Konserwatorstwo na terenie województwa szczecińskiego w pięćdziesięcioleciu*, tamże, s. 65-76; Encyklopedia Szczecina, Sz. 1999, s. 523; sprawozdania z działalności WKZ (1946-1952), zespół Min. Kultury i Sztuki, Dep. Ochrony i Konserwacji Zabytków, sygn. 4/12, s. 127, Archiwum Akt Nowych, Warszawa; informacje uzyskane w Poznańskim Tow. Przyjaciół Nauk (I 2006) oraz od Zofii Krzymuskiej-Fafius (III 2006), zam. w Szczecinie.

Beata Makowska

KWIATKOWSKI Edward Franciszek (1904-1971), art. plastyk – witrażysta, konserwator zabytkowych witraży, pracownik naukowy Uniw. Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Ur. 11 XI 1904 w Szczecinie jako syn robotnika Konstantego i Antoniny Zemborskiej. Szkołę podstawową ukończył w 1918 w Berlinie. Wraz z rodzicami powrócił w 1920 z emigracji zarobkowej z Niemiec do Polski i osiadł w Poznaniu. Mimo wyraźnych uzdolnień artystycznych i przyjęcia do Szkoły Sztuki Zdobniczej w Poznaniu skromne warunki materialne zmusiły go do rezygnacji i podjęcia pracy biurowej – najpierw w zarządzie miasta Gniezna, a następnie w gazowni miejskiej w Bydgoszczy. Dopiero w 1924 mógł podjąć naukę malarstwa dekoracyjnego i witrażowego w pracowni artystycznej „Polichromia" w Poznaniu, prowadzonej przez Henryka Nostitz-Jackowskiego. Jednocześnie uczęszczał na zajęcia artystyczne do prywatnego Poznańskiego Instytutu Sztuk Pięknych. Po złożeniu w 1931 egzaminu czeladniczego z wynikiem celującym, pracował nadal w zakładzie „Polichromia" do 1935. Następnie otworzył własną pracownię witrażowniczą w Bydgoszczy i rozpoczął samodzielną twórczość w tej dziedzinie. Przerwał ją wybuch II wojny światowej i wywóz do pracy przymusowej w głąb Niemiec, skąd do kraju wrócił w 1946. Już jako człowiek dojrzały i obarczony rodziną, podjął w 1948 – początkowo jako wolny słuchacz – studia artystyczne na Wydziale Sztuk Pięknych Uniw. Mikołaja Kopernika w Toruniu. Równocześnie zatrudniony został na stanowisku pracownika technicznego i prowadził ze studentami zajęcia praktyczne z dziedziny witrażownictwa. Studia ukończył w 1952, uzyskując dyplom artysty plastyka w zakresie witrażownictwa na podstawie projektu nowego witraża do wschodniego okna w prezbiterium kościoła (ob. katedry) śś. Janów w Toruniu. Promotorem pracy był prof. Stefan Zarębski. Zlecone mu następnie prace witrażownicze przy realizacji tego projektu skierowały jego zainteresowania w stronę problematyki konserwatorskiej. W części maswerkowej tego okna, zamurowanego w czasach nowożytnych, odnalazł bowiem resztki pierwotnego, średniowiecznego oszklenia witrażowego. Pod wpływem fascynacji tym znaleziskiem podjął w macierzystej uczelni kolejne studia – tym razem konserwatorskie. Ukończył je w 1955 z dyplomem magisterskim uzyskanym na podstawie pracy *Witraże średniowieczne Torunia i Chełmna w kaplicy zamku krzyżackiego w Malborku*. W pracy tej, m.in. na podstawie wyników obszernej kwerendy archiwalnej, potwierdził ostatecznie tezę, że witraże umieszczone w XIX w. w oknach kaplicy restaurowanego wówczas Zamku Wysokiego w Malborku zostały wówczas zabrane z kościołów Chełmna i Torunia.

Pracując nadal w toruńskiej uczelni, kolejno na stanowiskach asystenta i adiunkta, wystąpił niebawem z inicjatywą podjęcia szerzej zakrojonych badań nad techniczną i technologiczną problematyką konserwacji zabytkowych witraży. Było to w tym czasie przedsięwzięcie pionierskie nie tylko na skalę krajową. Przy współudziale dwóch pracowników naukowych Wydziału, późniejszych profesorów Wiesława Domasłowskiego i Leonarda Torwirta, opracował nowatorską metodę konserwacji witraży. Jej główne tezy opublikowane zostały w artykule – W. Domasłowski, E. Kwiatkowski, L. Torwirt, *Problemy konserwacji witraży* („Teka Konserwatorska" 3/1956). Zostały one zaprezentowane również na forum międzynarodowym – na kongresie historyków szkła w Lejdzie (W. Domasłowski, E. Kwiatkowski, *Probleme der Konservierung von Glasmalereien*, Annales de Congres International d' Etudes Historiques du Verre, Leyde 1962). Od tej pory utrzymywał kontakty zawodowe z wieloma zagranicznymi specjalistami. Nie przerywając pracy dydaktycznej na uczelni, w 1952 zorganizował i do 1975 prowadził pracownię konserwacji witraży przy toruńskim oddziale Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków. W tym czasie powierzono mu konserwację wielu cennych zespołów zabytkowych witraży, m.in. z Malborka, Torunia, Włocławka, Krakowa, Wrocławia, Radkowic. Mimo dużego obciążenia pracami artystycznymi i konserwatorskimi oraz bieżącymi obowiązkami organizacyjnymi i dydaktycznymi nie zaniedbywał twórczości naukowej (E. Kwiatkowski, *Średniowieczne witraże gotyckie z Torunia i Chełmna w zbiorach Muzeum w Toruniu*, Rocznik Muzeum, t. 1, z. 3, Tor. 1969; J. Frycz, E. Kwiatkowski, *Średniowieczne witraże z warsztatów toruńskich*, Acta Universitatis Nicolai Coppernici, Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo VI, Nauki Humanistyczno-Społeczne, z. 77, 1977). Szereg jego opracowań pozostało niestety w zaginionych obecnie rękopisach, m.in. *Okno bazyliki św. Jana w Toruniu jako problem konserwatorski*; *Technika średniowiecznych witraży*; *Technologia polskich średniowiecznych witraży na tle zarysu dziejów szklarstwa i witrażownictwa*.

Był członkiem Zw. Polskich Artystów Plastyków i Międzynarodowego Komitetu Szkła. W 1958 został odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi.

Ożeniony z Heleną Rozalią Kaczmarek, miał trzy córki: Julitę, Marię i Krystynę.

Zmarł 11 VIII 1971 w Toruniu i został pochowany w Bydgoszczy na cmentarzu św. Trójcy.

J. F r y c z, *Edward Kwiatkowski (1904-1971)* Acta Universitatis Nicolai Coppernici, Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo VI, Nauki Humanistyczno-Społeczne 77 (1977), s. 11-13; K. P r z y b y s z e w s k i, *Edward Kwiatkowski*, Toruński Słownik Biograficzny, red. K. Mikulski, t. 3, Tor. 2002, s. 126-128; akta osobowe w Archiwum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu – sygn. K-16/143; wspomnienia autora biogramu.

Marian Arszyński

L

LATOUR Stanisław (1927-2007), architekt, profesor Politechniki Szczecińskiej.

Ur. 20 V 1927 w Warszawie. Syn Mieczysława, architekta, i Marii z Korsunów. Dzieciństwo i młodość spędził z rodzicami i bratem Wiktorem w Podkowie Leśnej. Uczył się na tajnych kompletach w gimnazjum w Milanówku, gdzie w 1944 uzyskał małą maturę, a w 1946 świadectwo dojrzałości jako absolwent Prywatnego Liceum Koedukacyjnego Tow. Gimnazjum w Milanówku. Jego działalność w ruchu oporu rozpoczęła się w 1943, został wcielony do plutonu „Alaska" i miał pseudonim „Lal". Brał udział m.in. w rozbrojeniu posterunku żandarmerii niemieckiej w Milanówku, odbiorze i transporcie broni ze zrzutów. Posiadał stopień strzelca szeregowego i pełnił funkcję łącznika w sekcji łączności. Po wojnie zaangażował się w opiekę nad zuchami Chorągwi Mazowieckiej i doszedł do stopnia podharcmistrza. Po wojnie podjął studia na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej, które ukończył w 1952, uzyskując stopień inżyniera architekta i magistra nauk technicznych. W 1972 ukończył ponadto podyplomowe studia w zakresie konserwacji zabytków na Wydziale Architektury PW, przedstawiając pracę dyplomową nt. odbudowy kościoła św. Jakuba Apostoła w Szczecinie.

Pracę zawodową związaną z konserwacją zabytków rozpoczął w Zarządzie Muzeów i Ochrony Zabytków w Min. Kultury i Sztuki na stanowisku inspektora rejonowego. Do jego obowiązków należało sprawowanie opieki i nadzoru nad pracami konserwatorskimi prowadzonymi na terenie woj.: szczecińskiego, koszalińskiego, poznańskiego, łódzkiego i zielonogórskiego. Jego zawodowe zaangażowanie objawiło się w trakcie pełnego emocji wystąpienia w 1952 na ogólnopolskim zjeździe konserwatorów w Krakowie. Będąc już wtedy członkiem SARP-u i Społecznej Komisji Opieki nad Zabytkami Kultury, wskazywał między innymi na konieczność umieszczenia w programach szkolnych przedmiotu dotyczącego kultury materialnej, co znalazło odbicie w niektórych wnioskach pokongresowych, zredagowanych przez prof. prof. Jana Zachwatowicza i Piotra Biegańskiego. W sierpniu 1953 podjął się zorganizowania pracowni architektonicznej w Szczecinie, zalążka późniejszego Szczecińskiego Oddziału Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków. Pierwszym zadaniem L., jako kierownika pracowni architektonicznej, było opracowanie projektów odbudowy zamku w Szczecinie, przy których współpracował ze swoim ojcem do 1959. Równocześnie z absorbującą pracą zawodową w 1955 angażował się w działalność Miejskiej Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej. Gdy w 1960 powstał szczeciński oddział PP PKZ, L. ograniczył swój etat do połowy, wiążąc się z Wydziałem Architektury i Nadzoru Budowlanego Prezydium Woj. Rady Narodowej, którego kierownikiem był do 30 VI 1965, kierując jednocześnie Zespołem Orzekającym w Biurze Projektów Przemysłu Włókien Sztucznych w Szczecinie.

Działalność dydaktyczną rozpoczął w 1969 wraz z powołaniem na Politechnice Szczecińskiej Wydziału Budownictwa i Architektury oraz Instytutu Architektury i Planowania Przestrzennego; wówczas związał się ze szczecińską uczelnią na ponad 30 lat.

Przyjmował na siebie wiele obowiązków administracyjnych – od posady kierownika tworzonego przez siebie Zakładu Architektury i Konserwacji Zabytków, poprzez stanowisko dyrektora Instytutu, prodziekana Wydziału aż do prorektora Politechniki. W 1970 został docentem kontraktowym w Katedrze Budowy Miast i Osiedli na Wydziale Budownictwa Lądowego i Wodno-Melioracyjnego PS. Z pracą dydaktyczną łączył obowiązki gł. projektanta odbudowy Zamku Książąt Pomorskich w Szczecinie. Najważniejszym jego przedsięwzięciem tamtych lat były, poprzedzone studiami projektowo-przestrzennymi i projektem wstępnym w l. 1954-55, a rozpoczęte w 1958, prace przy odbudowie Zamku, uważane za jego życiowe dzieło. Kolejny etap konserwatorskiej aktywności to zapoczątkowanie w 1973 prac przy odbudowie szczecińskiej katedry. Trudne decyzje dot. ostatecznych rozwiązań projektowych ruiny świątyni, zabezpieczonej jeszcze przez pierwszych szczecińskich konserwatorów w 1949, były konsultowane przez wybitnych architektów i konserwatorów polskich, m.in. przy udziale prof. Jana Zachwatowicza, ówczesnego generalnego konserwatora zabytków. W 1978 władze PS wszczęły postępowanie w sprawie mianowania L. docentem etatowym w Instytucie Architektury i Planowania Przestrzennego, a w 1990 w sprawie o nadanie mu tytułu naukowego profesora nadzwyczajnego. Na stanowisko profesora zwyczajnego został powołany w 1994. Działalność dydaktyczną dopełniały liczne (ponad 100 pozycji) publikacje, których był autorem lub współautorem, m.in. opublikowana praca doktorska *Rewaloryzacja zabytkowych miast na Pomorzu Zachodnim*.

Ślady działań konserwatorskich L. można znaleźć w wielu szczecińskich i regionalnych obiektach. Należą do nich: z sentymentem wspominana przez niego, jako pierwsza realizacja, skromna średniowieczna stodoła przy zespole poklasztornym w Kołbaczu, a w Szczecinie: restauracja i projekt wnętrz kościoła św. Jana Ewangelisty, wikarówka przy katedrze św. Jakuba Apostoła czy Podzamcze. Podejmował również znaczące inicjatywy konserwatorskie związane z zachowaniem, renowacją i modernizacją zabudowy małomiasteczkowej Pomorza Zachodniego, szczególnie Trzebiatowa, Chojny i Morynia. Tej problematyce została poświęcona jego dysertacja doktorska, obroniona w 1977 na PS i wiele wykonywanych pod jego kierunkiem projektów i dyplomów studentów politechniki. L. był autorem lub współautorem projektów nowych obiektów. do ważniejszych szczecińskich realizacji należą: zespół mieszkalno-katechetyczny przy kościele św. Jana Ewangelisty, zespół sakralny św. Jana Bosko przy ul. Witkiewicza, kościół MB Różańcowej przy ul. Lwowskiej, budynek mieszkalno-internatowy przy zespole salezjańskiej szkoły zawodowej przy ul. Ku Słońcu, budynek Kurii Biskupiej przy ul. Papieża Pawła VI.

Był członkiem Stow. Architektów Polskich, Stow. Konserwatorów Zabytków (członkiem honorowym od 1999), Tow. Urbanistów Polskich, Polskiego Komitetu Narodowego ICOMOS, współtworzył Komitet Architektury i Urbanistyki PAN, uczestniczył w pracach Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, oddziału gdańskiego Komisji Kształtowania Przestrzeni Polski Północnej PAN, Rady ds. Konserwatorskich przy Ministrze Kultury i Sztuki, Komisji ds. Sztuki Kościelnej Archidiecezji Szczecińsko-Kamieńskiej, Miejskiej Komisji Urbanistycznej w Szczecinie. Był wieloletnim członkiem Woj. Rady Ochrony Zabytków przy zachodniopomorskim woj. konserwatorze zabytków w Szczecinie, rzeczoznawcą ministra kultury i dziedzictwa narodowego oraz rzeczoznawcą Stow. Konserwatorów Zabytków. Jako kombatant II wojny światowej był aktywnym członkiem Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej.

Za zasługi na rzecz ochrony zabytków i pracę dydaktyczną został odznaczony:

złotą odznaką „Za Opiekę nad Zabytkami" (1967), złotą odznaką Gryfa Pomorskiego (1969), Złotym Krzyżem Zasługi (1971), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1984), Medalem Komisji Edukacji Narodowej (1991), Krzyżem Partyzanckim (1982), Krzyżem Armii Krajowej (1990).

Ożeniony z Renatą z d. Werner, miał dwie córki: Katarzynę (mgr inż. zootechnik) i Agnieszkę (mgr inż. architekt).

Zmarł 20 X 2007 w Szczecinie, pochowany na cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

Zb. P a s z k o w s k i, *Stanisław Latour nie żyje*, „Wiadomości Konserwatorskie" 22/2007, s. 117-118; B. M a k o w s k a, *Stanisław Latour (1927-2007). Wspomnienie*, OZ 2007, nr 2, s. 93-95; *Z Podkowy Leśnej, z Warszawy do Szczecina...* [w:] *Kreską i sercem. Pamięci profesora dra inż. arch. Stanisława Latoura w 50. rocznicę rozpoczęcia prac realizacyjnych przy odbudowie Zamku Książąt Pomorskich w Szczecinie, 55. rocznicę utworzenia pierwszej pracowni projektowej PP Pracownie Konserwacji Zabytków w Szczecinie, 55. rocznicę przyjazdu Profesora dra inż. arch. Stanisława Latoura do Szczecina*, Sz. 2008, s. 11-33; *Profesor Stanisław Latour. Wspomnienie*, „Zachodniopomorskie Wiadomości Konserwatorskie", R. III/2009, s. 131-134.

Beata Makowska

LEŚNIEWSKI Tadeusz Franciszek Józef (1897-1957), architekt.

Ur. 17 IX 1897 w Warszawie. Był synem Józefa, przemysłowca, i Władysławy z d. Hennig. Szkołę średnią Zgromadzenia Kupców m. Warszawy ukończył w 1915 i w tym samym roku rozpoczął studia na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej. Ze względu na trwające działania wojenne i rysującą się możliwość odzyskania niepodległości przerwał naukę, zaliczając trzy semestry, i w 1916 wstąpił do POW (Polska Organizacja Wojskowa), a w pierwszych dniach listopada 1918 – ochotniczo do Wojska Polskiego. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej. W 1921 po zwolnieniu z wojska wznowił studia i w czerwcu 1924 otrzymał dyplom ukończenia Wydz. Architektury PW. Podczas studiów brał udział w pracach przy odbudowie Teatru Narodowego w Warszawie oraz pracach konserwatorskich w Łazienkach Królewskich i Belwederze (1923-24). W l. 1924-25 pracował przy budowie młyna i silosów zbożowych w Białej Podlaskiej, strażnic i koszar KOP oraz domu mieszkalnego na osiedlu Staszica w Warszawie, a w l. 1926-27 w Kierownictwie Robót w Gmachach Reprezentacyjnych Rzeczypospolitej przy odbudowie Zamku Królewskiego w Warszawie. W 1927 rozpoczął pracę w Najwyższej Izbie Kontroli Państwa. Jako delegat NIK nadzorował obiekty wykonywane dla instytucji państwowych, m.in. w Warszawie: budowy gmachu Min. Oświaty przy al. Szucha 23, byłego Min. Robót Publicznych przy ul. Chałubińskiego 4, Instytutu Geologicznego przy ul. Wiśniowej, Banku Gospodarstwa Krajowego w Al. Jerozolimskich, byłego Min. Spraw Zagranicznych przy ul. Wierzbowej oraz Zamku Królewskiego. W Krakowie nadzorował budowę Gmachu Akademii Górniczej, Biblioteki Jagiellońskiej, Kliniki Uniwersyteckiej, a także odbudowę Wawelu i innych budowli państwowych na terenie Rzeczypospolitej. Pracując w NIK, współdziałał z innymi resortami przy ustalaniu przepisów budowlano-administracyjnych i rachunkowo-kasowych.

Brał udział w konkursach architektonicznych, prezentując m.in. projekty: gmachu NIK przy al. Szucha 23, gmachu Zw. Nauczycielstwa Polskiego na Powiślu, dwóch typowych domów szeregowych Banku Gospod. Krajowego, zagrody dla rolnika. Od kwietnia 1945 pracował w Biurze Odbudowy Stolicy jako kierownik budowy (odbudowy) gmachów reprezentacyjnych, jak: Min. Oświaty, NIK, Min. Spraw Zagranicz-

nych i in., a od 1946 w Zarządzie Centralnym Min. Odbudowy. Od 1952 był członkiem zespołu orzekającego w Miastoprojekcie Wschód, od 1953 – w Biurze Projektów Inwestycyjnych Skupu. Jako zdecydowany przeciwnik budowy Pałacu Kultury w Warszawie, który określał mianem „piętna wschodu na Warszawie", był represjonowany. Od 1954 pracował w Komitecie do Spraw Urbanistyki i Architektury w Min. Budownictwa Miast i Osiedli.

Był członkiem Nacz. Organizacji Technicznej i Stow. Architektów Rzeczypospolitej Polskiej. Otrzymał wyróżnienia i nagrody za projekty konkursowe: gmachu NIK przy al. Szucha 23 w Warszawie, Zw. Nauczycieli Szkół Powszechnych na Powiślu w Warszawie, dwóch typowych domów szeregowych BGK w Warszawie oraz zagrody dla rolnika w okolicy Rawy Mazowieckiej.

Odznaczony dwa razy Złotym Krzyżem Zasługi (1939 i 1956) oraz Krzyżem Niepodległości.

Ożeniony z Henryką z d. Rakowską, miał dwie córki: Danutę Woińską i Bożennę Kizeweter.

Zmarł 17 VII 1957 w Warszawie, pochowany na cmentarzu Powązkowskim w grobie rodzinnym.

Archiwum rodzinne (własnoręcznie napisany życiorys, dyplom ukończenia studiów, zaświadczenia, legitymacje).

Andrzej Woiński

LIGĘZA Maria (1938-2001), fizyk, pracownik dydaktyczny Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie.

Ur. 13 II 1938 w Łopusznej k. Nowego Targu jako córka rolnika Wojciecha i Rozalii. Po ukończeniu liceum ogólnokształcącego w Nowym Targu rozpoczęła studia na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii (kierunek fizyka) Uniw. Jagiellońskiego. W 1961 uzyskała stopień magistra fizyki i 1 XI 1961 podjęła pracę w Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, w ówczesnym Studium Konserwacji Dzieł Sztuki. Początkowo zajmowała się fotograficznymi metodami badania obiektów zabytkowych i fotografią dokumentalną. W 1972 zainicjowała i wprowadziła, jako nieomal standardową metodę badawczą, spektralną analizę emisyjną ze wzbudzeniem laserowo-iskrowym. Dzięki temu krakowski Wydział Konserwacji jako jedyna placówka w Polsce dysponował nowoczesną, jak na tamte czasy, metodą badania materiałów malarskich. W l. 1976-80 pracowała w ramach stażu naukowego na Uniw. Gdańskim, gdzie zajmowała się zjawiskiem fluorescencji i w 1981 na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii obroniła dysertację doktorską *Analiza widm wibronowych wybranych pochodnych oksazolu i tlenków poligofenylów*.

W l. 1983-84 odbyła roczny staż w Smithsonian Institution w Waszyngtonie jako stypendystka Fundacji Fulbrighta. Realizowała tam swoje zainteresowania badawcze, zajmując się autoradiografią neutronową. Współpracowała z Instytutem Chemii i Techniki Jądrowej w Warszawie, gdzie zainicjowała pierwsze w Polsce analizy pierwiastków śladowych za pomocą neutronowej analizy aktywacyjnej. Uczestniczyła w sympozjach naukowych dot. nieniszczących badań obiektów zabytkowych w kraju i za granicą, na których referowała wyniki swoich poszukiwań badawczych. W l. 1996-99 prowadziła szeroki program badawczy związany z wielką wystawą „Serenissima – światło Wenecji" przygotowywaną przez Muzeum Narodowe w Warszawie. W ramach tego programu zainicjowała zastosowanie autoradiografii neutronowej – również i w tym wypadku były to pierwsze w Polsce tego typu badania. Od 1997 kierowała badaniami obrazów Kolekcji Lanckorońskich znajdujących się w zbiorach Zamku Królewskiego na Wawelu.

Wszystkie te działania inicjowała i prowadziła, będąc jednocześnie pracownikiem

dydaktycznym Wydziału Konserwacji ASP w Krakowie, na którym wykładała fizykę ogólną i stosowaną. Jej badania i pomoc wspierały niemal każdą pracę magisterską z zakresu konserwacji i restauracji dzieł sztuki. Pełna energii i zapału, niezwykle pracowita, w ostatnim okresie życia do swoich zajęć dołączyła obowiązki radnej IV Dzielnicy m. Krakowa. W 1983 odznaczona Złotym Krzyżem Zasługi. Otrzymała również nagrody Ministra Kultury i Sztuki oraz rektora ASP w Krakowie.

L. rodziny nie założyła.

Zmarła 25 IV 2001 w Krakowie. Pochowana na cmentarzu w Łopusznej k. Nowego Targu.

Archiwum ASP w Krakowie; materiały własne.

Jan Rutkowski

LITWINIONEK-GUŚĆ Małgorzata (1963--1993), konserwator dzieł sztuki.

Ur. 22 IX 1963 w Olsztynie. Była córką Wiktora, inż. budownictwa, dyrektora Zarządu Inwestycji Szkół Wyższych w Olsztynie, i Ireny, technika budowlanego, muzyka, pracownika PKP. Ukończyła III Liceum Ogólnokształcące w Olsztynie. W 1982 rozpoczęła studia konserwacji i restauracji dzieł sztuki na Wydziale Sztuk Pięknych Uniw. Mikołaja Kopernika w Toruniu. W 1984, w trakcie rocznej przerwy, pracowała w Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków, w Pracowni Konserwacji Dzieł Sztuki jako laborant. Uczestniczyła wtedy w pracach konserwatorskich przy polichromii krużganków klasztoru księży Marianów w Stoczku Klasztornym oraz przy konserwacji uszaków ołtarza z kościoła św. Andrzeja w Barczewie. Studia skończyła w 1988, otrzymując tytuł magistra sztuki w zakresie konserwacji zabytków z papieru i skóry. Obroniła pracę magisterską *Wpływ procesu zaklejania (wzmacniania) papieru na jego właściwości fizyczne i wytrzymałościowe*, która zapoczątkowała nowy cykl badań kontynuowanych na uczelni przez kolejnych magistrantów. Wykonała, w ramach pracy dyplomowej, pełną konserwację eksponatów Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie, pasteli na papierze: S.I. Witkiewicza *Portret Wacława Malinowskiego* z 1922, L. Wyczółkowskiego *Pejzaż wiosenny z kwiatami jabłoni* z 1910 oraz *Portret młodej kobiety* z 2. poł. XVIII w., nieznanego autora. Od końca 1988 do 1990 pracowała w PP PKZ w Olsztynie w Pracowni Konserwacji Dzieł Sztuki jako mł. konserwator. W 1988 uczestniczyła w pracach przy konserwacji polichromii ściennych z XVIII--XX w. w Domu Rejterna w Rydze na Łotwie. W 1989 pracowała przy konserwacji eksponatów z Muzeum Warmii i Mazur: obrazów *Portret kobiety* i *Portret mężczyzny* oraz złoceniach kompletu mebli z k. XIX w. – czterech foteli i berżery. W 1990 pracowała przez kilka miesięcy w Przedsiębiorstwie Konserwacji Zabytków Walor Sp. z o.o. w Olsztynie. Brała wtedy udział w pracach konserwatorskich przy ikonach ze zbiorów Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie. Wykonała badania sondażowe na istnienie polichromii z XV/XVI w. w wieży wschodniej Zamku Kapituły Pomezańskiej w Szymbarku k. Iławy, a także konserwację warmińskiej polichromowanej skrzyni ludowej z XIX w. z Muzeum Budownictwa Ludowego w Olsztynku.

W l. 1990 i 1991 prowadziła samodzielnie prace konserwatorskie przy skrzyniach ludowych posażnych, polichromowanych i intarsjowanych, z XIX w. z Muzeum Budownictwa Ludowego w Olsztynku. W tym samym czasie wykonywała też prace twórcze i konserwatorskie dla osób prywatnych, m.in. konserwację bambusowego biurka i barwnej litografii J. Stanisławskiego. W 1993 zakonserwowała kolekcję kilkunastu akwareli z wizerunkami ptaków drapieżnych dla prywatnego kolekcjonera w Niemczech. Wcześniej (w 1988), w ramach twórczości własnej, wykonała projekty gra-

ficzne pocztowych kartek bożonarodzeniowych dla Agencji Fotograficzno-Wydawniczej „Mazury" w Olsztynie, a także kopie malarstwa holenderskiego dla Galerii Udo Bonarda w Aachen. Była członkiem Stow. Konserwatorów Zabytków oddziału warmińsko-mazurskiego w Olsztynie.

Była zamężna z Grzegorzem Guściem.

Zmarła 22 VII 1993, pochowana na Cmentarzu Komunalnym w Olsztynie.

G. Kobrzeniecka-Sikorska, *Artystyczne i duchowe oblicze ikony. Katalog wystawy ze zbiorów Muzeum Warmii i Mazur*, Ol. 2007, s. 41, 42; *Katalog 60-lecia okręgu olsztyńskiego ZPAP 1946-2006*, Ol. 2008, s. 232; Archiwum Państwowe, Ol., sygn. dokumentacji 1340/45, 78, 130; Archiwum Woj. Urzędu Ochrony Zabytków, Ol., sygn. dokumentacji 2962; Archiwum Muzeum Budownictwa Ludowego, Olsztynek, sygn. dokumentacji MBL PE – II (D K)/42, 45, 47, 48; informacje Ireny Litwinionek, Mariusza Korpacza, Grażyny Prusińskiej, Ewy Olkowskiej, zam. w Olsztynie.

Grażyna Dzisko-Wadas

LUTSCH Hans (1854-1922), architekt, konserwator zabytków prowincji śląskiej, później państwa pruskiego.

Ur. 14 II 1854 jako syn pastora w Dolicach (Doelitz) k. Nowogardu (Naugard). Po zdaniu matury w królewskim gimnazjum w Stargardzie Szczecińskim rozpoczął studia architektury na Akademii Budownictwa w Berlinie. Pierwszy egzamin państwowy złożył w 1880 i podjął pracę w pruskiej administracji budowlanej w Kamieniu Pomorskim, gdzie zajmował się m.in. renowacją tamtejszej katedry. W 1881 został członkiem Pomorskiego Tow. Historyczno-Archeologicznego w Szczecinie (Gesellschaft für pommersche Geschichte und Altertumskunde), na którego zlecenie w l. 1880-84 opracowywał pierwszą inwentaryzację zabytków regionu, skupiając się głównie na rejencji szczecińskiej i koszalińskiej. Efekty wyjątkowo szybko prowadzonych prac opublikował w serii artykułów w „Zeitschfirt für Bauwesen", a następnie w wydanym w 1890 tomie *Mittelalterliche Backsteinbauten Mittelpommerns von der Peene bis zur Rega*. W 1882 zdał egzamin na rządowego mistrza budowlanego, a w maju 1884 został powołany do służby w administracji rządowej we Wrocławiu. Powierzono mu opracowanie pierwszej inwentaryzacji zabytków prowincji śląskiej. Jednocześnie w l. 1887-99 był nauczycielem w szkole sztuki i rzemiosł artystycznych we Wrocławiu. W 1990 otrzymał tytuł królewskiego radcy budowlanego. Po wejściu w życie 19 XI 1891 królewskiego rozkazu o utworzeniu w prowincjach państwa pruskiego komisji do spraw badania i ochrony zabytków (Provinzialkommissionen zur Erhaltung und Erforschung der Kunstdenkmäler), których organem wykonawczym miał być konserwator zabytków prowincji, został wybrany na pierwszego konserwatora zabytków prowincji śląskiej. Funkcję pełnił honorowo, w ciągu sześcioletniej kadencji otrzymując jedynie roczny ryczałt jako zwrot kosztów podróży i utrzymania biura. Na początku lutego 1901 został przeniesiony do Berlina jako zastępca konserwatora zabytków królestwa Prus. Jeszcze w tym samym roku objął stanowisko konserwatora zabytków królestwa Prus, a następnie państwa pruskiego, które piastował do czasu przejścia na emeryturę w 1920. Podczas licznych podróży służbowych służył pomocą konserwatorom zabytków prowincji w rozstrzyganiu ważniejszych przedsięwzięć. Doprowadził w 1903 do umieszczenia w prawie budowlanym zapisu, według którego wszystkie budowle wzniesione przed 1870 są zabytkami i zgoda na ich remont lub przebudowę winna być poprzedzona uzyskaniem przez urząd budowlany opinii konserwatora zabytków. W praktyce zasada ta obowiązywała jedynie dla budowli publicznych i świątyń. Miał również wpływ na rozwój

techniki pomiarów fotogrametrycznych prowadzonych na potrzeby ochrony zabytków przez królewski urząd pomiarowy. Główne dzieło, inwentaryzację zabytków pruskiej prowincji Śląsk w formie rozbudowanego o opisy wykazu (*Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien*), rozpoczął opracowywać późnym latem 1884, by pierwszy tom obejmujący zabytki Wrocławia opublikować już w 1886 (*Bd. 1: Die Kunstdenkmäler der Stadt Breslau*, 1886). Kolejne tomy terytorialnie obejmujące poszczególne rejencje rządowe ukazały się do 1894 (*Bd 2: Die Kunstdenkmäler der Landkreise des Reg.-Bezirks Breslau*, 1889; *Bd. 3: Die Kunstdenkmäler des Reg.-Bezirks Liegnitz*, 1891; *Bd. 4: Die Kunstdenkmäler des Reg.-Bezirks Oppeln, 1894*). Następnie wydał rozbudowany tom zawierający indeksy topograficzne, osobowe i rzeczowe do inwentarza *(Bd. 5: Register zum Verzeichnis der Kunstdenkmäler Schlesiens, 1903)* i osobny tom z mapami zabytków (*Bd. 6: Denkmäler Karten*, 1902). Takie tempo prac było możliwe dzięki poparciu Ministerstwa Robót Publicznych, zarządu prowincji, sejmu krajowego i władz kościelnych oraz oparciu się po części o ankietową metodę zbierania materiału, który był następnie weryfikowany podczas objazdów terenowych. Metoda ta spotkała się z krytyką środowiska akademickiego, z którą podjął polemikę, podkreślając konieczność jak najszybszego przeprowadzenia inwentaryzacji oraz stosowania stylistyczno-analitycznych opisów budowli, a nie jedynie przedstawiania historii (*Techniker und Philologen. Ein Beritrag zur Geschichte der Verzeichnung der Kunstdenkmäler*, Berlin 1896). Zdając sobie sprawę z praktycznego znaczenia inwentarza, doprowadził do rozesłania nadbitek fragmentów tekstu do powiatowych wydziałów budownictwa oraz dziekanów kościołów ewangelickiego i katolickiego. Uzupełnieniem inwentarza stały się trzy tomy *Bilderwerk schlesischer Kunstdenkmäler* (Breslau 1903), w których bogaty materiał ilustracyjny zamieszczono na kartach *in folio*, łącząc specjalnie opracowane rysunki inwentaryzacyjne z fotografiami. Jego obszerny wstęp stanowi zarys historii sztuki i architektury regionu od romanizmu do klasycyzmu epoki K.F. Schinkla włącznie, jak do tej pory będący jedynym tego typu opracowaniem obejmującym niemal cały historyczny Śląsk.

Działalność konserwatorską na Śląsku dokumentują redagowane przez L. od 1891 sprawozdania z czynności, które wykonywał w imieniu komisji do spraw badania i ochrony zabytków prowincji. Do głównych jego przedsięwzięć należą: konserwacja kościoła św. św. Piotra i Pawła w Strzegomiu, ratusza we Wrocławiu, barokowego mauzoleum Piastów w Legnicy, kościołów św. Barbary i Bożego Ciała we Wrocławiu, barokowego kościoła jezuitów w Głogowie, ratowanie przed zburzeniem i konserwacja refektarza klasztoru Dominikanów we Wrocławiu. Zgromadzone doświadczenia zebrał w wydanej w 1899 broszurze *Grundsätze für die Erhaltung und Instandsetzung älterer Kunstwerke geschichtlicher Zeit in der Provinz Schlesien*, w której w 67 punktach przedstawił definicje zabytku, kolejne etapy przygotowania projektu renowacji, zasady postępowania z poszczególnymi rodzajami zabytków w zależności od typu lub techniki wykonania, a tekst zakończył 10 przykazaniami ochrony zabytków.

Zmarł 24 V 1922 w Bad Nauheim pod Berlinem.

† *Hans Lutsch*, „Denkmalpflege" 24, 1922, s. 47-48; J. K o h t e, *Hans Lutsch, eine Würdigung seines Lebenswerkes*, „Monatsblätter der Gesellschaft für pommersche Geschichte und Altertumskunde" 51, 1937, s. 69-774; M. L i s s o k, *Zur Geschichte der Denkmalinventarisation in Pommern*, Denkmalschutz und Denkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern, 1. Arbeitsheft, Schwerin 1997, s. 8-17; Ch. N i e l s e n, *Hans Lutsch*, [w:] *Encyklopedia Wrocławia*, Wr. 2000, s. 472; G. L o e c k, *Hans Lutsch. Vom pommerschen Pastorensohn zum*

preußischen Staatskonservator, „Schlesischer Kulturspiegel", Bd. 35, H. 1 (2000), 14-15, 1 il.; A. M e i n e c k e, *Hans Lutsch (1854-1922). Provinzialkonservator für Schlesien und Konservator der Kunstdenkmäler Preußens*, „Baltische Studien" N.F. Bd. 88 (2002), s. 106-121; B. O c h e n d o w s k a - G r z e l a k, *Spuścizna Hansa Lutscha w Archiwum Państwowym w Szczecinie*, „Stargardia", T. 2 (2002), 425-431.

Grzegorz Grajewski

M

MADEJSKA Lubomira (1917-2004), historyk sztuki, dokumentalista, p. o. wojewódzkiego konserwatora zabytków w Szczecinie.

Ur. 7 III 1917 we Lwowie jako córka Józefa Pawluka, prawnika, i Ireny z d. Brzozowskiej, nauczycielki. Po maturze we Lwowie studiowała na Uniw. Jana Kazimierza w l. 1936-39 na Wydziale Humanistycznym. W 1946 została repatriowana z rodziną do Kudowy-Zdroju. W roku akademickim 1946-47 na Uniw. Wrocławskim zaliczyła czwarty rok studiów, a w 1956 uzyskała tu dyplom ukończenia studiów I stopnia z zakresu historii sztuki. W l. 1946-51 pracowała w Kudowie-Zdroju w domach wypoczynkowych Funduszu Wczasów Pracowniczych. W 1952 przeniosła się do Połczyna-Zdroju, gdzie podjęła pracę jako referent w Rejonie Przemysłu Lekkiego, w l. 1954-55 pracowała w Ciechocinku w Miejskim Handlu Detalicznym. W 1956 zamieszkała w Szczecinie, gdzie wykonywała prace zlecone przez woj. konserwatora zabytków. Po zatwierdzeniu przez Weryfikacyjną Komisję dla Pracowników Służb Konserwatorskich podjęła w kwietniu 1957 pracę etatową w urzędzie konserwatorskim w Wydziale Kultury Prezydium Woj. Rady Narodowej, początkowo na stanowisku konserwatora zabytków, następnie st. inspektora ds. zabytków. Ponadto w 1972 ukończyła Studium Podyplomowe Etnografii na Uniw. Mikołaja Kopernika w Toruniu. W 1974 przez kilka miesięcy pełniła obowiązki woj. konserwatora zabytków w Szczecinie (w okresie między sprawowaniem tej funkcji przez Ludwika Sandeckiego i Jerzego Jerzewskiego). W 1977 przeszła na emeryturę, ale kontynuowała prace badawcze i dokumentacyjne, przygotowując m.in. bardzo ważne opracowanie sprawozdawcze z prac konserwatorskich prowadzonych w woj. szczecińskim w okresie dwudziestolecia (1955-75). Była autorką wielu tzw. kart zielonych architektury, wykonanych w większości w 1959 i uzupełnianych do 1964. W urzędzie konserwatorskim zajmowała się przede wszystkim problematyką związaną z ochroną zabytkowych parków i cmentarzy, ściśle współpracując z konserwatorem diecezjalnym. Przez wiele lat była członkiem Woj. Rady Ochrony Dóbr Kultury przy konserwatorze zabytków; brała udział w naukowo-konserwatorskich konferencjach organizowanych przez Stow. Konserwatorów Zabytków i Komisję Episkopatu ds. Sztuki Sakralnej na Jasnej Górze w Częstochowie.

Jej autorstwa są następujące publikacje: *Ogólna charakterystyka obiektów zabytkowych na terenie powiatu kamieńskiego* („Rocznik Kamieński", nr 2, 1967), *Mapa zabytków województwa szczecińskiego* (W. 1973), *Prace konserwatorskie w woj. szczecińskim w latach 1955-1975* (OZ 1992, nr 1/2), *Ochrona zabytków ruchomych w woj. szczecińskim* [w:] *Konserwacja zabytków i rewaloryzacja po II wojnie światowej*, *Parki dworskie* [w:] Anitkon „97 Targi Konserwacji i Renowacji Zabytków. Materiały konferencyjne, Sz. 1997.

Od 1949 była członkiem Polskiego Tow. Tatrzańskiego, a w 1950 pracowała w Polskim Tow. Turystyczno-Krajoznawczym. Od 1961 działała w Komisji Opieki nad Zabytkami PTTK (od 1963 była jej sekretarzem, a w l. 1967-85 przewodniczącą). W 1970 została społecznym opiekunem zabytków, zabiegała wtedy o uratowanie ruiny

szczecińskiego kościoła na Pomorzanach, przy ul. Włościańskiej, odbudowanego w l. 70. XX w. Od 1977 była członkiem Zarządu Woj. PTTK oraz członkiem KOnZ Zarządu Gł. PTTK. Miała uprawnienia inspektora krajoznawstwa Polski oraz była członkiem Komisji Egzaminacyjnej dla przewodników PTTK. W 1982 podjęła w Szczecinie inicjatywę zorganizowania Stow. Konserwatorów Zabytków i od 12 XII 1983 przez długie lata przewodniczyła szczecińskiemu oddziałowi SKZ; była też członkiem Zarządu Gł. SKZ. Tytuł Honorowego Członka SKZ otrzymała w 2005.

Została odznaczona Złotym Krzyżem Zasługi, odznaką „Zasłużony Działacz Kultury", wręczoną w czasie obchodów 100-lecia Turystyki Polskiej (1973), odznaką Gryfa Pomorskiego (1971), medalem XXX-lecia Polski Ludowej (1974), srebrną (1965) i złotą (1970) odznaką „Za Opiekę nad Zabytkami" oraz złotą odznaką PTTK.

W 1951 wyszła za mąż za Madejskiego, następnie rozwiedziona. Była bezdzietna.

Zaginęła 22 XII 2004 w Szczecinie.

Informacje z archiwum Woj. Urzędu Ochrony Zabytków w Szczecinie oraz od ks. infułata Romana Kostynowicza (III 2006) zam. w Szczecinie i siostry Iwony Rzepeckiej zam. w Połczynie-Zdroju.

Beata Makowska

MARCINKOWSKI Henryk (1923-2007), architekt.

Ur. 6 VI 1923 w Gnieźnie, syn Hilarego, pozłotnika, powstańca wielkopolskiego, i Marii z d. Świątek. W rodzinnym mieście ukończył gimnazjum ogólnokształcące i wstąpił do harcerstwa. Na początku II wojny, w 1940 wysiedlony wraz z rodziną do Generalnej Guberni w okolice Rzeszowa. Tam pracował fizycznie. W 1941 został członkiem ZWZ-AK, a w 1944 ukończył konspiracyjną podchorążówkę i w stopniu kaprala, jako z-ca dowódcy plutonu brał czynny udział w akcji „Burza". W sierpniu 1944 awansowany do stopnia podporucznika. Po zakończeniu wojny na stałe zamieszkał w Poznaniu. W l. 1945-47 uczył się w Państw. Liceum Budownictwa i uzyskał dyplom technika budowlanego. W 1951 skończył studia w Szkole Inżynierskiej w Poznaniu i otrzymał dyplom inż. architekta, natomiast tytuł magistra inż. architekta uzyskał w 1964 na Politechnice Wrocławskiej.

Pracę zawodową rozpoczął w 1948 jako z-ca kierownika budowy Międzynarodowych Targów Poznańskich w Zarządzie Stołecznego Miasta Poznania. W l. 1949-52 był zatrudniony w pracowni Projektowej Wystaw i Targów Centralnego Biura Projektów Architektury i Budownictwa. Od 1951 do 1956 kierował zespołem pracowni „Staromiejskiej" Miastoprojektu Poznań, potem w l. 1957-58 pełnił funkcję naczelnego inżyniera w Biurze Projektowania Budownictwa Wiejskiego. W 1958 wrócił do pracy w Miastoprojekcie, gdzie objął stanowisko kierownika pracowni „Służba Zdrowia", które pełnił do 1976. Następnie, do 1984 był st. wykładowcą w Instytucie Architektury i Planowania Przestrzennego Politechniki Poznańskiej. Od 1958 posiadał uprawnienia budowlane, a od 1980 status twórcy nadany przez Min. Kultury i Sztuki.

W pracowni „Staromiejskiej" utworzonej w poznańskim Miastoprojekcie na początku 1954 do odbudowy Starego Rynku i zniszczonej części Starego Miasta M. był kierownikiem jednego z zespołów projektujących. Wykonał wówczas projekty kamienic nr 6, 10 i 47 na Starym Rynku, kamienicy nr 15 przy ul. Ślusarskiej oraz kamienic nr 24 i 25 przy ul. Wielkiej na Starym Mieście. Natomiast wspólnie z Florianem Rychlickim przygotował projekty kamienic nr 40, 41 i 42 na Starym Rynku, a z Jackiem Najgrakowskim kamienic nr 80 i 81. Uczestniczył również aktywnie w projektowaniu zniszczonych zabytkowych gmachów hotelu

„Bazar" oraz Biblioteki Raczyńskich w Poznaniu.

Prawdziwą jego pasją było jednak projektowanie obiektów dla „Służby Zdrowia" i obiektów sakralnych. W tych specjalnościach wykazał się imponującym dorobkiem twórczym; w l. 1959-76, jako generalny projektant zaprojektował w Poznaniu Szpital Wojewódzki przy ul. Lutyckiej oraz szpital i poliklinikę MSW, a w Kaliszu Wojewódzki Szpital Wielospecjalistyczny (wszystkie projekty zrealizowano). Jeszcze bardziej imponujące są jego dokonania projektowe i realizacyjne w dziedzinie architektury sakralnej. W Poznaniu dwa kościoły jego autorstwa – w Kobylepolu (1973) i w Naramowicach (1981), a poza Poznaniem kościół paraf. w Chodzieży (1988). Ponadto do jego znaczniejszych obiektów należą domy prowincjonalne oo. dominikanów w Warszawie przy ul. Freta oraz Księży Misjonarzy św. Rodziny w Poznaniu (1981-84). Projektował również wyposażenie wnętrz kościołów i klasztorów w Poznaniu – Franciszkanów br. Mniejszych (1970-80) oraz św. Jana Bosko na Winogradach (1987-2000). Wykonał projekty adaptacji wnętrz do nowej liturgii z wyposażeniem kościoła św. Jana Bosko w Luboniu, kościoła Bożego Ciała w Poznaniu, kościoła Ks. Zmartwychwstańców w Poznaniu i kościoła poewangelickiego w Złotowie. Jest także autorem projektu rozbudowy klasztoru w Kazimierzu Biskupim oraz wielu kapliczek przydrożnych, grobowców, nagrobków, cmentarzy itp. Był współautorem architektonicznych projektów konkursowych na Teatr Dramatyczny w Gdańsku (1952), a w Poznaniu na – rozbudowę Biblioteki Raczyńskich, zabudowę wewnętrzną Starego Rynku (1955), budowę hotelu „Orbis" (1970) i Domu Handlowego „Otex" przy pl. Wiosny Ludów (1988).

Równocześnie z pracą i twórczością architektoniczną prowadził działalność dydaktyczną. W l. 1976-84 jako wykładowca w Instytucie Architektury i Planowania Przestrzennego Politechniki Poznańskiej był promotorem kilkunastu dyplomów magisterskich. Opublikował w czasopismach fachowych wiele artykułów, wygłaszał referaty na profesjonalnych zjazdach i kongresach w Warszawie, Kaliszu, Pradze. Był aktywnym członkiem Stow. Architektów Polskich i reprezentował środowisko architektoniczne na kongresach UIA w Moskwie (1958), Madrycie (1975) i Warszawie (1981). Odbył liczne podróże studialne po krajach Europy, byłego ZSRR, Azji Środkowej i Stanach Zjednoczonych, które zaowocowały potem w jego pracach.

Miarą uznania dla zasług M. w działalności twórczej, dydaktycznej i społecznej było przyznanie wielu nagród i wyróżnień: w 1956 otrzymał Nagrodę Komitetu ds. Urbanistyki i Architektury II stopnia (zespołową) w Dziale Konserwacji Zabytków i Rekonstrukcji Starego Rynku w Poznaniu, Srebrny Krzyż Zasługi (1956), Odznakę Honorową za Zasługi dla Województwa Poznańskiego (1965), Odznakę Honorową Miasta Poznania (1967), Złoty Krzyż Zasługi RP (1972), Odznakę Honorową Miasta Kalisza (1973), Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski (1975), Nagrodę III stopnia MSWiA za projekt i realizację Szpitala MSWiA w Poznaniu (1975), Medal za Ochronę Zabytków Województwa Poznańskiego (1988), odznakę „Zasłużony dla Budownictwa i Przemysłu Materiałów Budowlanych" (1987), Odznakę Honorową za Zasługi dla Ochrony Zdrowia (1988), Odznakę Opiekuna Miejsc Pamięci Narodowej (1990); 15 grudnia 2005 został laureatem Nagrody Honorowej Oddz. Poznańskiego SARP – za całokształt twórczości architektonicznej. Za lata walki partyzanckiej z okupantem hitlerowskim – jako dowódca wielu akcji zbrojnych, członek AK – został odznaczony Krzyżem Walecznych (Londyn 1949), Krzyżem Partyzanckim – PRL (1975) i Krzyżem AK (1982).

Był dwukrotnie żonaty; z pierwszą żoną Krystyną z d. Mazur (zm. 1958) miał czworo dzieci: Jacka (1948), inż. sanitarne-

go, Macieja (1950), inż. budowlanego, Annę (1951), lekarkę, i Jadwigę (1954), technika. W 1959 poślubił Irenę z d. Domagała, inż. budownictwa, z którą miał trzech synów: Wojciecha (1961-2005), architekta, Marka (1965), lekarza, i Andrzeja (1966), magistra AWF.

Zmarł 18 II 2007 w Kościerzynie, pochowany na cmentarzu Junikowskim w Poznaniu.

H. Kondziela, *Stare Miasto w Poznaniu*, P. 1971, s. 111, 112, 116, 117; *Kto jest kim w Poznaniu*, P. 1997, s. 392; akta rodzinne, zgromadzone i udostępnione przez żonę Irenę Marcinkowską.

Henryk Nowakowski

MATEJKIEWICZ Władysław (1919-1992), o. Benedykt, opat restytuowanego klasztoru o.o. Cystersów w Wąchocku; inicjator rewaloryzacji zabytkowego zespołu klasztornego.

Ur. 10 IV 1919 w Szczyrzycu, pow. Limanowa, jako syn Stanisława (1894-1960) i Anny z Rymarczyków (1900-1985). M. po ukończeniu czteroklasowej szkoły podstawowej w rodzinnej miejscowości wstąpił najpierw do tamtejszego niższego seminarium, a następnie wyższego seminarium duchownego o.o. Cystersów. W 1939 otrzymał święcenia kapłańskie i przyjął imię zakonne – Benedykt. Już we wrześniu 1939 został żołnierzem ruchu oporu na Podhalu (pseudonim „Orkan"). Pełnił obowiązki kapelana Armii Krajowej – gdzie dosłużył stopnia kapitana – na obszarze wzdłuż Raby, od Niepołomic po Gdów. W styczniu 1945, gdy Armia Czerwona poszukiwała partyzantów z AK, przeniesiono go do klasztoru w Mogile pod Krakowem; wkrótce otrzymał tam stanowisko proboszcza parafii przyklasztornej. Kiedy w 1950 w klasztorze pojawili się agenci UB, przeor wysłał M. i dwóch innych zakonników na rekonesans do zrujnowanego klasztoru w Wąchocku. Przez następne lata podejmowano próby odzyskania klasztoru zajętego przez rozmaite instytucje. W 1964 restytuowano opactwo, a M. został wówczas pierwszym opatem.

Od tego czasu przez całe życie realizował ambitne zadanie rewitalizacji zabytkowego zespołu. Przydało się tu jego doświadczenie zdobyte w Szczyrzycu i Mogile. Umiał współdziałać i dogadywać się z badaczami różnych specjalności, choć nie miał wykształcenia konserwatorskiego. Na gminnych urzędnikach wrażenie robiła jego wysoka postać, a majestatu dodawały pastorał i infuła. Po konsultacjach z prof. Wiktorem Zinem M. przyjął odpowiednią kolejność prac nad obiektami klasztornymi: 1) prace ratownicze, 2) badania, 3) prace konserwatorskie. Wśród rozmaitego typu prac, jakie wykonano pod okiem opata, warto zwrócić uwagę na rozebranie XIX-wiecznej klatki schodowej i odtworzenie pierwotnych schodów w pałacu biskupim, wyprostowanie ścian szczytowych transeptu w kościele, uratowanie przed zawaleniem fraterni, rewaloryzacja kapitularza (choć tu nie wszystko udało mu się doprowadzić do końca). W trakcie prac badawczych odsłonięto renesansowe sgraffito, ale z braku funduszy na konserwację pokryto je cienką warstwą tynku, aby następne pokolenia mogły przywrócić dziełu dawną świetność. Bez wątpienia zasługą M. jest uratowanie przed rozproszeniem i rozkradzeniem kolekcji pamiątek z powstań narodowych zebranych po okolicznych dworach przez ks. Walentego Ślusarczyka, proboszcza parafii Słupia Nowa. Dzisiaj można je oglądać w wąchockim muzeum klasztornym otwartym w 1991. W 1986 po ukończeniu podstawowych prac w Wąchocku M. skierował dwóch zakonników do ratowania klasztoru w Sulejowie.

W uznaniu zasług M. powołano go w skład Polskiej Kongregacji Cystersów, której prezesował przez długi czas. Kongregacja Cystersów przez wiele lat wspierała finansowo odbudowę Wąchocka, a M. sam

w tajemnicy przywoził dolary ze swoich wyjazdów do Melku nad Dunajem i innych klasztorów. Po kradzieży części waluty dokonanej przez klasztornego palacza opat dostał udaru mózgu; chorego odwiedzali wówczas liczni kombatanci (był honorowym kapelanem Świętokrzyskich Zgrupowań Partyzanckich Armii Krajowej „Ponury" – „Nurt").

Zmarł 28 VIII 1992 w Szczyrzycu, w czasie wyprawy w rodzinne strony. Pochowany został w krypcie pod ołtarzem w transepcie kościoła w Wąchocku. Natomiast w murze kościoła w Szczyrzycu rodzina umieściła tablicę upamiętniającą wszystkie dokonania M.

Jan Tadeusz, *Tajemnice mnicha (w 10-lecie Jego odejścia)*, Kiel. 2002, mpis; relacje woj. konserwatora zabytków w l. 1978-82.

Tadeusz Borsa

MAZURKIEWICZ August (1889-1968), historyk, nauczyciel, badacz regionu krośnieńskiego, konserwator zabytków okręgu rzeszowskiego.

Ur. 1 IX 1889 w Krośnie, jako syn Dionizego i Marii z Jabłońskich h. Jasieńczyk. Ojciec, powstaniec styczniowy, był znanym lekarzem miejskim, sądowym, kolejowym. W domu panowała patriotyczna atmosfera, żywe były wspomnienia powstańczych wydarzeń i zainteresowanie historią. Szkoły, powszechną, a następnie realną, ukończył M. w Krośnie w 1907. Egzamin dojrzałości złożył (jako jeden z pierwszych maturzystów) w Krakowie, w gimnazjum klasycznym im. Jana III Sobieskiego, po czym wstąpił na Wydział Filozoficzny Uniw. Jagiellońskiego. Studiował także historię i geografię w Wiedniu w l. 1909-11. W okresie I wojny służył w armii cesarsko-królewskiej. Ranny, długo przebywał w szpitalu. Chociaż niezbyt zdrowy, wstąpił w szeregi wojska polskiego. W l. 1919-33 był nauczycielem historii w Seminarium Nauczycielskim w Krośnie. Pracę przerwał udział w wojnie bolszewickiej w 1920. W 1934 pracował krótko jako nauczyciel w szkole powszechnej w Krościenku Niżnym i w tym samym roku rozpoczął w Krakowie studia archeologiczne, pracując jednocześnie jako tłumacz (znał francuski, niemiecki i włoski; m.in. przetłumaczył wówczas z włoskiego utwór E. Amicisa *Il románzo di un maestro*). W 1942, w czasie okupacji niemieckiej, aresztowany za uczestnictwo w AK. Więziony był na zamku w Lublinie, skąd wrócił do Krosna i pracował jako telefonista.

W 1944 w Starostwie Powiatowym w Krośnie został zatrudniony do opieki nad zabytkami, zniszczonymi w czasie działań wojennych intensywnych w tym rejonie. Sprawował opiekę nad zabezpieczeniem i remontem kościoła parafialnego (dworskiego) w Dukli, a także w Gogołowie, Iwli, Lubli, Krościenku, Wiśniowej i przy kościele św. Wojciecha w Krośnie. Podejmował prace w zakresie inwentaryzacji zabytków, zabiegał o fundusze i materiały budowlane. Sam przenosił zagrożone sprzęty i obrazy w bezpieczniejsze miejsca. Tak uratował kilka bibliotek dworskich, m.in. z Krościenka Niżnego i Wiśniowej. Od 1 V 1947 pracował w Wydziale Kultury Prezydium Woj. Rady Narodowej w Rzeszowie, z początku jako konserwator zabytków okręgu rzeszowskiego. Założył wtedy pierwszą kartotekę zabytków. Od 1948 kierował Oddziałem Muzeów Okręgu Rzeszowskiego, a w lutym 1949 został mianowany radcą. W Rzeszowie pracował do 31 X 1952.

Zainteresowany historią swojego miasta w 1946 zorganizował wystawę „Dawne Krosno w zdjęciach i obrazach" (gł. ze zbiorów własnych). Był współzałożycielem Muzeum Ziemi Krośnieńskiej w 1954 oraz założycielem Stow. Przyjaciół Ziemi Krośnieńskiej i Koła Miłośników Astronomii. W stworzonym przez siebie Muzeum pełnił funkcję kustosza. Ogłosił kilka publikacji

prasowych, m.in. *Wiadomości historyczne o Krośnie* („Ziemia krośnieńska", 1957); *Historia Krosna i okolicy* („Echo Krośnieńskie", 1955); *Paweł z Krosna* („Nowiny Tygodnia" nr 33, 1953) oraz uczestniczył w zespołowych opracowaniach dokumentacyjnych. W 1956 otrzymał Srebrny Krzyż Zasługi, a w 1964 Złotą Odznakę PTTK.

Zmarł 18 VI 1968 w Krośnie, pochowany na miejscowym cmentarzu.

J. R o s s, *Wspomnienie o profesorze Auguście Mazurkiewiczu*, [w:] *Rzeszowska Teka Konserwatorska*, Rz. 1974, s. 186-190; K. S z m y d, *Mazurkiewicz August*, [w:] *Słownik biograficzny zasłużonych działaczy Związku Nauczycielstwa Polskiego Miasta Krosna*, Krosno 1999; relacja ustna S. Lipińskiego i wspomnienia autorki biogramu.

Barbara Tondos

MILEWSKI Adrian (1935-1999), konserwator dzieł sztuki, art. malarz, grafik, śpiewak operowy.

Ur. 17 IV 1935 w Mostach n. Niemnem, pow. grodzieński (ob. Białoruś), syn Zdzisława, inżyniera, i Wandy z Jankowskich (spowinowaconej po kądzieli z rodami francuskimi i hiszpańskimi). Podczas II wojny matka działała w ruchu oporu i była więziona przez gestapo. Ojciec był żołnierzem I Dywizji Pancernej gen. Maczka, po wojnie wrócił z Anglii do kraju. Rodzina zmieniała miejsca pobytu, przez pierwsze powojenne lata mieszkała w Szczecinie, gdzie M. skończył szkołę podstawową oraz uczęszczał do Liceum Sztuk Plastycznych i szkoły muzycznej. Po przeprowadzce do Łańcuta ukończył w 1953 Liceum Sztuk Plastycznych w Jarosławiu. Potem przez rok (do 1954) pracował jako grafik w Muzeum Okręgowym w Rzeszowie pod kierunkiem wybitnego etnografa Franciszka Kotuli, a także asystował prof. Michałowi Walickiemu przy inwentaryzacji zbiorów ikon. Jednocześnie uczył się śpiewu w tamtejszej Państw. Średniej Szkole Muzycznej i uczestniczył w przedstawieniach studia operowego działającego przy Woj. Domu Kultury (śpiewał partię Dziemby w *Halce*). W 1954 podjął studia w Warszawie na Wydziale Konserwacji Malarstwa Akademii Sztuk Pięknych. Dyplom magistra sztuki otrzymał 28 IX 1966 za konserwację i atrybucję obrazu *Scena rodzajowa* z galerii wilanowskiej. Praca wykonana pod kierunkiem prof. prof. Bohdana Marconiego i Ksawerego Piwockiego została wyróżniona, a dzięki wnikliwie przeprowadzonej atrybucji możliwe było zakwalifikowanie malowidła jako XVIII-wiecznej kopii obrazu Jacoba Jordaensa. W ramach pracy dyplomowej wykonał M. ponadto konserwację drewnianej polichromowanej rzeźby postaci św. Jana Apostoła (ok. 1600, szkoła pomorska) z kościoła fil. w Letninie.

Od czerwca 1961 do grudnia 1974 pracował jako konserwator malarstwa w oddz. warszawskim Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków; od 1970 na stanowisku gł. konserwatora ds. konserwacji dzieł sztuki. Przez wiele lat pracował w pałacu w Wilanowie. W l. 1961-65 wraz z zespołem przeprowadził pełną konserwację i rekonstrukcję malarstwa ściennego w korpusie centralnym pałacu (pokoje na I piętrze, plafon w Gabinecie Holenderskim), w skrzydle prawym (sypialnia księżnej Lubomirskiej, pokoje chińskie), w skrzydle lewym (sale parterowe i pokoje na I piętrze) oraz w altanie ogrodowej. Ponadto w tym czasie wykonał w Wilanowie konserwacje indywidualne: w l. 1963-64 przeprowadził pełną rekonstrukcję napisów na plafonach w galeriach na parterze i elewacji ogrodowej, w 1963 – pełną konserwację *Portretu Anny Lubomirskiej z Wielopolskich* (szkoła polska, XVIII w.), w 1964 – obrazu *Widok ogrodu wilanowskiego* (Lebruzzi, pocz. XIX w.), w 1965 – obrazu *Scena mitologiczna* (szkoła Rubensa, XVII w.). Pracując w PP PKZ, działał również poza Wilanowem. W 1966 wykonał pełną konserwację XVII-wiecznego

krucyfiksu z kościoła w Postominie, woj. koszalińskie; w 1967 rekonstrukcję malowidła na drzwiach sali balowej pałacu w Radziejowicach (własnego projektu, gdyż oryginał się nie zachował; z jednej strony jest malarstwo Wojciecha Kossaka, z drugiej M.); w 1970 pełną konserwację obrazu z galerii w Nieborowie *Portret J. Potockiej z córką Pelagią*. W 1970 brał udział w konserwacji i rekonstrukcji malowideł ściennych w pałacu Talleyranda w Paryżu (siedziba ambasady polskiej). Uczestniczył także w konserwacji malarstwa ściennego całego kompleksu obiektów w Łazienkach Królewskich, Belwederze, warszawskiej Cytadeli, klasztorze oo. Bernardynów, na Starym Mieście (elewacje kamienic), w „tramwaju" w al. Szucha (rekonstrukcja napisów więźniów skazanych przez Niemców na śmierć), a poza Warszawą – w pałacu w Jabłonnie, fortach w Modlinie, w katedrze kołobrzeskiej i w Szydłowcu.

Równolegle ze studiami i działalnością konserwatorską kontynuował swoje zainteresowania muzyczne. Śpiewał w chórze męskim *Harfa*, w 1957 pobierał lekcje śpiewu u Ady Sari. W 1966 został solistą zespołu *Musicae Antiqua Collegium Varsoviense* przy Filharmonii Narodowej. Uczestniczył w działalności koncertowej i operowej, nagraniach płytowych, radiowych, telewizyjnych. W 1968 brał udział w Międzynarodowym Konkursie Wokalnym w s'Hertogenbosch (Holandia), uzyskując piąte miejsce. Od marca 1972 do listopada 1993 był solistą Warszawskiej Opery Kameralnej. W 1993 przeszedł na emeryturę i zajął się w swojej pracowni konserwacją malarstwa sztalugowego, łącznie z atrybucją i dokumentacją fotograficzną. Konserwował różne obrazy z muzeów z całej Polski, a także kolekcjonerów prywatnych.

M. uprawiał ponadto własną twórczość artystyczną, przede wszystkim grafikę użytkową i wystawienniczą: grafikę książkową, reklamową, ilustracje, znaki graficzne, układy typograficzne, redakcje graficzne czasopism fachowych (np. medycznych). Dla Warszawskiej Opery Kameralnej zaprojektował logo, projektował plakaty i programy do wszystkich premier, zaprojektował i wykonał panneau na ścianie nad sceną (malowane jak płaskorzeźba), a w foyer teatru wiszą namalowane przez niego kopie dwóch portretów: Wolfganga Amadeusza Mozarta i Claudia Monteverdiego. Współpracował również z teatrem Komedia (plakaty, programy) i przedsiębiorstwem „Uzdrowiska Polskie". W 1966 brał udział w wystawie prac konserwatorskich Galerii Sztuki MDM w Warszawie. Od 1968 był członkiem Zw. Polskich Artystów Plastyków (sekcja konserwacji) i Stow. Historyków Sztuki. Przez przyjaciół nazywany człowiekiem renesansu.

W 1961 ożenił się z Zofią Kochanowicz, art. grafikiem. Syn Tadeusz (ur. 1969) jest śpiewakiem operowym.

Zmarł 29 V 1999 w Warszawie, pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

„Kultura i Życie", W. 1969, nr 10; „Ruch Muzyczny", W. 1969, nr 10; „Kultura", W. 1971, nr 1; W. Grochala, *Człowiek renesansu w M4...*, „Magazyn Rodzinny", W. 1979, nr 10; *Słownik Artystów Plastyków. Artyści Plastycy Okręgu Warszawskiego ZPAP 1945-1970*, W. 1972; materiały własne.

Zofia Kochanowicz-Milewska

MORAWSKI (Dzierżykraj-Morawski) **Paweł** Aleksander (1929-1977), historyk sztuki, wojewódzki konserwator zabytków w Kielcach.

Ur. 10 XI 1929 w Warszawie jako syn Adama i Anny Marii z domu Moes. Naukę w liceum rozpoczął w czasie okupacji niemieckiej na tajnych kompletach w Wierbce. Maturę zdał po wojnie w Krakowie, w Liceum im. Jana III Sobieskiego. Następnie podjął studia na wydziale historii sztuki Uniw. Jagiellońskiego. Ukończył je w czerwcu 1954. Tematem jego pracy magi-

sterskiej było życie i twórczość Rafała Hadziewicza, XIX-wiecznego malarza historycznego. Praca ta była związana z zainteresowaniem M. zarówno malarstwem, jak i dawną architekturą. W l. 1954-58 pracował w Prezydium Woj. Rady Narodowej w Kielcach, początkowo jako zastępca woj. konserwatora zabytków, a później jako woj. konserwator. Kierował też pracami naukowo-badawczymi nad zabytkowymi zespołami architektonicznymi ziemi kieleckiej. Informacje z przebiegu tych prac zamieszczał w „Ochronie Zabytków". W 1961 przeniósł się do Krakowa i podjął pracę w Muzeum Narodowym. Przez krótki czas był asystentem w Domu Matejki, następnie przeszedł do działu malarstwa nowoczesnego. Wkrótce potem powierzono mu funkcje kustosza i kierownika w oddziale malarstwa polskiego XIX w., który mieścił się w Sukiennicach. Przygotował wiele wystaw monograficznych, m.in. przybliżającą życie i twórczość Aleksandra Gierymskiego. Pracę nad realizacją wystawy poświęconej Aleksandrowi Kotsisowi przerwała nagła śmierć M. Pracując w Muzeum Narodowym, przygotował scenariusze kilku wystaw zagranicznych, które zrealizował m.in. w Sofii, Bratysławie i Czarnogórze. W 1968 został również kierownikiem Muzeum w Bochni, które przechodziło wówczas reorganizację. Był autorem nowej ekspozycji muzealnej. W l. 1954-63 M. opublikował wiele artykułów popularnonaukowych. Napisał też wstęp do albumu *Ziemia kielecka* (1962) oraz opracował życiorysy 41 artystów do księgi jubileuszowej Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie (1971).

Z małżeństwa z Wandą Rafalską, też historykiem sztuki, miał dwoje dzieci – Krzysztofa, inżyniera, oraz Jadwigę, historyka sztuki.

Zmarł 5 V 1977 w Krakowie. Pochowany został w Pilicy.

S. Leitgeber, *Morawscy herbu Nałęcz I. 600 lat dziejów rodziny*, P. 1997, s. 313-314; informacje żony Wandy Morawskiej zam. w Krakowie.

Bożena Leszkowicz

MORWITZ Zygmunt (1889-1972), prawnik, historyk sztuki, architekt, pierwszy wojewódzki konserwator zabytków sztuki w województwie wołyńskim, nauczyciel akademicki, popularyzator sztuki i zabytków.

Ur. 12 III 1889 w Ustrzykach Dolnych. Był synem Karola, notariusza, i Zofii z d. Hołub. Po ukończeniu szkoły podstawowej i gimnazjum w Brzeżanach w 1903 studiował prawo na Uniw. Jana Kazimierza we Lwowie, kończąc studia dyplomem doktora (1917). Po uzyskaniu absolutorium z zakresu prawa, w 1910 rozpoczął pracę w Banku Gospodarstwa Krajowego we Lwowie. Praca zarobkowa umożliwiła mu podjęcie studiów na Wydziale Filozoficznym Uniw. Lwowskiego w zakresie historii sztuki nowożytnej i archeologii, zakończonych absolutorium, oraz na Wydziale Architektury Politechniki Lwowskiej (z przerwami w l. 1915-41), zakończonych dyplomem 26 IX 1942. Studia teoretyczne w zakresie archeologii i historii sztuki uzupełniał praktyczną nauką rysunku, malarstwa oraz modelowania w glinie, m.in. w Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie u Józefa Mehoffera (1910 i 1913), w Państw. Szkole Przemysłu Artystycznego we Lwowie u Kazimierza Sichulskiego i Jana Juliana Nalborczyka oraz w prywatnej szkole rysunkowej i w Königliche Kunstgewerbeschule w Monachium. W ostatnich latach I wojny światowej został wcielony do służby w armii austriackiej (1917/18), a później w wojsku polskim (1918/19).

Był długoletnim członkiem i sekretarzem Tow. Opieki nad Zabytkami Sztuki i Kultury we Lwowie. Od 1 XI 1921 do 15 XII 1922 pełnił obowiązki pierwszego woj. konserwatora zabytków sztuki w woj.

wołyńskim, z siedzibą w Łucku. W tym czasie był m.in. inicjatorem utworzenia tamże Biblioteki Publicznej z bardzo zasobnym działem naukowym. Przez rok (1923) był zastępcą woj. konserwatora zabytków we Lwowie, a następnie powrócił do pracy w bankowości. Przez trzy lata pracował w Banku Gospodarstwa Krajowego w Poznaniu (1924-26), a później na dawnym stanowisku we Lwowie (w wydziale prawnym i kredytów budowlanych) aż do 6 I 1940, czyli do likwidacji instytucji.

W okresie międzywojennym M. zajmował się żywo przeszłością oraz zabytkami Lwowa, wschodniej Galicji i Wołynia. Zorganizował Koło Miłośników Lwowa skupiające przede wszystkim przewodników, opublikował wiele artykułów związanych ze sztuką i zabytkami tegoż miasta, m.in. *Kościół i klasztor Benedyktynek łacińskich we Lwowie*, [w:] „Turysta we Lwowie i Małopolsce Wschodniej", Lw. 1938, nr 1, czy *Katedra – skarbnica Ormian lwowskich* (tamże, Lw. 1939, nr 1). Współpracował z lwowskim oddziałem Polskiego Tow. Krajoznawczego, Zw. Studentów Architektury Politechniki oraz Tow. Budowy Panoramy Plastycznej Dawnego Lwowa (1935), w którego ramach wspomógł Janusza Witwickiego (1903-46), twórcę panoramy, reprodukując i opracowując dawne plany miasta. Wygłaszał prelekcje ilustrowane przezroczami z licznych wypraw naukowych zagranicznych (do Włoch, Francji, Belgii, Holandii, Niemiec, Szwajcarii, Austrii, Węgier, Jugosławii, Grecji, Turcji, krajów skandynawskich i d. ZSRR), organizował kursy i liczne wystawy fotograficzne oraz malarskie. Pozostawił znaczny dorobek malarski, składający się głównie z pejzaży. M. współpracował z Józefem Piotrowskim, woj. konserwatorem zabytków i kierownikiem woj. oddziału sztuki we Lwowie (1920-29), oraz z Mieczysławem Orłowiczem przy redakcji przewodników po Lwowie i Wołyniu, dostarczał im swoje fotografie zabytków. Brał udział w redagowaniu części ilustracyjnej II tomu *Przewodnika po Polsce*, wyd. przez Związek Polskich Tow. Turystycznych.

Tuż po wybuchu II wojny M. współuczestniczył w ratowaniu zabytków ruchomych z opuszczonych pałaców i dworów miejskich oraz mieszkań we Lwowie. Od 1940 pracował dorywczo jako rysownik techniczny w Zarządzie Miejskich Nieruchomości (m.in. przy remoncie gmachu d. teatru Skarbkowskiego z lat 1837-42), od 1 VIII 1944 jako pracownik techniczny w Miejskiej Galerii Obrazów, a później (do 1 VII 1945) jako pracownik naukowy w Miejskim Muzeum Przemysłu Artystycznego. Od 11 X 1945 do 30 VI 1946 był asystentem w Katedrze Rysunków, Malarstwa i Rzeźby na Wydz. Architektury Politechniki Lwowskiej.

1 VII 1946 przeniósł się do Gliwic i od 10 X 1946 był wykładowcą w Państw. Szkole Budownictwa w Bytomiu, a od 26 XI 1947 st. asystentem w Katedrze Form Architektonicznych na Wydz. Inżynieryjno-Budowlanym Politechniki Śląskiej w Gliwicach (później, aż do emerytury na Wydz. Architektury PŚ). Od 1 X 1948 do 31 VIII 1949 był asystentem kontraktowym w Katedrze Kompozycji Architektonicznej Wiejskiej na Wydz. Architektury w Akademii Górniczej w Krakowie (od 7 VII 1954 Wydział Architektury Politechniki Krakowskiej). Po przejściu na emeryturę w 1954 przeniósł się do Skawiny k. Krakowa i do 1964 współpracował z Katedrą Historii Architektury Polskiej na Wydz. Architektury PK (m.in. przygotowywał kwerendy archiwalne obiektów zabytkowych).

Żonaty z Aliną Łucją Małecką, architektem (1919-2001), był bezdzietny.

Zmarł w Skawinie 30 VIII 1972 i został pochowany na cmentarzu Batowickim (Prądnik Czerwony) w Krakowie w grobowcu rodzinnym Małeckich.

E. Chwalewik, *Zbiory polskie. Archiwa, biblioteki, gabinety, galerie, muzea i inne zbio-*

ry pamiątek przeszłości w ojczyźnie i na obczyźnie w porządku alfabetycznym według miejscowości ułożone, t. I, W.-Kr. 1926, s. 444; M. Orłowicz, *Ilustrowany przewodnik po Wołyniu*, Łuck 1929, s. 4; J. Wojciechowski, Historia *powstania i rozwoju organizacji opieki państwowej nad zabytkami sztuki w Polsce*, „Ochrona Zabytków Sztuki", z. 1-4, cz. 1, W. 1930-1931, s. 16-17; J. Ross, *Morwitz Zygmunt (1884-1972)*, PSB, t. XXII, 1977, s. 17-18; P. Dettloff, *Odbudowa i restauracja zabytków architektury w Polsce w latach 1918-1939. Teoria i praktyka*, Kr. 2006, s. 83; A. Gaczoł, *Związki Łucka i Krakowa na przestrzeni wieków XIX i XX*, [w:] *Jan Fitzke, Z Wołynia 1936-1939*, pod red. A. Gaczoła i W.J. Kowalowa, Biały Dunajec-Ostróg 2009, s. 22-23; akta osobowe w Archiwum Politechniki Krakowskiej.

Andrzej Gaczoł

N

NIZIŃSKI Lesław (1945-2009), konserwator dzieł sztuki.

Ur. 12 V 1945 w miejscowości Potok-Stany pow. Janów Lubelski, jako syn Jana, pracownika umysłowego, i Katarzyny z d. Sucharz. Do szkoły podstawowej uczęszczał w Pabianicach. W l. 1960-64 był uczniem Liceum Plastycznego w Jarosławiu. Następnie podjął studia na Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej. Po trzech latach przeniósł się do Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, do pracowni prof. Mariana Koniecznego. Dwa lata później specjalizował się w konserwacji kamienia. Równolegle odbywał zajęcia w zakresie malarstwa ściennego i sztalugowego. W czasie studiów pracował jako motorniczy tramwajów krakowskich. Dyplom uzyskał w 1978. Praca została wyróżniona i uznana za najbardziej dojrzałą. Promotorem był doc. dr Władysław Zalewski. Po studiach zamieszkał w rodzinnym mieście żony, w Głogówku, woj. opolskie. Pierwszą samodzielną pracą była konserwacja drewnianego stropu w kościele w Gniewkowie, woj. wrocławskie. W l. 1981-85 i 1990-91 wykonywał konserwację malarstwa ściennego i kamiennego sacramentarium w katedrze w Limburgu w Niemczech. Prace prowadził również w zespołach w Bawarii i Hesji. Związał się także z firmą Hans Niewolik z Düsseldorfu. Po powrocie do Polski założył własną jednoosobową firmę wykonawczą „Studio Artystyczne w Głogówku", przekształcone w „Studio Artystyczne Konserwacji Dzieł Sztuki". Opieką dydaktyczną i konserwatorską objął grupę uczniów Wydziału Instytutu Konserwacji Zabytków Państw. Wyższej Szkoły Zawodowej w Nysie. Pełnił obowiązki rzeczoznawcy rzeźby i detalu architektonicznego Ogólnopolskiej Rady Konserwatorów Dzieł Sztuki przy Zarządzie Gł. Związku Polskich Artystów Plastyków. Współpracował z woj. konserwatorem zabytków w Opolu oraz innymi inwestorami w zakresie wykonawstwa, doradztwa i rzeczoznawstwa.

Dużym jego przedsięwzięciem była kompleksowa konserwacja w Kaplicy Oppersdorffów w kościele paraf. św. Bartłomieja w Głogówku, obejmująca iluzjonistyczne malarstwo ścienne Franciszka Sebastiniego – retabulum ołtarza oraz gotyckie wsporniki i zworniki żeber sklepiennych. Badania doprowadziły do odkrycia nieznanych, oryginalnych rokokowych form retabulum, obecnie odsłoniętych. W dorobku konserwatorskim N. są wyposażenia wnętrz kościelnych: dwa boczne ołtarze pw. św. Urbana i św. Józefa z kościoła katedralnego Podwyższenia Krzyża Świętego w Opolu; ołtarz główny, dwa ołtarze boczne, ambona, chrzcielnica z kościoła paraf. św. Bartłomieja w Kielczy; rzeźby drewniane – m.in. barokowa rzeźba Chrystusa Ecce Homo z kościoła paraf. NMP w Jemielnicy, gotycka rzeźba św. Łucji z kościoła paraf. św. Jana Chrzciciela w Kozłowicach; obiekty kamienne – figura św. Jana Nepomucena w Ujeździe, fontanna, kolumna NMP na rynku w Prudniku, fontanna Trytona w Nysie. Na szczególną uwagę zasługuje renowacja kolumny NMP i jej przeniesienie sprzed kościoła oo. Franciszkanów w Głogówku na rynek przed ratusz, gdzie stała do końca wojny w 1945. Dalsze prace to polichromia w kościele paraf. w Zielinie, woj. opolskie, wystrój rzeźbiarski w kościele paraf. w Nowej Cerekwi, woj.

opolskie. Kamienny wystrój rzeźbiarski fasady secesyjnej łaźni w Prudniku. W Głogówku prace zewnętrzne i wewnętrzne wieży wodnej, konserwacje obramień okiennych i portali ratusza, wystroju rzeźbiarskiego kamienic, figury św. Jana Nepomucena w parku zamkowym, rzeźb ogrodowych oraz balustrady pałacu w Jędrzejowie, woj. opolskie, barokowej ambony w kościele w Dusznikach, detalu architektonicznego elewacji budynków w Opolu, Kluczborku, Głubczycach, aranżacja wnętrz i renowacja elementów sztukatorskich wnętrz pałacu w Jamach, kamiennego portalu pałacu i rzeźb ogrodowych w zespole pałacowo-parkowym Mieroszewskich w Będzinie.

Obok działalności zawodowej wiele czasu poświęcał pracy społecznej. Był prezesem Tow. Miłośników Głogówka. Wspierając finansowo i osobistą pracą fizyczną, przyczynił się do remontu baszty więziennej w Głogówku – siedziby Towarzystwa. W 2002 odznaczony dyplomem i odznaką „Zasłużony dla Miasta i Gminy Głogówek". Związaną z tym nagrodę pieniężną przekazał na ratowanie miejscowych zabytków. Na wniosek Rady Sołeckiej i Terenowego Oddziału Odnowy Wsi Racławice Śl. za wkład intelektualny oraz osobiste zaangażowanie w pracach na rzecz renowacji obiektu „Słup Szwedzki w Racławicach Śl." otrzymał Brązowy Herb Głogówka.

Ożeniony z Gabrielą Kubiczek, miał trzech synów.

Zmarł 3 II 2009, pochowany na cmentarzu parafialnym w Głogówku.

A. Molenda, A. Strzoda (WUOZ Opole), *Prace konserwatorskie przy polichromowanym ołtarzu w Kaplicy Oppersdorffów w Głogówku. Ku pamięci Lesława Nizińskiego (1945-2009) i Zenona Bradke (1929-2007)*, mpis; strony internetowe *Lesław Niziński*; relacje żony i zespołu woj. konserwatora zabytków w Opolu.

Janusz Prusiewicz

NOWIŃSKI Krzysztof Maria (1938-2007), archeolog, redaktor.

Ur. 29 I 1938 w Warszawie, syn Lucjana, ekonomisty, i Marii z Gutowskich. W 1955 ukończył Liceum Ogólnokształcące im T. Rejtana w Warszawie i w następnym roku (1956) został przyjęty na Wydział Geologii Uniw. Warszawskiego; zaliczył pięć semestrów. W 1960 podjął studia na Wydziale Archeologii Uniw. Łódzkiego, które kontynuował na Uniw. Warszawskim i zakończył dyplomem w 1965. Pracę zawodową, zgodnie z ukończonym kierunkiem studiów, rozpoczął w 1966 w Państw. Muzeum Archeologicznym w Warszawie. Następnych pięć lat (1967-72) spędził w Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków, jako kierownik Terenowego Zespołu Badawczego w Pracowni Archeologiczno-Konserwatorskiej; w tym czasie została odkryta m.in. przez Zespół rotunda średniowieczna w Sieradzu. Publikował materiały prasowe o badaniach archeologicznych, odkryciach, zabytkach. W 1972 był redaktorem Wydawnictwa „Caritas"; pełnił również przez wiele lat funkcję sekretarza redakcji kwartalnika archeologicznego „Z otchłani wieków".

W 1973 podjął pracę w Ośrodku Dokumentacji Zabytków, jako kierownik Działu Wydawnictw. Przejął zatem nadzór nad wydawanymi wówczas w ODZ seriami książkowymi: Teką Konserwatorską oraz Biblioteką Muzealnictwa i Ochrony Zabytków, a także dwoma czasopismami: kwartalnikiem „Ochrona Zabytków" i rocznikiem „Muzealnictwo". W czasie 20-letniego kierowania przez N. działalnością edytorską ODZ Dział Wydawnictw rozrósł się do sześcioosobowego zespołu, wydającego trzy periodyki i siedem serii książkowych. Najbardziej znaczącą pozycję w dorobku dokonań N., z której sam był wyjątkowo dumny, stanowiły utworzone przez niego w 1977 „Spotkania z Zabytkami" – początkowo wydawane jako informator popularnonaukowy, ale w formie ilustrowanego czasopisma, później kwartalnik, następnie dwumiesięcznik, a w końcu

miesięcznik. Był to pierwszy w Polsce periodyk, który podjął zadanie popularyzacji wiedzy o zabytkach, wprowadzenia problemów konserwatorskich na szersze, pozanaukowe forum, a przez to uświadomienie społeczeństwu potrzeby ochrony dziedzictwa kulturowego. Cecha szczególna tego czasopisma to zwrócenie uwagi nie tylko na polskie zabytki najbardziej znane, ale także te często niezauważane i pozbawione opieki. W czasach redagowania „Spotkań z Zabytkami" przez N. czasopismo otrzymało liczne nagrody i wyróżnienia, m.in. Stow. Dziennikarzy Polskich (1989), Ministra Kultury i Sztuki (1992), Stow. Konserwatorów Zabytków (1995). W styczniu 1996 „Spotkania z Zabytkami" przestały być organem ODZ, ich wydawcą zostało Tow. Opieki nad Zabytkami; N. nadal pełnił funkcję redaktora naczelnego. W 2003 przeszedł na emeryturę.

Był autorem bardzo licznych artykułów na temat ochrony zabytków, publikowanych w polskich czasopismach (szczególnie w „Spotkaniach z Zabytkami"), oraz siedmiu książek, wydanych w „Muzie": *Niezwykłe miejsca w Polsce* (1998), *Najciekawsze zabytki w Polsce* (2001), *Zabytki w polskim krajobrazie* (2001), *Polska. Arcydzieła w architekturze* (2003), *Śladami polskich bitew* (2004), *Polska – Opowieść o ludziach, zabytkach i przyrodzie* (2005).

Odznaczony Brązowym i Złotym Krzyżem Zasługi.

Ożeniony w 1966 ze Sławą z d. Rajewską, córką Zdzisława Rajewskiego, profesora archeologii, wieloletniego dyrektora Państw. Muzeum Archeologicznego w Warszawie.

Ostatnie lata spędził w Bochotnicy k. Kazimierza nad Wisłą. Zmarł 19 X 2007. Pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

K. Wierzbicka, K. Nowiński, *Dział Wydawnictw*, OZ 2002, nr 1, s. 65-72; *Wspaniały pomysł, pieniądze załatwię, róbcie*, SzZ 2003, nr 2, s. 2-4; L. Bruszewska, E. Kamińska, W. Przybyszewski, *Redaktor Krzysztof Nowiński*, tamże 2007, nr 12, s. 3.

Lidia Bruszewska

O

OTRZĄSEK Jerzy (1953-2007), technik budowlany, konserwator zabytków architektury.

Ur. 23 IX 1953 w Poznaniu. Ojciec Zbyszko, ekonomista, matka Helena z d. Kokocińska. O. uczył się w Poznaniu. Zdał maturę w Technikum Budowlanym i został technikiem budowlanym budownictwa ogólnego. W tym samym roku podjął pracę w Pracowni Projektowania Systemów Informatycznych i Zarządzania w Budownictwie „Etabsystem" jako pomoc techniczna. Od kwietnia 1974 przeszedł do pracy w Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków w Poznaniu jako technik w dziale przygotowania produkcji, a w l. 1975-77 pracował jako majster budowy w grupie robót wykończeniowych. W 1977 decyzją Wydziału Gospodarki Przestrzennej i Ochrony Środowiska Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu uzyskał uprawnienia budowlane stwierdzające przygotowanie zawodowe do pełnienia samodzielnych funkcji technicznych w budownictwie jako kierownik budowy i robót w zakresie konstrukcji budowlanych. Od 1978 pełnił funkcję kierownika budowy prac restauracyjnych i konserwatorskich pałacu w Rogalinie. W końcu 1979 przyjął obowiązki kierownika grupy robót z siedzibą w Rydzynie, nadzorując i prowadząc renowację zamku w Rydzynie oraz pałaców w Rogalinie, Czempiniu i Śmiglu.

W 1981 objął kierownictwo robót przy renowacji i częściowej rekonstrukcji tarasów przed pałacem Sanssouci w ramach kontraktu oddziału poznańskiego PP PKZ, który prowadził w Poczdamie prace projektowe i wykonawcze w zespole pałacowo-ogrodowym. Było to skomplikowane zadanie budowlano-konserwatorskie, mające przywrócić tarasom wygląd z XVIII w. według pierwotnego projektu arch. Knobelsdorffa (wg projektu przygotowanego przez arch. Wojciecha Kasprzyckiego), gdyż tarasy zostały częściowo zniekształcone w czasie remontów w XIX i XX w., prace te zakończono w czerwcu 1983. W l. 1983-86 był kierownikiem budowy kompleksowej restauracji i konserwacji cennego obiektu w zespole Sanssouci tzw. Nowych Komnat (Neuen Kammern). Prace te obejmowały zarówno roboty budowlane mające na celu osuszenie murów, zabezpieczenie przed wilgocią i wzmocnienie konstrukcyjne, jak i renowację cennych zabytkowych wnętrz, a także elewacji obiektu (projekt budowlany i adaptacji na potrzeby muzealne wykonał arch. W. Kasprzycki). Po zakończeniu robót wydana została w 1987 specjalna publikacja poświęcona historii obiektu i przeprowadzonym pracom restauracyjno-konserwatorskim pt. *Die Neuen Kammern im Park Sanssouci*, której O. był współautorem w części dotyczącej zakresu robót budowlano-konserwatorskich. Kolejnym obiektem, w którym sprawował funkcję kierownika budowy, był Nowy Pałac (Neue Palais), projekt wykonał arch. Kazimierz Żuk. Tu prace obejmowały renowację elewacji i tarasów przed pałacem z bogatym wystrojem rzeźbiarskim (1987-91). Kierował także pracami przy renowacji elewacji Herbaciarni Chińskiej w parku Sanssouci oraz niektórymi robotami zespołu ogrodniczego. W 1990 ukończył kurs pielęgnacji zieleni parkowej zorganizowany przez Ogród Botaniczny Uniw. Warszawskiego, uprawniający do samodzielnego kierowania robotami ogrodniczymi. W l. 1987-91 odbył

studia zaoczne na Wydziale Sztuk Pięknych Uniw. Mikołaja Kopernika w Toruniu w zakresie konserwacji zabytków architektury i uzyskał tytuł magistra zabytkoznawstwa i konserwatorstwa. W 1991 założył własne Przedsiębiorstwo Konserwacji Zabytków „Retro" w Poznaniu, które specjalizowało się w kompleksowej konserwacji i renowacji zabytków. W Poznaniu otworzył także galerię sztuki i antykwariat. Natomiast w Poczdamie od 1991 prowadził również firmę zajmującą się restauracją zabytków architektury A.D.A. – Architektur – Denkmalpflege – Antiqiteten. Firmy te zajmowały się pod kierownictwem O. renowacją obiektów architektury, w tym sztukaterii i stolarki zabytkowej, konserwacją rzeźb kamiennych i metaloplastyki, a także renowacją zabytkowych mebli. Z ważniejszych prac wykonanych przez te przedsiębiorstwa w Polsce to elewacje pałacu w Rogalinie (1992-93), prace renowacyjne w ratuszu w Lesznie (1998-99), konserwacja wieży ratusza w Poznaniu (1993-94). W Niemczech: kompleksowa restauracja willi przy Mangerstr. 37 i elewacji kamienicy przy Kurfürstenstr. 14 w Poczdamie, renowacja domu w Frauenhagen i zajazdu w Wiebede.

W 1997 został powołany przez Ministerstwo Kultury i Sztuki na rzeczoznawcę w dziedzinie zabytków nieruchomych. Odznaczony złotą odznaką PP PKZ (1984), Verdienstmedeile der DDR (1984), Srebrnym Krzyżem Zasługi (1986), Den Orden Banner der Arbeit I stopnia (1987).

Żonaty z Małgorzatą Szcześniak, miał córkę Karolinę (ur. 1977), pedagoga, i syna Bartka (ur. 1979).

Zmarł 24 XII 2007 w Poznaniu, został pochowany na cmentarzu na Miłostowie.

Informacje żony, inż. Franciszka Krawczyka i autora.

Henryk Kondziela

P

PAWUŁA-PIWOWARCZYK Regina Przemysława (1925-2008), architekt, urbanista, prof. Politechniki Poznańskiej.

Ur. 26 VIII 1925 w Poznaniu jako córka Antoniego, rusznikarza, starszego majstra w wojsku, i Marii z d. Styburskiej. Mieszkała w Poznaniu – tu uczęszczała do szkoły podstawowej oraz do Gimnazjum Ogólnokształcącego im. J. Zamoyskiej, w którym w 1939 ukończyła pierwszą klasę. W czasie okupacji niemieckiej od końca 1939 do początku 1945 pracowała fizycznie w ogrodnictwie w Piątkowie k. Poznania. Po wojnie rozpoczęła naukę w Gimnazjum i Liceum im. Dąbrówki w Poznaniu w klasie matematyczno-fizycznej, gdzie w 1947 zdała maturę. W l. 1947-1950 studiowała w Szkole Inżynierskiej na Wydziale Architektury. Tu ukończyła pierwszy stopień studiów, uzyskując w 1950 tytuł inż. architekta. W l. 1956-59 podjęła studia drugiego stopnia na Wydziale Architektury Politechniki Wrocławskiej, gdzie uzyskała tytuł magistra inż. architekta. W 1958 otrzymała uprawnienia budowlane projektowo-wykonawcze. Doktoryzowała się na Politechnice Warszawskiej i w 1975 otrzymała tytuł doktora nauk technicznych w zakresie architektury i urbanistyki. Następnie w 1985 także na Politechnice Warszawskiej na Wydziale Architektury uzyskała habilitację, przedstawiając rozprawę *Planowanie zagospodarowania Wielkopolskiego Parku Narodowego – zarys problemu i wybór metody*.

Po zakończeniu pierwszego stopnia studiów podjęła pracę zawodową, jako projektant, w Przedsięb. Projektowym Budownictwa Miejskiego Miastoprojekt w Poznaniu. Tu przygotowała kilka projektów odbudowy zniszczonych kamienic na terenie Starego Miasta. Wykonała zrealizowane projekty odbudowy i rekonstrukcji kamienic na Starym Rynku nr 55 z zachowanymi piwnicami gotyckimi (z arch. Florianem Rychlickim), nr 56 i 57 (z arch. Włodzimierzem Wojciechowskim). Była także współautorką (z arch. F. Rychlickim i W. Wojciechowskim) projektów odbudowy kamienic przy ul. Wrocławskiej nr 1 i 3. Brała udział w konkursie architektonicznym w 1954 w zespole arch. Zbigniewa Zielińskiego na projekt wewnętrznej zabudowy Starego Rynku. W wyniku rozstrzygnięcia konkursu znalazła się w jednym z dwóch zespołów, które wyłonione zostały do opracowania nowej koncepcji realizacyjnej dla bloku śródrynkowego (arch. Jana Cieślińskiego i Z. Zielińskiego). Według projektu zespołu arch. J. Cieślińskiego, w którym uczestniczyła zrealizowano dwa budynki o formach współczesnych, a w zespole Z. Zielińskiego rekonstrukcję budynku wagi miejskiej. Wobec toczących się przez szereg lat dyskusji na temat tych budynków o współczesnych formach podejmowała próby projektowe zmiany ich charakteru.

Pracowała w biurach projektowych i pracowni urbanistycznej w l. 1953-75, a od 1976 w Instytucie Architektury i Planowania Przestrzennego Politechniki Poznańskiej jako st. wykładowca, później docent i profesor. Prowadziła podyplomowe studia z zakresu planowania przestrzennego dla słuchaczy w samorządach lokalnych w ramach Politechniki Poznańskiej (1990-93) i Akademii Wychowania Fizycznego (1993-95). Brała udział w opracowaniach zespołowych budownictwa dla oświaty (1955-59), planu

ogólnego Poznania dla dzielnicy Rataje (1959-64), budownictwa przemysłowego (1964-70), studiów i projektów budownictwa sportowego i rekreacyjnego (1971-75), studiów i projektów dla Wielkopolskiego Parku Narodowego (1976-86) oraz przyrodniczo-przestrzennego planu rozwoju Gniezna (1985-90). Wynikiem tej ostatniej pracy było zbiorowe opracowanie pod jej redakcją *Gniezno na progu XXI wieku*. W 1995 przeszła na emeryturę.

Działała społecznie jako instruktorka Wielkopolskiej Komendy Harcerek w l. 1945-48. Była członkiem Stow. Architektów Polskich Oddziału w Poznaniu, gdzie pełniła funkcję wiceprezesa ds. twórczości w l. 1959-64, a także poznańskiego oddziału Tow. Urbanistów Polskich. Działalność społeczną podejmowała również w komitetach obywatelskich i podczas tworzenia samorządu lokalnego. Zorganizowała m.in. zespoły specjalistów przygotowujących programy dla władz samorządowych w takich dziedzinach, jak ochrona środowiska, inżynieria miejska i architektura.

W 1962 otrzymała nagrodę Komitetu Budownictwa i Architektury za plan ogólny miasta Poznania, a w 1989 nagrodę Ministra Edukacji Narodowej za rozprawę habilitacyjną.

Zamężna ze Zdzisławem Piwowarczykiem.

Zmarła 4 III 2008 w Poznaniu; pochowana tamże na cmentarzu Sołackim przy ul. Lutyckiej.

H. Kondziela, *Stare Miasto w Poznaniu. Zniszczenia – odbudowa – program dalszych prac*, P. 1971, s. 104, 112, 118; *Kto jest kim w Poznaniu*, P. 1997, s. 478-479; informacje rodziny i autora.

Henryk Kondziela

POPŁAWSKA Adrianna (1925-2010), art. malarz, konserwator dzieł sztuki.

Ur. 31 I 1925 w Kowlu, d. woj. wołyńskie (ob. Ukraina), córka Wilhelma, z wykształcenia i zawodu prawnika, oraz Anastazji z d. Azbukin. Lata dzieciństwa, do czasu wkroczenia wojsk sowieckich w 1939, spędziła w Kowlu. W tym samym roku za pośrednictwem Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego wyjechała do Wilna, gdzie przetrwała lata sowieckiej i niemieckiej okupacji. W 1946 w ramach repatriacji wyjechała wraz z rodzicami do Łodzi, tam przez cały rok akademicki 1945/46 studiowała w Szkole Głównej Handlowej. Po przeniesieniu się do Warszawy w 1946 rozpoczęła studia na Wydziale Malarstwa Akademii Sztuk Pięknych w pracowniach prof. Michała Byliny (rysunek) oraz prof. Eugeniusza Arcta (malarstwo). Absolutorium uzyskała w 1951. W tym samym roku rozpoczęła również studia na Wydziale Konserwacji, które kontynuowała do 1954. W 1957 uzyskała dyplom na Wydziale Malarstwa, a w roku następnym obroniła dyplom opracowany pod kierunkiem prof. Bohdana Marconiego na Wydziale Konserwacji.

Była zatrudniona w Pracowni Konserwacji Malarstwa oddz. warszawskiego Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków. Do 1970 pracowała na stanowisku konserwatora, potem st. konserwatora, a od połowy l. 70. gł. konserwatora. W 1958 wykonała konserwację XVI-wiecznego obrazu na drewnie szkoły sjeneńskiej przedstawiającego Madonnę z Dzieciątkiem i św. Bernardem z Clairvaux (Muzeum Narodowe w Warszawie). W tym samym roku brała udział w pracach konserwatorskich prowadzonych zespołowo przy rokokowych malowidłach ściennych Żebrowskiego w kaplicy Św. Anny kościoła oo. Bernardynów w Warcie. Również w końcu lat 50. brała udział w pracach konserwatorskich przy XVI-wiecznych malowidłach ściennych na drewnie w kościele w Boguszycach k. Rawy Maz., w 1959 w kaplicy Trójcy Świętej przy malowidłach ściennych bizantyjsko-ruskich na zamku w Lublinie, a w 1960 przy malo-

widłach ściennych w kościele archikolegiackim w Tumie pod Łęczycą (malowidła romańskie, gotyckie i renesansowe). W 1961 wykonała konserwację i rekonstrukcję do częściowo zachowanej ściennej dekoracji malarskiej (supraporty, filungi drzwiowe i in. elementy) J.B. Plerscha w Sali Salomona Pałacu na Wodzie w Łazienkach. W następnym roku brała udział w konserwacji i rekonstrukcji ściennych dekoracji malarskich w pałacu w Wilanowie, m.in. w Pokoju Cichym, galerii północnej i południowej, Altanie Chińskiej w parku i in. W tym samym roku wykonała rekonstrukcję według własnego projektu na czterech gipsowych odlewach z rzeźb zniszczonych w czasie II wojny w kościele św. Marcina w Warszawie. W l. 1962-74 (z przerwami) prowadziła, jako kierownik i wykonawca, prace konserwatorskie i rekonstrukcyjne przy rokokowych malowidłach ściennych Neunherzta w kościele MB Łaskawej w Krzeszowie na Dolnym Śląsku. W 1972 pracowała przy konserwacji ściennych malowideł w kościele pokarmelickim św. Teresy (przy Ostrej Bramie) w Wilnie. Od kwietnia 1980 do kwietnia 1981 (z niewielkimi przerwami) przy konserwacji malowideł ściennych w jednym z najwspanialszych obiektów sztuki sakralnej w Niemczech: romańsko-gotyckiej katedrze w Limburgu.

Niezależnie od konserwacji licznych i zróżnicowanych pod względem stylistycznym, historycznym oraz techniczno-technologicznym dzieł sztuki brała udział w wystawach organizowanych przez Okręg Warszawski Zw. Polskich Artystów Plastyków. Były to m.in. „Młodzieżowa Wystawa Malarstwa" (Zachęta, 1952 i Teatr Żydowski, 1953), „Odrodzenie" (Muzeum Narodowe, 1954; zaprezentowała dwie kopie fragmentów malarstwa ściennego z kościoła w Boguszycach), wystawa poplenerowa (Ciechanowiec, 1979), „Malarstwo, rysunek, grafika, rzeźba w XXXV-lecie OW ZPAP" (Dom Artysty Plastyka w Warszawie, 1980). Ponadto działała społecznie w OW ZPAP – w Sekcji Konserwacji (przez pewien czas była sekretarzem) i w Komisji Lokalowej.

Niezamężna. Zmarła 15 I 2010 w Warszawie. Pochowana na cmentarzu Powązkowskim.

Program objazdu konserwatorskiego, W. 1968, s. 18-20; *Słownik Artystów Plastyków. Artyści plastycy Okręgu Warszawskiego ZPAP 1945-1970*, W. 1972; S. Stawicki, *Uwagi do prac konserwatorskich z lat 1954-1960 oraz 1977-1990*, [w:] *Kaplica Trójcy Świętej na Zamku w Lublinie*, W. 1999; życiorys napisany odręcznie w 1981; notatki, dokumentacje konserwatorskie itp. udostępnione przez bratanicę Wikę Solonicynę.

Stanisław Stawicki

R

RADWAN Mieczysław Wincenty (1889--1968), mechanik, konstruktor, inicjator opieki nad zabytkami techniki, prekursor badań nad starożytnym górnictwem i hutnictwem na ziemiach polskich, twórca muzeów techniki, historyk techniki, docent w Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie.

Ur. 5 IV 1889 w Żarnowie, w pow. opoczyńskim (woj. łódzkie). Syn Bronisława, konstruktora, i Marii z Reklewskich. W 1899 rozpoczął naukę w radomskim gimnazjum rządowym. Po strajku szkolnym w 1905 przeniósł się do Szkoły Handlowej z polskim językiem wykładowym. Za działalność w Stow. Młodzieży Szkolnej został administracyjnie wydalony za granice Królestwa. Udał się do Wilna, gdzie mieszkał jego stryj Teofil, generał artylerii. Uzyskał tam świadectwo maturalne w ośmioklasowej Szkole Handlowej. Po konkursowym egzaminie rozpoczął studia na Oddziale (Wydziale) Mechanicznym Instytutu Politechnicznego im. Aleksandra II w Kijowie. Za przynależność do Zw. Polskiej Młodzieży Socjalistycznej „Korporacja", w którym pełnił m.in. funkcję sekretarza i przewodniczącego, 22 XII 1913 wraz z całą radą tej organizacji został aresztowany. Po trzech miesiącach pobytu w więzieniu został wydalony z Kijowa na trzy lata. Wyjechał do Olchówki k. Łużańska w Zagłębiu Donieckim. Po wyrelegowaniu ze służby wojskowej w 1917 ponownie został studentem Politechniki Kijowskiej. Dyplomu ukończenia studiów jednak nie uzyskał, prawdopodobnie ze względu na sytuację polityczną w Kijowie. W 1919 powrócił do kraju, a od 1920 pracował jako konstruktor w Zakładach Ostrowieckich. Od połowy 1921 był szefem Biura Technicznego w tych zakładach. Doprowadził do rozbudowy wagonowni i odlewni rur oraz opracował kilka konstrukcji wagonów kolejowych. Jeden z nich – wagon samowyładowczy RA-32 – został opatentowany. Miał osobisty udział w wykonywaniu prototypów.

Podczas pobytu w Ostrowcu rozpoczął działalność w tamtejszym oddziale Polskiego Tow. Krajoznawczego. Zajął się prehistorycznymi kopalniami krzemienia pasiastego, odkrytymi w 1922 przez geologa, późniejszego profesora uniwersytetu lwowskiego i warszawskiego Jana Samsonowicza. Stał się propagatorem utworzenia w Krzemionkach Opatowskich rezerwatu geologicznego. W celu uzyskania funduszy na prowadzenie badań i zabezpieczenie kopalń nawiązał kontakty ze starostwem w Opatowie, zainteresował problemem dyrekcję Zakładów Ostrowieckich oraz instytucje i osoby prywatne. Po przejęciu kopalń przez Muzeum Archeologiczne w Warszawie oddział PTK w Ostrowcu nadal przekazywał fundusze na badania naukowe w Krzemionkach. W 1925 opublikował artykuł *Prehistoryczne kopalnie krzemienia w powiecie opatowskim* na łamach organu PTK „Ziemia". Współpracował z Muzeum Przemysłu i Techniki w Warszawie. W 1934 doprowadził do przekazania temu Muzeum zagrożone rozbiórką i przeznaczone na złom obiekty i urządzenia pudlingarni i walcowni w Sielpi Wielkiej k. Końskich. Był inicjatorem utworzenia w 1935 Sekcji Ochrony Zabytków Sztuki Inżynierskiej w Zagłębiu Staropolskim. Najważniejszym przedsięwzięciem podjętym przez Sekcję było zorganizowanie w Sielpi oddziału Muzeum Przemysłu i Techniki.

Po powstaniu placówki muzealnej gromadził w niej unikatowe dokumenty, fotografie, mapy i plansze oraz oryginalne maszyny i wyroby przemysłu hutniczego. Postulował, aby w muzeum zatrudniony był kustosz i utworzone archiwum, w którym miały być gromadzone dokumenty i zdjęcia fotograficzne. Dzięki staraniom Sekcji Ochrony Zabytków otoczono opieką obiekty techniki na ziemi kieleckiej w Bobrzy, Kołońcu i Mostkach. W 1933 wykonał dwie mapy plastyczne Zagłębia Staropolskiego, na których w oparciu o dokładną lustrację terenu i badania źródłowe pokazał zakłady hutnicze istniejące od XV do XX w. Pracował nad historią hutnictwa żelaza w Zagłębiu Staropolskim. Przygotowany do druku maszynopis pracy zniszczyli hitlerowcy w 1939. Udało się jedynie uratować tzw. *Księgę Rejowską* i dokumenty zgromadzone przez Józefa Zaorskiego, autora pierwszej części Kroniki Wielkiego Pieca w Rejowie.

W okresie międzywojennym zetknął się na terenie Łysogór z żużlem żelaznym, którego struktura i kształt różniły się od żużli pochodzących z zakładów Okręgu Staropolskiego. Zainteresował problemem archeologów, którzy wówczas niestety nie podjęli badań naukowych. Podczas licznych wypraw przeprowadzał wywiady z rolnikami na temat występowania żużli, które zwozili z pól, a następnie sprzedawali w zakładach starachowickich. Efektem tych badań były artykuły naukowe jego autorstwa. Pierwszy zatytułowany *Pierwotne hutnictwo żelazne na północnym zboczu Łysogór* opublikował w 1936 na łamach „Ziemi". W 1937 w czasopiśmie „Hutnik" zamieścił artykuł *Z dziejów wytopu*. W marcu i kwietniu 1936 w ramach „Wystawy Świętokrzyskiej" eksponowanej w Warszawie, wspólnie z oddziałami PTK w Ostrowcu i Starachowicach oraz Muzeum Przemysłu i Techniki w Warszawie, przygotował dział historyczno-gospodarczy obrazujący przemysłowe tradycje regionu.

W 1937 przeniósł się do Nowego Bytomia, gdzie objął stanowisko szefa Wydziału Technicznego w hucie „Pokój". Na trzy miesiące przed wybuchem II wojny światowej został mianowany inspektorem technicznym w tym przedsiębiorstwie. W okresie okupacji przebywał w rodzinnych stronach i pracował kolejno: w zakładzie w Chlewiskach, przy budowie kopalni „Stanisław" oraz jako kierownik odlewni w Nieborowie. W lutym 1945 powrócił do huty „Pokój", w której został dyrektorem ds. technicznych. W grudniu tego roku objął stanowisko dyrektora Działu Przetwórczego w Centralnym Zarządzie Przemysłu Hutniczego w Katowicach. W tym okresie został mianowany kuratorem zabytków hutnictwa. Mimo że była to godność honorowa, bez żadnych uprawnień i funduszy, dzięki współpracy z wojewódzkimi konserwatorami zabytków udało mu się uratować wiele cennych obiektów przemysłowych. W sierpniu 1949 objął stanowisko szefa Działu Studiów w Biurze Projektowania Urządzeń Hutniczych, a we wrześniu 1952 głównego inżyniera i szefa Działu Planów Generalnych i Transportu.

Pracę dydaktyczną rozpoczął na Politechnice Śląskiej w Gliwicach. 23 IX 1954 na Akademii Górniczo-Hutniczej im. Stanisława Staszica w Krakowie obronił pracę i otrzymał tytuł magistra inżyniera mechanika hutnictwa. W tym samym roku jako zastępca profesora został kierownikiem Katedry Maszyn Hutniczych na Wydziale Mechanizacji Górnictwa i Hutnictwa. W 1957 w tej uczelni powstała Katedra Historii i Nauk Technicznych, którą kierował jako docent do września 1960, kiedy przeszedł na emeryturę. W okresie pracy w tej uczelni miał decydujący wpływ na utworzenie Muzeum Historii AGH i Techniki.

W 1955 powrócił do badań naukowych nad starożytnym hutnictwem w Górach Świętokrzyskich. W lipcu tego roku Zespół Historii Polskiej Techniki Hutniczej i Odlewniczej PAN, którego pracami kierował, zorganizował pierwszą wyprawę naukową zmierzającą do odtworzenia procesu wytopu żelaza. Jego najbliższym współpracownikiem w tym

okresie był archeolog prof. Kazimierz Bielenin, z którym wspólnie odkrywali pozostałości ziemnych pieców dymarskich zalegające Góry Świętokrzyskie na niespotykanych dotychczas powierzchniach. Efekty tych badań zainspirowały kieleckich działaczy zrzeszonych w PTTK do zorganizowania we wrześniu 1967 w Nowej Słupi imprezy plenerowej pod nazwą „Dymarki Świętokrzyskie", której celem była prezentacja wytopu żelaza metodą sprzed około dwóch tysięcy lat opatrzona komentarzem naukowym. Osobiście nadzorował proces wytopu żelaza podczas pierwszych „Dymarek". Z jego inicjatywy podjęto również badania nad hutnictwem w Tatrach.

Do ważnych prac historycznych jego autorstwa należała wydana w 1954 książka *Wielkopiecownictwo w Zagłębiu Staropolskim w połowie XIX* wieku. W 1963 opublikował zarys rozwoju hutnictwa *Rudy, kuźnice i huty żelaza w Polsce*. Brak funduszy nie pozwolił na realizację idei, którą było wydanie drukiem monografii poświęconej historii i rozwojowi polskiego hutnictwa. Wspólnie z K. Bieleninem, Jerzym Jasiukiem i profesorem Wacławem Różańskim w 1960 doprowadził do budowy pawilonu muzealnego w Nowej Słupi, wzniesionego nad stanowiskiem pozostałości pieców dymarskich, który jest oddziałem Muzeum Techniki NOT w Warszawie.

Od 1954 do śmierci pełnił funkcję przewodniczącego Zespołu Historii Polskiej Techniki Hutniczej i Odlewniczej przy Komitecie Historii Nauki PAN. Był przewodniczącym Komisji Historii i Zabytków przy Zarządzie Głównym Stow. Inżynierów i Techników Przemysłu Hutniczego w Polsce, członkiem Rady Naukowej Muzeum Techniki NOT w Warszawie, członkiem korespondentem Międzynarodowej Akademii Historii Nauki, Kieleckiego Towarzystwa Naukowego, w którym przez trzy kadencje był członkiem zarządu. Ogłosił drukiem ponad 160 prac zwartych, artykułów i recenzji w periodykach naukowych: polskich, czeskich, francuskich, hiszpańskich i rosyjskich.

Był odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, dwukrotnie Złotym Krzyżem Zasługi, Srebrnym Krzyżem Zasługi, Honorowymi Odznakami PTTK i NOT, odznaką „Za Zasługi dla Kielecczyzny" i innymi.

Żonaty dwukrotnie. Pierwsza żona, Jadwiga Ostrowska, zmarła w 1913, wkrótce po ślubie. Z drugą, Stanisławą Chmielnicką, ożenił się z 1918 i miał z nią dwoje dzieci: Macieja Wincentego (1922-1988) i Krystynę (ur. 1925).

Zmarł 30 I 1968 w Krakowie. Został pochowany na cmentarzu Rakowickim. Jego imię nosi Muzeum Starożytnego Hutnictwa Świętokrzyskiego w Nowej Słupi – oddział Muzeum Techniki NOT w Warszawie, oddział PTTK i ulica w Ostrowcu Świętokrzyskim oraz turystyczny szlak rowerowy w okolicach tego miasta.

M. R a d w a n, *Prehistoryczne kopalnie krzemienia w powiecie opatowskim*, „Ziemia", 1926, s. 69-72; t e n ż e, *Pierwotne hutnictwo na północnych zboczach Łysogór*, tamże, 1936, nr 2-3, s. 73-77; t e n ż e, *Z dziejów wytopu*, „Hutnik", 1937, t. 9, s. 320-327; A. M a s s a l s k i, A. R e m b a l s k i, *Polskie Towarzystwo Krajoznawcze na Kielecczyźnie 1908-1950. Zarys dziejów*, Kiel. 1983, s. 97-99; A. R e m b a l s k i, *Działalność krajoznawcza Mieczysława Radwana*, „Ziemia", 1984, s. 239-244; S.M. B r z o z o w s k i, E. O l s z e w s k i, W. R ó ż a ń s k i, *Radwan Mieczysław Wincenty*, PSB t. XXX/1, z. 124, s. 6-10; W. R ó ż a ń s k i, *Działalność Mieczysława Radwana na rzecz ochrony zabytków techniki*, [w:] *Mieczysław Radwan. Życie i działalność*, red. A. Rembalski, Z. Wójcik, Kiel. 1987, s. 9-13; J. R ó ż i e w i c z, Z. W ó j c i k, *Kijowski okres działalności Mieczysława Radwana /1909--1918/*, tamże, s. 15-24; K. B i e l e n i n, *Badacz starożytnego hutnictwa świętokrzyskiego*, tamże, s. 53-67; Z. W ó j c i k, *Materiały do bibliografii i biobibliografii Mieczysława Radwa-*

na, tamże, s. 69-85; M. K o r z e c, *Przedmowa, Mieczysław Radwan. Jubileusz 45-lecia Muzeum Historii AGH i Techniki*, [w:] *50-lecie badań nad starożytnym hutnictwem żelaza w Górach Świętokrzyskich*, red. K. Bielenin, I. Suliga, AGH Uczelniane Wydawnictwo Naukowo-Dydaktyczne, Kr. 2007, s. 5-6; A. R e m b a l s k i, *Mieczysław Radwan – inżynier, krajoznawca, historyk*, [w:] *Wielkie postaci Ziemi Ostrowieckiej*, Ostrowiec Św. 2008, s. 52-56.

Andrzej Rembalski

ROKOSZNY Józef Paweł (1870-1931), ksiądz, konserwator zabytków w okręgu radomskim, diecezjalny konserwator zabytków.

Ur. 18 IX 1870 w Radomiu w rodzinie o patriotycznych i wolnościowych tradycjach. Był synem Pawła, urzędnika Izby Skarbowej w Radomiu, i Petroneli, z d. Woronieckiej. Naukę rozpoczął na pensji panien Barcz i kontynuował ją w Państwowym Gimnazjum w Radomiu. W l. 1887-93 uczył się w Seminarium Duchownym w Sandomierzu, a następnie podjął studia w Akademii Duchownej w Sankt Petersburgu, którą ukończył w 1897. W tym samym roku przyjął święcenia kapłańskie z rąk ks. bp. Antoniego Ksawerego Sotkiewicza i otrzymał nominację na profesora Seminarium Duchownego w Sandomierzu. W różnych latach wykładał: apologetykę, teologię dogmatyczną, introdukcję specjalną, archeologię, historię sztuki kościelnej, historię wymowy kościelnej, naukę literatury, dykcję, język łaciński i liturgię. Oprócz zajęć w seminarium czasowo pełnił obowiązki kapelana biskupiego, wikariusza katedralnego, a później rektora podominikańskiego kościoła św. Jakuba. Był egzaminatorem posynodalnym, asesorem Kurii Diecezjalnej, obrońcą węzła małżeńskiego i sędzią w Sądzie Biskupim. Należał do kolegium redakcyjnego „Kroniki Diecezji Sandomierskiej", której pierwszy numer ukazał się w 1908. Obok tych zajęć, które były związane z zajmowanymi stanowiskami i pełnionymi funkcjami, pracował w różnych organizacjach kościelnych i świeckich. W 1909 został wybrany do zarządu sandomierskiego oddziału Polskiego Tow. Krajoznawczego. W 1909 był jednym z inicjatorów, a następnie czołowym działaczem Tow. Biblioteki Publicznej i Czytelni im. Jana Długosza. W 1911 zainicjował działalność przytułku św. Zyty dla sandomierskich służących. Brał udział w organizowaniu Tow. Dobroczynności. Współdziałał w tworzeniu pisma „Sandomierzanin". Był autorem licznych publikacji na temat Sandomierza (*Święte pamiątki Sandomierza*, 1902, *Przewodnik po Sandomierzu z dokładnym planem miasta*, 1908, pierwszy przewodnik po mieście, wznawiany w 1920 i 1926).

W Sandomierzu znaczną część swojej działalności R. poświęcił ochronie zabytków. Była to jedna z głównych jego pasji życiowych. Odwiedzał i dokumentował zabytkowe kościoły diecezji, studiował fachową literaturę, wyjeżdżał do Krakowa, Rzymu i Rawenny. Sformułował program ochrony zabytków sztuki sakralnej, żywił też przekonanie o konieczności założenia w diecezji muzeum. Starał się podnieść poziom wiedzy alumnów o historii sztuki, pragnął rozszerzyć naukę tego przedmiotu w seminarium na trzy ostatnie kursy, poprzedzić studium estetyki i zakończyć nauką konserwacji zabytków. Domagał się utworzenia muzeum diecezjalnego jako „gabinetu pomocniczego" w nauce historii sztuki w seminarium i prowadzeniu ćwiczeń praktycznych (*O potrzebie zakładania muzeów diecezjalnych dla zabytków sztuki kościelnej i archeologii*, „Przegląd Katolicki" R. 40 (1902), nr 9). W 1902 powołał Muzeum Diecezjalne, które początkowo mieściło się w kapitularzu katedralnym, następnie w Seminarium Duchownym (w d. klasztorze Benedyktynek), a od 1937 w późnogotyckim Domu Długosza. Już w 1906 R. pisał do Krakowa w sprawie ratowania sandomierskiego Domu Długosza i urządzenia

w nim muzeum. Akademia Umiejętności w Krakowie delegowała go w 1909 do inwentaryzacji zabytków archiwalnych i rękopiśmiennych na terenie diecezji sandomierskiej. Praca R. w dziedzinie ochrony zabytków zwróciła uwagę organizacji społecznych i władz. W 1905 warszawska Kasa Naukowa im. Mianowskiego ofiarowała mu aparat fotograficzny, w dowód uznania za ratowanie pamiątek przeszłości. R. wykonał tym aparatem kilkaset fotografii, większość ukazuje Sandomierz. W 1907 zarząd Tow. Opieki nad Zabytkami Przeszłości zwrócił się do niego z prośbą o przyjęcie funkcji członka-korespondenta. W 1912 otrzymał godność członka zwyczajnego TOnZP.

W 1907, jako rektor podominikańskiego kościoła św. Jakuba, przystąpił do odnowienia świątyni, zniszczonej i spustoszonej po pożarze. Z programem konserwatorskim tego kościoła wiąże się ciekawa inicjatywa edytorska R. – broszura *na ruiny* (1907). Dochód z jej sprzedaży miał „służyć na rzecz restauracji zabytkowej świątyni w Sandomierzu". Inicjatorowi publikacji udało się zaprosić do współpracy 30 autorów. We wstępie R. wyraził przekonanie „że społeczeństwo nasze zainteresuje się tak ważną pamiątką naszej kultury i w krótkim czasie rozkupi wszystkie egzemplarze książki". 19 VII 1907 odbyło się spotkanie przedstawicieli krakowskiego Tow. Opieki nad Polskimi Zabytkami Sztuki i Kultury i warszawskiego Tow. Opieki nad Zabytkami Przeszłości. W spotkaniu wzięli udział przedstawiciele środowiska warszawskiego (m.in. Zygmunt Gloger, Konstanty i Jarosław Wojciechowscy, Stefan Szyller, Józef Dziekoński) oraz krakowskiego (Jerzy Mycielski i Zygmunt Hendel). Ustalono program i zakres prac remontowych i powierzono kierownictwo Jarosławowi Wojciechowskiemu. Sformułowano zasadę: „Aby restauracja przywróciła kościołowi pierwotny charakter romański przy zachowaniu wszystkiego, co ze względu na trwałość przeróbki nie wymaga". W organizacji tych prac R. odgrywał główną rolę: współpracował z Jarosławem Wojciechowskim, zabiegał jako skarbnik komitetu odbudowy o fundusze, zawierał umowy z rzemieślnikami i nadzorował wykonywane prace. Kiedy zakończono restaurację podominikańskiego kościoła św. Jakuba R. zaproponował komitetowi restauracji, aby ozdobienie wnętrza XVII-wiecznej kaplicy Matki Bożej Różańcowej powierzyć Karolowi Fryczowi (J. Rokoszny, *Karol Frycz*, W. 1913).

W 1912 zaangażował się w sprawę odnowienia sandomierskiej katedry. Był inicjatorem konserwacji bizantyńsko-ruskich fresków, odsłoniętych przypadkowo w prezbiterium katedry w 1887. Pierwszy poinformował opinię publiczną o tym ważnym odkryciu, rozpoznał malowidła jako freski bizantyńskie, kojarząc ich styl z freskami Kaplicy św. Krzyża w katedrze wawelskiej. Pierwszy postawił hipotezę, że freski sandomierskie malowali Rusini. Opublikował, wykonane przez siebie, zdjęcie odsłoniętego fragmentu polichromii (J. Rokoszny, *Freski w katedrze sandomierskiej*, „Tygodnik Ilustrowany", 1905). W artykule *Przed restauracją katedry sandomierskiej* R. zastanawiał się, czy „z wnętrza zdejmie się wielkie obrazy w prezbiterium, by wydobyć z ukrycia stare malowidło freskowe" („Kronika Diecezji Sandomierskiej", dalej KDS, 1912, s. 305). W kolejnym artykule *Po zjeździe w sprawie naszej katedry* poinformował o posiedzeniu komisji konserwatorskiej, która w czternastu punktach zawarła najważniejsze zalecenia. W artykule *Średniowieczne freski w katedrze sandomierskiej* (KDS, 1914, s. 156-160) R. opublikował pierwsze informacje o pracach Frycza i Talagi, a wartością tej publikacji był opis pracy malarzy przy konserwacji fresków. R. wypowiedział się obszerniej na temat fresków w referacie wygłoszonym na zaproszenie Akademii Umiejętności, na posiedzeniu plenarnym Komisji Historii Sztuki w Krakowie. Tekst ten *Średniowieczne freski w katedrze sandomierskiej* ukazał się nakładem Akademii

Umiejętności w Krakowie w 1914 i jako osobna odbitka (J. Rokoszny, *Średniowieczne freski w katedrze sandomierskiej*, „Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce", t. IX). R. pierwszy opublikował siedem zdjęć odsłoniętych fresków, opisał ich kolorystykę i kompozycję, dokonał próby datowania i znalezienia analogii ikonograficznych oraz artystycznych, rozpoznał tematykę przedstawień i powiązał je z tekstami biblijnymi.

W 1915 przeprowadził się do rodzinnego Radomia, gdzie objął funkcję rektora pobernardyńskiego kościoła św. Katarzyny. W tym samym roku powołał Seminarium Nauczycielskie. Pracował również jako członek, a później prezes Okręgowej Rady Szkolnej w Radomiu, członek Rady Oświecenia Publicznego przy Ministrze Oświaty, pełnił przejściowo obowiązki ministerialnego wizytatora szkół, otrzymał nominację na instruktora wychowania w seminariach nauczycielskich oraz członka komisji do spraw oceny książek dla bibliotek szkolnych. Był też delegatem kuratorium na egzaminach nauczycielskich i wizytatorem nauki religii. Jako przedstawiciel nauczycielstwa został wybrany do Rady Miejskiej. Działał aktywnie w Tow. Dobroczynności, a także w Polskiej Macierzy Szkolnej. W Radomiu R. troszczył się o rozwój bibliotek i czytelnictwa wśród tamtejszej społeczności.

W 1919 Min. Kultury i Sztuki, doceniając wiedzę i doświadczenie R., powołało go na urząd konserwatora zabytków w okręgu radomskim, który obejmował powiaty: radomski, kozienicki, iłżecki, opoczyński, konecki i sandomierski. Z funkcji tej zrezygnował w 1920, ale nadal prowadził działalność na rzecz ochrony zabytków. Od 1924 należał do komisji konserwatorskiej przy wojewodzie krakowskim, której podlegały woj.: krakowskie, kieleckie i śląskie. R. reprezentował woj. kieleckie. Decyzją bpa M. Ryxa 25 X 1919 został mianowany diecezjalnym konserwatorem zabytków. Funkcję tę pełnił do końca życia.

W 1905 został kanonikiem honorowym Kapituły Katedralnej, a w 1912 jej kanonikiem gremialnym. Papież Pius X nadał mu godność swego szambelana honorowego. Potwierdził to Benedykt XV, a Pius XI mianował go swym szambelanem rzeczywistym. Odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Polonia Restituta (1923) „za zasługi położone dla Rzeczpospolitej na polu pracy kulturalno-oświatowej" i Medalem Brązowym Dziesięciolecia Odzyskania Niepodległości (1928).

Zmarł 30 XI 1931 w Rzymie. Został pochowany na cmentarzu rzymskokatolickim przy Starym Trakcie w Radomiu.

W. W ó j c i k, *Ks. Józef Rokoszny (1870-1931)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne" 10 (1965), s. 281-283; St. K o n a r s k i, *Rokoszny Józef*, PSB, T. XXXI, 1988-1989, s. 541-543; U. S t ę p i e ń, *Przewodnik po Muzeum Diecezjalnym w Sandomierzu*, Sandomierz 1994; *Towarzystwo Naukowe Sandomierskie. Ks. Józef Rokoszny (1870-1931). Życie i dzieło. Materiały z sesji*, Sandomierz, 19 X 2001, Sandomierz 2003; T. W o j e w o d a, *Działalność społeczno-kulturalna i oświatowa ks. Józefa Rokosznego (1870-1931)*, Sandomierz 2007.

Urszula Stępień

ROMANOWICZ Aldona Maria (1909--2009), art. malarz, konserwator malarstwa i rzeźby polichromowanej.

Ur. 16 V 1909 w Warszawie. Córka Szymona Nebelskiego, inż. architekta, i Alicji Janiszewskiej, skrzypaczki, autorki podręczników gry na skrzypcach. Zamieszkiwała z matką w Warszawie, Krakowie, Zakopanem. W 1929 ukończyła Żeńskie Kursy Architektury w Warszawie. Następnie wyjechała do Wilna i podjęła studia na Wydziale Sztuk Pięknych Uniw. Stefana Batorego, które ukończyła w 1936. W l. 1935-40 brała udział w pracach wykopaliskowych na terenie zamku w Trokach. W 1936 była

współzałożycielką spółdz. artystów wileńskich SPAW, a w 1937 – Stow. Artystów „Grupa Wileńska". W l. 1943-45 należała do Zw. Patriotów Polskich. Po wojnie, w 1945 repatriowała się do Polski. Zamieszkała w Warszawie i przez pierwszy rok pracowała jako technik kreślarski w pracowni architektonicznej. W 1946 podjęła działalność konserwatorską w Państw. Pracowni Konserwacji Malarstwa przy Nacz. Dyrekcji Muzeów i Ochrony Zabytków, którą kierował prof. Bohdan Marconi. W 1949 uzyskała dyplom konserwatora malarstwa na Uniw. Mikołaja Kopernika w Toruniu. Po rozwiązaniu Państw. Pracowni przy NDMiOZ, w 1951 przeszła wraz z całym zespołem do powołanego Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków. W 1958 przeniosła się do Muzeum Narodowego w Warszawie, w którym pracowała do 1982; od 1968 była kierownikiem Pracowni Konserwacji Sztuki Średniowiecznej.

Prace konserwatorskie wykonywała w zespołach i indywidualnie. Do najważniejszych prac zespołowych należą: konserwacja obrazów Jana Matejki (1946-51), konserwacja i rekonstrukcja kolorystyczna malowideł ściennych na sklepieniu i odrzwiach Sali Rycerskiej w ratuszu w Poznaniu (1954), konserwacja sarkofagu księcia Henryka Probusa we Wrocławiu (1951-57), konserwacja i rekonstrukcja ruskich malowideł ściennych z 1. poł. XV w. kaplicy św. Trójcy na Zamku w Lublinie (1956-58), zdjęcie przemalowań i odsłonięcie malowideł gotyckich, konserwacja malowideł ściennych A. Swacha z XVIII w. w krużgankach klasztoru pofranciszkańskiego przy kościele paraf. w Pyzdrach (1957-58). Prace indywidualne: 1958 – konserwacja pełna Tryptyku Jerozolimskiego z l. 1490-95 wraz z innymi obiektami Galerii Malarstwa Średniowiecznego w MN oraz konserwacja zabezpieczająca Tablicy Dziesięciorga Przykazań z 1485; w 1959 – konserwacja pełna poliptyku Ołtarza Ukrzyżowania z Pruszcza Gdańskiego z XV/XVI w.; 1965 – (z Marią Wodzińską) konserwacja pełna i punktowane pentaptyku z Grudziądza z 1370. W 1961-62 przygotowała pod względem konserwatorskim obiekty sztuki gotyckiej Mazowsza do wystawy „Sztuka Mazowsza" w MN.

Dorobek konserwatorski R. wzbogaciły jej publikacje: *Konserwacja sarkofagu Henryka Probusa* („Prace Komisji Hist. Szt. PAN", Wr. 1960); *Zagadnienia techniczno-estetyczne w konserwacji obiektów z drewna* (BMiOZ, seria B, 1961); *Z zagadnień konserwacji sztuki gotyckiej Mazowsza* (Rocznik Muz. Nar. w W-wie VIII, 1964); *Zagadnienia słownictwa konserwatorskiego* (z M. Wodzińską; BMiOZ, seria B, 1970); *Konserwacja obrazu Trójca Święta* (Rocznik Muz. Nar. w W-wie XV, 1971); *Sekcja Konserwacji – jak to się zaczęło?* (Biuletyn ZPAP, W. po 1970); *Jadwiga Tereszczenko (1899-1976)* (Biuletyn ZPAP, W. 1978, nr 1/2).

R. uprawiała twórczość artystyczną, przede wszystkim malowała obrazy sztalugowe (olej, tempera, akwarela), których tematem były kompozycje figuralne i pejzaże, zajmowała się też ilustracją książkową. Brała udział w kilku wystawach: w Wilnie w 1939 „Grupy Wileńskiej" i w 1940 Zw. Zawod. Malarzy Wileńskich; w 1948 w IV Ogólnopolskiej Wystawie Zimowej Plastyki w Radomiu.

Odbyła podróże do ZSRR w 1958 i 1967 oraz do Bułgarii w 1963.

R. była członkiem Okr. Warsz. Zw. Polskich Artystów Plastyków w l. 1945-83 i współzałożycielką ogólnopolskiej Sekcji Konserwacji ZPAP. Od 1946 należała do Stow. Historyków Sztuki, a od 1962 była członkiem IIC (International Institute for Conservation).

Została odznaczona Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski i Srebrnym Krzyżem Zasługi, otrzymała złotą odznakę „Za Opiekę nad Zabytkami".

Zawarła małżeństwo z Walentym Romanowiczem (1911-45), art. grafikiem w Wilnie.

Zmarła 17 VI 2009, pochowana na cmentarzu ewang.-augsburskim w Warszawie.

Katalog wystawy zbiorowej Grupy Wileńskiej, Malarstwo – Rzeźba – Grafika, Wilno 1939, s. 11; *Słownik Artystów Plastyków, Artyści Plastycy Okręgu Warszawskiego ZPAP 1945-1970*, W. 1972; *Kto jest kim w Polsce. Informator biograficzny*, edycja III, W. 1993; informacje ustne uzyskane w 2010 od Julity Żak i Marii Wodzińskiej, obie zam. w Warszawie.

Alicja Lutostańska

RUTKOWSKI Jan (1881-1940), art. malarz, konserwator dzieł sztuki (specjalność: konserwacja malarstwa), profesor.

Ur. 10 V 1881 w Miechowicach k. Inowrocławia (ob. dzielnica miasta), jako syn Michała i Katarzyny z d. Skibińskiej. Ojciec, robotnik rolny, wkrótce zmarł, co sprawiło, że R. dorastał w niedostatku. Według tradycji rodzinnej zajął się nim duszpasterz inowrocławski ks. Antoni Laubitz, społecznik i opiekun ubogiej młodzieży, który docenił jego zdolności artystyczne i pomógł zapewne dostać się do pracowni wybitnego berlińskiego konserwatora dzieł sztuki Aloisa Hausera (syna). Po odbyciu praktyki berlińskiej R. w 1903 podjął dalszą naukę w drezdeńskiej Królewskiej Saskiej Szkole Rzemiosł Artystycznych, którą ukończył w 1905 dyplomem z wyróżnieniem. Potem studiował w pracowni prof. Donadiniego oraz w Monachium w szkole rysunku Halm. W 1909 wyjechał do Paryża, gdzie zajął się kopiowaniem dzieł malarskich i doskonaleniem własnego warsztatu.

Do kraju, na swe rodzinne Kujawy powrócił z końcem 1909. Wkrótce zwrócił na niego uwagę Witold Czartoryski, ówczesny posiadacz gołuchowskiego zamku, i zatrudnił do konserwacji kolekcji dzieł sztuki przeniesionych tu wcześniej z paryskiego hotelu Lambert, zapewniając mu jednocześnie lokum na zamku. Po śmierci Witolda Czartoryskiego w 1911 jego brat Adam Ludwik kontynuował współpracę z R., rozszerzając ją jeszcze o eksponaty z krakowskiego Muzeum Czartoryskich. W 1911 R. zamieszkał w Inowrocławiu (założył rodzinę), gdzie zaangażował go ks. Antoni Laubitz do działalności oświatowej (odczyty) i artystycznej. W urządzonej przez siebie pracowni kontynuował prace konserwatorskie zbiorów gołuchowskich, a także podjął konserwację kolekcji Raczyńskich w Rogalinie oraz w 1912 ołtarzowych obrazów poznańskiej fary.

Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę R. został kierownikiem pracowni konserwatorskiej Muzeum Wielkopolskiego w Poznaniu (d. Kaiser Friedrich Museum). Wykonywał również trudniejsze zadania konserwatorskie z terenu Wielkopolski, które powierzał mu Nikodem Pajzderski, woj. konserwator zabytków w Poznaniu, a poznańska Państw. Szkoła Sztuki Zdobniczej zleciła mu wykłady. Jego profesjonalizm stawał się coraz szerzej znany, co sprawiło, że po zwróceniu jesienią 1922 przez Rosję sowiecką zabytków artystycznych na mocy traktatu ryskiego powierzono mu kierownictwo Pracowni Konserwacji Obrazów na Zamku Królewskim w Warszawie, mianując go jednocześnie radcą Dyrekcji Państw. Zbiorów Sztuki. Zamieszkał w Warszawie na Zamku i przez 16 lat realizował swe zadanie, mając pod opieką wszystkie obrazy znajdujące się na Zamku, a także w Łazienkach i w galerii w Wilanowie. Został członkiem Tow. Opieki nad Zabytkami Przeszłości oraz „Komisji mieszanej do opieki nad zabytkami kościelnymi" utworzonej dla archidiecezji gnieźnieńskiej po podpisaniu konkordatu ze Stolicą Apostolską.

Niekiedy opuszczał na dłużej swą pracownię, jeśli zachodziła potrzeba konserwacji *in situ* pewnych wyjątkowych zabytków, np. wizerunku Matki Boskiej Częstochowskiej. Dokonane przy nim przez R. zabiegi pozytywnie oceniła powołana w 1925 komisja

wybitnych rzeczoznawców, co ugruntowało w kraju jego pozycję. Zadaniem podobnym była konserwacja obrazu Matki Boskiej Ostrobramskiej. Od 1928 na zlecenie Stanisława Lorentza, ówczesnego woj. konserwatora zabytków w Wilnie, nadzorował konserwację malowideł ściennych kościoła św. Teresy przy Ostrej Bramie wykonywaną przez Mariana Słoneckiego, którego następnie przyjął jako swego zastępcę do pracowni zamkowej w Warszawie. Na początku l. 30. XX w. wykonał wspólnie z Julianem Makarewiczem prace konserwatorskie przy ołtarzu Mariackim w Krakowie.

Wybuch II wojny zastał go kurującego się w swym majątku Ławica k. Międzychodu (woj. poznańskie). Wysiedlony wraz z rodziną przez Niemców znalazł schronienie w Niepokalanowie, gdzie z inicjatywy Maksymiliana Kolbego franciszkanie przygarniali wielkopolskich wysiedleńców. Po pewnym czasie udało mu się uzyskać mieszkanie w Milanówku.

Przy końcu życia R. sporządził listę prac, które uważał za najważniejsze w swym konserwatorskim dorobku. Pominął wszystkie wczesne konserwacje z pierwszych lat po powrocie do kraju, traktując je widocznie jako zwykłe źródło utrzymania. Listę rozpoczyna średniowieczna polichromia z XIV w. pokrywająca ściany i sklepienie kościoła św. Jana (Bożogrobców) w Gnieźnie, którą konserwował w 1920. W następnym roku wykonał podobne zadanie, ale o większej, bardziej monumentalnej skali – konserwację malowideł na ścianach prezbiterium kościoła świętych Janów w Toruniu. Zabiegi konserwatorskie, podobnie jak poprzednio, polegały na wzmocnieniu spoiwa w malowidle i lepszym związaniu go z podłożem. Potem powrócił do swej pracowni w Muzeum Wielkopolskim, w której zakonserwował wiele eksponatów muzealnych, a także obiektów z terenu Wielkopolski. Tu pracował w 1922 nad dużym obrazem *Zdjęcie z Krzyża*, przypisywanym Rubensowi, pochodzącym z ołtarza gł. kościoła św. Mikołaja w Kaliszu (usunięcie nieudolnych przemalowań, dublaż na nowe płótno), a także zakonserwował XVI-wieczny wizerunek Madonny na podłożu drewnianym z fary bydgoskiej.

Objęcie jesienią 1922 kierownictwa Pracowni Konserwacji Obrazów na Zamku Królewskim w Warszawie nakładało na R. odpowiedzialność za stan zabytków w Państw. Zbiorach Sztuki oraz ogromne zadanie związane z rewindykacją; konserwacji wymagało ok. 200 obrazów. Mimo nawału zadań R. w 1923 pomagał umieścić malowidło plafonowe Ludomira Ślendzińskiego w Pałacu Namiestnikowskim (gabinet premiera), a w 1924 ruszył do Wiednia, by nabyć *Stańczyka* i *Autoportret* Matejki dla Muzeum Narodowego, dla którego w roku następnym zakonserwował siedem obrazów. Oprócz wymienionych wcześniej prac, m.in. przy wizerunkach Matki Boskiej Częstochowskiej i Ostrobramskiej (a także wielu innych), R. udzielał się szerzej na forum konserwatorskim. W 1927 napisał (wspólnie z W.St. Turczyńskim) i opublikował pracę *Konserwacja Cudownego Obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej*, którą należy zakwalifikować jako prekursorską dokumentację konserwatorską. W listopadzie 1927 wygłosił na II Ogólnopolskim Zjeździe Konserwatorów referat *O restauracji obrazów*, opracował artykuł *Zasadnicze uwagi o konserwacji malowideł* („Ochrona Zabytków Sztuki" 1930/31, cz. 2), a w 1935 wygłosił referat na XXI Zjeździe Konserwatorów w Warszawie.

W 1928, z okazji 10-lecia niepodległości Polski, R. został odznaczony Krzyżem Oficerskim Polonia Restituta. W 1931, w uznaniu zasług na polu sztuki sakralnej, papież Pius XI nadał mu tytuł Cameriere Onorario di Spada e Cappa.

Ożeniony w 1910 z Józefą Żarniewicz, miał czworo dzieci: Wita, Adama (zmarł w wieku trzech lat), Juttę i Andrzeja.

Zmarł 17 III 1940 w Warszawie, pochowany na cmentarzu Powązkowskim (Katakumby).

„Dziennik Kujawski" z: 30 VII 1905, 6 VII 1909, 19 X 1911, 20 IX 1912, 17 II 1920, 10 X 1922, 6 I 1934, J. Remer, *Madonna Warowni Wileńskiej*, „Sztuki Piękne" nr 9, 1927 (odbitka); Monitor Polski z 14 V 1928; N. Pajzderski, *Konserwacja średniowiecznych malowideł ściennych w kościele św. Jana w Gnieźnie*, „Ochrona Zabytków Sztuki" 1930/31, cz. 1, s. 191-196; St. Lorentz, *Konserwacja wnętrza kościoła ostrobramskiego w Wilnie*, tamże, s. 212-216; M.W. (M. Walicki), *Z działalności pracowni Konserwatorskiej przy Dyrekcji Zbiorów Państwowych*, Biul. Naukowy Zakładu Architektury Polskiej, nr 4, W. 1934, s. 304-305; S (M. Słonecki), *Nekrolog*, OZ 1948, cz. 1, s. 46; W. Ślesiński, *Teoretycy i praktycy ochrony i konserwacji zabytków ruchomych w dwudziestoleciu*, „Konserwator i Zabytek", W. 1991, s. 101; P. Strachanowski, *I Matka Boża, i mistrz Matejko*, „Gazeta Pomorska" z 14 IV 2006, s. 16; J. Prosnak-Wyszyńska, *Pilecki Gustaw*, PSBKZ z. 2, P. 2006; W. Kurpik, *Częstochowska Hodegetria*, Łódź-Pelplin 2008, s. 246-248; J.St. Pasierb, M. Janocha, *Polonika artystyczne w zbiorach watykańskich*, wyd. Krupski i s-ka, b. r., s. 411. Biogram powstał we współpracy z mec. Lucyną Rutkowską, wnuczką Jana Rutkowskiego, dysponującą bogatym archiwum jego działalności.

Wojciech Kurpik

S

SCHÖN Heinrich Theodor, von (1773--1856), polityk, urzędnik państwowy, animator działań na rzecz ochrony i restauracji zabytków.

Ur. 20 I 1773 w Schreitlauken k. Tylży jako syn Jana, urzędnika państwowego i dzierżawcy majątku ziemskiego, oraz Johanny Doroty Dellmer. Podstawowe wykształcenie zapewnili mu nauczyciele domowi. W 1788 rozpoczął studia w zakresie prawa i nauk politycznych na uniw. w Królewcu. Na początku lat 90. XVIII w. odbył szereg podróży studyjnych i rozpoczął pracę w administracji państwowej w Białymstoku, a następnie w Kwidzynie. W 1798 wyjechał na roczny pobyt studyjny do Anglii. Od 1800 pracował w centralnej administracji państwowej w Berlinie. W 1806 przeszedł do pracy w administracji terenowej w Królewcu. W 1809 został mianowany prezydentem regencji w Gumbinnen (ob. Gusiew w obwodzie kaliningradzkim), w 1816 awansował na stanowisko nadprezydenta Prowincji Prusy Wschodnie, a od 1824 pełnił jednocześnie funkcję nadprezydenta Prowincji Prusy Zachodnie. Po połączeniu w 1829 obu tych obszarów w jedną prowincję pod nazwą Prowincja Prusy stanął na czele tej nowej jednostki administracyjnej. Zafascynowany ogromem, poziomem rozwiązań architektonicznych i doniosłością treści znaczeniowych zamkowej rezydencji wielkich mistrzów krzyżackich w Malborku, od 1806 podjął z ogromną energią działania na rzecz jej restauracji i historyzującej aranżacji wnętrz. Dzięki jego wpływom i determinacji stały się one jednym z największych i kulturowo najbardziej znaczących przedsięwzięć konserwatorskich XIX w. w Europie. S. przejął od początku rolę nie tylko głównego organizatora tego przedsięwzięcia, ale również inspiratora i koordynatora wszystkich cząstkowych działań wchodzących w jego skład. Dzięki jego pomysłom działania te, na tle ówczesnej praktyki konserwatorskiej, zyskały wiele cech nowatorskich. Wskazać tu można np. na wdrożenie akcji propagandowej zmierzającej do pozyskania dla restauracji zamku szerokiego poparcia społecznego, m.in. drogą inspirowanej przez S. akcji wydawniczych (F. Förster, *Das Schloss Marienburg in Westpreussen*, Danzig 1819; J. Büsching, *Das Schloss der Deutschen Ritter zu Marienburg*, Berlin 1823; J. von Eichendorff, *Die Wiederherstellung des Schlosses der Deutschen Ordensritter zu Marienburg*, Berlin 1844). Dzięki skuteczności tej akcji można było – po raz pierwszy na taką skalę – pokrywać bardzo wysokie koszty prac restauratorskich nie tylko ze środków budżetowych czy z prywatnej szkatuły królewskiej, ale także w bardzo znaczącej mierze z fundacji osób prywatnych oraz składek różnych instytucji czy stowarzyszeń. Bez precedensu była także wdrożona przez S. interdyscyplinarna metoda prac restauratorskich. Były one programowane i realizowane przez zespół kierowniczy, którego skład tworzyli dwaj historycy – prof. uniw. królewieckiego J. Voigt i miejscowy historyk-amator L. Haebler oraz dwaj architekci – F. Schinkel i Costenoble. Dzięki temu organizacja prac zbliżyła się do współczesnych nam standardów. Większość prac projektowych i robót budowlano-restauratorskich była poprzedzana nie tylko kwerendami archiwalnymi, ale nawet badaniami odkrywkowymi. W sposób bezprecedenso-

wy została sprecyzowana przez S. generalna koncepcja całokształtu prac restauratorskich i wyposażeniowych. Zakładała ona zaakcentowanie treści znaczeniowych, które w odpowiednio zaprogramowany sposób miały oddziaływać na świadomość społeczną. Przede wszystkim utrwalać w niej wyidealizowaną pamięć o doniosłych społecznie i politycznie skutkach udziału Prus w antynapoleońskiej koalicji, nadto zaś rozbudzać entuzjazm dla reform ustrojowych państwa w duchu mieszczańsko-liberalnych poglądów H.F.K. Steina. Zamek postrzegany przez pryzmat tych treści miał symbolizować jedność terytorialną dawnego państwa krzyżackiego, którą S. pragnął odtworzyć przez administracyjne połączenie Prus Wschodnich i Zachodnich w jedną prowincję pod nazwą Prusy. W ten sposób realizacja programu prac w zamku malborskim stała się swoistą antycypacją wielu późniejszych przedsięwzięć konserwatorskich, mających na celu przystosowanie zabytków do roli instrumentów służących kształtowaniu współczesnej polityki. Działalność S. na rzecz opieki nad zabytkami nie ograniczała się bynajmniej tylko do zamku w Malborku, lecz objęła także inne ośrodki położone na zarządzanym przez niego terenie. I tak np. w Gdańsku zlecił on w 1822 władzom miejskim sporządzenie wykazu zabytków architektury i historii. Lista ta miała ułatwić ochronę najcenniejszych obiektów. Był także głównym pomysłodawcą i organizatorem akcji uratowania unikatowej fasady domu przy ul. Chlebnickiej 14. Po jej metodycznym demontażu została ponownie scalona na Wyspie Pawiej w Poczdamie.

Wskutek politycznych sporów S. wycofał się w 1842 z polityki i osiadł w swej posiadłości w Arnau, gdzie zmarł 23 VII 1856.

B. Schmid, *Die Marieburg im 19. Jahrhundert, Ostpreussen 700 Jahre Deutsches Land*, Königsberg 1930, s. 49; tenże, *Die Wiederherstellung der Marienburg*, Königsberg 1934; tenże, *Oberpräsident von Schön und die Marienburg*, Schriften der Königsberger Gelehrten Gesellschaft, 15/16, Geisteswissenschaftliche Klasse, z. 4, 1940; E. Volmar, *Danzigs Bauwerke und ihre Wiederherstellung. Ein Rechenschaftsbericht der Baudenkmalpflege in Danzig*, Danzig 1940, s. XIV; Altpreussische Biographie, t. II, Marburg 1969, s. 626; M. Arszyński, *Działalność Karola Fryderyka Schinkla na Ziemiach Pomorza i Wielkopolski*, „Zapiski Historyczne", 49/1984, z. 3, s. 92-93; E. Barylewska-Szymańska, *Gdańskie i lubeckie stowarzyszenia na rzecz ochrony zabytków*, [w:] *Studia z historii sztuki i kultury Gdańska i Europy Północnej – Prace poświęcone pamięci doktor Katarzyny Cieślak*, Gd. 2003, s. 401.

Marian Arszyński

SCHULTZ Johann Carl (1801-1873), art. malarz i grafik, pedagog, działacz na rzecz ochrony zabytków.

Ur. 5 V 1801 w Gdańsku jako syn kupca Martina i jego żony Jakobiny Henrietty Röhr. Uczęszczał do szkół parafialnych przy kościołach Mariackim i św. Jana w Gdańsku. W l. 1818-20 pobierał lekcje rysunku w gdańskiej Szkole Sztuk Pięknych i Rzemiosł pod kierunkiem J.A. Breysiga. Następnie podjął studia w Królewskiej Akademii Sztuk Pięknych w Berlinie. Jednym z tamtejszych jego nauczycieli był archeolog, historyk i literat J.A.C. Levezov, autor szkicu historycznego w albumie widoków zamku malborskiego. To on zapewne rozbudził w S. zainteresowania zabytkami sztuki dawnej i ideą ich ochrony. Po zakończeniu w 1823 studiów w Berlinie odbył wiele krajowych podróży artystycznych, zaś w 1824 podjął kolejne studia artystyczne w Akademii Monachijskiej. W następnych latach podróżował po Włoszech. W 1828 powrócił do Berlina i mimo propozycji objęcia stanowiska wykładowcy w Akademii Budownictwa wyjechał do Gdańska. Tutaj w 1832

objął kierownictwo Szkoły Sztuk Pięknych i Rzemiosł, której pozostał wierny do końca życia. Jednocześnie dojrzały ostatecznie zainteresowania zabytkami sztuki dawnej – zwłaszcza rodzimej. Pierwszą znaczącą ich manifestacją był odczyt wygłoszony i opublikowany w 1841 *O starodawnych obiektach sztuk przedstawiających w Gdańsku* (*Uber altertümliche Gegenstände der bildenden Kunst in Danzig*). Omówił w nim większość gdańskich zabytków, podkreślając ich wysokie walory i postulując podjęcie odpowiednich działań na rzecz ich zachowania. Szczególne znaczenie miała ta część wystąpienia, która została poświęcona domom mieszczańskim i charakteryzowała szczegółowo rozplanowanie ich wnętrz, wyposażenie i dekoracje. Stanowiła bowiem w skali europejskiej jeden z najwcześniejszych przejawów głębszego zainteresowania tą kategorią zabytków i zawierała jeden z pierwszych apeli o zachowanie ich zabytkowych struktur. Jego odnośne zainteresowania znalazły też swój wyraz w obszernym cyklu grafik przedstawiających historyczne budowle Gdańska, w tym również szereg domów mieszczańskich. Te powstające sukcesywnie widoki, opublikowane następnie w zbiorczym albumie (J.C. Schulz, *Danzig und seine Bauwerke in malerischen Original-Radierungen*, Berlin 1872; reprint Darmstadt 1969), zaopatrzone przez autora wnikliwymi komentarzami, odegrały ówcześnie ważną rolę w budzeniu zainteresowania zabytkami miasta i zwracały uwagę na ich ponadregionalne walory. Zachowały one do dziś dużą wartość jako zbiór źródeł ikonograficznych istotnych zarówno dla badań nad kulturą i sztuką Gdańska, jak i dla prac konserwatorskich. Utrwaliły bowiem wygląd dziś już nieistniejących lub znacznie przekształconych zabytków.

S. występował publicznie z apelami o wstrzymanie rozbiórek lub zniekształcających przeróbek miejscowych zabytków. (T. Hirsch, J.C. Schultz, *Ueber die Abtragung eines alten Turmes in Danzig*, Neue Preussische Provinzialblätter, 3, 1847; J.C. Schulz, *Ueber den Abbruch einer Mauer in Danzig*, tamże, 6, 1848). Postulował także odtwarzanie usuniętych niedawno elementów architektonicznych, np. rozebranej w 1832 wieżyczki na siedzibie Bractwa św. Jerzego. Na podkreślenie zasługuje fakt, że podejmował nie tylko starania o zachowanie i fachową restaurację poszczególnych zabytków, m.in. Dworu Artusa, Bramy Wyżynnej, ratusza Głównego Miasta, klasztoru pofranciszkańskiego – ale w sposób pionierski czynił także starania o zachowanie zabytkowego krajobrazu miasta. Sprzeciwił się zdecydowanie np. realizacji projektu zainstalowania napowietrznego przewodu telegraficznego między dworcem a gdańską giełdą mieszczącą się wówczas w Dworze Artusa. Walczył wytrwale o zachowanie i restaurację tak dla tego krajobrazu charakterystycznych przedproży ulicznych. W 1853 został powołany na stanowisko rzeczoznawcy Komisji do Spraw Badania i Konserwacji Zabytków przy konserwatorze zabytków Królestwa Prus w Berlinie. W 1856 brał czynny udział w założeniu Stow. na Rzecz Zachowania Starodawnych Budowli i Zabytków Sztuki w Gdańsku (Verein zur Erhaltung der altertümlichen Bauwerke und Kunstdenkmäler Danzigs) i w jego szeregach działał następnie na polu opieki nad zabytkami. Podjęło ono z udziałem S. m.in. ważną akcję fotograficznej inwentaryzacji miejscowych zabytków, zwłaszcza zagrożonych dewastacją lub sprzedażą poza Gdańsk. W trosce o profesjonalny poziom prac konserwatorskich przy czołowych zabytkach malarstwa gdańskiego (m.in. ołtarz Memlinga, ołtarz w Kaplicy śś. Kosmy i Damiana, obrazy Vredemanna de Vries w ratuszu Głównego Miasta), stowarzyszenie sprowadziło z Berlina, za pośrednictwem S., fachowego restauratora A. Stübbe.

Poza Gdańskiem S. działał także w Malborku. Na przestrzeni kilkunastu lat był jednym z głównych rzeczoznawców

i doradców zespołu prowadzącego prace restauratorskie w zamku. Opiniował m.in. projekty polichromii Letniego Refektarza, projekty restauracji Złotej Bramy i budowy nowego wejścia do kaplicy. Między 1840 i 1854 wykonał także cykl akwarel ukazujących częściowo rzeczywiste, częściowo fantazyjne widoki zamku i jego wnętrz, które stanowiły zapewne wizualizację problemów badawczych i konserwatorskich dyskutowanych w łonie wspomnianego zespołu.

Był żonaty z Karoliną Joanną Grothe, z którą miał siedmioro dzieci.

Zmarł 12 VI 1872 w Gdańsku i został tam pochowany na cmentarzu przy kościele Bożego Ciała.

R. Bergau, *Ein Besuch bei Prof. Schultz in Danzig*, Danziger Zeitung, nr 7423, 1872; tenże, *J.C. Schultz, Danzig und seine Bauwerke in malerischen Originalradirungen mit Text*, Zeitschrift für Bauwesen, 23, 1875, z. 1/2, szp. 89-96; tenże, *Johann Schultz*, [w:] Allgemeine Deutsche Biographie, Leipzig 1891, t. 32, s. 718 i n.; M. Kilarski, *Rekonstrukcyjne wizje ikonograficzne i metamorfozy budowlane Zamku Malborskiego w I połowie XIX wieku*, [w:] *Sztuka Pobrzeża Bałtyku*, W. 1977, s. 371-402; Z. Zakrzewska-Śnieżko, *Gdańsk w dziewiętnastowiecznych rycinach Jana Karola Schultza*, Rocznik Gdański, 47/1987, s. 5-19; H. Knapp, *Das Schloss Marienburg in Preussen. Quellen und Materialien zur Baugeschichte nach 1456*, Lüneburg 1990, s. 116; E. Barylewska-Szymańska, *Johann Carl Schultz i ochrona zabytków w Gdańsku*, [w:] *Johann Carl Schultz (1801-1873) znany i nieznany*, Katalog wystawy, Muzeum Zamkowe w Malborku, Malbork 2009, s. 121-141; A. Dobry, *Zamek malborski w połowie XIX wieku – między romantyzmem a historyzmem*, tamże, s. 177; J. Lijka, *Johann Carl Schultz (1801-1873) znany i nieznany. Zarys życia i twórczości*, tamże, s. 13-35.

Marian Arszyński

SCHWARTZ Franz (1864-1901), historyk, archeolog, konserwator zabytków Prowincji Poznańskiej.

Ur. 10 VIII 1864 w Neuruppin, jako syn Wilhelma nauczyciela i archeologa. Od 1873 uczęszczał do gimnazjum Fryderyka Wilhelma w Poznaniu, gdzie w 1882 uzyskał świadectwo dojrzałości. Podjął następnie wielokierunkowe studia na uniwersytetach w Berlinie, Lipsku i Getyndze. Tu w 1886 doktoryzował się na podstawie rozprawy na temat udziału pruskich milicji krajowych w wojnie siedmioletniej. W l. 1887-90 pracował w bibliotece uniwersytetu berlińskiego, następnie w dziale prehistorycznym tamtejszego muzeum. W 1889 podjął pracę w Archiwum Państwowym w Poznaniu. W tym czasie ogłosił szereg publikacji z zakresu historii regionu, przeważnie w „Zeitschrift der Historischen Gesellschaft für die Provinz Posen". Wygłaszał też liczne odczyty i podejmował terenowe badania archeologiczne. Od 1894 poświęcił się całkowicie organizacji Muzeum Prowincjonalnego w Poznaniu i Biblioteki Krajowej i objął ich kierownictwo. Jednocześnie w 1895 został powołany na utworzone właśnie stanowisko konserwatora zabytków Prowincji Poznańskiej i przystąpił do organizacji od podstaw struktur tej instytucji. Po ich okrzepnięciu rozpoczął szeroko zakrojone działania terenowe i rozwinął akcję propagandową na rzecz upowszechnienia idei opieki nad zabytkami – zwłaszcza wśród nauczycieli. Z rezultatów swej działalności składał sprawozdania na łamach powołanego przez siebie periodyku – *Bericht des Konservators der Denkmäler für die Provinz Posen über die Etatsjahre 1896/1896* (Posen 1897) oraz tamże – *Etatsjahre 1897/1898 und 1898/1899* (Posen 1899).

Zmarł 19 VII 1901 w Poznaniu.

Franz Schwartz, Die Denkmalpflege III, 1901; *Franz Schwartz*, Historische Monatsblätter für die Provinz Posen, II, 1901, s. 113.

Marian Arszyński

SIKORA Marian (1932-2005), archeolog, muzeolog, organizator społecznej opieki nad zabytkami w województwie koszalińskim, działacz społeczny i polityczny.

Ur. 18 II 1932 w Machlinie pow. Śrem, woj. poznańskie w rodzinie robotniczej, syn Marcina i Weroniki z Koniecznych. Ojciec był robotnikiem w Wielkopolskiej Fabryce Wozów w Śremie. S. ukończył w 1950 szkołę średnią w Śremie i wstąpił na Uniwersyteckie Studium Przygotowawcze w Poznaniu, po ukończeniu którego rozpoczął studia na Wydziale Filozoficzno-Historycznym Uniw. Poznańskiego. Po uzyskaniu w 1956 dyplomu z zakresu archeologii Polski rozpoczął pracę jako kierownik Muzeum Regionalnego w Koszalinie; od 1965 był kierownikiem Działu Archeologicznego Muzeum Pomorza Środkowego w Koszalinie (w 1972 przekształconego w Muzeum Archeologiczno-Historyczne, a następnie Muzeum Okręgowe). W 1974 przeszedł do pracy w Komitecie Woj. Stronnictwa Demokratycznego w Koszalinie i działał tam do przejścia na emeryturę w 1987; był jednak dalej czynny zawodowo, pracując do chwili śmierci w archiwum „Głosu Pomorza".

S. był pierwszym polskim archeologiem zatrudnionym po 1945 w koszalińskim muzealnictwie. Dzięki m.in. jego staraniom wzrosła fachowa kadra muzealna w Koszalinie oraz w podległych mu muzeach terenowych w Darłowie, Słupsku i Szczecinku; współdziałał w pracach nad reaktywacją dawnych i powołaniem nowych placówek muzealnych w Bytowie, Człuchowie, Kołobrzegu i Złotowie. Przeprowadził szereg ratowniczych badań archeologicznych i kierował pracami wykopaliskowymi, m.in. w Słupsku, Koszalinie, Darłowie i Czaplinku; był autorem wielu scenariuszy i koncepcji stałych ekspozycji muzealnych oraz wystaw czasowych dotyczących archeologii, historii i zabytków regionu koszalińskiego; przygotowywał przewodniki i informatory dotyczące tych wystaw. W okresie jego pracy muzeum w Koszalinie rozpoczęło kolekcjonowanie sztuki współczesnej, będąc współorganizatorem „Spotkań Artystów, Naukowców i Teoretyków Sztuki OSIEKI", zwanych potocznie plenerami osieckimi. Uczestnicy plenerów, odbywających się w l. 1963-81, przekazywali po jednej pracy na rzecz muzeum. Dzięki temu zbiory sztuki współczesnej w muzeum koszalińskim stały się jedną z ważniejszych kolekcji muzeum i weszły na stałe do historii polskiej sztuki współczesnej. S. zapoczątkował wymianę wystaw z innymi muzeami, np. Narodowym w Poznaniu i Warszawie, Okręgowym w Toruniu, oraz nawiązał kontakty zagraniczne, głównie z muzeum w Neubrandenburgu w d. Niemieckiej Republice Demokratycznej. Był wykładowcą archeologii w Studium Nauczycielskim w Kołobrzegu. Po przejściu do pracy w KW SD zajmował się działalnością społeczną i polityczną; był członkiem Polskiego Tow. Archeologicznego i Numizmatycznego, Koszalińskiego Tow. Społeczno-Kulturalnego, radnym Miejskiej Rady Narodowej w Koszalinie, członkiem Prezydium Miejskiego i Pow. Frontu Jedności Narodu oraz sekretarzem Komisji Historycznej przy Zarządzie Oddziału Zw. Zawodowego Pracowników Kultury i Sztuki. Inicjował i organizował społeczną opiekę nad zabytkami woj. koszalińskiego; od 1963 był przewodniczącym Okr. Komisji Opieki nad Zabytkami przy Zarządzie Okręgu PTTK w Koszalinie, wspólnie z woj. konserwatorem zabytków organizował doroczne zjazdy i szkolenia społecznych opiekunów zabytków. Jego publikacje nt. pradziejów Pomorza Środkowego ukazywały się w wydawnictwach regionalnych i centralnych, jak: „Materiały Zachodniopomorskie", „Zapiski Koszalińskie", „Z otchłani wieków", „Biblioteka Słupska", „Koszalińskie Zeszyty Muzealne" i wiele in., a artykuły, jakie publikował, to m.in. *Pomorze Środkowe w epoce brązu i żelaza*, *Z pradziejów Pomorza Środkowego*, *Co mówi archeologia o najstarszych dziejach Pomorza Dolnego i Środkowego*, *Poznajmy Pomorze Koszalińskie*,

Koszalin i okolice w starożytności, Dzieje Koszalina, Z pradziejów Ziemi Złotowskiej, Społeczna opieka nad zabytkami województwa koszalińskiego.

W 1974 z okazji XXV-lecia powstania Społ. Komisji Opieki nad Zabytkami PTTK S. został uhonorowany przez generalnego konserwatora zabytków nagrodą pieniężną. Za długoletnią pracę zawodową i społeczną otrzymał wysokie odznaczenia państwowe – Krzyż Oficerski i Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski, Złoty i Srebrny Krzyż Zasługi oraz wiele odznak honorowych: srebrną odznakę PTTK, „Zasłużony Działacz Kultury", „Za Opiekę nad Zabytkami", „Odznakę Tysiąclecia Państwa Polskiego".

Ożeniony z Zofią Bokota, miał syna Warcisława.

Zmarł nagle 17 IV 2005, pochowany na cmentarzu komunalnym w Koszalinie.

D. Ptaszyńska, *Ochrona i konserwacja zabytków w województwie koszalińskim w 1974 roku*, „Koszalińskie Zeszyty Muzealne" (dalej „KZM") t. 5, 1975, s. 287-308; H. Janocha, *Archeologia w Muzeum w Koszalinie*, „KZM" t. 21, 1997, s. 115-162, tenże, *Marian Sikora (1932-2005)*, „KZM" t. 25, s. 199-201; akta osobowe M. Sikory w Muzeum Okręgowym w Koszalinie; informacje syna Warcisława zam. w Wałczu.

Danuta Ptaszyńska

SKIBIŃSKA Jadwiga (1929-2008), historyk sztuki, muzealnik, wojewódzki konserwator zabytków w Jeleniej Górze.

Ur. 3 X 1929 w Ryczywole (pow. Oborniki, woj. wielkopolskie) jako córka Tomasza, powstańca wielkopolskiego, i Heleny z d. Sójkowskiej. W 1939 wysiedlona wraz z rodziną przez Niemców i osiedlona na wsi w Generalnej Guberni w woj. warszawskim. W 1944 ukończyła szkołę podstawową w Wąsowie (pow. Ostrów Mazowiecka). W czasie zbliżania się frontu została skierowana przez administrację wojskową do budowy umocnień obronnych, a następnie wywieziona w okolice Olsztyna do robót rolnych i budowania zapór lodowych na jeziorach. Po wojnie uczęszczała do Gimnazjum i Liceum im. Generałowej Zamoyskiej oraz Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącego im. Dąbrówki w Poznaniu, gdzie uzyskała maturę w 1950 wg programu przyrodniczego. W tym samym roku rozpoczęła trzyletnie studia historii sztuki pierwszego stopnia na Uniw. Poznańskim zakończone dyplomem (1953). Inteligenckie pochodzenie było przyczyną niezakwalifikowania jej na studia drugiego stopnia, które odbyła dopiero w l. 1968-69 na Uniw. Adama Mickiewicza w Poznaniu, otrzymując tytuł magistra historii sztuki. Od września 1953 do września 1957 pracowała w Muzeum Narodowym w Poznaniu, początkowo w gabinecie grafiki (prace zlecone), a od grudnia 1953 na etacie, jako asystent w działach oświatowym i malarstwa obcego.

Po przeprowadzce do Wrocławia w październiku 1957, związała swe życie zawodowe z ochroną zabytków na Dolnym Śląsku. Pracowała we wrocławskim oddziale Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków, jako asystent w dziale Dokumentacji Naukowo-Historycznej i w tym czasie opracowała dwa studia historyczno-urbanistyczne miast: *Chełmsko Śląskie* (1960, współaut. K. Eysymontt) i *Ziębice* (1959, współaut. J. Leszczyński, J. Pudełko), a także liczne studia historyczno-architektoniczne: *Kamienna Góra, Rynek 7-8* (1959); *Kłodzko, Rynek, ob. pl. Bolesława Chrobrego 25* (1958); *Oleśnica, zamek książąt oleśnickich* (1958); *Oleśnica, ratusz, Rynek 1* (1958); *Pakoszów, pałac, ul. Zamkowa 3* (1960); *Stary Lubin, kościół ewangelicki (cmentarny) ob. kat. Narodzenia NMP* (1958); *Wrocław, zabudowa bloku śródrynkowego, ul. Przejście Garncarskie 6, 8* (1959); *Wrocław, dom, ul. Garbary 10* (1959); *Wrocław, domy, ul. Nowy Świat 30, 31, 32* (1959; mpsy przechowuje Regionalny

Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków we Wrocławiu). Od 1 I 1960 pracowała w woj. urzędzie konserwatorskim, zajmując się zagadnieniami urbanistyki, zespołów pałacowo-parkowych i założeń zielonych. Kiedy w 1962 nastąpiło przekazanie zagadnień ochrony zabytków ruchomych Dolnego Śląska do Muzeum Śląskiego we Wrocławiu (ob. Narodowego), powierzono jej zadanie zorganizowania i prowadzenia działu zabytków ruchomych województwa. W muzeum pracowała do 1975 na stanowisku st. asystenta, następnie adiunkta i kustosza. Wyniki pracy działu były systematycznie publikowane w Rocznikach Sztuki Śląskiej: *Dokumentacja i konserwacja malarstwa, rzeźby i rzemiosła artystycznego w województwie wrocławskim w latach 1962-1966* (t. VI, 1968) i w kolejnych latach: 1967-1969 (t. IX, 1973). Do znaczących realizacji konserwatorskich, nadzorowanych przez S. w tym okresie, należały: odsłonięcie i konserwacja średniowiecznych malowideł ściennych w kościołach w Tymowej, Lubiechowej i wieży rycerskiej w Siedlęcinie. Jej zasługą było uratowanie przed zatynkowaniem renesansowej dekoracji sgraffitowej domów śledziowych oraz domu „Pod przepiórczym koszem" w Legnicy.

Po reformie administracyjnej kraju, w 1975 objęła stanowisko woj. konserwatora zabytków w Jeleniej Górze. Zorganizowała od podstaw tamtejszy urząd ochrony zabytków, jego zaplecze materialne i naukowe, systematycznie poprawiając warunki pracy i inspirując młody zespół historyków sztuki do podnoszenia kwalifikacji. Dzięki jej staraniom urząd konserwatorski stał się widoczną instytucją na terenie województwa, z wysoką pozycją konserwatora mimo poważnej niechęci władz administracyjnych do zagadnień związanych z ochroną zabytków. Jednym z najważniejszych dokonań S. w owym czasie było zatrzymanie procesu systematycznej rozbiórki jeleniogórskiej starówki, realizowanej przez władze na podstawie projektu urbanistyczno-architektonicznego arch. Romana Tunikowskiego (wyburzone już kwartały historycznej zabudowy przy ul. Grodzkiej, Jasnej, Kopernika zastąpiono standardowymi blokami). Uratowała także przed rozbiórką niezwykle cenny zespół barokowych kaplic cmentarnych przy d. protestanckim kościele Łaski (ob. garnizonowym) w Jeleniej Górze i doprowadziła do rewaloryzacji unikatowego zespołu renesansowo-barokowej zabudowy rynkowej w Chełmsku Śląskim. Zainicjowała również długofalowe prace konserwatorskie w barokowym zespole pocysterskim w Krzeszowie, w którym wrocławski oddział PP PKZ zorganizował stałą ekipę wykonawczą, realizującą wieloletni program kompleksowej rewaloryzacji. Ponadto rozpoczęła współpracę z wyższymi uczelniami kształcącymi konserwatorów dzieł sztuki, co zaowocowało podpisaniem unikatowej w skali kraju umowy o współpracy pomiędzy rektorem Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie a wojewodą jeleniogórskim. Jej efektem były wieloletnie prace konserwatorskie przy odsłonięciu i konserwacji wyjątkowego w skali kraju zespołu romańskich i gotyckich malowideł ściennych w kościele cmentarnym w Świerzawie, a także przy konserwacji barokowych malowideł ściennych w d. kościele Łaski w Jeleniej Górze, prowadzone przez wykładowców i studentów Wydziału Konserwacji Dzieł Sztuki ASP w Krakowie. Pryncypialność, głębokie zaangażowanie i konsekwencja S. w podejściu do spraw ochrony zabytków, nieuleganie naciskom oraz pokusie łatwych rozwiązań było powodem konfliktów z władzami lokalnymi zakończonych krzywdzącą nagonką, która spowodowała ustąpienie jej ze stanowiska woj. konserwatora zabytków 31 XII 1987.

Po powrocie do Wrocławia, w l. 1988-91 pracowała jako gł. specjalista w Zarządzie Ochrony i Konserwacji Zespołów Pałacowo-Parkowych (późniejszym Ośrodku Ochrony Zabytkowego Krajobrazu), zajmując się problematyką rewaloryzacji parków dolnośląskich. W l. 1992-2004 nadzorowała

kompleksowe prace konserwatorsko-renowacyjne barokowego zespołu klasztoru Krzyżowców z Czerwoną Gwiazdą we Wrocławiu (ob. Zakład Narodowy im. Ossolińskich), od etapu projektowania i uzgadniania dokumentacji, poprzez działania budowlane i konserwatorskie obejmujące elewacje i wystrój gmachu głównego przy ul. Szewskiej oraz innych budynków Zakładu przy ul. Nankera i ul. Grodzkiej. Efektem prac było odtworzenie oryginalnej kolorystyki elewacji klasztoru i konserwacja bogato zdobionego Salonu pod Kopułą oraz refektarza. Była autorką i współautorką wielu publikacji na temat prac konserwatorskich na terenie woj. wrocławskiego i jeleniogórskiego.

Należała do Stow. Historyków Sztuki, Tow. Urbanistów Polskich, Stow. Konserwatorów Zabytków, Polskiego Klubu Ekologicznego. Odznaczona złotą odznaką Zarządu Gł. Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków (2002), srebrną odznaką honorową Tow. Urbanistów Polskich (1989), odznaką „Zasłużony Działacz Kultury" (1975), Srebrnym Krzyżem Zasługi (1981), srebrną odznaką „Za Opiekę nad Zabytkami" (1965), złotą odznaką „Za Opiekę nad Zabytkami" (1971). W 1987 za osiągnięcia zawodowe na polu ochrony zabytków otrzymała nagrodę Stow. Konserwatorów Zabytków – Medal im. H. Pieńkowskiej i J. Łomnickiego.

Była niezamężna, zmarła 27 II 2008 w Inowrocławiu, pochowana na cmentarzu paraf. św. Józefa tamże.

Wywiad z J.S., *Nie umiem być obojętna*, „Nowiny Jeleniogórskie" nr 24 (1185) z 17 VI 1987, s. 6; W. K a p a ł a c z y ń s k i, K. Ś l i w a, *Jadwiga Skibińska (1928-2008), w latach 1975--1987 Wojewódzki Konserwator Zabytków w Jeleniej Górze,* w „Skarbiec Ducha Gór", pismo poświęcone ochronie środowiska naturalnego, zabytków i dorobku kulturowego Kotliny Jeleniogórskiej, nr 1 (45), I-III 2008, s. 3.

Kazimierz Śliwa

SKIBNIEWSKI Stanisław Teofil (1904--1997), architekt.

Ur. 27 IV 1904 w Warszawie, syn Bronisława, właściciela sklepu z pasmanterią, i Jadwigi z Jaworskich. W 1922 ukończył gimnazjum w Warszawie, a w 1930 Politechnikę Warszawską, z dyplomem inż. architekta. Był asystentem prof. Zygmunta Kamińskiego i brał udział w pracach Związku Słuchaczy Architektury. Po studiach odbył służbę wojskową w Szkole Podchorążych Rezerwy Saperów w Modlinie. Od 1932 do 1934 pracował w Powszechnym Zakładzie Ubezpieczeń Wzajemnych w Kielcach, potem jako inspektor powiatowy tej instytucji w Turku, w woj. łódzkim. Zajmował się wyceną szkód pożarowych. W październiku 1934 rozpoczął pracę jako zastępca kierownika w Biurze Regionalnego Planu Zabudowania, najpierw w Poznaniu, do kwietnia 1939, a następnie przez kilka miesięcy – na tym samym stanowisku – w Sandomierzu. Brał udział w opracowywaniu planów regionalnych Gostynia, Wrześni, koncepcji komunikacyjnej regionu poznańskiego, także w konkursach na plan zagospodarowania Katowic i na dom kultury w Kaliszu. W Sandomierzu zaprojektował rozbudowę miejscowego szpitala i uczestniczył w pracach nad planami przeglądowymi Stalowej Woli, Mielca, Dębicy i Tarnobrzegu. W okresie poznańskim był także zatrudniony przez blisko dwa lata w prywatnych pracowniach architektonicznych. W 1938 uzyskał uprawnienia budowlane. Lata okupacji niemieckiej spędził w Sandomierzu. Od września 1940 był zatrudniony jako technik, najpierw w Zarządzie Wodnym w administracji portu rzecznego, od maja 1941 w budownictwie gazociągu „Polmin". Po wyzwoleniu krótko był architektem miejskim w Sandomierzu, a następnie na stałe przeniósł się do Kielc.

W Kielcach pracował w Urzędzie Wojewódzkim, później Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej, w l. 1944-48 jako naczelnik Wydziału Odbudowy i jednocześnie

dyrektor Regionalnej Dyrekcji Planowania Przestrzennego (funkcję tę pełnił do 31 III 1956), zajmując się sporządzaniem perspektywicznych i okresowych planów zagospodarowania przestrzennego woj. kieleckiego. Następnie podjął się zorganizowania pracowni projektowej (przez rok funkcjonowała w jego prywatnym mieszkaniu) najpierw, od końca 1948, pod nazwą Centralne Biuro Projektów Architektonicznych i Budowlanych w Kielcach, od 1952 Miastoprojekt Północ-Wschód Przedsiębiorstwo-Państwowe. Od 1952 do przejścia na emeryturę w 1968 pełnił w Miastoprojekcie funkcję kierownika pracowni projektowej. Uczestniczył w projektowaniu dwóch kieleckich osiedli – „Grunwaldzka" (powstałego w l. 1962-66) i „Jagiellońska" (1970-76) w dzielnicy Czarnów. Był autorem projektów zabudowy mieszkalnej Kielc przy ul. Urzędniczej i Warszawskiej, szkół w Chęcinach, Wąchocku, Koprzywnicy i Szydłowcu. W 1946 zaprojektował dla swojej parafii drewnianą kaplicę w stylu nawiązującym do modernizmu – obecny kościół paraf. Niepokalanego Serca NMP przy ul. Urzędniczej. Jego autorstwa jest także wnętrze kościoła w Skorczowie k. Kazimierzy Wielkiej, kaplica w Łachowie k. Czarncy (1979), nowa dzwonnica w Morawicy (1983). Na emeryturze był zatrudniony jako „sprawdzający" w pracowni projektowej oddziału kieleckiego Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków, służąc swoją wiedzą i doświadczeniem młodszym kolegom architektom.

S. po przybyciu do Kielc podjął „z urzędu" w 1945 współpracę z Kurią Diecezjalną w związku z koniecznością odbudowy zniszczonych zabytków sakralnych w województwie. W czerwcu 1948 – na wniosek dr. A. Olesia byłego woj. konserwatora zabytków – został zaproszony do uczestniczenia w obradach Diecezjalnej Komisji Artystyczno-Budowlanej. Formalnie mianowany jej członkiem 16 IX 1948, uczestniczył aktywnie w posiedzeniach, także w oględzinach zabytków w terenie, zabierając głos w sprawach budowlanych i budowlano-konserwatorskich. Komisja zajmowała się nową zabudową sakralną, a także obiektami zabytkowymi, zwracając uwagę na właściwe aranżacje wnętrz kościołów i prawidłowe prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich. Ponadto aktywnie angażował się w rozwiązywanie trudnych zagadnień związanych z przebudową zabytkowej architektury, proponując własne rozwiązania projektowe, w duchu podporządkowania się walorom zabytku i zharmonizowania ze stylem budowli. Na terenie Kielc kilka jego projektów z różnych lat (od 1954 do 1992) zostało zrealizowanych w kościele katedralnym NMP (przebud. prezbiterium i skarbczyka nad zakrystią, urządzenie kaplicy Matki Boskiej, wiatrołap w wejściu pn.) oraz w otoczeniu katedry (m.in. przebud. schodów na plac przykościelny, remont nawierzchni). Opracował kilka wersji projektu monumentalnego ołtarza na przybycie papieża Jana Pawła II. Jedna z nich została zrealizowana na stałe przy murze dawnego cmentarza katedralnego (1989-1990). Na kieleckim Wzgórzu Zamkowym zaprojektował w 1955 obecną formę architektoniczną probostwa katedralnego przy pl. NMP, zachowując charakter elewacji z XIX w. W l. 80. wg projektu S. rozbudowano Kurię Diecezjalną o nowe skrzydło, a wcześniej (w l. 1968-74) przebudowano kielecki zabytkowy kościół św. Wojciecha i jego najbliższe sąsiedztwo. W barokowym kościele św. Trójcy wg projektu S. przebudowano trójpoziomowy chór muzyczny (1984).

S. miał duży wpływ na wygląd innych zabytkowych kościołów w diecezji kieleckiej. W kościele paraf. w Bodzentynie wg jego projektu przebudowano chór muzyczny, wprowadzając strop kasetonowy w podchórzu (1956), a dla kościoła w Masłowie zaprojektował ołtarz (1956). W kościele popaulińskim w Pińczowie autorstwa S. są drzwi główne w portalu gotyckim do kruchty i boczne (1968), krata w wejściu głównym i drzwi w prezbiterium (1969), konfesjonał

kompleksowe prace konserwatorsko-renowacyjne barokowego zespołu klasztoru Krzyżowców z Czerwoną Gwiazdą we Wrocławiu (ob. Zakład Narodowy im. Ossolińskich), od etapu projektowania i uzgadniania dokumentacji, poprzez działania budowlane i konserwatorskie obejmujące elewacje i wystrój gmachu głównego przy ul. Szewskiej oraz innych budynków Zakładu przy ul. Nankera i ul. Grodzkiej. Efektem prac było odtworzenie oryginalnej kolorystyki elewacji klasztoru i konserwacja bogato zdobionego Salonu pod Kopułą oraz refektarza. Była autorką i współautorką wielu publikacji na temat prac konserwatorskich na terenie woj. wrocławskiego i jeleniogórskiego.

Należała do Stow. Historyków Sztuki, Tow. Urbanistów Polskich, Stow. Konserwatorów Zabytków, Polskiego Klubu Ekologicznego. Odznaczona złotą odznaką Zarządu Gł. Stowarzyszenia Konserwatorów Zabytków (2002), srebrną odznaką honorową Tow. Urbanistów Polskich (1989), odznaką „Zasłużony Działacz Kultury" (1975), Srebrnym Krzyżem Zasługi (1981), srebrną odznaką „Za Opiekę nad Zabytkami" (1965), złotą odznaką „Za Opiekę nad Zabytkami" (1971). W 1987 za osiągnięcia zawodowe na polu ochrony zabytków otrzymała nagrodę Stow. Konserwatorów Zabytków – Medal im. H. Pieńkowskiej i J. Łomnickiego.

Była niezamężna, zmarła 27 II 2008 w Inowrocławiu, pochowana na cmentarzu paraf. św. Józefa tamże.

Wywiad z J.S., *Nie umiem być obojętna*, „Nowiny Jeleniogórskie" nr 24 (1185) z 17 VI 1987, s. 6; W. Kapałaczyński, K. Śliwa, *Jadwiga Skibińska (1928-2008), w latach 1975-1987 Wojewódzki Konserwator Zabytków w Jeleniej Górze*, w „Skarbiec Ducha Gór", pismo poświęcone ochronie środowiska naturalnego, zabytków i dorobku kulturowego Kotliny Jeleniogórskiej, nr 1 (45), I-III 2008, s. 3.

Kazimierz Śliwa

SKIBNIEWSKI Stanisław Teofil (1904-1997), architekt.

Ur. 27 IV 1904 w Warszawie, syn Bronisława, właściciela sklepu z pasmanterią, i Jadwigi z Jaworskich. W 1922 ukończył gimnazjum w Warszawie, a w 1930 Politechnikę Warszawską, z dyplomem inż. architekta. Był asystentem prof. Zygmunta Kamińskiego i brał udział w pracach Związku Słuchaczy Architektury. Po studiach odbył służbę wojskową w Szkole Podchorążych Rezerwy Saperów w Modlinie. Od 1932 do 1934 pracował w Powszechnym Zakładzie Ubezpieczeń Wzajemnych w Kielcach, potem jako inspektor powiatowy tej instytucji w Turku, w woj. łódzkim. Zajmował się wyceną szkód pożarowych. W październiku 1934 rozpoczął pracę jako zastępca kierownika w Biurze Regionalnego Planu Zabudowania, najpierw w Poznaniu, do kwietnia 1939, a następnie przez kilka miesięcy – na tym samym stanowisku – w Sandomierzu. Brał udział w opracowywaniu planów regionalnych Gostynia, Wrześni, koncepcji komunikacyjnej regionu poznańskiego, także w konkursach na plan zagospodarowania Katowic i na dom kultury w Kaliszu. W Sandomierzu zaprojektował rozbudowę miejscowego szpitala i uczestniczył w pracach nad planami przeglądowymi Stalowej Woli, Mielca, Dębicy i Tarnobrzegu. W okresie poznańskim był także zatrudniony przez blisko dwa lata w prywatnych pracowniach architektonicznych. W 1938 uzyskał uprawnienia budowlane. Lata okupacji niemieckiej spędził w Sandomierzu. Od września 1940 był zatrudniony jako technik, najpierw w Zarządzie Wodnym w administracji portu rzecznego, od maja 1941 w budownictwie gazociągu „Polmin". Po wyzwoleniu krótko był architektem miejskim w Sandomierzu, a następnie na stałe przeniósł się do Kielc.

W Kielcach pracował w Urzędzie Wojewódzkim, później Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej, w l. 1944-48 jako naczelnik Wydziału Odbudowy i jednocześnie

dyrektor Regionalnej Dyrekcji Planowania Przestrzennego (funkcję tę pełnił do 31 III 1956), zajmując się sporządzaniem perspektywicznych i okresowych planów zagospodarowania przestrzennego woj. kieleckiego. Następnie podjął się zorganizowania pracowni projektowej (przez rok funkcjonowała w jego prywatnym mieszkaniu) najpierw, od końca 1948, pod nazwą Centralne Biuro Projektów Architektonicznych i Budowlanych w Kielcach, od 1952 Miastoprojekt Północ-Wschód Przedsiębiorstwo-Państwowe. Od 1952 do przejścia na emeryturę w 1968 pełnił w Miastoprojekcie funkcję kierownika pracowni projektowej. Uczestniczył w projektowaniu dwóch kieleckich osiedli – „Grunwaldzka" (powstałego w l. 1962-66) i „Jagiellońska" (1970-76) w dzielnicy Czarnów. Był autorem projektów zabudowy mieszkalnej Kielc przy ul. Urzędniczej i Warszawskiej, szkół w Chęcinach, Wąchocku, Koprzywnicy i Szydłowcu. W 1946 zaprojektował dla swojej parafii drewnianą kaplicę w stylu nawiązującym do modernizmu – obecny kościół paraf. Niepokalanego Serca NMP przy ul. Urzędniczej. Jego autorstwa jest także wnętrze kościoła w Skorczowie k. Kazimierzy Wielkiej, kaplica w Łachowie k. Czarncy (1979), nowa dzwonnica w Morawicy (1983). Na emeryturze był zatrudniony jako „sprawdzający" w pracowni projektowej oddziału kieleckiego Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków, służąc swoją wiedzą i doświadczeniem młodszym kolegom architektom.

S. po przybyciu do Kielc podjął „z urzędu" w 1945 współpracę z Kurią Diecezjalną w związku z koniecznością odbudowy zniszczonych zabytków sakralnych w województwie. W czerwcu 1948 – na wniosek dr. A. Olesia byłego woj. konserwatora zabytków – został zaproszony do uczestniczenia w obradach Diecezjalnej Komisji Artystyczno-Budowlanej. Formalnie mianowany jej członkiem 16 IX 1948, uczestniczył aktywnie w posiedzeniach, także w oględzinach zabytków w terenie, zabierając głos w sprawach budowlanych i budowlano-konserwatorskich. Komisja zajmowała się nową zabudową sakralną, a także obiektami zabytkowymi, zwracając uwagę na właściwe aranżacje wnętrz kościołów i prawidłowe prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich. Ponadto aktywnie angażował się w rozwiązywanie trudnych zagadnień związanych z przebudową zabytkowej architektury, proponując własne rozwiązania projektowe, w duchu podporządkowania się walorom zabytku i zharmonizowania ze stylem budowli. Na terenie Kielc kilka jego projektów z różnych lat (od 1954 do 1992) zostało zrealizowanych w kościele katedralnym NMP (przebud. prezbiterium i skarbczyka nad zakrystią, urządzenie kaplicy Matki Boskiej, wiatrołap w wejściu pn.) oraz w otoczeniu katedry (m.in. przebud. schodów na plac przykościelny, remont nawierzchni). Opracował kilka wersji projektu monumentalnego ołtarza na przybycie papieża Jana Pawła II. Jedna z nich została zrealizowana na stałe przy murze dawnego cmentarza katedralnego (1989-1990). Na kieleckim Wzgórzu Zamkowym zaprojektował w 1955 obecną formę architektoniczną probostwa katedralnego przy pl. NMP, zachowując charakter elewacji z XIX w. W l. 80. wg projektu S. rozbudowano Kurię Diecezjalną o nowe skrzydło, a wcześniej (w l. 1968-74) przebudowano kielecki zabytkowy kościół św. Wojciecha i jego najbliższe sąsiedztwo. W barokowym kościele św. Trójcy wg projektu S. przebudowano trójpoziomowy chór muzyczny (1984).

S. miał duży wpływ na wygląd innych zabytkowych kościołów w diecezji kieleckiej. W kościele paraf. w Bodzentynie wg jego projektu przebudowano chór muzyczny, wprowadzając strop kasetonowy w podchórzu (1956), a dla kościoła w Masłowie zaprojektował ołtarz (1956). W kościele popaulińskim w Pińczowie autorstwa S. są drzwi główne w portalu gotyckim do kruchty i boczne (1968), krata w wejściu głównym i drzwi w prezbiterium (1969), konfesjonał

(1978), drzwi do kruchty (1983); sporządził też projekt prawidłowego rozstawienia i remontu ławek (1988); opracował orzeczenie na temat stanu zachowania dachu na tym kościele (1985). Dla kościoła paraf. w Szydłowie wykonał projekt aranżacji wnętrza (1968), urządzenia prezbiterium (1981), schodów zewnętrznych (1986) i prospektu organowego (1988). W dawnej kolegiacie w Kurzelowie wg jego projektu wzniesiono przedsionek w kruchcie i wykonano tabernakulum (1972). Przekształcił prezbiterium gotyckiego kościoła w Bejscach (1972-74), a w barokowym kościele w Chełmcach chór muzyczny, zastępując jego drewnianą konstrukcję żelbetową (1972), sporządził projekty ławek kościelnych (1973), konfesjonału, stojaka na chorągwie, nowych drzwi głównych i bocznych (1987). W kościele w Tumlinie autorstwa S. są strop w nawie (1979) i przedsionek (1980). Dla gotyckiego kościoła w Mieronicach k. Wodzisławia zaprojektował drzwi pd. i kratę (ok. 1980), a dla kościoła paraf. w Chrobrzy urządzenie wnętrza, schody na chór (1982), ławki (1983) i dwie bramy w ogrodzeniu (1988). Opracował projekty przebudowy wnętrza kościoła paraf. w Michałowie (1984). Według jego projektu stolarz wykonał ławki w Olesznie (1984), a w Oksie – boazerię, ławki (1984) i urządzenie zakrystii (1985). Dla kościoła w Posłowicach zaprojektował kruchtę (1987). W kościele w Kijach wg jego projektu przebudowano prezbiterium i wykonano mensę ołtarzową (1988). Dla kościoła w Daleszycach zaprojektował drzwi główne (1990), natomiast w Łagowie odbudowę hełmu wieży-dzwonnicy (1991). Dla kościoła w Busku-Zdroju zaprojektował nową aranżację prezbiterium (1992). Wykonał też drobne projekty dla kościołów w Koszycach, Skotnikach Sandomierskich, Książnicach i dla zespołu klasztoru na Świętym Krzyżu.

Jego ważniejsze realizacje projektowe to także odbudowa zabytków: baszty Plotkarki (1967) w zespole pałacyku Zielińskiego w Kielcach, renesansowego Domu Ariańskiego na Mirowie w Pińczowie (razem z J. Żukowskim).

S. był w Kielcach współzałożycielem SARP i TUP, pierwszym prezesem założonego w 1956 Tow. Przyjaciół Sztuk Pięknych, członkiem Woj. i Miejskiej Komisji Urbanistycznej, Komisji Konserwatorskiej, Komisji Estetyzacji Kielc. Jego projekt budowy gmachu Urzędu Wojewódzkiego w Kielcach w stylu socrealistycznym otrzymał nagrodę w konkursie (jako jedna z dwóch nagrodzonych prac), lecz nie został zrealizowany. W 1946 otrzymał Złoty Krzyż Zasługi.

Żona Stefania z Paluszyńskich (1902--1976) również była architektem, a syn Henryk Jan (1934-2006) inż. geodetą.

S. zmarł 18 XII 1997 i został pochowany na cmentarzu „Starym" w Kielcach.

Archiwum Państw. w Kielcach. Akta Miastoprojektu, sygn. 343. Kronika Miastoprojektu; tamże Urząd Woj. Kielce, Wydz. Odbudowy, sygn. 3780, 3828; archiwum Woj. Urzędu Ochrony Zabytków w Kielcach; zbiory projektów, bez sygn.; tamże, Edward Modrzejewski, *Kielce, Rozwój budownictwa osiedli w latach 1950-1979*, mpis ok. 1980; akta SHS O/Kielce. Notatka ze spotkania ze Skibniewskim na połączonym zebraniu SHS i SARP z 31 V 1984; Archiwum Diecezjalne w Kielcach, księgi protokołów posiedzeń Diecezjalnej Komisji Artystyczno-Budowlanej w Kielcach, sygn. OG-2/2, OG-2/4, OG-2/6, OG-2/7, OG-2/13, OG-2/14, OG-2/15.

Anna Adamczyk

SOBOCKI Wojciech (1933-1997), zabytkoznawca, mykolog, technik budowlany, wojewódzki konserwator zabytków w Przemyślu.

Ur. 26 IV 1933 w Chełmie Lubelskim. Był synem Eligiusza, dra medycyny, kapitana Wojska Polskiego, i Władysławy z Gryzińskich. W 1939 wraz z rodziną przeniósł

się do Jarosławia, gdzie spędził całe życie. Jego ojciec w czasie II wojny był więźniem obozu jenieckiego. S. w 1952 zdał egzamin maturalny i otrzymał tytuł technika budowlanego w jarosławskiej Państw. Szkole Budowlanej (założonej przez Tadeusza Broniewskiego, architekta i autora znanego podręcznika o historii architektury; uczniowie brali udział w pracach przy odbudowie zrujnowanego opactwa benedyktyńskiego). Od 15 VII 1952 S. kierował robotami konserwatorskimi budynków starego miasta, prowadzonymi wówczas przez miejscowy oddział Zjednoczenia Budownictwa Miejskiego 3 KAM (Konserwacja Architektury Monumentalnej), potem przez Spółdz. „Syrena" z Warszawy, następnie przez jarosławską Spółdz. „Dobrobyt", a od marca 1958 przez oddział jarosławski Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków. Z tej pracy odszedł wskutek konfliktów z kierownictwem przy remontach konserwatorskich. Potem objął kierownictwo powstałych wówczas Brygad Wykonawczych Robót Konserwatorskich przy Woj. Konserwatorze Zabytków w Rzeszowie. Sprawdził się jako organizator prac, umiejący wyszukać dobrych rzemieślników, dbały o jakość wykonywanej pracy, którą sam nadzorował. Stworzone w czasach jego pracy w BWRK zespoły ciesielskie były wysoko cenione, utrzymały się przez długi czas po rozwiązaniu brygad w 1962. Prowadził i nadzorował prace remontowe przy najbardziej wartościowych zabytkach drewnianych – kościołach w Haczowie, Kosinie, Średniej Wsi, cerkwiach w Uluczu, Równi, Rudce, Radrużu i Łodynie oraz zabudowie Pruchnika i drewnianych domów Przeworska. Z uporem walczył o zachowanie licznych zabytków Jarosławia, jak polichromia wielkiej izby w kamienicy w Rynku 6, stropów belkowych „kamienicy Marysieńki", sztukaterii i ozdobnych detali w innych kamienicach.

W 1962 objął stanowisko inspektora nadzoru nad budową Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku, brał udział także w pracach prowadzonych przez muzeum w terenie. Szczególnie ważnym wówczas osiągnięciem było uczestnictwo w pracach zespołu rozwiązującego problem przeniesienia polichromii cerkwi w Uluczu na nowe podłoże. W 1963 został etatowym pracownikiem woj. konserwatora zabytków w Rzeszowie na stanowisku st. inspektora technicznego. W styczniu 1968 ponownie związał się z PP PKZ, podejmując zorganizowanie zakładu w Jarosławiu. Oprócz wykonawstwa budowlanego w jarosławskim zakładzie zostały stworzone pracownie: metaloplastyczna, konserwacji dzieł sztuki, projektowa i naukowo-historyczna. Prowadził też w dalszym ciągu nadzór konserwatorski nad pracami wykonywanymi poza PP PKZ. W 1969 w Instytucie Gospodarki Komunalnej w Łodzi ukończył kursy specjalistów i rzeczoznawców w zakresie ochrony budynków przed szkodnikami biologicznymi. Wkrótce podjął także studia zabytkoznawstwa i konserwatorstwa na Uniw. Mikołaja Kopernika w Toruniu, gdzie w 1989 uzyskał stopień magistra, na podstawie pracy *Drewniane cerkwie z sobotami na przykładzie zabytków w Uluczu, Radrużu, Chotyńcu (i Drohobyczu)*, w której wykorzystał zgromadzoną w terenie wiedzę.

W 1975 stał się ofiarę prowokacji UB, w wyniku czego aresztowano go, po czym został uniewinniony i zwolniony. Te wydarzenia oraz utworzenie rzeszowskiego oddziału PP PKZ, który wchłonął pracownię jarosławską, spowodowały utratę stanowiska. Przez pół roku pracował jeszcze w PP PKZ jako mykolog. W lutym 1976 powrócił do pracy w urzędzie Woj. Konserwatora Zabytków w Rzeszowie. W kwietniu 1977 objął kierownictwo Biura Dokumentacji Zabytków w Przemyślu, a w grudniu tegoż roku przeszedł na stanowisko woj. konserwatora zabytków w Przemyślu. W maju 1983 podjął pracę w Kombinacie Rolno-Przemysłowym „Igloopol" w Dębicy na stanowisku gł. specjalisty ds. rewaloryzacji zabytków, które należały do kombinatu. By-

ły to: pałac w Sieniawie, dwory w Przyborowie i Nowym Siole, zespół dworski w Wiśniowej i karczma w Ostrowsku k. Nowego Targu. Prace te nie dały spodziewanych rezultatów, gdyż nie były dotrzymane porozumienia wstępne.

W 1988 przeszedł na rentę z powodu złego stanu zdrowia. Nadal jednak współpracował z konserwatorami zabytków w Przemyślu i Rzeszowie, prowadził nadzory robót konserwatorskich przy drewnianych budowlach: cerkwiach w Babicach, Bliziance, Bonarówce, Chotyńcu, Gorajcu, Kruhelu Wielkim, Łuczycach i Łukawcu i kościołach w Cmolasie i Lubli. W okresie aktywności zawodowej S. zgromadził archiwum fotografii, dokumentów i notatek dotyczących wykonywanych przez niego nadzorów konserwatorskich. Przygotował i wydał własnym nakładem katalog drewnianych cerkwi, zeszyty obejmujące: 1 – powiat jarosławski i 2 – powiaty leżajski, łańcucki, przeworski, niżański i strzyżowski. Niewielkie teksty o zabytkach publikował również w „Roczniku Towarzystwa Miłośników Jarosławia". Opracowywał także inwentaryzację pomników i grobów osób, które zginęły w czasie II wojny światowej na obszarze woj. przemyskiego. Uzupełniał tę pracę dokumentami, fotografiami i notatkami z wywiadów. Nie dokończył jej. S. był ambitnym kolekcjonerem. Jako filatelista zaczął od otrzymanego od ojca zbioru znaczków obozowej poczty podziemnej, do którego dokładał znaczki wojskowych poczt polowych oraz inne, związane w tą tematyką. Gromadził także oznaki pułkowe Wojska Polskiego. Na wystawach otrzymywał za swoje kolekcje liczne dyplomy i nagrody.

W 1989 wstąpił do Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej, w którym podjął się redagowania „Jarosławskiego Kwartalnika Armii Krajowej"; tu publikował także własne materiały o osobach z terenu woj. przemyskiego, które zginęły lub były represjonowane w czasie i po II wojnie przez Niemców, NKWD i UPA. W związku z tą stroną jego działalności w 1996 został powołany do Okręgowej Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Rzeszowie.

Odznaczony złotą odznaką „Za Opiekę nad Zabytkami" (1972) i Złotym Krzyżem Zasługi (1992), otrzymał również wiele medali i dyplomów, w tym od PP PKZ, Związku Bojowników o Wolność i Demokrację, Muzeum Ziemi Przemyskiej i Muzeum Okręgowego w Przemyślu, KRP „Igloopolu" w Dębicy, Ministra Spraw Wewnętrznych, władz miasta Jarosławia, Światowego Związku Żołnierzy Armii Krajowej.

Żonaty ze Zdzisławą z d. Ziółkowską, miał dwóch synów – Stefana (ur. 1962) i Eligiusza (ur. 1965).

Zmarł 10 VII 1997 w Jarosławiu.

J. Tur, *Mgr Wojciech Sobocki (1933-1997)*, nadbitka z „I Teki Konserwatorskiej" wyd. w Regionalnym Ośrodku Ochrony Środowiska Kulturalnego w Rzeszowie; notatki i materiały J. Tura; wspomnienia autorki biogramu.

Barbara Tondos

STRYJEŃSKI Tadeusz (1849-1943), architekt i konserwator, przedsiębiorca budowlany.

Ur. 20 VIII 1849 w Carouge pod Genewą. Syn Aleksandra, emigranta – oficera wojsk polskich, kawalera Złotego Krzyża Virtuti Militari z 1831, i Pauliny de Lestocq. W l. 1857-65 uczęszczał do Polskiej Szkoły Narodowej w Batignolles (dziś w obrębie Paryża), w l. 1865-67 studiował matematykę w Wyższej Szkole Polskiej w Paryżu, a w l. 1867-68 uczył się w Szkole Sztuk Zdobniczych w Genewie. Po tak wszechstronnym przygotowaniu, w l. 1868-72 ukończył architekturę na Politechnice w Zurychu (głównie pod kierunkiem Gottfrieda Tempera i Ernsta Gladbacha). Podczas krótkiego pobytu w Wiedniu (1872/1873) współpracował z Konstantym Broelem-Platerem

przy projekcie konkursowym restauracji gmachu Sukiennic na Rynku Głównym w Krakowie. Było to jego pierwsze zetknięcie z problematyką restauracji i konserwacji zabytków. Po chwilowym zaangażowaniu przy budowie obiektów kolejowych w Budapeszcie (1873), wyjechał do Peru i jako architekt rządowy działał tam do 1877. Poprzez Nowy Jork, Filadelfię i Paryż przyjechał na tereny dawnej Polski (m.in. do Krakowa i Warszawy). W Warszawie podjął pracę w pracowni architektonicznej Józefa Piusa Dziekońskiego, ale powrócił szybko do Paryża i uczęszczał do Ecole des Beaux--Arts.

W 1878 przeniósł się na stałe do Krakowa i objął stanowisko asystenta budownictwa w Instytucie Techniczno-Przemysłowym (1878-79). Korzystając z poparcia Pawła Popiela, wpływowego przedstawiciela galicyjskiej arystokracji i pierwszego konserwatora zabytków Krakowa, bardzo szybko uzyskał obywatelstwo oraz koncesję budowniczego i od 1879 realizował prywatne zlecenia na wszelkie roboty budowlane. Z Tomaszem Prylińskim, kolegą ze studiów w Zurychu, rozbudował gmach Tow. Wzajemnych Ubezpieczeń „Florianka" przy ul. Basztowej w Krakowie, a indywidualnie przebudował dwory w Załężu, Staromieściu-Rzeszowie i Jasionce, klasycystyczny pałac Morstinów w Pawłowicach k. Nowego Brzeska (1886) oraz kierował restauracją zamku w Suchej Beskidzkiej, w woj. małopolskim (1882-87). Po założeniu biura architektonicznego w Krakowie tworzył spółki partnerskie z budowniczymi i architektami, m.in. z Karolem Knausem i Władysławem Ekielskim. Zaprojektował wówczas wiele pałaców miejskich w Krakowie (przy ul. Straszewskiego 1 i Podzamcze 10 oraz Batorego, w tym pod nr. 12 własną willę „Pod Stańczykiem", z pracownią i galerią). Ulegając wpływom północnego renesansu i francuskiego klasycyzmu, przebudował renesansową Willę Decjusza na Woli Justowskiej (ob. w obrębie Krakowa) oraz zaprojektował wspólnie z Ekielskim reprezentacyjny kompleks Schroniska dla Osieroconych Chłopców Fundacji Księcia Aleksandra Lubomirskiego przy ul. Rakowickiej (ob. siedziba Uniw. Ekonomicznego). Przebudowali także pałace: Dominika Radziwiłła w podkrakowskich Balicach oraz Zygmunta Pudłowskiego przy ul. Westerplatte (ob. siedziba Instytutu Muzykologii Uniw. Jagiellońskiego).

W tym czasie został m.in. wiceprezesem Tow. Technicznego w Krakowie (1885--88), członkiem Stow. Inżynierów i Architektów Austriackich z siedzibą we Lwowie (od 1886), Stow. Budowniczych (1891), Tow. Upiększania Miasta Krakowa oraz uczestniczył w pracach Komisji Historii Sztuki krakowskiej Akademii Umiejętności i był radnym m. Krakowa. W l. 1883-87 zaprojektował stolarkę i meble dla Collegium Novum UJ.

W l. 1887-91 kierował restauracją wnętrza kościoła Mariackiego przy krakowskim Rynku Głównym. Była to jego pierwsza znacząca realizacja konserwatorska, prowadzona w dużej mierze w oparciu o program autorstwa Władysława Łuszczkiewicza. Podczas prac S. poznał Stanisława Wyspiańskiego i Józefa Mehoffera, studentów krakowskiej Szkoły Sztuk Pięknych, i zaopiekował się ich rozwojem artystycznym (m.in. zafundował im podróże zagraniczne). W 1893 wszedł w skład Tow. im. Jana Matejki założonego z inicjatywy prof. Mariana Sokołowskiego w celu utworzenia muzeum biograficznego artysty w jego domu przy ul. Floriańskiej w Krakowie i zrealizował jego pierwszą przebudowę na cele ekspozycyjne (ob. Oddział Muzeum Narodowego). W l. 1892-95 pracował w komitecie wykonawczym restauracji kaplicy Zygmuntowskiej w katedrze wawelskiej, od 1895 był członkiem Grona Konserwatorów Galicji Zachodniej (konserwatorem powiatów: jasielskiego, krośnieńskiego, limanowskiego, nowosądeckiego i nowotarskiego), Tow. Przyjaciół Sztuk Pięknych oraz uzyskał tytuł radcy budownictwa (1894).

W 1895 zawiązał spółkę z Zygmuntem Hendlem i zrealizował wiele prac konserwatorskich, m.in. przy kościołach św. Krzyża (1896-97) oraz św. św. Piotra i Pawła w Krakowie. Razem zaprojektowali i zrealizowali także gmach Powiatowej Kasy Oszczędności przy ul. Pijarskiej 1 (1897-99). S. kierował odnową kościołów św. Marka (1894-96), św. Barbary (1897) i Najświętszego Salwatora w Krakowie oraz prowadził prace restauratorskie w kościołach w Krośnie: farnym Świętej Trójcy (1899-1910) i Nawiedzenia NMP (1899-1904). W tym czasie przebudował dla arcyks. Karola Stefana Habsburga pałac w Żywcu w woj. śląskim (1905), a dla Szembeków barokowy pałac w Porębie Żegoty koło Alwerni, w woj. małopolskim.

W 1897 nawiązał współpracę w Franciszkiem Mączyńskim. Jedną z pierwszych ich realizacji była przebudowa w stylu secesji budynku Starego Teatru przy pl. Szczepańskim w Krakowie (1903-06). S. zastosował wówczas po raz pierwszy w Krakowie konstrukcje żelbetowe do przykrycia Wielkiej Sali. Wspólnie (Spółka „Stryjeński-Mączyński") zaprojektowali i zrealizowali wiele nowych reprezentacyjnych budynków w Krakowie: kościół i klasztor Karmelitanek Bosych przy ul. Łobzowskiej (1903-05), budynek krakowskiej Izby Handlowej i Przemysłowej, tzw. Dom pod Globusem przy ul. Długiej (1904-06), budynek Muzeum Techniczno-Przemysłowego, którego S. był dyrektorem w l. 1906-09, przy ul. Smoleńsk – ob. wydziały Akademii Sztuk Pięknych (fasadę proj. Józef Czajkowski w 1909) oraz budynek Lecznicy Związkowej przy ul. Garncarskiej.

W 1910 z zespołem J. Czajkowski, W. Ekielski, Ludwik Wojtyczko i Kazimierz Wyczyński S. wygrał konkurs na plan regulacji tzw. Wielkiego Krakowa. Projekt ten nawiązywał do popularnego wówczas – m.in. wśród propagatorów idei ochrony zabytkowych centrów miast – pomysłu na kształtowanie przestrzeni miejskiej w oparciu o ideę budowy miast-ogrodów brytyjskiego urbanisty Ebenezera Howarda. S. był współorganizatorem Ogólnopolskiej Wystawy Architektury i Wnętrz w Otoczeniu Ogrodowym w Krakowie (1912) i wraz z synem Karolem otrzymał na niej dwie pierwsze nagrody.

Tuż przed wybuchem I wojny światowej S. należał do organizatorów I Zjazdu Delegatów Kół Architektonicznych z trzech zaborów, walczył o utworzenie na krakowskiej ASP wydziału architektury, został członkiem Tow. Opieki nad Polskimi Zabytkami Sztuki i Kultury oraz Komitetu Odnowienia Zamku Królewskiego na Wawelu. W czasie wojny realizował baraki dla uchodźców w Czernichowie, Oświęcimiu i Szczakowej, kilkakrotnie wyjeżdżał do Szwajcarii i Francji.

Po odzyskaniu niepodległości został członkiem Rady Artystycznej przy krakowskim magistracie oraz zaangażował się w realizację tanich mieszkań, doprowadził do powołania Kooperatywy Mieszkaniowej i opublikował stosowne instrukcje. W 1919 wraz z F. Mączyńskim i B. Klusakiem z Bielska (reprezentującym Spółkę Akcyjną K. Korn) założył w Krakowie firmę budowlaną „Spójnia Stryjeński-Mączyński-Korn", która działała do 1932. Pierwszą ich dużą realizacją był Dom Handlowy Spółki Akcyjnej „Bazar Polski" przy ul. Wielopole, budowla o żelbetowej konstrukcji szkieletowej (1920-22) – ob. siedziba redakcji „Dziennika Polskiego" i wydawnictwa Jagiellonia SA. Zrealizowali również wiele modernistycznych willi i kamienic na terenie Krakowa (m.in. w północnej pierzei obecnego pl. gen. Sikorskiego i na rogu ul. Garncarskiej) oraz zespołów przemysłowych i budowli na terenie środkowej i południowej Polski (elektrownie w Kielcach, Częstochowie i Piotrkowie Trybunalskim, wieże ciśnień w Brzeszczach, Chrzanowie i Tarnowie, most kolejowy w Kętach i inne).

S. założył i prezesował Stow. Przyjaciół Francji (1926) oraz wypowiadał się w sprawach restauracji zabytków Krakowa

i realizacji nowych budowli użyteczności publicznej na terenie miasta. Opublikował m.in. artykuły i broszury: *Nowe rozwiązanie sprawy budowy Muzeum Narodowego w Krakowie* (1929), *O wnętrza Wawelu z powodu restauracji wnętrza wsch. skrzydła zamku królewskiego na Wawelu* (1930), *O przywrócenie prezbiterium katedry do dawnego wyglądu* (1937) i *O uporządkowanie serca Krakowa* (1937).

Po śmierci syna Karola oraz w następstwie kryzysu światowego i postępującej utraty wzroku (spowodowanej jaskrą) w 1932 wycofał się z życia zawodowego i zajął się porządkowaniem rodzinnego archiwum.

Był uhonorowany odznaczeniami polskimi: Krzyżem Oficerskim Orderu Polonia Restituta (1926) i Złotym Krzyżem Zasługi (1939) oraz francuskimi: Oświecenia Publicznego (1922) i Krzyżem Oficerskim Legii Honorowej (1926). Był członkiem honorowym Tow. Technicznego w Krakowie (1936), Tow. Miłośników Historii i Zabytków Krakowa (1937), Stow. Architektów RP (1938) oraz doktorem *honoris causa* Politechniki Lwowskiej (1939).

Ożeniony w 1880 z Marią z Bobrownickich (1854-1914), miał dwie córki i czterech synów, m.in. Władysława (1889-1956), lekarza psychiatrę i neurologa, legionistę Pierwszej Kompanii Kadrowej, pseud. „Bystram", majora WP i senatora RP, oraz Karola (1887-1932), architekta, rzeźbiarza i grafika.

Zmarł 3 VI 1943 w Krakowie i tamże został pochowany na cmentarzu Rakowickim w rodzinnym grobowcu, który sam zaprojektował. Jego imieniem nazwano ulicę w Krakowie (w d. dzielnicy Bieżanów).

W. Łuszczkiewicz, *do dziejów restauracji prezbiterium kościoła Panny Marii w Krakowie. Stan obecny i zamierzona polichromia*, „Czas" 1889, nr 194, 195, 198; M. Kostanecki, *Twórczość architektoniczna Tadeusza Stryjeńskiego na tle epoki*, Kr.-W. 1937; A. Woltanowski, *Tadeusz Stryjeński (1849-1943). Materiały spuścizny rękopiśmiennej w Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie*, KAiU 1971, t. XVI, z. 2-3, s. 233-244; J. Fryc z, *Restauracja i konserwacja zabytków architektury w Polsce w latach 1795-1918*, W. 1975, s. 141, 171, 191-192, 218, 227, 231; J. Purchla, *Jak powstał nowoczesny Kraków. Studia nad rozwojem budowlanym w okresie autonomii galicyjskiej*, Kr. 1979, s. 230-231; L. Lameński, *Tadeusz Stryjeński i krakowskie realizacje „Spójni Budowlanej Stryjeński-Mączyński-Korn" w latach 1919-1932*, KAiU 1990, t. XXXV, z. 3-4, s. 161-178; tenże, *Tadeusz Stryjeński (1849--1943) – architekt, konserwator i przemysłowiec krakowski. Biografia*, [w:] Towarzystwo Nauk w Rzeszowie, „Prace Humanistyczne", seria I, z. 30, Rz. 1991, s. 59-102, tenże, *Z dziejów środowiska architektonicznego Krakowa w latach 1879-1932. Tadeusz Stryjeński i jego współpracownicy*, [w:] *Architektura XIX i początku XX wieku*, red. T. Grygiel, Wr.--Kr. 1991, s. 23-37; A. Sudacka, *Prezbiterium kościoła Mariackiego. Historia prac restauracyjnych i konserwatorskich*, [w:] *O konserwacji prezbiterium kościoła Mariackiego w Krakowie*, SHS, Kr. 1998, s. 13-31; J. Laskownicka, *Stryjeński (Ludwik) Tadeusz*, [w:] PSB, t. XLIV/4, 2007, z. 183, s. 519-523.

Andrzej Gaczoł

STRYOWSKI (Striowski) **Wilhelm** August (1834-1917), art. malarz, konserwator, muzealnik, pedagog.

Ur. 23 XII 1834 na przedmieściu Gdańska – Zaroślaku (Petershagen), ob. w granicach miasta, jako syn rzeźnika Striowskiego i Julchen z d. Franz. W l. 1848-50 uczył się w pracowni wuja Carla Davida, a w l. 1850--52 studiował w Szkole Sztuk Pięknych i Rzemiosł, kierowanej przez Johanna Carla Schultza. W 1852 uzyskał stypendium gdańskiego Tow. Pokoju (Friedensgesellschaft),

które pozwoliło mu na podjęcie studiów w Akademii Sztuk Pięknych w Düsseldorfie. Po zakończeniu nauki w 1856 odbył podróż studialną po Holandii i północnej Francji, przebywał w Paryżu. Po powrocie do rodzinnego miasta stworzył swoją pracownię w d. klasztorze franciszkańskim na Starym Przedmieściu, gdzie pracował wspólnie z rzeźbiarzem Rudolfem Freitagiem. W 1867 przeniósł ją najpierw na ul. Długą 28 (do kamienicy zwanej „Adam i Ewa"), następnie na ul. Korzenną (do budynków browaru Drewkego) i ok. 1870 na ul. Ogarną.

S. prezentował swoje obrazy m.in. na wystawach Tow. Sztuk Pięknych (Kunstverein) w Gdańsku (wystawiał w l. 1858-1911), Tow. Gdańskich Artystów w Katowni (Verein Danziger Künstler in der Peinkammer), we Wrocławiu, w Szczecinie, Poznaniu i Bremie. Wystawiał także w Paryżu, Berlinie, Monachium. Posyłał też obrazy na wystawy organizowane przez Tow. Przyjaciół Sztuk Pięknych w Krakowie i we Lwowie. Po raz ostatni swoje prace pokazał w 1913. Prace S. znajdowały się już za jego życia w zbiorach muzealnych – Muzeum Miejskiego (Stadtmuseum) w Gdańsku, Wallraf-Richartz-Museum w Kolonii, Muzeum Lubomirskich we Lwowie oraz wielu kolekcjach prywatnych.

W 1862 wspólnie z malarzami Alfredem Scherresem i Louisem Sy otrzymał pierwsze zadanie konserwatorskie – powierzono im restaurację wielkoformatowego obrazu *Polowanie Diany* z Ławy Bractwa Malborskiego w gdańskim Dworze Artusa. Prace prowadzone w l. 1862-63 spotkały się z krytyką Bernharda Schmida, późniejszego konserwatora prowincji Prusy Zachodnie, z powodu znacznej ingerencji malarzy i całkowitego przemalowania dużych partii obrazu. W l. 80. XIX w., jako konserwator zbiorów Muzeum Miejskiego w Gdańsku, restaurował m.in. obrazy gdańskich artystów: Antona Möllera (przedstawienie pięciu apostołów), Andreasa Stecha *Martwa natura z wiewiórką*. W 1896 powierzono mu konserwację skrzydeł ołtarza z kaplicy zamkowej w Quedlinburgu znajdujących się w zbiorach gdańskiego muzeum. W 1900 przeprowadził ponowną konserwację obrazu *Polowanie Diany* oraz renowację pozostałych wielkoformatowych obrazów dekorujących wnętrza Dworu Artusa; efekt tych prac zyskał akceptację konserwatora prowincji. W 1901 prowadził prace konserwatorskie przy obrazie Paula Petera Rubensa *Lis przy winogronach* oraz konserwatorskie i rekonstrukcyjne obrazów na płótnie ze stropu pochodzącego z kamienicy przy ul. Ogarnej, a umieszczonego w Sieni Gdańskiej przy Długim Targu 43. W l. 1910-11 współuczestniczył w pracach rewaloryzacyjnych prowadzonych w Domu Uphagena, patrycjuszowskiej kamienicy przy ul. Długiej 12, w której urządzono Muzeum Wnętrz Mieszczańskich. W gestii S. pozostawał dobór i przekazanie ze zbiorów Muzeum Miejskiego obiektów wyposażenia (np. obrazów). W l. 1888-1912, po śmierci Friedricha Rudolfa Sy – malarza, konserwatora i kustosza, pracował jako kustosz Muzeum Miejskiego w Gdańsku. Do jego obowiązków należało m.in. organizowanie wystaw, nabywanie obiektów do zbiorów muzealnych (także dla Muzeum Rzemiosł Artystycznych – oba muzea miały wspólne kuratorium i siedzibę), opieka nad zbiorami i ich inwentaryzacja, a także piecza nad biblioteką muzealną i udostępnianie księgozbioru. Odtąd aż do 1913 mieszkał w służbowym mieszkaniu i użytkował pracownię położoną w gmachu muzeum. W 1873 został wykładowcą połączonych Szkół Sztuk Pięknych i Rzemiosła Artystycznego (z siedzibą w d. klasztorze franciszkańskim), pracę pedagogiczną kontynuował do 1912.

Zapewne ok. 1875 rozpoczął działalność kolekcjonerską, gromadząc m.in. obrazy i rzeźby (głównie gdańskich mistrzów) oraz grafiki (przede wszystkim obcych artystów). W jego zbiorach znalazły się miejscowe meble i wyroby kowalstwa artystycznego (kraty, okucia, kołatki, zamki i dzwonki)

oraz europejskie wyroby ceramiczne. Kolekcja wkrótce zyskała zasłużoną sławę i uznanie – świadczy o tym prowadzona od 1888 „Księga gości", zawierająca wpisy wielu ówczesnych gdańskich i podróżujących przez miasto osobistości, a wśród nich wielu Polaków. S., opuszczając Gdańsk, sprzedał część zbiorów, niektóre obiekty przekazał do Muzeum Miejskiego, jednak większość zabrał ze sobą. Od lat 30. XX w. starano się pozyskać do gdańskich zbiorów te przedmioty. W 1940, już po śmierci żony S., udało się sfinalizować pertraktacje i do Gdańska trafiła znaczna część jego kolekcji. Pokazano ją w lutym 1940 w pałacu opackim w Oliwie, będącym wówczas siedzibą Państwowego Muzeum Krajowego Historii Gdańska (Staatliches Landesmuseum für Danziger Geschichte). Po zakończeniu wystawy obiekty zostały podzielone pomiędzy Muzeum Miejskie i muzeum w Oliwie, część z nich znajduje się obecnie w zbiorach Muzeum Narodowego w Gdańsku.

S. kilkakrotnie odbywał podróże zagraniczne: do Paryża (1860), do Galicji, gdzie odwiedził między innymi Kraków i Lwów (1861-1862, ok. 1870).

Był członkiem gdańskiego Tow. Sztuk Pięknych, od 1888 pełnił funkcję jego sekretarza. Od 1894 był członkiem honorowym Tow. Gdańskich Artystów w Katowni, a od 1901 jego przewodniczącym. Należał także do Stow. Służącego Zachowaniu Zabytków Budownictwa i Sztuki Gdańska (Verein zur Erhaltung der Bau- und Kunstdenkmäler Danzigs). W 1864 został wyróżniony złotym medalem (tzw. małym) Akademii Sztuk Pięknych w Berlinie, a w 1893 (lub w 1894) otrzymał od cesarza Wilhelma II tytuł profesora.

W 1879 ożenił się ze swoją uczennicą Clarą Baedecker, córką królewskiego radcy budowlanego w Gdańsku, miał córkę Evę. Od 1913 mieszkał w Essen (Niemcy), gdzie zmarł 3 II 1917; zgodnie z własnym życzeniem został pochowany w Gdańsku, na cmentarzu Salvator.

W. D o m a n s k y, *Wilhelm Stryowski*, [w:] *Alte Danziger Lebensbeschreibungen von...*, Danzig 1912, s. 63-67; C. S t r y o w s k i - B a e d e c k e r, *Wilhelm Stryowski zum 100. Geburstag (geb. 23. Dezember 1934, gest. 3, Februar 1917)*, „Ostdeutsche Monatshefte", Jg. 15, 1934, s. 583-589; I. K o s k a, *Stryowski Wilhelm August*, [w:] Ulrich Thieme, Felix Becker, *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künste von der Antike bis zur Gegenwart*, Bd. 32, Leipzig 1938, s. 222-223; E. B a h r, *Stryowski Wilhelm*, [w:] *Altpreußische Biographie*, Hg. Christian Krollmann, Kurt Forstreuter, Fritz Gause, Bd. 2, Marburg/Lahn 1967, s. 713-714; A.R. C h o d y ń s k i, *Życie i twórczość Wilhelma Augusta Stryowskiego (1834-1917)*, BHS 1974, nr 2, s. 209-210; I. R e m b o w s k a, *Stryowski Wilhelm August*, [w:] *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. IV, red. Z. Nowak, Gd. 1997, s. 286-287; M. G ó r a l - s k a, *Kalendarium życia i twórczości*, [w:] *Wilhelm August Stryowski 1834-1917*, Katalog monograficznej wystawy, red. Iwona Ziętkiewicz, Gd. 2002; H. K o w a l s k a, *Pasje Stryowskiego*, tamże, s. 55-65.

Ewa Barylewska-Szymańska

SWACZYNA Irena (1938-2011), prof. dr hab. nauk technicznych, specjalność: technologia drewna, historia konstrukcji meblarskich.

Ur. 15 IV 1938 w Warszawie, była córką Michała Lipowicza i Stanisławy z d. Nowaczyk. Ojciec zawodowo uprawiający jeździectwo był dżokejem i trenerem koni wyścigowych na Służewcu, gdzie w drugiej poł. lat 30. XX w. otwarto Tor Wyścigów Konnych. Szkołę średnią – Technikum Elektryczne w Warszawie ukończyła S. w 1958. Studia wyższe odbyła na Wydziale Technologii Drewna Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, otrzymując dyplom inżyniera-magistra w 1963. Po ukończeniu studiów pracowała w Woj. Przedsiębiorstwie Handlu Meblami, a następnie w Branżowej Komisji

Rzeczoznawców ds. Jakości Mebli działającej przy Min. Handlu Wewnętrznego. W 1967 podjęła pracę na swej macierzystej uczelni w Katedrze Mechanicznej Technologii Drewna na Wydziale Technologii Drewna. W 1976 na tymże Wydziale uzyskała stopień naukowy doktora nauk technicznych, broniąc rozprawy doktorskiej *Wpływ podziału i parzenia na odkształcenia liniowe świeżego drewna bukowego*. Kolejnym etapem jej naukowego rozwoju było uzyskanie w 1993 stopnia doktora habilitowanego nauk leśnych w zakresie drzewnictwa – konstrukcji i technologii wyrobów z drewna. Podstawą uzyskania tego stopnia była rozprawa habilitacyjna *Wybrane cechy konstrukcji jako kryterium identyfikacji mebli zabytkowych*. Decyzją rektora SGGW w 1996 została nominowana na stanowisko profesora Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego. Tytuł naukowy profesora otrzymała 10 stycznia 2001.

W l. 1994-99 pełniła funkcję kierownika Katedry Konstrukcji i Technologii Wyrobów z Drewna (wówczas obejmującej dwa Zakłady: Zakład Maszyn i Narzędzi oraz Zakład Konstrukcji i Technologii Wyrobów z Drewna). W l. 2000-02 oraz 2006-08 powierzano jej stanowisko kierownika Katedry Technologii Organizacji i Zarządzania w Przemyśle Drzewnym obejmującej trzy Zakłady: Zakład Konstrukcji i Technologii Wyrobów z Drewna, Zakład Tworzyw Drzewnych, Zakład Organizacji Ekonomiki i Projektowania Zakładów Przemysłu Drzewnego. Przez cały okres 1994-2008 kierowała Zakładem Konstrukcji i Technologii Wyrobów z Drewna. Odbyła wiele staży i kursów. Wśród nich półroczny staż w pracowniach konserwacji mebli (Desa, Zakłady Wytwórcze Mebli Artystycznych w Henrykowie, w Zamku Królewskim w Warszawie), krótkoterminowe staże w Czechosłowacji, Niemczech i na Węgrzech, 3-miesieczny staż w Buckinghamshire College w High Wycombe, w 1993 ukończyła kurs restauracji mebli zabytkowych zorganizowany przez The College of Brunel University w Anglii. W l. 1995-98 koordynowała ze strony polskiej międzynarodowy program badawczy Copernicus dotyczący badania właściwości fizycznych i mechanicznych, odporności na czynniki biotyczne LVL wykonanego z krajowych gatunków drewna liściastego. W programie uczestniczyli przedstawiciele Anglii, Francji, Norwegii, Słowenii i Węgier. W ramach programu zorganizowała w 1996 międzynarodową konferencję „European Laminated Veneer Lumber Engineering".

Była promotorem dwóch rozpraw doktorskich, recenzentem kilkunastu prac doktorskich, a także rozprawy habilitacyjnej oraz dorobku naukowego trzech osób. Prowadziła liczne prace magisterskie, była opiekunem około 160 prac dyplomowych z zakresu projektowania mebli, konstrukcji i technologii mebli współczesnych, zwłaszcza specjalistycznych, zdobnictwa i konserwacji mebli zabytkowych. Była znanym i cenionym wykładowcą, prowadziła wykłady m.in. w Instytucie Wzornictwa Przemysłowego, dla projektantów i uczestników Ogólnopolskiego Pleneru Meblarskiego, na Uniw. Warszawskim, Uniw. Mikołaja Kopernika w Toruniu, Państw. Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych w Łodzi (na Wydziale Form Przemysłowych), w Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie i na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej.

Jest autorką (współautorką) licznych publikacji, oryginalnych artykułów (54), opracowań popularnonaukowych (51), monografii (7), recenzji, opinii wydawniczych (4), opracowań projektowych, ekspertyz (razem 43), dwóch podręczników, jednego skryptu i jednego patentu. Jej książka *Meble. Naprawa i odnawianie* wydana w 1995 cieszyła się dużym popytem wśród osób zainteresowanych starymi meblami, podobnie jak rozprawa habilitacyjna *Wybrane cechy konstrukcji jako kryterium identyfikacji mebli zabytkowych* (1992), która zawiera przedstawienie dawnych mebli w sposób inżynierski,

odmienny niż czynią to historycy sztuki. Z innych opracowań nt. obiektów zabytkowych wymienić należy: *Charakterystyka komód pochodzących z końca XVIII wieku* [w:] „Conservatio est aeterma creatio", Tor. 1999, *Charakterystyka konstrukcji i intarsji mebli kolbuszowskich* [w:] „Kolbuszowa – 300 lat miasta", 2001, *Boazerie Domu Uphagena w Gdańsku – ich konstrukcja, stan zachowania i problematyka konserwatorska* (współaut. P. Kanoniuk, [w:] *Zabytkowe budowle drewniane i stolarka architektoniczna...*, Wyd. UMK, Tor. 2005). W 2010 S. ukończyła kolejną książkę o meblach zabytkowych, która ukaże się pośmiertnie.

Swoją ogromną pasję i zainteresowanie meblami oraz drewnem zabytkowym zrealizowała w pełni, będąc pod koniec lat 90. współtwórcą specjalności: konserwacja drewna zabytkowego na Wydziale Technologii Drewna. W specjalność tej, realizowanej we współpracy z Wydziałem Konserwacji i Restauracji Dzieł Sztuki Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie, kształcą się studenci od 1999. Przez wszystkie te lata była przewodniczącą Rady Naukowej tej specjalności. W ramach zajęć dydaktycznych, a przede wszystkim w celu przybliżenia problematyki konserwatorskiej studentom współpracowała z licznymi muzeami: Muzeum Rolnictwa im. ks. Krzysztofa Kluka w Ciechanowcu, Muzeum Pałac w Wilanowie, Muzeum w Łowiczu, Muzeum w Nieborowie i Arkadii, Muzeum Narodowym w Warszawie, Muzeum Regionalnym w Kutnie oraz Muzeum Zamkiem w Łańcucie (umowy o współpracy). Ponadto realizowano prace magisterskie w innych muzeach, np. w Zamku Królewskim na Wawelu, Zamku Królewskim w Warszawie, Muzeum Literatury i Muzeum Historycznym m. st. Warszawy, które udostępniały obiekty ze swoich zbiorów do konserwacji i restauracji. Bardzo ceniła współpracę z Muzeum Kultury Ludowej w Kolbuszowej, gdzie spotykała się ze szczególną życzliwością działaczy ziemi kolbuszowskiej.

Studenci KDZ, pod kierunkiem S., zajmowali się w ramach ćwiczeń inwentaryzacją, a także konserwacją i restauracją posiadanych przez SGGW zabytkowych mebli, wśród których znalazło się dawne wyposażenie gabinetu wybitnej postaci historycznej – rektora prof. dr. hab. Franciszka Staffa, obecnie znajdujące się w muzeum uczelni. Podczas konserwacji tego wyposażenia S. wraz ze studentami odkryła w jednej z żaluzjowych szaf biurowych dwie skrytki, w których znajdowały się dokumenty z czasu II wojny światowej, dotyczące działalności Narodowych Sił Zbrojnych (łączna waga 8,91 kg, 450 stron). Zostały one przekazane do Archiwum Akt Nowych. W ramach promocji prac kursowych i dyplomowych studentów KDZ z inicjatywy S. zorganizowano 7 wystaw (jedną w 2006, trzy w 2007, dwie w 2008 i jedną w 2009) – kilkakrotnie pt. „Sztuka konserwacji", ponadto – „Sztuka kopii" i „Prace Studentów KDZ".

Przez wiele lat S. pełniła funkcję sekretarza (1987-93), a następnie wiceprzewodniczącej (1994-96) Komisji Programowej Specjalistycznych Przedmiotów Zawodowych Branżowej Komisji Meblarstwa. Od 1978 była również rzeczoznawcą ds. konstrukcji drewnianych Stow. Inżynierów oraz Techników Leśnictwa i Drzewnictwa, a także od 1978 rzeczoznawcą ds. jakości mebli. Od 1967 należała do Polskiego Tow. Leśnego. W 1999 została członkiem Stow. Konserwatorów Zabytków. Od 1981 działała w NSZZ „Solidarność" (w l. 1992-95 jako członek Komisji Uczelnianej SGGW).

Za swoją pracę i działalność została wielokrotnie odznaczona. Wśród odznaczeń są: Złoty Krzyż Zasługi (1989), Odznaka zasłużonego dla Leśnictwa i Przemysłu Drzewnego (1996), Złota Odznaka Honorowa „Za zasługi dla SGGW" (1996) i kilkanaście nagród J.M. Rektora SGGW oraz Medal Komisji Edukacji Narodowej (2008).

Mąż, dr inż. Mieczysław Swaczyna, pracował w Instytucie Badawczym Leśnictwa.

Zmarła 24 I 2011. Pochowana na cmentarzu paraf. w Pyrach.

Dane personalne i dokumentacje w Zakładzie Konstrukcji i Technologii Wyrobów z Drewna na Wydziale Technologii Drewna SGGW w Warszawie.

Marek Grześkiewicz

SZANDOMIRSKI Jerzy (1926-2008), fotograf, gł. specjalista dokumentacji fot. prac konserwatorskich w PP PKZ.

Ur. 27 III 1926 w Białymstoku, syn Wacława, handlowca, prezesa Zw. Kupców Chrześcijan i wiceprezesa Zw. Inwalidów Wojennych w Białymstoku, oraz Aleksandry z d. Ciechanowicz, nauczycielki, założycielki i komendantki Chorągwi Zw. Harcerstwa Polskiego woj. białostockiego. S. w 1939 rozpoczął naukę w białostockim Gimnazjum im. Zygmunta Augusta, którą wkrótce musiał przerwać ze względu na wydarzenia wojenne – do miasta wkroczyli Rosjanie, ojciec został aresztowany i wywieziony w nieznanym kierunku (nigdy nie wrócił). Zagrożonej aresztowaniem matce, działaczce ZHP, udało się wraz z synem i młodszą córką przedostać do Warszawy, gdzie zostali życzliwie przyjęci przez krewnych – rodzinę Zachwatowiczów. Tu S. miał pierwsze kontakty z fotografią, pomagając kuzynowi Eugeniuszowi Zachwatowiczowi przy pracy w tajnym laboratorium. Podjął również działalność konspiracyjną w AK, brał udział w powstaniu warszawskim i został wywieziony wraz z innymi powstańcami do obozu pracy w Wielkopolsce. Po powrocie do Warszawy na początku 1945 zastał rodzinę w wielkiej biedzie, rozpoczął więc pracę jako robotnik. Wkrótce jednak, dzięki pomocy prof. Jana Zachwatowicza, ówczesnego generalnego konserwatora zabytków, został zatrudniony jako młodszy laborant fotograficzny w Naczelnej Dyrekcji Muzeów i Ochrony Zabytków. Jego pierwszą nauczycielką fotografii była Józefa Bułhakówna (siostra znanego fotografika), a pierwsze prace to pomoc przy dokumentacji konserwatorskiej plafonu kościoła św. Anny, malowideł w teatrze w Łazienkach, obrazu Matejki *Bitwa pod Grunwaldem*. W 1951 zmienił pracodawcę, zostało bowiem powołane Przeds. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków, które przejęło pracownie konserwatorskie NDMiOZ. Kierownikiem pracowni fotograficznej był początkowo Tadeusz Zalewski, następnie Wacław Górski. S. zaczął samodzielnie wykonywać zdjęcia dokumentacyjne w pracowniach konserwatorskich, a także przy inwentaryzacji i odbudowie zabytków – w Warszawie i poza nią. W miarę rozwoju PP PKZ (powstawały nowe oddziały: w Gdańsku, Krakowie, Wrocławiu, Poznaniu) zwiększał się zakres i obszar działalności pracowni. W 1964 S. ukończył technikum fotograficzne i został awansowany na stanowisko st. fotografa. W tym czasie rozpoczął wraz z W. Górskim inwentaryzację budownictwa drewnianego (przede wszystkim opuszczonych cerkwi) Rzeszowszczyzny. Trzyletni okres tej pracy zakończyła w 1967 wystawa fotograficzna w Rzeszowie. Wykonywał, także z Górskim, monografie fotograficzne w Kalwarii Zebrzydowskiej, Pelplinie, Toruniu oraz inwentaryzację zabytków w Gdańsku, Wrocławiu i na Białostocczyźnie. Nadal współpracując z Górskim, w ciągu dwóch lat przeprowadził inwentaryzację fotograficzną Kanału Augustowskiego (wystawa w 1975).

Po wyjeździe W. Górskiego do Torunia w 1977 objął funkcję kierownika pracowni fotograficznej i archiwum fotograficznego Oddz. Warsz. PP PKZ, a także niebawem został mianowany gł. specjalistą dokumentacji fotograficznej prac konserwatorskich. Do jego obowiązków należało m.in. organizowanie prac dokumentacyjnych przy odbudowie Zamku Królewskiego w Warszawie. Jednocześnie prowadził inwentaryzację zabytków Białostocczyzny, po której zakończeniu została zorganizowana przy pomocy woj.

konserwatora zabytków wielka wystawa fotograficzna w Białymstoku. Ponadto brał udział w pracach eksportowych PP PKZ: prowadził dokumentację konserwatorską zabytków malarstwa we Frankfurcie n. Menem, zabytków architektury w Moskwie, Tallinie, Rydze, Wilnie oraz ogromnych prac na Słowacji w Levočy i Banskiej Štavnicy. Prowadził wykłady na Politechnice Warszawskiej oraz na zjazdach fotografów PP PKZ z całego kraju. Tematem było fotografowanie w promieniach podczerwonych, ultrafioletowych, rentgenowskich, prowadzenie archiwów fotograficznych, zabezpieczanie negatywów przed zniszczeniem oraz sposoby ich konserwacji.

Przed przejściem na emeryturę w 1987 przygotował autorską wystawę fotograficzną w galerii PP PKZ przy placu Zamkowym. Następnie został zatrudniony na ćwierć etatu w Zarządzie PP PKZ. Do jego zadań należała kontrola pracowni fotograficznych w całej Polsce. Wyjeżdżał też za granicę: do Niemiec, Rosji, Czechosłowacji, Estonii, na Litwę i Łotwę, gdzie wykonywał zdjęcia promocyjne zabytków, które konserwowali polscy specjaliści. Po odejściu z PP PKZ zajął się dokumentacją fotograficzną budynków projektowanych przez teścia Jana Witkiewicza Koszczyca, w czym pomagał mu syn Andrzej. 4 II 2008 odbyło się otwarcie wystawy autorskiej „Dzieła architektoniczne Jana Witkiewicza Koszczyca w obiektywie Jerzego Szandomirskiego", zorganizowanej przez KOBiDZ, Zarząd Gł. Tow. Opieki nad Zabytkami i dyrekcję Łazienek Królewskich w Warszawie.

Wielokrotnie odznaczony przez resort kultury medalami za ochronę zabytków. W 1984, po zakończeniu odbudowy Zamku Królewskiego, otrzymał Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski.

W 1949 ożenił się z Henryką Witkiewiczówną. Miał dwoje dzieci: syna Andrzeja (ur. 1950), fotografika, oraz córkę Annę (ur. 1952).

Zmarł 4 III 2008 i został pochowany na cmentarzu Powązkowskim w Warszawie.

Na podstawie życiorysu napisanego przez S. w końcu 2007 oraz informacji żony Henryki i siostry Jadwigi (Haliny) Litniewskiej.

Hanna Krzyżanowska

SZCZUKA Jerzy Kazimierz (1944-2009), sztukator, technik budowlany.

Ur. 20 IV 1944 w Poznaniu jako syn Józefa, sztukatora, i Bożeny z d. Szajek. Był uczniem IX Liceum Ogólnokształcącego Tow. Przyjaciół Dzieci im. Płaskowickiej i I Liceum Ogólnokształcącego im. K. Marcinkowskiego. Od 1962 pracował w Spółdzielni Rolniczo-Handlowej „Samopomoc Chłopska". Wówczas ukończył kurs dla księgowych-inwentaryzatorów. Rok później został zatrudniony w Poznańskim Przedsięb. Robót Elewacyjnych jako st. inspektor techniczny. Świadectwo dojrzałości otrzymał po ukończeniu nauki w Technikum Budowlanym dla Pracujących Poznańskiego Zjednoczenia Budownictwa w 1969, uzyskując prawo używania tytułu technika budowlanego w zakresie budownictwa ogólnego. To pozwoliło mu zatrudnić się w 1970 w Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków. W 1973 S. zdobył uprawnienia budowlane w specjalności architektonicznej i konstruktorsko-inżynieryjnej, nadane przez Wydział Gospodarki Przestrzennej i Ochrony Środowiska Prezydium Rady Narodowej Miasta Poznania. Dziesięć lat później podjął pracę w Przedsięb. Polonijno-Zagranicznym „Arpex-West" Konserwacji Architektury i Dzieł Sztuki, która trwała do roku 1991. W 1994 wielkopolski woj. konserwator zabytków wydał zaświadczenie, które kwalifikowało S. do prowadzenia i kierowania pracami budowlano-konserwatorskimi, sztukatorskimi, kamieniarskimi i elewacyjnymi oraz wykonywania obowiązku nadzoru nad tymi pracami. Brał udział w pracach restauracyjnych i konserwatorskich Zamku Królewskiego w Warszawie, pałaców i dworów w Rydzynie, Żaganiu, Lewkowie, Świd-

nicy, Antoninie, Gębicach, Głogowie, Charcicach, Dobrzynie, a także ratusza poznańskiego, elewacji Biblioteki Raczyńskich, Teatru Wielkiego w Poznaniu i Teatru Nowego w Poznaniu. Kierował również zespołem sztukatorskim i pracami elewacyjnymi siedziby Państw. Służby Ochrony Zabytków w Koszalinie. Specjalne dyplomy i listy pochwalne otrzymał od wojewody poznańskiego za nadzór nad rewaloryzacją Zamku Opalińskich w Sierakowie, od dyrektora Zespołu Parków Krajobrazowych Woj. Poznańskiego za podobny nadzór nad restauracją dworu w Chalinie jako Ośrodka Edukacji Przyrody, od Administratora Gospodarstwa Mieszkaniowego Skarbu Państwa za nadzór nad robotami zabezpieczającymi kaplicę w Orzeszkowie, oficynę w Dobrojewie, pałac, kuźnię i gołębnik w Wituchowie, pałac w Zalesiu i pałac w Lubaszu. Jako konserwator zabytków S. wyjeżdżał do prac w Moskwie, Tallinie, Petersburgu i Berlinie. Uczestniczył także w pracach konserwatorskich w pałacu Sanssousi w Poczdamie. Był w zespole mającym prowadzić prace konserwatorskie w gmachu Konsulatu Generalnego Polski w Nowym Jorku, lecz cofnięto mu paszport.

Od 2002 był członkiem Wielkopolskiej Izby Inżynierów Budownictwa. Uhonorowany odznaką „Zasłużony Działacz Kultury" (1979) i srebrną odznaką PP PKZ (1981). W l. 1999 i 2000 wielkopolski woj. konserwator zabytków wręczył mu listy dziękczynne „Za wielki wkład pracy i osiągnięcia przy renowacji i konserwacji zabytków architektury".

W 1973 ożenił się z Mirosławą Bautą, absolwentką Politechniki Poznańskiej, miał syna Marka (ur. 1988).

Zmarł 14 VII 2009, pochowany został na cmentarzu przy ulicy Bluszczowej na poznańskim Dębcu.

Z. Dwernicki, *Urodzony we dworze*, P. 2006, s. 65; dokumenty i informacje rodziny.

Ryszard Danecki

SZUKAŁA Teodor (1917-1992), art. malarz, konserwator malarstwa.

Ur. 20 X 1917 w Opalenicy. Był synem rolnika Wojciecha i Marianny z d. Przybylskiej. Szkołę podstawową ukończył z wyróżnieniem w 1931, a ze względu na uzdolnienia plastyczne Rada Miejska w Opalenicy ufundowała mu stypendium na dalszą naukę. Uczęszczał do Publicznej Szkoły Dokształcającej Zawodowej, którą ukończył w 1934. Równocześnie rozpoczął naukę praktyczną malarstwa i technik ściennych, którą pobierał u mistrza Michała Melerowicza w Opalenicy. Po zdaniu egzaminu czeladniczego w 1937 pracował w Zakładzie Melerowicza do 1939. W okresie okupacji był zatrudniony jako czeladnik w niemieckiej firmie malarskiej w Opalenicy. 28 V 1945, po wyzwoleniu, zdał egzamin mistrzowski w Izbie Rzemieślniczej w Poznaniu. Następnie ukończył kurs ogólnolicealny w 1946 i podjął studia w Państw. Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych w Poznaniu pod kierunkiem profesorów Zdzisława Kępińskiego, Wacława Taranczewskiego, Stanisława Teisseyra i Eustachego Wasilkowskiego. W końcu 1949 uzyskał dyplom z wyróżnieniem. Pracę dyplomową wykonał w zespole pracującym nad zaprojektowaną polichromią w kościele św. Mateusza w Opalenicy. Tu rozpoczęła się ponadtrzydziestoletnia współpraca w renowacji głównie wnętrz kościołów z kolegą ze studiów Henrykiem Kotem. Wykonywali wspólnie prace w obiektach na terenie Wielkopolski i sporadycznie w innych województwach, jak zielonogórskie, szczecińskie. W tym okresie wykonali nowe polichromie, często zaprojektowane wspólnie, restauracje kompleksowe wnętrz kościołów, prace w obiektach zabytkowych i konserwacje starych często przez siebie odkrywanych polichromii. Pracowali w ponad stu obiektach, głównie we wnętrzach kościołów. Wśród nich do najważniejszych zaliczyć można projekty i realizacje we wnętrzach kościołów w następujących miejscowościach:

Siedlec pow. Wolsztyn (1951), Kościerzyn pow. Wolsztyn (1951), Wielichowo pow. Kościan (1952), Żabikowo k. Poznania (1952), Piła – kościół św. Rodziny (1952-54 i 1957 – 9 plafonów), Żabno pow. Śrem (1955-56), Zbąszyń pow. Nowy Tomyśl (1957 i 1971), Wytomyśl pow. Nowy Tomyśl (1958), Buk – fara (1958-59), Kaszczor pow. Wolsztyn (1959), Myślibórz woj. szczecińskie (1960), Kościan – fara (1961), Dakowy Mokre pow. Nowy Tomyśl (1962), Gniezno – kościół oo. Franciszkanów (1963), Kłecko pow. Gniezno (1965). Wspólnie podejmowali szereg prac konserwatorskich w zabytkowych kościołach – w l. 1952-54 i 1956 w katedrze w Gorzowie Wielkopolskim odkryli starą polichromię (orła piastowskiego i Sąd Ostateczny w kruchcie) i wykonali jej konserwację oraz częściową rekonstrukcję. W kościele w Obrze pow. Wolsztyn (1952-53) i w poklasztornym kościele w Przemęcie przeprowadzili konserwację malowideł na sklepieniach. Następnym wspólnym zadaniem konserwatorskim były prace we wnętrzu kościoła w Nowym Mieście n. Wartą pow. Jarocin (1959-60), gdzie odkryli renesansową polichromię z 1573 i przeprowadzili jej konserwację oraz restaurację całego wnętrza, a w kościele w Bukownicy pow. Ostrzeszów odkryli i zakonserwowali starą polichromię i wnętrze uzupełnili nową, w Żerkowie pow. Jarocin przeprowadzili konserwację zabytkowej polichromii (1967-68).

Bardzo poważnym i trudnym zadaniem konserwatorskim była kompleksowa restauracja wnętrza kościoła oo. Franciszkanów w Poznaniu w l. 1963-65. Przeprowadzone badania potwierdziły istnienie pierwotnej polichromii Adama Swacha z początku XVIII w. W tej sytuacji zdecydowano usunąć polichromie z 1928. Stan odkrytych malowideł A. Swacha był stosunkowo dobry, ponieważ wykonano je w technice *al fresco*. Jakkolwiek zdarzały się ubytki lub zniszczenia powstałe w wyniku działań wojennych w 1945. Wszystkie ubytki, dla odróżnienia od części oryginalnych, zostały uzupełnione techniką punktowania lub drobnej kreski. Na zniszczonych przez pociski, a odbudowanych sklepieniach trzech przęseł w części przy chórze nad nawą główną polichromię odtworzył S. według swojego projektu, wprowadzając także współczesną tematykę zasugerowaną przez oo. franciszkanów. W wyniku tej restauracji, w czasie której poddano także konserwacji cały wystrój kościoła, cenne barokowe wnętrze świątyni odzyskało swój pierwotny charakter. Następnie w 1965 przeprowadzili konserwację starej polichromii we wnętrzu kościoła św. Krzyża na cmentarzu w Buku pow. Nowy Tomyśl. W tym samym roku odkryli i przeprowadzili konserwację polichromii figuralnej na sklepieniu prezbiterium kościoła w Kostrzynie Wielkopolskim, a w l. 1964-66 w kościele w Święcichowie k. Leszna Wielkopolskiego odkryli i wykonali konserwację starej polichromii oraz uzupełnili wnętrze nową. W l. 1968-69 w czasie restauracji wnętrza drewnianego kościoła w Domachowie k. Gostynia przeprowadzili konserwację odkrytej starej polichromii. Bardzo trudnym zadaniem ze względu na wysokość była renowacja malarstwa czaszy kopuły i latarni w kościele oo. Filipinów na Świętej Górze w Gostyniu po wzmocnieniach konstrukcyjnych latarni. W kościele w Lubrańcu k. Włocławka w l. 1972-74 wykonali renowację polichromii z 1936, a w l. 1979-80 w kościele w Woźnikach k. Grodziska Wielkopolskiego. Ich dziełem są też nowe polichromie w dwóch obiektach świeckich: na plafonie widowni Teatru im. St. Jaracza w Gorzowie Wielkopolskim (1957) oraz we wnętrzu pałacu w Czerniejewie k. Gniezna (1981-84).

S. w sporządzonym przez siebie spisie wymienia 200 obiektów, w których wykonał nowe polichromie albo pracował nad konserwacją starych malowideł często odkrywanych w czasie badań i restauracji kościołów. W tym ponad 100 to głównie kościoły, kapli-

ce czy wnętrza klasztorne, w których pracował sam. Za wyjątkowe osiągnięcie uważał restaurację wnętrza drewnianego kościoła z 1711 „na Pólku" koło Bralina pow. Kępno, która to świątynia została wyróżniona medalem „Europa Nostra" za szczególny wkład w ochronę kulturalnego dziedzictwa europejskiego. Wykonał kilka nowych polichromii tematycznie związanych z papieżem Janem Pawłem II, m.in. w Gnieźnie, Modliszewku, Kaliszu i Wolsztynie. W Opalenicy w kościele św. Józefa w 1960 wykonał tryptyk w części środkowej ołtarza, a w Miejskim Ośrodku Kultury fresk z panoramą swej rodzinnej miejscowości. Prace renowacyjne kościoła w Łubowie pow. Gniezno zostały uwiecznione w dokumentalnym filmie nakręconym przez Poznański Ośrodek Telewizyjny (scenariusz Adam Kochanowski, zdjęcia Jan Kurek).

S. tworzył obrazy olejne, głównie martwe natury i portrety, oraz rysunki i akwarele, które pokazywał na wystawach w kraju i za granicą. Swoją dokumentacyjną kolekcję „Wiatraki Wielkopolski" prezentował na wielu wystawach.

W 1990 został odznaczony przez kardynała Józefa Glempa Prymasowskim Złotym Medalem „Zasłużonemu w posłudze dla Kościoła i Narodu".

Ożeniony z Marią Bajerlein miał czworo dzieci: Pawła (ur. 1955), Tomasza (ur. 1957), Dorotę (ur. 1959) oraz Marcina (ur. 1966), wszystkie z wyższym wykształceniem, Tomasz i Dorota są art. plastykami.

Zmarł 7 IV 1992 w Poznaniu; pochowany tamże na cmentarzu Sołackim przy ul. Lutyckiej.

H. Kondziela, *Konserwatorstwo, sztuki plastyczne w Poznaniu 1945-1980*, P. 1980, s. 164; S. Duda, *Szukała Teodor (1917-1992) – art. malarz, konserwator zabytków*, Opalenicki Słownik Biograficzny, t. 2, Opalenica 1994, s. 121-123; informacje żony.

Henryk Kondziela

SZWEJ Jerzy (1931-2002), etnograf, historyk sztuki, wojewódzki konserwator zabytków w Koszalinie, dyrektor Muzeum Okręgowego w Koszalinie, działacz społeczny.

Ur. 4 VI 1931 w Toruniu, syn Józefa i Aleksandry z Orłowskich, pracowników poczty. Uczęszczał do szkoły powszechnej i średniej w Toruniu, z przerwą w okresie okupacji, którą spędził na Kielecczyźnie, świadectwo dojrzałości otrzymał w 1951. Po ukończeniu historii sztuki na Uniwersytecie Poznańskim w 1957 rozpoczął pracę jako referent w Wydziale Kultury Prezydium Woj. Rady Narodowej w Koszalinie, a od 1960 zajmował wiele kierowniczych stanowisk w różnych placówkach kultury tego miasta. Był: kierownikiem działu Centrali Wynajmu Filmów, zastępcą dyr. Woj. Domu Kultury (1963-65), sekretarzem generalnym Koszalińskiego Tow. Społeczno-Kulturalnego (1965-68), kierownikiem Biura Wystaw Artystycznych, a następnie dyr. Przedsięb. Państw. Pracownie Sztuk Plastycznych i dyr. kierownictwa robót w Koszalinie Oddziału Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków w Szczecinie. Od 1973 przez dziewięć lat pełnił funkcję woj. konserwatora zabytków w Koszalinie. W l. 1981-90 pracował jako dyrektor Muz. Okręgowego w Koszalinie i w końcu 1990, ze względu na zły stan zdrowia, przeszedł na rentę. W trakcie pracy w muzeum w 1984 obronił pracę doktorską pt. *Wartości tradycyjnej kultury ludowej jako inspiracja współczesnej działalności kulturalnej w koszalińskim* pod kierunkiem prof. J. Burszty, kierownika Katedry Etnografii Uniw. Adama Mickiewicza w Poznaniu, i uzyskał stopień doktora nauk humanistycznych w zakresie etnografii.

Do najważniejszych zadań w czasie jego działalności konserwatorskiej należało: zakończenie rozpoczętych w 1970 badań terenowych budownictwa ludowego woj. koszalińskiego, ewidencjonowanie (od 1979) zabytkowych dworów i pałaców oraz parków; sprawowanie nadzorów konserwatorskich nad pracami remontowymi

i adaptacyjnymi, m.in. kontynuowanie prac przy zamku gotyckim w Bytowie; odsłonięcie i konserwacja gotyckich malowideł w kościele Wniebowzięcia NMP w Darłowie; w 1971 rozpoczęcie adaptacyjnych prac remontowych gotyckiego zamku w Darłowie siedziby muzeum regionalnego; od 1973 nadzór nad rekonstrukcją gotyckiego wnętrza kolegiaty NMP w Kołobrzegu i oddanie do użytku pałacyku będącego siedzibą dyrekcji muzeum w tym mieście oraz kontynuacja odbudowy zamków w Kragu, Tucznie i Połczynie Zdroju. Nadzór nad pracami konserwatorskimi wielu zabytków. Szczególnie owocnie współpracował z Komisją Opieki nad Zabytkami przy Zarządzie Okręgowym PTTK w Koszalinie. Sprawował nadzór nad działalnością muzeów województwa, Biurem Wystaw Artystycznych i współpracował ze Związkiem Polskich Artystów Plastyków w Koszalinie. Bardzo interesował się sztuką współczesną i dokumentował dorobek koszalińskiego środowiska plastycznego; był współorganizatorem „Spotkań Artystów, Naukowców i Teoretyków Sztuki OSIEKI", zwanych potocznie plenerami osieckimi (organizowanymi w Osiekach k. Koszalina). Od 1978 pełnił społecznie funkcję sekretarza Woj. Komitetu Ochrony Pomników Walki i Męczeństwa w Koszalinie. Był autorem opracowań: *Problemy konserwatorskie urbanistycznego układu zabytkowego m. Świdwina* [w:] „Materiały Konferencji WUKA", 1975, *Problemy konserwatorskie do planu zagospodarowania przestrzennego m. Koszalina* (tamże), *Pałace w parkach* („Bałtyk", 1979), *Zabytki i rezerwaty przyrody*, *Ochrona dóbr kultury, ich rola i miejsce w procesie upowszechnienia* (1981) i innych. Artykuły nt. ochrony zabytków i innych spraw związanych z zagadnieniami kulturowymi regionu koszalińskiego (ponad 300 publikacji) prezentował w różnych periodykach, jak: „Biblioteka Słupska", „Koszalińskie Studia i Materiały", „Profile Kultury", „Zapiski koszalińskie", „Bałtyk", „Koszalińskie Zeszyty Muzealne", „Rocznik Koszaliński" i inne.

Odznaczony Srebrnym Krzyżem Zasługi (1966) i Odznaką Honorową „Za Zasługi w Rozwoju Województwa Koszalińskiego" (1970).

Ożeniony z Barbarą Sołtykiewicz, inż. rolnikiem, miał córkę Małgorzatę (ur. 1959) i syna Wojciecha (ur. 1964).

Zmarł 11 II 2002, pochowany na cmentarzu komunalnym w Koszalinie.

D. Ptaszyńska, *Ochrona i konserwacja zabytków województwa koszalińskiego w 1972 roku*, Koszalińskie Zeszyty Muzealne, t. 3, 1973, s. 422-440, (dalej „KZM"); J. Szwej, *Ochrona i konserwacja zabytków w województwie koszalińskim w 1978 roku*, „KZM", t. 9, 1979, s. 123-137; A. Mosiewicz, *Pamięci Dyrektora Jerzego Szweja*, „KZM", t. 24, s. 339-340; B. Makowska, *Konserwatorzy zabytków na Pomorzu Zachodnim w latach 1946-2006*, „Zachodniopom. Wiad. Konserwatorskie" 2006, s. 236-238 (tu omówienie publikacji); akta osobowe J. Szweja w Muzeum Okręgowym w Koszalinie.

Danuta Ptaszyńska

SZYMAŃSKI Stanisław Walenty (1911-2000), historyk sztuki, muzeolog, organizator społecznej opieki nad zabytkami.

Ur. 5 V 1911 w Szczutowie k. Sierpca (woj. mazowieckie). Ojciec Bronisław był nauczycielem, zmarł w 1921, a matka w 1913. Po zdobyciu średniego wykształcenia, odbył służbę wojskową i po kilku latach otrzymał stopień podporucznika rezerwy. W 1933 rozpoczął pracę zawodową jako nauczyciel w Częstochowie. Złożył egzamin nauczycielski i zaczął studia zaoczne w Wolnej Wszechnicy Polskiej w Warszawie. Działał w Związku Nauczycielstwa Polskiego. W 1939 jako oficer, adiutant dowódcy batalionu wziął udział w wojnie obronnej przeciwko hitlerowskim Niemcom. Od 10 IV 1940 do 5 V 1945 był więźniem obozu koncentracyjnego w Dachau i Mauthausen-Gu-

sen (Austria). W dniu swoich 34. urodzin został wyzwolony z niemieckiej niewoli. Niedługo potem rozpoczął studia na uniwersytecie w Innsbrucku i zajął się twórczością malarzy żyjących w Austrii. W 1947 uzyskał dyplom doktora filozofii w dziedzinie sztuki na podstawie pracy pt. *Symbol*. Do kraju wrócił w 1948 i podjął pracę w Naczelnej Dyrekcji Muzeów i Ochrony Zabytków w Min. Kultury i Sztuki. Jednocześnie był wykładowcą w Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie.

Pracując w MKiS, zajmował się problematyką muzeów i zabytków ruchomych, współpracował ze społecznym ruchem ochrony zabytków. Jeszcze w latach 30. aktywnie działał w Tow. Opieki nad Zabytkami Przeszłości, a następnie w Polskim Tow. Krajoznawczym (PTK). W 1950 nastąpiło połączenie PTK z Polskim Tow. Tatrzańskim i powstało Polskie Tow. Turystyczno-Krajoznawcze (PTTK), w którym S. był najpierw sekretarzem, a później przewodniczącym Komisji Opieki nad Zabytkami, przyczyniając się walnie do ratowania wielu cennych zabytków. Propagował nowatorskie formy działalności opiekuńczej także wśród wybitnych autorytetów naukowych takich, jak profesorowie: Włodzimierz Antoniewicz, Stanisław Herbst, Stanisław Lorenz, Jan Zachwatowicz, dzięki czemu ranga społecznej opieki nad zabytkami w trudnym powojennym okresie została wysoko usytuowana w hierarchii społecznej. Od 1 stycznia 1963 pełnił funkcję kustosza w Państw. Muzeum Etnograficznym. Pracę zawodową zakończył 1 VIII 1976 jako jeden z wybitnych znawców malarstwa i sztuki ludowej w Polsce. W 1974 złożył społeczną funkcję przewodniczącego Komisji Opieki nad Zabytkami Zarządu Gł. PTTK. Jako członek honorowy PTTK uczestniczył do końca życia w pracach Komisji Opieki nad Zabytkami.

Jako historyk sztuki S. miał szeroki wachlarz zainteresowań, prowadził badania naukowe, opublikował wiele prac. Zajmował się przede wszystkim malarstwem (głównie XVI-wiecznym), rzeźbą, sztuką ludową, ale również architekturą i urbanistyką (np. pisał o Grodnie). Napisał wiele artykułów z zakresu krajoznawstwa oraz monografię o dziejach Sierpca. Wiele prac dotyczy społecznej opieki nad zabytkami, metodologii działań w tej dziedzinie, pracy z młodzieżą. Jest autorem prekursorskiej pracy o wychowawczej roli wycieczek szkolnych pt. *Wycieczki szkolne do zabytków kultury* (W. 1978). Ma również konkretny wkład w dzieło tworzenia muzealnictwa regionalnego; jest autorem monografii *Muzea Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego* (W. 1990).

Odznaczony: Krzyżem Virtuti Militari, Krzyżem Oficerskim Orderu Odrodzenia Polski, Srebrnym Krzyżem Zasługi, Medalem Komisji Edukacji Narodowej, Medalem za Udział w Wojnie Obronnej, Krzyżem Oświęcimskim, złotą odznaką „Za Zasługi dla Warszawy", „Zasłużony Działacz Kultury", złotą odznaką „Zasłużony Działacz Turystyki".

Miał żonę Marię, lekarkę.

Zmarł 23 IX 2000 w Warszawie, pochowany na cmentarzu komunalnym (d. wojskowym) na Powązkach.

Archiwum Zarządu Gł. PTTK; archiwum autora biogramu.

Franciszek Midura

Ś

ŚLESIŃSKI Władysław Olgierd (1929--1995), art. malarz, konserwator i technolog dzieł sztuki, historyk sztuki i konserwacji, prof. Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie.

Ur. 16 VI 1929 w Chorzowie, w rodzinie o silnej tradycji patriotycznej. Zarówno ojciec, prawnik Adam Wieniawa Ślesiński, jak i matka, Bronisława z d. Pogorzelska, byli propagatorami i działaczami harcerstwa polskiego na Śląsku. Ś. uczył się w Szopienicach, Mysłowicach i Katowicach, gdzie w 1949 uzyskał maturę w Liceum Sztuk Plastycznych. Studia wyższe odbył w Krakowie równolegle na dwu uczelniach: artystyczne na Wydziale Malarstwa i Rzeźby Akademii Sztuk Pięknych (dyplom u prof. J. Dutkiewicza) i w zakresie historii sztuki na Wydziale Historycznym Uniw. Jagiellońskiego (dyplom u prof. V. Molé). Podczas studiów rozpoczął działalność dydaktyczną na ASP – był asystentem prof. Dutkiewicza w 1952. Przeszedł przez wszystkie stopnie kariery akademickiej na Wydziale Konserwacji Dzieł Sztuki ASP, uzyskując tytuł profesora zwyczajnego sztuk plastycznych (od 1979), a także profesora nadzwyczajnego nauk humanistycznych (od 1986). Kierował Katedrą Zespołową Technologii, Technik Konserwatorskich i Dzieł Sztuki (1961-79) oraz Zakładu Materiałoznawstwa Historycznego i Współczesnego (1971-95). Był dziekanem Wydziału Konserwacji Dzieł Sztuki (1972-75), prorektorem ASP (1981-84), członkiem Senatu ASP. W l. 1991/2 do 1994/5 prowadził Zakład Konserwacji Dzieł Sztuki w Państw. Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych we Wrocławiu, który powstał dzięki jego inicjatywnie.

Zintegrowane zainteresowania badawcze i naukowe z zakresu historii sztuki i konserwacji przejawił już w pracach magisterskich, obronionych w 1954: na ASP *Galeria obrazów ASP w 1 poł. XIX w., jej rekonstrukcja i konserwacja wybranych obiektów* i na UJ *Kultura artystyczna w Rzeczypospolitej Krakowskiej*. Był ekspertem w zakresie technik i technologii artystycznych, a także autorem ponad 100 prac publikowanych, w tym 12 książek, m.in. cenionych podręczników: *Techniki malarskie, Spoiwa mineralne* (1983), *Techniki malarskie, Spoiwa organiczne* (1984; oba tłumaczone na jęz. rosyjski w 1990); *Konserwacja zabytków sztuki*, t. 1 *Malarstwo sztalugowe i ścienne* (1989), t. 2 *Rzeźba* (1990), t. 3 *Rzemiosło artystyczne* (1995). Ponadto z większych opracowań wymienić należy: *Terminy w zakresie technologii i technik malarskich* (W. 1986) oraz *Fałszerstwa rzemiosła artystycznego* (Ossolineum 1994), a z artykułów: *Problemy konserwatorskie Krakowa w 1. połowie XIX wieku* (OZ 1963, nr 1).

Wykonał liczne prace konserwatorskie – indywidualnie lub w zespołach, często jako kierownik zespołu. Był konserwatorem wszechstronnym; zajmował się różnorodnymi pod względem rodzaju, materiałów, technik i czasu powstania dziełami sztuki. Konserwował polichromie ścienne (m.in. w Krakowie – w krużgankach klasztoru Augustianów, w sali wykładowej Collegium Minus, kamienicy przy ul. Floriańskiej 13, w Grand Hotelu), obrazy (np. portrety A. Sierakowskiego i J. Brodowicza), w latach 50. i 60. XX w. kierował pracami konserwatorskimi w pałacu w Łańcucie (polichromie, malowidła, tapety, meble), w latach 70. XX w. sprawował nadzór nad pracami konserwatorskimi rycin, dokumentów, map itp.

(m.in. dla Muzeum Górnośląskiego w Bytomiu, Muzeum Historycznego m. Krakowa, Biblioteki ASP w Krakowie), wykonywał badania, w 1992 konserwował XVIII-wieczne kurdybany ze zbiorów prywatnych.

Brał czynny udział w krajowym i międzynarodowym życiu zawodowym, m.in. jako ekspert i członek komisji organizacyjnej ogólnopolskiej konferencji w sprawie dokumentacji konserwatorskiej dzieł sztuki (1971), komisji wspomagających decyzje miejskiego konserwatora zabytków w Krakowie (od 1974), Zespołu Ochrony Dziedzictwa Kulturalnego Narodowej Rady Kultury (1988), a także jako stypendysta rządu belgijskiego (staż w Institute Royal du Patrimoine Artistique w Brukseli, 1972) i zaproszony ekspert Ministerstwa Kultury i Sztuki Węgier (Veszprem 1985, 1989).

Członek wielu organizacji i towarzystw naukowych polskich i zagranicznych: Zw. Polskich Artystów Plastyków (od 1954), Stow. Konserwatorów Zabytków (wiceprezes Zarządu Gł. 1984-93), pierwszy prezes Oddz. Krakowskiego (1981-84); Arbeitsgemeinschaft des Restauratoren (od 1971); członek zwyczajny The International Council of Museums – ICOM (1974, tam [w:] Committee for Conservation: Working Group Theory and History of Restauration, Working Group Training in Conservation and Restoration); International Committee for Museums and Collections of Glass (1991); Gemeinnützige Univesitäts und Innovationsförderunsgesellschaft w Hamburgu (1993); Fachgruppe Kunsthandwerk, Stein, Textilien, Möbel und Holtzobiekte, Gemälde und Sculptur.

Członek kolegium redakcyjnego kwartalnika „Ochrona Zabytków" (1968-84, redaktor naczelny w l. 1968-73), rzeczoznawca ministra kultury i sztuki w zakresie konserwacji malarstwa i rzeźby drewnianej (1993). Odznaczony m.in. Krzyżem Kawalerskim OOP (1981), Złotym Krzyżem Zasługi (1973), złotą odznaką „Za Opiekę nad Zabytkami" (1975).

Z małżeństwa z Jadwigą Jeleniewską-Ślesińską (ślub w 1952), historyczką sztuki, koleżanką ze studiów i współautorką kilku prac, miał syna Marka, konserwatora dzieł sztuki.

Zmarł nagle 3 I 1995 w Krakowie, pochowany tamże na cmentarzu Salwatorskim.

B. Rymaszewski, *Władysław Olgierd Ślesiński (1929-1995)*, BHS 1996, nr 3-4, s. 404-405; archiwalia w posiadaniu rodziny.

Zbigniew Beiersdorf

T

TERESZCZENKO Jadwiga (1899-1976), art. malarz, konserwator malarstwa i rzeźby polichromowanej.

Ur. 15 III 1899 w Warszawie jako córka Bolesława Rolicz-Lublickiego, z rodziny ziemiańskiej, i Eleonory z d. Eberhardt. Dzieciństwo spędziła w Warszawie. Ukończyła żeńskie gimnazjum Antoniny Walickiej i rozpoczęła naukę w szkole dekoracyjno-artystycznej. Następnym etapem edukacji były studia w Szkole Sztuk Pięknych w Warszawie. Studia malarskie odbywała u profesorów Karola Tichy'ego oraz Edwarda Trojanowskiego. Jednocześnie do 1922 pobierała prywatne lekcje u Konrada Krzyżanowskiego. W 1923 została absolwentką upaństwowionej uczelni. Silne osobowości nauczycieli znalazły odzwierciedlenie w upodobaniach i formie wyrazu artystycznego T. Samodzielne prace rozpoczęła od dekoracji wnętrz, znacznie później zajęła się malarstwem sztalugowym (pejzaż, martwa natura, portret). W czasie studiów włączyła się w działalność patriotyczno-społeczną, wstępując do Koła Polek. 2 IX 1920 została zarejestrowana w Centralnym Komitecie Propagandy Zawiązków Artystycznych, w którym przydzielano jej obowiązki związane z organizowaniem imprez o charakterze kulturalno-propagandowym w gospodach wojskowych. W l. 1921-23 współpracowała z Tow. Opieki nad Zabytkami Przeszłości. Zajmowała się organizacją wystaw w siedzibie Towarzystwa i opracowywała katalogi (np. do dużego pokazu poświęconego polskiej sztuce drukarskiej). 2 II 1923 uzyskała członkostwo Polskiego Klubu Artystycznego (Hotel „Polonia"). Swoje pierwsze prace zaprezentowała na salonie dorocznym Tow. Zachęty Sztuk Pięknych. W dziale malarstwa pokazała *Studium I*, w dziale zdobnictwa *Witraż św. Antoni*. Z tego czasu pochodzi również nieduża praca *Studium dziewczynki*, datowana 18 IV 1923. Po ukończeniu SSP przyjęła posadę nauczycielki rysunku i historii sztuki w Prywatnym Gimnazjum i Liceum Żeńskim Jadwigi Zaborowskiej-Michalskiej oraz w Państw. Żeńskim Gimnazjum im. Marii Konopnickiej. Nauczała tam do roku 1929. W l. 1925 i 1927 oraz 1928-30 odbyła podróże do Włoch, Francji i na Bliski Wschód, któremu poświęciła cykl krajobrazów. Zwiedzała także Turcję, Grecję, Bułgarię, Jugosławię, Rumunię i Czechosłowację.

Pierwszy poważny kontakt z publicznością miała 21 IV 1929 podczas wystawy zbiorowej w prywatnym Salonie Czesława Garlińskiego w Warszawie. Na debiut przygotowała 13 obrazów olejnych (portret, martwe natury, pejzaże) oraz dwa pastele. 7 XII 1935 została przyjęta w poczet członków rzeczywistych Bloku Zawodowych Art. Plastyków. W 1936 objęła funkcję członka zarządu i sekretarza, a w 1938 wiceprezesa Zarządu Bloku ZAP. W tym samym roku delegowano ją na otwarcie Wystawy Reprezentacyjnej Bloku ZAP w Raperswilu.

Po wybuchu wojny, pod koniec 1939, zaangażowała się w działalność podziemną. W jej mieszkaniu mieścił się jeden z punktów kontaktowych i skrzynka pocztowa Tajnej Armii Polskiej. Tam na przełomie 1939/1940 zainstalowała się redakcja gazetki podziemnej „Tajna Armia Polska", przemianowanej później na „Znak". Nocą 27 XI 1940 została aresztowana. Po przesłuchaniu w al. Szucha osadzono ją na Pawiaku, gdzie dołączyła do grona więźniarek politycznych.

Dla ratowania swojej psychiki zaczęła rysować. Początkowo szkicowała ołówkiem na papierze toaletowym, później na kartkach z notatników. Były to podobizny współwięźniarek, scenki rodzajowe, symboliczne i satyryczne. W sumie wykonała ok. 400 prac, z czego 92 są przechowywane w Muzeum Niepodległości w Warszawie. 5 IX 1941 została zwolniona. Musiała wycofać się z działalności konspiracyjnej, a z powodu przeżyć zaniechała twórczości artystycznej. Na utrzymanie rodziny zarabiała, pracując w antykwariacie, a następnie projektując szyldy do kawiarni i drobne grafiki. Dwukrotnie wyjeżdżała z Warszawy w okolice Krakowa do majątków zaprzyjaźnionych rodzin, gdzie uczyła młodzież malarstwa i rysunku. W 1944 wróciła do stolicy. Po wybuchu powstania warszawskiego została ewakuowana w grupie mieszkańców Śródmieścia do obozu w Pruszkowie. Udało jej się uniknąć transportów do Auschwitz i do Niemiec. Do wyzwolenia tułała się z dzieckiem po różnych podwarszawskich wsiach, by w końcu znaleźć się u zaprzyjaźnionej rodziny w okolicach Bochni.

Po zakończeniu wojny powróciła do Warszawy, poświęcając się ratowaniu zabytków i konserwatorstwu. W l. 1945-47 była zatrudniona jeszcze jako kreślarka, ale już w 1947 została przyjęta do Państw. Pracowni Konserwacji Malarstwa przy Nacz. Dyrekcji Muzeów i Ochrony Zabytków kierowanej przez Bohdana Marconiego. W jego zespole pracowała przy renowacji *Bitwy pod Grunwaldem*. Zajmowała się jeszcze innymi płótnami Jana Matejki: *Batory pod Pskowem* i *Rejtan*. Kierowała pracami konserwatorskimi malowideł ściennych Jana Bogumiła Plerscha w Sali Balowej Pałacu na Wodzie w Łazienkach Królewskich, uczestniczyła w odrestaurowaniu malowideł w pałacach w Nieborowie, Wilanowie i Rybienku. Indywidualnie konserwowała: drewnianą, polichromowaną figurę *Madonny z Dzieciątkiem na półksiężycu* (1490-1510) z kościoła Matki Bożej Loretańskiej w Warszawie, portret marszałka Franciszka Bielińskiego z poł. XVIII w. w Muzeum Historycznym m.st. Warszawy, obraz Krzysztofa Tauscha *Ofiarowanie w świątyni* z XVIII w. w kościele św. Macieja we Wrocławiu.

W 1948 wstąpiła do Stow. Historyków Sztuki, a w l. 1947-59 zaangażowała się w działalność PP Pracowni Konserwacji Zabytków. Należała do Okręgu Warszawskiego Sekcji Malarskiej Zw. Polskich Artystów Plastyków. W 1950 zorganizowała Sekcję Konserwacji ZPAP, w l. 1950-69 była członkiem zarządu tej Sekcji: do 1960 w Zarządzie Gł. jako sekretarz, od 1960 w okręgu warszawskim jako prezes (z przerwą jednej kadencji). Dzięki jej staraniom pracę konserwatorów ustawowo zredukowano do sześciu godzin dziennie. W latach 60. XX w. odwiedziła Wielka Brytanię, Francję oraz Amerykę. W 1962, w Londynie, uzyskała członkostwo Międzynarodowego Instytutu Konserwacji Dzieł Sztuki (International Institute for Conservation). W 1966 brała udział w Wystawie Prac Konserwatorskich w Galerii Sztuki MDM.

Za swoją prowadzoną na szeroką skalę działalność i zaangażowanie w sprawy konserwacji i ochronę zabytków została odznaczona: Medalem X-lecia PRL (1955), Złotym Krzyżem Zasługi (1956), Krzyżem Kawalerskim OOP (1973), Odznaką Grunwaldzką (1974) i złotą odznaką ZPAP (1975).

W lipcu 1926 poślubiła Jerzego Podbereskiego-Tereszczenkę byłego lotnika WP, uczestnika wojny polsko-bolszewickiej, później znanego warszawskiego adwokata. Jedyny syn Jan (ur. 1933) został architektem.

Zmarła 3 XI 1976 w Szpitalu Dzieciątka Jezus w Warszawie. Jej grób znajduje się na cmentarzu Powązkowskim.

W. Husarski, *Z wystaw warszawskich*, „Tygodnik Ilustrowany" nr 21, 1929, s. 419; K. Winkler, *Recenzja z wystawy w Salonie Garlińskiego*, „Kurier Poranny" nr 117, 29 IV 1929, s. 12; L. Wanat, *Za murami Pawiaka*,

wyd. 6 uzup., W. 1960, s. 571; M. S m o l a r s k i, *Polski Klub Artystyczny*, „Stolica" nr 6, 1964, s. 16; A. C z u p e r s k a - Ś l i w i c k a, *Cztery lata ostrego dyżuru. Wspomnienia z Pawiaka 1940-1944*, wyd. 2, W. 1968, s. 158, 352; J. R a d z y m i ń s k a, *Dwa razy popiół. Wspomnienia z lat 1939-1949*, Kr. 1970, s. 61; *Słownik Artystów Plastyków, Artyści plastycy Okręgu Warszawskiego ZPAP 1945-1970*, W. 1972; J. J a w o r s k a, *Nie wszystek umrę. Twórczość plastyczna Polaków w hitlerowskich więzieniach i obozach koncentracyjnych 1939-1945*, W. 1975, s. 17, 102, 103, 121; t a ż, *Polska sztuka walcząca 1939-1945*, W. 1976, s. 138; K. M a l i n o w s k i, *Tajna Armia Polska, Znak, Konfederacja Zbrojna. Zarys genezy, organizacji i działalności*, W. 1986, s. 26, 36, 65, 100, 160; J. N o w a k (Z. J e z i o r a ń s k i), *Kurier z Warszawy*, W.-Kr. 1989, s. 38; J. T e r e s z c z e n k o, *Wspomnienia*, mpis, Kanada, 2005; kwestionariusz biograficzny Jadwigi Tereszczenko, Zarząd WO ZPAP, APW, 2570; korespondencja Jadwigi Tereszczenko z Mieczysławem Rulikowskim, listopad 1922, IS PAN. Zb. Spec., 1067; materiały dot. działalności wystawienniczej J. Tereszczenko i jej funkcji pełnionych w Bloku ZAP, IS PAN Zb. Spec., 1351, 1067; kartoteka więźniów Muzeum Więzienia „Pawiak" i katalog zbiorów Muzeum Niepodległości w Warszawie; relacje z lat 2005-2006: Teresa Chłapowska, Grażyna Roman-Dobrowolska, Maria Kopeć, Maria Orthweinowa, zam. w Warszawie, Jan Tereszczenko zam. w Kanadzie.

Edyta Pasek-Paszkowska

TUR Jerzy (1933-2009), historyk sztuki, wojewódzki konserwator zabytków w Rzeszowie.

Ur. 11 VI 1933 w Bondyrzu na Zamojszczyźnie. Był synem nauczycieli wiejskich: Stanisława i Jadwigi z Brandtów. W rodzinie były silne tradycje patriotyczne, kilku krewnych uczestniczyło w walkach AK, niektórzy z wysoką rangą. Wydarzenia na Zamojszczyźnie dotknęły także rodzinę Turów, zmuszonych zimą do ucieczki i przebywania z małymi dziećmi w lesie pod opieką partyzantów. Stanisław Tur był internowany w obozie w Zamościu. Po wojnie rodzina przenosiła się do różnych wsi pow. zamojskiego, wreszcie trafiła do Darłowa. W 1951 T. uzyskał maturę w Lic. Ogólnokształcącym im. Jana Zamoyskiego w Zamościu. Studia historii sztuki na Uniw. Warszawskim zakończył 10 I 1956 pracą magisterską u prof. Juliusza Starzyńskiego.

Stanowisko woj. konserwatora zabytków w Rzeszowie objął 15 I 1956. Jednym z jego pierwszych działań było usunięcie z zamku w Baranowie Sandomierskim niewłaściwych użytkowników i przekazanie go pod opiekę Kierownictwa Odnowienia Zamku na Wawelu. W l. 1956 i 1957 zorganizował doraźne zabezpieczenia najbardziej wartościowych zabytków: zamku w Odrzykoniu, pałacu w Sieniawie, kościoła w Haczowie, cerkwi w Uluczu, Chotyńcu, Kruhelu Wielkim, Brzusce i Rudce k. Jarosławia. Na początku 11-letniej pracy szybko przekształcił dwuosobową placówkę konserwatorską w oddział zatrudniający czterech pracowników. W 1957 zorganizował Brygady Wykonawcze Robót Konserwatorskich. Zespół ten był zależny od konserwatora, co zapewniało solenną dbałość o jakość i poziom prac wykonywanych pod nadzorem dobranych specjalistów; możliwe stało się wówczas doraźne zabezpieczanie zabytków, uszkodzonych przez wojnę lub czas, oraz konserwacja wielu budynków. W okresie działalności brygad przeprowadzono remonty i zabezpieczenia 18 cerkwi, kilku zespołów budownictwa małomiasteczkowego, zwłaszcza w Babicach i Pruchniku, który był otoczony szczególną troską służby ochrony zabytków (do czasu konfliktu ludności z ówczesnymi władzami partyjnymi). BWRK działały do 1962, rozwiązane odgórnym nakazem. Stworzone w BWRK brygady cieśli utrzymały się długo jako zespoły doskonałych fachowców.

Na polecenie prof. Ignacego Tłoczka, z-cy dyrektora Centralnego Zarządu Muzeów i Ochrony Zabytków w Min. Kultury i Sztuki, w 1957 uczestniczył T. w opracowaniu sieci parków etnograficznych w Polsce. Wtedy też rozpoczął współpracę z Wydziałami Architektury Politechniki Krakowskiej, a potem Warszawskiej w zakresie inwentaryzacji budownictwa drewnianego w woj. rzeszowskim. Na zlecenia i podczas praktyk studenckich prace te były kontynuowane do 1986. Zinwentaryzowano łącznie ok. 30 000 zabytków. W 1958 nawiązał kontakty ze studentami Uniw. Jagiellońskiego (głównie ze slawistyki), w celu przeprowadzenia pierwszej penetracji opuszczonych i zdewastowanych pod koniec wojny terenów południowych woj. rzeszowskiego. Praca ta, wspierana przez powstające Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku, trwała dwa lata. Dbając o wysoki poziom pracy konserwatorskiej, T. znacznie powiększył zbiór dokumentacji (pomiarowych, historycznych, fotograficznych i naukowych) oraz zgromadził fachową bibliotekę, która przekazana następnie do Biura Dokumentacji Zabytków w Rzeszowie została w późniejszych latach częściowo rozproszona. Powołał jedno z pierwszych w Polsce Biur Dokumentacji Zabytków. Od 1962 zabiegał o zorganizowanie powiatowej służby konserwatorskiej; urząd pow. konserwatora zabytków w Gorlicach był pierwszą tego typu placówką w Polsce. W trosce o cenne zabytki znajdujące się w opuszczonych cerkwiach T. podjął działania zmierzające do ich zabezpieczenia. Dzięki jego naciskom na władze administracyjne w 1960 została stworzona Woj. Składnica Zabytków Ruchomych przy Muzeum-Zamku w Łańcucie (ob. Składnica Ikon). Rok później w Łańcucie powołano Międzymuzealną Pracownię Konserwacji Zabytków Ruchomych; w zamierzeniu miała to być placówka badawcza, organizująca prace konserwatorskie w województwie. Plany te nie powiodły się, lecz funkcję główną w tym zakresie częściowo realizowała Pracownia Robót Konserwatorskich przy Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku. Muzeum powstało w 1958 dzięki staraniom T i bliskiej jego współpracy z założycielem, Aleksandrem Rybickim. W l. 1965-70 był członkiem zespołu doradczego ds. parków etnograficznych i budownictwa drewnianego przy Zarządzie Muzeów i Ochrony Zabytków Ministerstwa Kultury i Sztuki, zaś w l. 1968-72 uczestniczył w pracach Woj. Komisji Artystycznej ds. Plastyki i Sztuki Ludowej.

15 IV 1967 T. odszedł ze stanowiska woj. konserwatora zabytków i zatrudnił się w Woj. Pracowni Urbanistycznej w Rzeszowie, gdzie opracowywał studia urbanistyczno-historyczne dla: Biecza, Łańcuta, Sanoka, Leżajska, Gorlic, Sokołowa, Dynowa, Pilzna, Dukli i Zagórza. Równocześnie wykonywał wspólnie z Barbarą Tondos karty ewidencyjne architektury woj. rzeszowskiego w pow. gorlickim, leżajskim, kolbuszowskim i ropczyckim, a z Leszkiem Smoczkiewiczem w pow. ustrzyckim. Na zlecenie Instytutu Sztuki PAN w Warszawie wspólnie z Barbarą Tondos opracował tekst Katalogu Zabytków Sztuki w Polsce pow. ełckiego (niewydany z braku funduszów). W l. 1971-74 współpracował z Waldemarem Niezgodą przy projektowaniu tzw. skansenu cerkwi w Caryńskiem. Od marca 1968 przez cztery lata sprawował stanowisko kierownika Działu Artystycznego w Muzeum Okręgowym w Rzeszowie. W l. 1969-82 był także członkiem Komisji Zakupu Muzealiów przy tym Muzeum. Równocześnie od czerwca 1971 pełnił obowiązki gł. konsultanta w Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków w Lublinie, prowadząc nadzór konserwatorski nad remontami kościoła w Haczowie, zamku w Krasiczynie i dworów w Grabownicy i Szymbarku oraz uczestnicząc w opracowaniach studiów historyczno-urbanistycznych dla Kazimierza Dolnego, Iwonicza i Krosna. W 1971 został służbowo przeniesiony do oddziału PP PKZ w Rzeszowie. Pracował tam do 1976.

Ponadto był w tym czasie członkiem Woj. Rady Ochrony Dóbr Kultury przy woj. konserwatorze zabytków w Rzeszowie.

W sierpniu 1975 objął stanowisko kierownika Podhalańskiego Parku Etnograficznego tworzonego przez Muzeum Tatrzańskie w Zakopanem, a od wiosny 1976 dodatkowo pełnił obowiązki dyrektora tegoż Muzeum. Równocześnie na zlecenie woj. konserwatora zabytków w Krakowie zabiegał o zorganizowanie konserwatorskiej ochrony tatrzańskich szałasów. W efekcie tej pracy pozostało pełne rozpoznanie konstrukcji i stanu zachowania tatrzańskiego budownictwa pasterskiego, wstępne opracowanie koncepcji parku etnograficznego, częściowe przygotowanie terenu, dokumentów prawnych i statutu. Równocześnie T. prowadził nadzór konserwatorski nad pracami przy dworze w Szymbarku. Gdy nowy dyrektor Muzeum Tatrzańskiego odstąpił od tworzenia parku budownictwa podhalańskiego, T. zrezygnował z pracy w Zakopanem i przeniósł się do Kolbuszowej, gdzie w l. 1977-82 pełnił funkcją zastępcy dyrektora Muzeum Budownictwa Ludowego. Angażował się w prace programowe, ale także penetrował teren, a nawet składnice złomu w poszukiwaniu zabytkowych przedmiotów. W 1982 podjął pracę w Biurze Dokumentacji Zabytków w Rzeszowie, którą zakończył wraz z rozwiązaniem Biura w 1990. W tym okresie uczestniczył również w pracy zespołu nadzorującego remont cerkwi w Chotyńcu. W 1990 przeszedł na stanowisko st. inspektora wojewódzkiego w Państw. Służbie Ochrony Zabytków. W końcu tego roku przystąpił do organizowania regionalnego Ośrodka Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego w Rzeszowie, którego dyrektorem był od 1 VIII 1991 do przejścia na emeryturę 30 IV 2003. W tym czasie angażował się w prace konserwatorskie w cerkwiach: w Gorajcu, Kruhelu Wielkim, Krempnej, Radruzu i in. Znaczną część czasu poświęcił porządkowaniu zbiorów archiwalnych ROSiOŚK oraz zagadnieniom związanym z ochroną zabytków i sanacją zabudowy Rzeszowa, uczestniczył w opracowaniu urbanistyki Rzeszowa wspólnie z Władysławem Hennigiem. Po przejściu na emeryturę prowadził konsultacje i brał udział w dokumentowaniu remontu cerkwi w Krempnej oraz współpracował z Barbarą Tondos przy historycznych i dokumentacyjnych opracowaniach zabytków w woj. podkarpackim, lubelskim i w Zakopanem.

T. był aktywny nie tylko zawodowo, ale również społecznie. Należał do wielu stowarzyszeń i gremiów. W 1973 wstąpił do PTTK, w 1979 do Polskiego Tow. Ludoznawczego. W 1983 został powołany do prac Woj. Rady Ochrony Dóbr Kultury w Rzeszowie, a w 1986 przez wojewodę rzeszowskiego na członka rzeczoznawcę Woj. Komisji Urbanistyczno-Architektonicznej. Ponadto od 1985 uczestniczył w pracach Komisji Ochrony Zabytków przy Zarządzie Gł. Stow. Historyków Sztuki. Od początku stanu wojennego w 1981 wspólnie z Barbarą Tondos prowadził badania oświatowe i tworzył bibliotekę niezależnych wydawnictw. Została ona przekazana w maju 1999 do zbiorów Centrum Dokumentacji Czynu Niepodległościowego przy Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie. Uczestniczył, zabierając często głos w wielu spotkaniach zawodowych i naukowych. Celem tych wystąpień było usprawnienie prac nad ochroną zabytków, wiele czasu poświęcał zagadnieniom prawnej ochrony zabytków, często podejmował działania, których intencją było ograniczenie zniszczeń, uratowanie i ochrona pojedynczych budowli lub całych zespołów. Inicjował i brał czynny udział w wielu przedsięwzięciach muzealno-konserwatorskich.

Opublikował kilka artykułów o zabytkach architektury południowo-wschodniego rejonu Polski. Wśród nich szczególnie ważny, kilkakrotnie cytowany: *Architektura sakralna na terenach łemkowskich i bojkowskich – architektura cerkiewna* [w:] *Łemkowie, kultura – sztuka – język*, W.-Kr. 1987, a także: *Z pro-*

blemów konserwatorskich kościoła w Haczowie (Biuletyn Informacyjny PKZ nr 26, W. 1974). Inne prace powstały we współpracy z Bożeną Figiela i Barbarą Tondos, m.in. *Materiały z ewidencji zabytków architektury dworskiej XVI i XVII wieku w województwie rzeszowskim* [w:] *Architektura rezydencjonalna i obronna województwa rzeszowskiego*, Łańcut 1972.

W 1979 otrzymał złotą odznakę „Za Opiekę nad Zabytkami" i tytuł „Zasłużony Działacz Kultury". W 1993 otrzymał Patent Honorowy Wielkiego Kręgu Przyjaciół Karpackiego Płaju (od dawna był członkiem Tow. Karpackiego, z którym uczestniczył w wyprawie w Karpaty Wschodnie). W 1999 Stow. Konserwatorów Zabytków przyznało mu Nagrodę im. Hanny Pieńkowskiej i Jerzego Łomnickiego za osiągnięcia w pracy konserwatorskiej oraz wkład w ochronę zabytków Małopolski. W 2004 otrzymał godność członka honorowego Stow. Muzeów na Wolnym Powietrzu w Polsce. W 2005, w dniu inauguracji międzynarodowej konferencji „Sztuka sakralna pogranicza polsko-ukraińskiego na Lubelszczyźnie" wojewoda lubelski przesłał list z wyrazami uznania za zaangażowanie w dzieło ratowania architektury drewnianej regionu. W 2008 odznaczony medalem „Zasłużony Kulturze Gloria Artis".

Ożenił się w 1965 z Barbarą Tondos. Mieli jedną córkę, Katarzynę Tur (ur. 1966), historyka sztuki.

Zmarł 13 IV 2009 w Rzeszowie, pochowany na cmentarzu przy ul. Nowotarskiej w Zakopanem.

W. H e n n i g, *Jerzy Tur*. Informator Oddziału SARP w Rzeszowie; zbiór dokumentów rodzinnych i własne wspomnienia autorki biogramu.

Barbara Tondos

U

ULATOWSKI Roman Stefan (1881-1959), fotografik, redaktor, działacz społeczny.

Ur. 2 VIII 1881 w Łeknie k. Wągrowca jako syn murarza Józefa i Stefanii ze Smolińskich. Uczęszczał do szkoły w Poznaniu, a w 1895 rozpoczął naukę w zakładzie fotograficznym E. Mirskiej. W l. 1898-1904 pracował w zakładach fotograficznych w Dreźnie, Monachium i Berlinie. W 1903 objął stanowisko operatora w znanej berlińskiej firmie J.C. Schaarwächtera, nadwornego fotografa rodziny cesarskiej. Do Poznania wrócił w 1905 i podjął pracę jako kierownik Atelier Rubens, a w 1908 wyjechał do Bydgoszczy, gdzie założył własny zakład fotograficzny – Atelier Rembrandt. Dotąd głównie portrecista, w Bydgoszczy rozpoczął pracę nad pejzażem i architekturą. Tu także zaangażował się w działalność społeczną jako współorganizator polskiej Wystawy Przemysłowej w 1910; mobilizował polskich przemysłowców i rzemieślników do przeciwstawiania się polityce germanizacyjnej. W 1914 przeniósł się do Poznania, gdzie założył własny zakład: Pracownia Fotografii Artystycznej R.S. Ulatowski. W tym czasie został fotografem teatrów poznańskich; stała ekspozycja jego prac znajdowała się w sieni wejściowej Teatru Polskiego. Rozpoczął także fotografowanie dzieł sztuki, głównie obiektów zabytkowych, ujawniając przy tym duży zmysł plastyczny. Po odzyskaniu niepodległości podjął działalność społeczną i w 1919 utworzył w Poznaniu Zachodniopolski Związek Fotografików Zawodowych i został jego prezesem. Zaczął także publikować w miejscowej prasie artykuły na temat nowego polskiego oblicza miasta, a także cykl popularyzujący wiadomości o sztuce i zabytkach Poznania oraz Wielkopolski. Od 1923 pod redakcją U. ukazywał się miesięcznik „Światłocień", pierwsze polskie czasopismo fachowe poświęcone fotografii zawodowej, artystycznej i naukowej. W 1923 był jednym z głównych organizatorów w Poznaniu pierwszej ogólnopolskiej wystawy fotografii „Światłocień", na której uzyskał nagrodę Departamentu Sztuki za najlepsze zdjęcie zabytku architektonicznego i ruchomego. Z jego inicjatywy w 1924 powołano Centralny Związek Stowarzyszeń Fotograficznych w Polsce (został jego pierwszym prezesem). W latach 20. rozpoczął systematyczne fotografowanie najcenniejszych zabytków Poznania i Wielkopolski, a także krajobrazu. Stał się pierwszym dokumentalistą obiektów zabytkowych. Od 1926 wydał własnym nakładem 24 teki fotografii zabytków w dwóch seriach: *Poznań dawny i nowy* oraz *Wielkopolska w obrazach* (obecnie znajdują się w archiwum miejskiego konserwatora zabytków w Poznaniu), a także dzieł sztuki zgromadzonych w salonie sztuki Powszechnej Wystawy Krajowej (w serii *Sztuki piękne na Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu w 1929*). W 1939 zakład fotograficzny U. został skonfiskowany przez okupanta, a duża część dorobku zniszczona. Po wyzwoleniu Poznania U. zorganizował pracownię fotograficzną przy Zarządzie Miejskim i został jej kierownikiem; pracował nad dokumentowaniem zniszczeń miasta i jego zabytków, a potem odbudowy. Następnie zorganizował pracownię fotograficzną woj. konserwatora zabytków w Poznaniu i wiele lat tam pracował, powiększając w znaczący sposób fototekę dokumentującą zabytki Poznania i Wielko-

polski oraz wykonywane prace konserwatorskie w pierwszych latach po II wojnie.

Był żonaty z Praksedą Rakowską, z którą miał dwóch synów Lecha i Jana.

Zmarł 26 III 1959 w Poznaniu.

H. Kondziela, *Roman Stefan Ulatowski*, P. 1964; WSB, s. 786; informacje rodziny.

Henryk Kondziela

USZYŃSKI Kazimierz (1931-2006), historyk sztuki, nauczyciel, organizator i dyrektor Muzeum Rolnictwa w Ciechanowcu.

Ur. 2 IV 1931 w Bogutach woj. podlaskie. Pochodził z rodziny szlacheckiej pieczętującej się herbem „Lubicz". Rodzice Marian i Bolesława z d. Zakrzewska prowadzili gospodarstwo rolne. Rodzina była związana z tradycjami niepodległościowymi, pradziadkowie i dziadkowie uczestniczyli w powstaniach narodowych. U. w 1952 ukończył Liceum Ogólnokształcące w Ostrowi Mazowieckiej. W tym samym roku rozpoczął studia na Wydziale Humanistycznym Katolickiego Uniw. Lubelskiego. W 1956 otrzymał tytuł magistra historii sztuki, tematem pracy dyplomowej była monografia architektoniczna późnobarokowego kościoła w Ciechanowcu. Następnie rozpoczął pracę jako referent w miejscowej spółdzielni mleczarskiej, a od lutego 1957 pracował jako nauczyciel w Szkole Podstawowej w Ciechanowcu. Uczył historii, prowadził zajęcia plastyczne, organizował wycieczki jako regionalista i społeczny opiekun zabytków PTTK. W 1962 był jednym z organizatorów Tow. Miłośników Ciechanowca, później przez wiele lat pełnił funkcję jego prezesa. Te formy działalności były dla historyka sztuki niewystarczające. Razem z miejscowym lekarzem, Pawłem Olszewskim, kilka lat wcześniej postanowili gromadzić eksponaty do przyszłego muzeum.

W 1962 U., pracując jeszcze w szkole, podjął się prowadzenia społecznej placówki muzealnej. Rangę placówki państwowej Muzeum Rolnictwa w Ciechanowcu uzyskało dzięki jego staraniom w 1968. Zrezygnował wówczas z pracy w szkolnictwie i z wielkim poświęceniem tworzył od podstaw jedno z najlepszych muzeów rolniczych w Polsce. Na siedzibę tej placówki odbudowano, w znacznej mierze z jego inicjatywy, zrujnowany w czasie wojny klasycystyczny pałac z XVIII/XIX w. oraz wyremontowano obiekty w zespole i rekultywowano rozległy park. U. przygotował i zrealizował, w zasadzie sam, bogaty program zarówno ekspozycyjny, jak i towarzyszących imprez kulturalnych, naukowych i popularnoświatowych. Wśród 35 ekspozycji stałych jest prezentowana historia miasta i udział w niej rodziny Ossolińskich, która była fundatorem XVIII-wiecznego kościoła i innych obiektów, a także mecenasem ks. Krzysztofa Kluka, XVIII-wiecznego przyrodnika, którego imię nosi muzeum. Bogato prezentowana jest historia mazowiecko-podlaskiej wsi drobnoszlacheckiej. Eksponowana cenna kolekcja Andrzeja Ciechanowieckiego z Londynu, a także największa w kraju plenerowa kolekcja 65 rzeźb ceramicznych wybitnego artysty Jana Ślusarczyka. Największy obszar ekspozycyjny zajmuje skansen mazowiecko-podlaskiego budownictwa drewnianego, w którym U. zgromadził 45 obiektów. Są to dwory, wiejskie chałupy, stodoły, spichlerze, lamusy, zespół uli, piwnice, brogi, maneż kieratowy, młyn wodny, kuźnia i wiatrak. Obiekty te są zgrupowane w formie kompletnych zagród z małą architekturą, jak kapliczki, gołębniki i płoty ogradzające przydomowe ogródki. Najwspanialszymi zabytkami tego zespołu są dwa lamusy podcieniowe z XVIII w. i stojący *in situ* młyn wodny z XIX w. Ponadto założono unikalny w świecie, przymuzealny „ogród roślin leczniczych" odtworzony zgodnie z *Dykcjonarzem roślinnym* ks. doktora Krzysztofa Kluka.

Dzięki pasji i niestrudzonej działalności U. zostały uratowane dziesiątki zabytkowych

budynków drewnianych i setki sprzętów, mebli, narzędzi rolniczych. Dyrektorem tego muzeum był ponad 40 lat, a po przejściu na emeryturę pełnił do końca życia funkcję wicedyrektora do spraw naukowych. U. ponadto rozwijał działalność kulturalną w Ciechanowcu. Był inicjatorem i realizatorem ogólnopolskich imprez, m.in. konkursu gry na instrumentach pasterskich (od 2006 nosi jego imię), szkoleń młodzieżowych opiekunów zabytków, sesji popularnonaukowych poświęconych historii miasta i mazowiecko-podlaskiej wsi, sesji poświęconych problematyce rolniczej i weterynaryjnej, wielkich imprez folklorystycznych dla mieszkańców Ciechanowca i okolic, plenerów malarskich, lekcji muzealnych i innych imprez dla młodzieży.

Ciechanowiec zawdzięcza mu nie tylko stworzenie liczącej się w kraju placówki muzealnej. U. miał również duży udział w wielu przedsięwzięciach społecznych i gospodarczych, m.in. w budowie domu kultury „Strażak", kina na bazie starej bożnicy, stadionu miejskiego i zaplecza rekreacyjnego, obiektów szkolnych, budynku Urzędu Miasta; przyczynił się do uzyskania środków na wzniesienie dwóch zakładów produkcyjnych, na modernizację ulic i budowę mostów; zabiegał o należyte opracowanie planów urbanistycznych rozwoju Ciechanowca. Działał oczywiście również w zakresie ochrony zabytków: przyczynił się do wykonywania remontów i konserwacji obiektów sakralnych (kościołów i cerkwi), do zabezpieczenia reliktów cmentarza żydowskiego, brał udział w ratowaniu od całkowitej dewastacji pozostałości zamku ciechanowieckiego. Przez kilka lat pełnił funkcję przewodniczącego Miejskiej Rady Narodowej. Ponadto aktywnie działał w Komisji Opieki nad Zabytkami w Ciechanowcu i Zarządzie Głównym PTTK.

Mimo tak rozległej działalności znajdował czas na pogłębianie wiedzy i pisanie. Jest autorem kilkudziesięciu opracowań (artykułów, przewodników) przede wszystkim o Ciechanowcu, muzeum, skansenie, budownictwie drewnianym, kulturze ludowej, ks. Krzysztofie Kluku i o społecznej opiece nad zabytkami.

Za swe zasługi został uhonorowany wieloma odznaczeniami państwowymi, w tym przede wszystkim Krzyżem Kawalerskim (1982), Krzyżem Oficerskim (1988) i Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski (2002). Otrzymał również wyróżnienia i nagrody resortowe (Min. Kultury i Sztuki), wojewódzkie, PTTK.

Od 1954 żonaty z Heleną Wróbel, miał pięcioro dzieci.

Zmarł 27 VI 2006, pochowany na cmentarzu w Ciechanowcu.

Archiwum Zarządu Gł. PTTK w Warszawie; informacje rodziny; archiwum autora.

Franciszek Midura

W

WAŻNY Jerzy Stanisław (1927-2010), prof. dr hab. nauk technicznych, specjalność: mikologia, patologia drewna.

Ur. 8 XII 1927 w Borysławiu w woj. lwowskim (ob. Ukraina), jako syn Alberta, majstra w zakładzie mechanicznym, i Marii z d. Żiota, nauczycielki. Dwie klasy gimnazjum ukończył po aneksji wsch. Galicji przez ZSRR, w radzieckim już Borysławiu, lecz w działającej jeszcze polskiej szkole im. Kazimierza Wielkiego. Od 1941, gdy Niemcy zajęli Borysław, naukę mógł kontynuować tylko na tajnych kompletach, co wiązało się z działalnością konspiracyjną. W. wstąpił w szeregi AK, otrzymał pseudonim „Długi" i został przydzielony do kolportażu oraz zadań kurierskich. Pracował w przedsiębiorstwie wiertniczym kopalnictwa naftowego „Karpathen Ol" jako pomocnik monterski. Po ponownym wkroczeniu do Borysławia wojsk radzieckich w 1944 nadal pracował w tym przedsiębiorstwie o zmienionej nazwie „Ukrnaftodobycza". Zapisał się do sowieckiej dziesięciolatki i eksternistycznie zdał maturę.

W styczniu 1945, posiadając świadectwo dojrzałości, wyjechał na stałe do Polski. Po zatwierdzeniu świadectwa przez polskie kuratorium oświaty zapisał się na Wydział Leśny Politechniki Śląskiej, a gdy w tym samym roku Wydział ten został zlikwidowany, przeszedł do Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, gdzie studiował od 1 X 1945 do 23 VI 1950. Studia odbywał na Wydziale Leśnym w zakresie patologii i konserwacji drewna pod kierunkiem prof. dr. hab. Józefa Kochmana, późniejszego członka rzeczywistego Polskiej Akademii Nauk. Mając wyraźnie zdeterminowany kierunek przyszłej drogi naukowej, jeszcze przed dyplomem, podjął pracę w Instytucie Techniki i Budownictwa, gdzie w 1950 utworzył pierwszy w Polsce Zakład Mikologii Budowlanej zajmujący się problematyką biotycznej destrukcji drewna budowlanego. Po uzyskaniu dyplomu, wciąż odczuwając niedosyt wiedzy niezbędnej mu do głębszego poznania procesów biotycznego rozkładu drewna, odbył uzupełniające studia na Wydziale Biologii Uniw. Warszawskiego, u prof. dr. Kazimierza Bassalika i ks. prof. dr. Józefa Szalety, najlepszych ówcześnie znawców tej dziedziny. Wzbogacony o uzyskaną od nich wiedzę z zakresu mikrobiologii, powrócił na swą macierzystą uczelnię, gdzie utworzył Zakład Patologii i Konserwacji Drewna, który po kilku reorganizacjach stał się obecną Katedrą Ochrony Drewna na Wydziale Technologii Drewna SGGW. Tym Zakładem, a później i Katedrą, kierował nieprzerwanie do czasu przejścia na emeryturę w 1988.

Stopień doktora nauk technicznych uzyskał w 1957 na ww. Wydziale, podobnie jak następny stopień dra habilitowanego i docenta (1962) oraz tytuły: prof. nadzwyczajnego (1969) i prof. zwyczajnego nauk technicznych (1976). W uznaniu dla jego naukowych osiągnięć jeszcze w 1970 przyjęty został do Międzynarodowej Organizacji Ochrony Drewna (International Research Group on Wood Protection – IRG-WP). Sześć lat później (1976) wybrano go w poczet członków Międzynarodowej Akademii Nauk o Drewnie (International Academy of Wood Science – IAWS). Członkiem korespondentem Polskiej Akademii Nauk został w 1991, a za ukoronowanie jego kariery

naukowej można uznać fakt powołania do gremium członków rzeczywistych PAN, co miało miejsce w 2004.

Za specjalne osiągnięcie naukowe W., o wielkim znaczeniu praktycznym, uważa się prowadzone w skali całej Polski, animowane przez niego studia nad biotycznymi przyczynkami rozkładu drewna użytkowego, gdzie rolę szczególną odgrywało działanie grzybów. Prowadzone badania obejmowały ustalenie rodzajów i gatunków czynników niszczących, ich fizjografię, a także kwantyfikację rozmiarów i technicznych przyczyn rozkładu. Dzięki temu zostały stworzone podstawy naukowe do likwidacji zagrzybienia oraz stosownej profilaktyki w skali miast i poszczególnych budynków, co praktycznie pozwoliło zmniejszyć w budownictwie krajowym ilość infekcji grzybowej z ok. 50 do 2-3%. Nie mniej istotne dla celów praktycznych były studia W. nad ustaleniem wpływu różnych gatunków grzybów na właściwości techniczne drewna: fizyczne, mechaniczne (wytrzymałościowe) i chemiczne. Ustaleń dokonywano dla czterech gatunków drewna według oryginalnej metody, na próbkach standardowych. Wyniki tych badań, wysoko ocenione za granicą, zostały opublikowane w „Holz als Roh – und Werkstoff" jako pierwsza tego rodzaju polska praca po II wojnie światowej.

W. był jednym z niewielu członków PAN aktywnie zajmujących się problematyką konserwatorską dziedzictwa kulturowego Polski. Przez wiele lat należał do Rady Naukowo-Konserwatorskiej Zarządu Gł. Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków, był członkiem Rady Naukowo-Technicznej Fundacji Ochrony Zabytków, a także członkiem i przewodniczącym Rady Naukowo-Konserwatorskiej w Oddziale Badań i Konserwacji PKZ. Działał także bardzo aktywnie jako członek i przewodniczący Sekcji Drewna Zabytkowego Grupy Roboczej Krajów Europy Wschodniej do Spraw Konserwacji Zabytków, Kultury i Muzealiów. Współpracował w tym zakresie z wybitnymi specjalistami za granicą, a także z profesorami w Polsce: Janem Zachwatowiczem, Bohdanem Marconim, Tadeuszem Polakiem, Piotrem Rudniewskim i in. Wyjeżdżał wielokrotnie do różnych krajów europejskich oraz pozaeuropejskich jako: „visiting professor", ekspert lub uczestnik misji, konferencji, sympozjów.

W. opracował dziesiątki ekspertyz mikologicznych, dokumentacji i konsultacji na potrzeby konserwowanych w kraju zabytkowych obiektów kultury materialnej, często wysokiej klasy, ruchomych i budowlanych, świeckich i sakralnych. Dla wielu z nich prowadził, najczęściej z dr. Michałem Czajnikiem, stały nadzór konserwatorski podczas remontu lub odbudowy, w tym także dla muzeów i skansenów. Zwłaszcza w tych ostatnich cenna była jego wiedza, gdyż wobec skali konserwatorskich problemów związanych z drewnem w skansenie, konserwator bywał niekiedy bezradny z wyłącznie artystycznym wykształceniem, co niegdyś było normą. Wspólnie ze swymi współpracownikami z powodzeniem poszukiwał i weryfikował specyficzne metody konserwacji, jak: metoda termiczna, ultradźwiękowa, stabilizacja żywicami syntetycznymi i inne. Był twórcą i współtwórcą kilku nowoczesnych w swoim czasie preparatów biocydowych, opatentowanych i wprowadzonych do stosowania.

W. opublikował ok. 450 prac naukowych, których spis zawiera *Księga Pamiątkowa*. Publikował w czasopismach: „Ochrona Zabytków", „Nauka", „Bulletin of the Polish Academy of Science", „Folia Forestalia Polonica" i wielu innych. Przeszło 120 z nich ukazało się za granicą w czołowych czasopismach branżowych, jak: „Wood Science and Technology", „Wood and Fiber Sciences", „International Biodeterioration", „Holzforschung", „Holz als Roh- und Werkstoff", „Material und Organismen", „Chimia Driewiesiny" i inne. Liczba jego cytowań w literaturze światowej, wg Science Citation Index, wynosi 200 pozycji.

Szeroki zakres tematyki podejmowanych przez niego badań obejmowały liczne aspekty ochrony i konserwacji drewna, wraz z innymi materiałami, jakie stosowano w budownictwie mieszkaniowym, przemysłowym i w obiektach zabytkowych. Wiele ze zrealizowanych prac badawczych miało charakter oryginalny i pionierski, wnosząc niejednokrotnie duży wkład do rozwoju światowej nauki. Niezależnie od działalności naukowej był on też organizatorem lub współorganizatorem szeregu istotnych dla gospodarki narodowej rozwiązań praktycznych, ważnych w skali zarówno krajowej, jak i międzynarodowej. Sympozja Ochrony Drewna, będące jego pomysłem, są od wielu lat organizowane cyklicznie co dwa lata, zwykle z szeroko uwzględnioną tematyką konserwacji zabytków.

Dużo uwagi poświęcił W. dydaktyce w zakresie ochrony drewna. Obok wykładów i seminariów w SGGW na temat patologii występujących w drewnie i walki z nimi przeszło 30 lat prowadził zajęcia z mikrobiologii konserwatorskiej na Wydziale Konserwacji Dzieł Sztuki ASP w Warszawie oraz wykłady o ochronie zabytków drewnianych dla Etnologii na UW. Prowadził także zajęcia na studiach podyplomowych SGGW, Ochrony Zabytków Wydziału Architektury PW, a przede wszystkim w Ośrodku Doskonalenia Kadr b. Ministerstwa Gospodarki Komunalnej, przejętym później i utrzymywanym do dziś przez Polskie Stow. Mikologów Budownictwa (PSMB). Na tych ostatnich wyszkolono przeszło 2500 inżynierów budowlanych, w tym i konserwatorów zabytków. Założenia i pierwsze programy wykładanych tam przedmiotów i zajęć dydaktycznych były dziełem W. Wszelako najważniejszy jego dorobek jako dydaktyka to promocja przeszło 100 magistrów i 11 doktorów, z których pięciu osiągnęło tytuł profesora.

Otrzymał liczne nagrody i wyróżnienia, m.in. nagrodę IRG-WP im. Rona Cockcrofta w Szwecji (1990), medal ASP im. Bohdana Marconiego za działalność w ochronie zabytków (1997), nagrodę PZITB im. Władysława Danileckiego za wybitne osiągnięcia w dziedzinie trwałości i ochrony obiektów budowlanych przed korozją (2004), medal PAN im. Mariana Oczapowskiego za wybitny wkład w rozwój nauk leśnych (2006) oraz Ministra Kultury odznakę „Zasłużony Działacz Kultury" (1980) i złotą odznakę „Za Opiekę nad Zabytkami" (1997). Otrzymał także tytuły: Członka Honorowego Stow. Mikologów Budownictwa (2000) i tytuł Honorary Life-Long Member of International Research Group on Wood Protection, nadany na XXXVIII Konferencji w Jackson, USA (2007). Z okazji jubileuszu 80-lecia W. dedykowano mu liczne konferencje naukowe.

W. był wybitnym w skali światowej specjalistą ochrony drewna przed niszczącymi działaniami czynników biotycznych, twórcą tej dyscypliny nauki w Polsce, a także kreatorem polskiej szkoły naukowej zajmującej się tą dziedziną wiedzy. W ciągu 60 lat pracy badawczej znaczną część swego dorobku naukowego poświęcił też problematyce drewna zabytkowego i mikrobiologii konserwatorskiej, gdyż rozumiał istotne społeczne znaczenie zabytków.

Żona Halina, z d. Parszewska, dr geologii, miała też udział w działalności naukowej męża. Ich syn, Tomasz Ważny, prof. dr hab. nauk technicznych, specjalność: dendrochronologia.

Zmarł 23 VIII 2010 w Warszawie, pochowany na cmentarzu Służewieckim.

K. K r a j e w s k i, *Ochrona drewna w działalności naukowej i dydaktycznej Profesora Jerzego Ważnego*, [w:] Ochrona Drewna. XXIII Sympozjum – Rogów 5-7 września 2007, Wyd. SGGW, W. 2007, s. 13 i nn.; *Księga Pamiątkowa – Jubileusz 80-lecia profesora Jerzego Ważnego czł. rzecz. PAN* [tu wykaz publikacji], W. 2008, s. 93 i nn.

Wojciech Kurpik

WERC Aleksander (1923-2003), architekt.

Ur. 27 IX 1923 w Konarzewie pow. Krotoszyn w woj. poznańskim jako syn Jana, nauczyciela gimnazjum w Krotoszynie, i Katarzyny z d. Danek. W Krotoszynie uczęszczał do szkoły powszechnej i gimnazjum, które ukończył w 1939. Wysiedlony wraz z rodziną w 1940, lata okupacji spędził w Krakowie. Tu w 1942 ukończył Liceum Techniczne z tytułem technika budowlanego, specjalność: konstrukcje żelbetowe i żelazne. Następnie do 1945 pracował jako technik w firmie budowlanej „Hochtief". Po zakończeniu wojny rozpoczął studia na Wydziale Architektury Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie. Przez półtora roku (l. 1950-51) łączył je z pracą zarobkową w Centralnym Biurze Projektów, w którym był zatrudniony jako pomoc techniczna. Studia ukończył w 1952, uzyskując stopień inżyniera architekta i magistra nauk technicznych. Pierwsze doświadczenia w działalności konserwatorskiej zdobywał jako student podczas czteromiesięcznej praktyki na zamku w Wiśniczu, współpracując przy jego inwentaryzacji oraz wykonując projekt konserwatorski kamienicy przy ul. Floriańskiej 8 w Krakowie.

Po ukończeniu studiów przeniósł się do Poznania i 10 X 1952 rozpoczął pracę jako mł. projektant w terenowej placówce Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków (początkowo Zakład Architektury podlegający Zarządowi PKZ w Warszawie, później oddziałowi szczecińskiemu). W Pracowni Projektowej PP PKZ w Poznaniu W. pracował prawie 30 lat, od 1960 na stanowisku st. projektanta, na emeryturę przeszedł w maju 1982. W 1961 otrzymał uprawnienia budowlane, a siedem lat później ukończył kurs konserwacji prowadzony przez Katedrę Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa Uniw. Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Obszarem działania poznańskiej placówki PKZ były województwa wielkopolskie – poznańskie i kaliskie oraz później zielonogórskie. Pierwsze lata pracował w pracowni Aleksandra Holasa. Zespół ten w l. 1951-54 podczas drugiej fazy odbudowy ratusza w Poznaniu opracował projekt rekonstrukcji dachów, attyki, elewacji (boniowania), ornamentów nad oknami i form sterczyn, a także wnętrz II piętra gmachu i adaptacji całości na siedzibę Muzeum Historii Miasta Poznania. Ten sam zespół uczestniczył w konkursie na projekt zabudowy bloku śródrynkowego Starego Rynku. Wraz ze Zdzisławem Ziętkiewiczem W. wykonał w 1954 inwentaryzację oraz projekt wstępny adaptacji domków budniczych w zabudowie wewnętrznej Starego Rynku. Wkrótce, już na stanowisku projektanta i st. projektanta był autorem licznych opracowań inwentaryzacyjnych i projektowych Starego Miasta. W l. 1964-66 projektował odbudowę i adaptację kamienicy przy ul. Mokrej 1. W l. 1961-64 wykonał pełną lub częściową inwentaryzację oraz projekt kolorystyki domów przy ul. Wodnej 22 i pl. Kolegiackim 5 wraz z zespołem kamienic przy ul. Wrocławskiej (nry: 4, 6, 7, 8, 10, 11, 13, 14, 16). Podobne prace wykonał dla kamienic przy ul. Wronieckiej, gł. w latach 1967-68 (nry: 5, 10, 13, 14, 15, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24). Kilka z nich poddanych zostało także badaniom architektonicznym (nry: 14, 19-20). Również budynek dawnego hotelu Saskiego przy ul. Wrocławskiej 25. Brał też udział w pracach projektowych dotyczących pruskich fortyfikacji miasta z drugiej ćwierci XIX w. W l. 1970 i 75 wykonał inwentaryzację oraz projekt zabezpieczenia i remontu (wraz z badaniami architektonicznymi) tzw. Linii Dużej i Małej Śluzy.

Prace W. w innych miastach i miasteczkach Wielkopolski obejmowały architekturę zarówno świecką, jak i sakralną. W 1956 wykonał inwentaryzację ratusza w Sulmierzycach, a w l. 1965-66 ratuszy w Krotoszynie i Rawiczu. Dla tego ostatniego przygotował także projekt zabezpieczenia. Zinwentaryzował również zabudowę Rydzyny i dokonał oceny jej stanu technicznego i wartości zabytkowej. Wśród prac związanych z architekturą sakralną należy wymienić kościół śś. Jana

Chrzciciela i Jana Ewangelisty w Pile (1956--60 – inwentaryzacje oraz projekty odbudowy i adaptacji). W podpoznańskich Owińskach w 1957 sporządził inwentaryzację kościoła paraf. św. Mikołaja, a trzy lata później d. klasztoru cysterek (elewacje). Wykonał inwentaryzację i projekt adaptacji kościoła i klasztoru poreformackiego w Woźnikach (1956-58), inwentaryzację poewangelickiego zboru pw. Góry Tabor w Miejskiej Górce (1960), badania architektoniczne romańskiego kościoła św. Idziego w Krobi (1960), inwentaryzację kościoła ewang. w Rakoniewicach (1963), inwentaryzację i projekt elewacji kościoła pojezuickiego śś. Stanisława i Wojciecha w Kaliszu (1968), inwentaryzację konserwatorską kopuły kościoła Filipinów w Gostyniu (1968) oraz d. opactwa cystersów w Lądzie n. Wartą.

Kolejną grupę objętą inwentaryzacją oraz różnymi stadiami projektów autorstwa W. stanowi wielkopolska architektura rezydencjonalna. Należą tu pałace i dwory w Zajączkowie pow. Szamotuły (1956-58), Kalinowej pow. Kalisz (1956), Trzebinach pow. Leszno (1957), Lewkowie pow. Ostrów (1959), zamek w Gołuchowie pow. Pleszew (1960 z Adamem Krzyślakiem oraz 1969--70), pałac w Pakosławiu pow. Rawicz (1960), Śmiełowie pow. Jarocin (1961 ze Zdzisławem Hirschem), Włoszakowicach pow. Leszno (1961), Srebrnej Górze pow. Wągrowiec (1963), Gębicach pow. Gostyń (1964), Głuponiach pow. Nowy Tomyśl (1965), Miłosławiu pow. Września (1964--65), Kołaczkowie pow. Września (1969), Witaszycach pow. Jarocin (1972), Wilkowie pow. Świebodzin (1973), Uchorowie k. Murowanej Gośliny (1975). Towarzyszące pracom inwentaryzacyjnym i projektowym badania architektoniczne stanowiły pasję zawodową ich autora. Do wspomnianych wyżej obiektów poddawanych takim badaniom dodać należy wielkopolskie zamki: w Gosławicach pow. Konin (1972) i Szamotułach (1981-82). Za granicą W. (wraz z Wiesławem Buczowskim) prowadził w l. 1979-80 badania w ratuszu w Bardejovie na Słowacji.

Jako autor badań uczył młodszych współpracowników analizy zabytkowych budowli w ich złożonej strukturze. Współpracował z historykami sztuki z Pracowni Dokumentacji Naukowo-Historycznej PP PKZ. Do studiów historyczno-urbanistycznych miast wielkopolskich z l. 60. (Gostyń, Międzychód, Pniewy, Rydzyna) wykonał opracowania kartograficzne. W „Kronice Miasta Poznania" (1996, nr 1) opublikował wraz ze Zbigniewem Karolczakiem artykuł *Baszta narożna muru zewnętrznego ul. 23 Lutego/ul. Masztalarska*, nawiązując do swych wczesnych prac w PKZ-ach – do inwentaryzacji tego fragmentu murów miejskich z 1958.

Był żonaty z Elżbietą Czeczot, artystką malarką, absolwentką Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Miał dwóch synów: Tomasza (ur. 1951), inż. mechanika, i Pawła (ur. 1955), anglistę.

Zmarł 13 XII 2003 w Poznaniu. Pochowany został na cmentarzu Junikowskim.

H. K o n d z i e l a, *Stare Miasto w Poznaniu*, P. 1971; *Województwo Poznańskie. Katalog dokumentacji i prac konserwatorskich Przedsiębiorstwa Państwowego Pracownie Konserwacji Zabytków 1951-1971*, W. 1973; *Spis dokumentacji i prac konserwatorskich 1951--1991. Poznań*, W. 1992; materiały archiwalne Narodowego Instytutu Dziedzictwa – Oddziału Terenowego w Poznaniu; akta personalne Aleksandra Werca z Archiwum PP PKZ, Polskie Pracownie Konserwacji Zabytków S.A. Warszawa, ul. Solec 103; informacje Zbigniewa Antczaka i Danuty Buczowskiej z Poznania; informacje rodziny i materiały autorki.

Renata Linette

WĘCŁAWSKI Jan (1922-1995), architekt, prof. zwyczajny Wyższej Szkoły Sztuk Plastycznych w Poznaniu.

Ur. 21 V 1922 w Poznaniu jako syn Edmunda, arch. wnętrz, i Aurelii z d. Krzyżaniak. Uczył się w Gimnazjum i Liceum A. Mickiewicza w Poznaniu, gdzie zdał maturę w 1945. Następnie studiował architekturę w l. 1945-48 w Szkole Inżynierskiej w Poznaniu oraz w l. 1962-64 na Politechnice Wrocławskiej.

Działalność zawodowa W. koncentrowała się na projektowaniu mebli, wnętrz architektonicznych i wzornictwie. Od 1952 był pracownikiem naukowo-dydaktycznym Państw. Wyższej Szkoły Sztuk Plastycznych w Poznaniu (ob. Uniw. Artystyczny), od 1957 prowadził pracownię projektowania mebla, w 1965 został kierownikiem Katedry Projektowania Architektonicznego, w 1974 mianowany profesorem nadzwyczajnym, w 1986 zwyczajnym. W l. 1964-81 był prorektorem uczelni.

Jego twórczość projektowa była głównie związana z architekturą współczesną. W zakresie konserwatorstwa zasłużył się w pracach przy dwóch obiektach zabytkowych w Poznaniu. Jednym z nich była kamienica przy Starym Rynku 45 odbudowana w l. 1948-53 wg jego projektu, przeznaczona na Muzeum Instrumentów Muzycznych (oddział Muzeum Narodowego w Poznaniu); uwagę zwraca rozwiązanie fasady z barokowym w wyrazie portalem i pozostawienie we wnętrzach odkrytych elementów gotyckich. Drugą realizacją była odbudowa kamienicy przy Starym Rynku 56 (praca zespołowa) na siedzibę Stow. Architektów Polskich.

Odznaczony licznymi medalami i odznaczeniami m.in. medalem „Za Ochronę Zabytków Województwa Poznańskiego" oraz Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski (1994).

Żonaty z Krystyną z d. Wikbold, miał dwie córki Agnieszkę (1955), bibliotekarkę, i Weronikę (1966), architekta wnętrz.

Zmarł 5 VI 1995 w Poznaniu. Pochowany na cmentarzu na Janikowie.

Z. K ę p i ń s k i, *Historia Uczelni*, [w:] *1919--1969 Państwowa Wyższa Szkoła Sztuk Plastycznych w Poznaniu*, P. 1971, s. 7-42; H. K o n d z i e l a, *Stare Miasto w Poznaniu. Zniszczenia – Odbudowa – Program dalszych prac*, „Teka Konserwatorska", Z. 6, P. 1971, s. 112.

Weronika Węcławska-Lipowicz

WIERZBANOWSKA-USKE Bogna (1929--2009), historyk sztuki.

Ur. 3 VII 1929 w Poznaniu jako córka Stefana Wierzbanowskiego, nauczyciela gimnazjalnego, w czasie II wojny działającego w organizacji tajnego nauczania na terenie Wielkopolski. Matka Maria z d. Heigelmann, nauczycielka, również uczestniczyła w tajnym nauczaniu. Córka pomagała rodzicom, prowadząc tajną bibliotekę. Przez całe życie związana z Poznaniem – tu mieszkała, uczyła się, pracowała. Naukę rozpoczęła w Szkole Podstawowej nr 34; do wybuchu II wojny ukończyła trzy klasy. Podczas tajnego nauczania przerobiła dalszy materiał szkoły podstawowej i jedną klasę gimnazjalną. Po wojnie kontynuowała naukę w Państw. Gimnazjum i Lic. Klaudyny Potockiej, maturę zdała w 1949 w Państw. Gimnazjum i Liceum im. Dąbrówki. W tym samym roku podjęła studia na Wydziale Historyczno-Filozoficznym Uniw. Poznańskiego, gdzie ukończyła historię sztuki. 1 IX 1952 podjęła pracę w Muzeum Narodowym w Poznaniu, a 1 III 1953 rozpoczęła pracę w Prezydium Woj. Rady Narodowej w Wydziale Kultury i Sztuki, Oddziale Woj. Konserwatora Zabytków, a następnie na skutek reorganizacji w administracji państwowej pracowała kolejno w Zespole Dokumentacji Zabytków i Państw. Służbie Ochrony Zabytków. Na emeryturę przeszła w 1991, ale pracowała w niepełnym wymiarze do 3 IV 1998. W ciągu 45 lat pracy w Woj. Urzędzie Konserwatorskim pełniła różne funkcje, od kontraktowego referendarza, adiunkta konserwatorskiego, konserwatora zabytków, inspektora, st. inspektora, po z-cę WKZ i kierownika Zespołu Dokumentacji Zabytków.

Z wielkim zaangażowaniem i zrozumieniem dla spraw ochrony zabytków podejmowała działania w zakresie dokumentacji, ewidencji i weryfikacji zabytków oraz orzecznictwa konserwatorskiego. Doprowadziła do objęcia studiami historyczno-urbanistycznymi wszystkich zabytkowych układów przestrzennych Wielkopolski. Zorganizowała wzorcowe archiwum dokumentacji konserwatorskiej. Zajmowała się urbanistyką. Współpracowała także z PTTK, ze społecznymi opiekunami zabytków. Była współorganizatorem Dni Opieki nad Zabytkami połączonych z objazdami i szkoleniem społecznych opiekunów zabytków. Była członkiem Komisji Opieki nad Zabytkami przy PTTK w Poznaniu. Jest autorem i współautorem licznych publikacji o zabytkach Wielkopolski, jak: *Przegląd zabytków nieruchomych i ruchomych województwa poznańskiego*, *Katalog pomiarów zabytków architektury i budownictwa w Polsce*, *Dzieje Poznania i woj. poznańskiego*, t. II, *Współczesna rola i funkcja historycznych miast i ośrodków zabytkowych*. Do Stow. Konserwatorów Zabytków należała od chwili jego powstania, była długoletnim członkiem Stow. Historyków Sztuki. Odznaczona Za zasługi dla Rozwoju Woj. Poznańskiego (1968), srebrną (1969) i złotą (1974) odznaką „Za Opiekę nad Zabytkami", odznaką „Zasłużony Działacz Kultury" (1975), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1984).

Zamężna z Jerzym Uske, syn Jacek (ur. 1958) mieszka w Nowym Jorku.

Zmarła 13 X 2009, pochowana w grobie rodzinnym na cmentarzu Junikowskim w Poznaniu.

Akta rodzinne i Wielkopolskiego Woj. Konserwatora Zabytków w Poznaniu.

Teresa Mayer

WITKOWSKI Adam (1907-1967), konserwator dzieł sztuki.

Ur. 24 X 1907 w Barwałdzie w pow. wadowickim. Syn Jerzego, rolnika, i Rozalii. Ukończył gimnazjum Salezjanów w Oświęcimiu, następnie studiował malarstwo i grafikę na Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Po 1928 pracował jako grafik i scenograf teatralny w Krakowie. Samodzielne realizacje konserwatorskie rozpoczął przed II wojną – pracował w kościele Karmelitów na Piasku, Dominikanów oraz Bożego Ciała w Krakowie. W 1947 podjął pracę w Państw. Zbiorach Sztuki na Wawelu w Pracowni Konserwacji Malarstwa, Rzeźby i Rzemiosła Artystycznego. Wkrótce umiejętności, wiedza i doświadczenie postawiły go w szeregu odpowiedzialnych pracowników tej pracowni, co potwierdzają przeprowadzone przez niego konserwacje obrazów i rzeźb. Na stałe był związany z zespołem konserwatorskim Rudolfa Kozłowskiego. Brał udział w pracach konserwatorskich przy zabezpieczaniu i rekonstrukcji fresków I i II piętra zamku wawelskiego. W latach 50. wykonał szereg kopii fresków na wystawę „Odrodzenie" dla Muzeum Narodowego w Warszawie. W. pracował również w katedrze na Wawelu, kiedy zespół R. Kozłowskiego podjął się ratowania fresków w kaplicy Świętokrzyskiej oraz brał czynny udział przy odnawianiu kaplicy Zygmuntowskiej, rekonstruując rzeźbiarskie ubytki w dekoracji kopuły. W latach 60. pracował w Collegium Maius przy renowacji zabytkowych wnętrz. Jedną z najważniejszych jego realizacji konserwatorskich była gotycka polichromia kościoła w Czchowie. Ponadto konserwował polichromie kościelne, m.in. w Mstyczowie, Radziszowie i Uszwi. Asystował R. Kozłowskiemu w trakcie oględzin i konserwacji cudownego obrazu MB Częstochowskiej i Matki Boskiej w kościele Karmelitów w Krakowie. Wykonał wiele kopii obrazów, w tym portretu Heleny Modrzejewskiej Tadeusza Ajdukiewicza na zmówienie Teatru Starego. Był członkiem Sekcji Konserwatorskiej Zw. Polskich Artystów Plastyków w Krakowie.

Zawarł związek małżeński z Aleksandrą Bystroń. Żona często pomagała mu w działaniach konserwatorskich, a po jego śmierci została zatrudniona w pracowni konserwatorskiej na Wawelu. Miał córkę Teresę (ur. 1946) i syna Jerzego (ur. 1948), artystę plastyka.

Zmarł 8 V 1967 i został pochowany na Salwatorze w Krakowie.

Akta personalne Zamku Królewskiego na Wawelu; informacje rodziny i współpracowników.

Ewa Wiłkojć

WITWICKI Michał Tadeusz (1921-2007), architekt, urbanista, ekspert w dziedzinie ochrony zabytków.

Ur. 22 VII 1921 we Lwowie (ob. Ukraina), syn Tadeusza, wizytatora lwowskiego kuratorium oświaty, i Marii z d. Bobińskiej, wnuczki Wojciecha Gersona. W 1939 ukończył klasyczne Gimnazjum i Liceum im. Stefana Batorego we Lwowie oraz brał udział w obronie Lwowa w ochotniczym batalionie dowodzonym przez gen. Januszajtisa. W l. 1939-42 pracował jako inwentaryzator mieszkań, laborant w Instytucie Weigla, modelarz w pracowni Janusza Witwickiego (stryjecznego brata), twórcy *Panoramy plastycznej dawnego Lwowa* – modelu miasta z k. XVIII w. (ob. w zbiorach Muzeum Architektury we Wrocławiu). W 1942 przeniósł się z rodziną do Warszawy i pracował w Fabryce Parowozów Zakładów Ostrowieckich kolejno jako: robotnik, suwnicowy, kreślarz w biurze konstrukcyjnym fabryki. Zajmował się też wydawaniem powielanych podręczników do prawa jazdy, sprzedażą kosmetyków lub produkcją spirytusu bimbrowego. Brał udział w konspiracji jako żołnierz AK o pseudonimie „Ludwik", na cześć starszego brata, który jako ochotnik zginął w walkach 1920 roku. W powstaniu warszawskim był w sztabie Zgrupowania „Chrobry II". Od 4 X 1944 do 2 V 1945 w niewoli niemieckiej w obozie Gross Born II D, a w l. 1945-47 przebywał w polskim obozie w Haren/Ems na terenie Niemiec Zachodnich.

W 1947 wrócił do kraju – do Warszawy, gdzie mieszkał i pracował całe życie (z niewielkimi przerwami) – i rozpoczął pracę jako kreślarz w Gł. Urzędzie Planowania Przestrzennego. W l. 1949-54 odbył studia architektoniczne i uzyskał dyplom mgr. inż. arch. na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej. W trakcie studiów pracował jako inwentaryzator w Gospodarstwie Pomocniczym Zakładu Architektury Polskiej PW, następnie (1954-56) jako projektant w Miastoprojekcie ZOR (pracowni Nowe Tychy). W l. 1954-63 był st. asystentem na Wydz. Architektury PW w Katedrze Urbanistyki, Zakładzie Historii Budowy Miast. Jednocześnie przez dwa lata (1956-58) pełnił funkcję st. inspektora w Centr. Zarządzie Muzeów i Ochr. Zabytków Min. Kultury i Sztuki, gdzie zajmował się zagadnieniami związanymi z ewidencją miast zabytkowych, publikując materiały na ten temat w „Kwartalniku Architektury i Urbanistyki" (1960, z. 1-2), „Ochronie Zabytków" (1966, z. 4) i w „Bibliotece Muzealnictwa i Ochrony Zabytków" (seria B, t. XVIII). W l. 1963-66 był st. asystentem w Międzyuczelnianym Zakładzie Podstawowych Problemów Urbanistyki, Architektury i Budownictwa Min. Szkół Wyższych. W 1966 został projektantem w pracowni architektonicznej A. i M. Pionchon w Lionie we Francji. Wrócił do Warszawy w 1967 i jako adiunkt pracował przez rok w Inst. Budownictwa Mieszkaniowego, w l. 1968-73 w Inst. Urbanistyki i Architektury, a w l. 1974-76 był kierownikiem pracowni w Inst. Kształtowania Środowiska. W l. 1976-82 przebywał na wyjeździe kontraktowym w biurach projektów firm COMEDOR i ECOTEC w Algierze (Algieria), wykonując tam m.in. projekty studialne modernizacji kazby, a także projekt osiedla mieszkaniowego w Konstantynie. We współpracy z projektantem de Maujony opracował studium modelowe oświetle-

nia ulic. Wspólnie z J. Gontarczykiem i K.H. Hoeferem prowadził stały nadzór nad pracami budowlanymi w zaułku Bologhine w Algierze, dla którego przygotowali wcześniej projekt restauracji. Po powrocie z Algierii, w l. 1982-93, pracował jako ekspert w Zespole Ekspertów Międzynarodowej Komisji ds. Rewaloryzacji Miast i Zespołów Staromiejskich MKiS, a następnie w Zespole Ekspertów Ośrodka Dokumentacji Zabytków. Od przejścia na emeryturę był niezależnym rzeczoznawcą Min. Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Stow. Konserwatorów Zabytków.

Jest autorem lub współautorem wielu studiów historyczno-urbanistycznych do planów zagospodarowania przestrzennego miast i zespołów staromiejskich, m.in. Bieżunia (opublikowane w „Roczniku Mazowieckim", 1974, t. V; współaut. S. Dąbrowska), Bytomia Odrzańskiego, Jarosławia, Strzelc Krajeńskich (ze St. Bobińskim); ekspertyz historyczno-urbanistycznych do planów zagospodarowania przestrzennego: Chorzeli, Czerwińska, Ćmielowa, Kamieńczyka, Makowa Maz., Mogielnicy, Mord, Przasnysza, Radomska i Wielunia; studiów historyczno-architektonicznych obiektów i zespołów zabytkowych: zespołu śródrynkowego w Głubczycach, kamienic w Jarosławiu i Kożuchowie, ratusza w Kożuchowie, rozwoju układów kamienic Żagania i Kożuchowa, murów obronnych w Głogowie (z J. Pruszewiczem) i in.

Ważniejsze publikacje W. dotyczące ochrony miast i zespołów staromiejskich to: *Bytom Odrzański* (OZ 1958, z. 1-2), *Zarys ewolucji przestrzennej miast województwa koszalińskiego* („Materiały ogólnopol. konferencji konserwatorskiej w r. 1968", Koszalin 1969), *Współczesne problemy przebudowy historycznych ośrodków miejskich w Polsce* („Materiały IV Przeglądu Planów Miejskich IUA", W. 1970), *Współczesne problemy przebudowy zabytkowych zespołów miejskich* („Sprawozd. Komisji Oddziału PAN", Kr. 1972), *Miasta zabytkowe w nowoczesnej cywilizacji i technice* (mat. międzynarodowego sympozjum „Komunikacja miejska w miastach zabytkowych", Kr. 1975), *Strefy ochrony konserwatorskiej* (OZ 1985, z. 304 i „Wiad. Konserw." 1993, nr 3/26/X), *Plastyczna panorama dawnoho Lwowa – Janusz Witwickij 1903-1946. Janusz Witwicki – Panorama plastyczna dawnego Lwowa* (zeszyt specjalny czasopisma „Budujemo inaksze", Lw. 2004). Kolejnej edycji materiału pt. *Kryteria oceny wartości zabytkowej obiektów architektury jako podstawa wpisu do rejestru zabytków*, będącej w opracowaniu redakcyjnym, nie zdążył już opublikować. Wcześniej, we współautorstwie z K. Pawłowskim przygotował publikacje dotyczące metod i kryteriów oceny wartości zabytkowej historycznych zespołów miejskich i obiektów architektury historycznej, a także ich ochrony.

Do ważnych w jego twórczym dorobku należą projekty opracowane wspólnie z żoną mgr inż. arch. Ireną Wardecką-Witwicką, dotyczące m.in. odbudowy i przebudowy ratusza w Kożuchowie, restauracji wieży i rekonstrukcji hełmu ratusza w Głubczycach, projektu restauracji części zamku w Darłowie oraz projekty studialne adaptacji na aptekę lub bibliotekę budynku zabytkowej apteki w Darłowie. W. uczestniczył w wielu sesjach naukowych, seminariach, konferencjach krajowych i zagranicznych. Wygłaszał na nich problemowe referaty dotyczące: urbanistyki i mieszkalnictwa – w Sewilli; rewaloryzacji zespołów zabytkowych – w Weimarze, Rostoku, Paryżu, Dijon; ochrony zabytków – w Kordobie; brał udział w seminarium polsko-rosyjskim nt. rewaloryzacji miast zabytkowych (Warszawa-Toruń) i in. Z ramienia ICOMOS występował w Tunisie w sprawie wpisania Zamościa na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO; na Ukrainie – w Kijowie i Lwowie – zbierał materiały, przygotowywał wystawę i występował w sprawie wpisania na Listę Światowego Dziedzictwa Lwowa i Kamieńca Podolskiego.

Był członkiem Zw. Powstańców Warszawskich, Stow. Architektów Polskich, Stow. Konserwatorów Zabytków, Polskiego Tow. Heraldycznego, Lubuskiego Tow. Naukowego, a także Woj. Rady Ochrony Zabytków w Lublinie i ICOMOS-Polska. Odznaczony Krzyżem Armii Krajowej, Krzyżem Powstania Warszawskiego, Medalem Wojska (dwukrotnie), Odznaką Orląt Lwowskich, złotą odznaką „Za Opiekę nad Zabytkami", odznaką „Zasłużony dla Warszawy", medalem Prezydenta Miasta Lublina, nagrodą Stow. Konserwatorów Zabytków im. Hanny Pieńkowskiej i Jerzego Łomnickiego.

Dwukrotnie żonaty – z Emilią Radkiewicz miał nieżyjącego już syna Andrzeja; z Ireną Wardecką dwoje dzieci: córkę Ewę (ur. 1956), architekta, i syna Jacka (ur. 1965), lekarza.

Zmarł 10 VII 2007 w Warszawie, pochowany na cmentarzu Powązkowskim.

M. Sarnik-Konieczna, *Michał Witwicki*, „Wiadomości Konserwatorskie", nr 22/2007, s. 120-121; życiorys dostarczony przez syna Jacka Witwickiego, zam. w Warszawie.

Danuta i Feliks Ptaszyńscy

WOYDA Stefan Andrzej (1938-2006), archeolog, konserwator zabytków archeologicznych, twórca i animator muzeum w Pruszkowie.

Ur. 7 VI 1938 w Warszawie. Jego ojciec, Ludwik, ekonomista, pracował w administracji państwowej, matka Halina, z d. Ceglarska, była urzędniczką. Maturę zdał w 1957 w Liceum Ogólnokształcącym im. ks. J. Poniatowskiego w Warszawie i w tym samym roku rozpoczął studia z zakresu archeologii powszechnej, w katedrze Archeologii Pradziejowej i Wczesnośredniowiecznej pod kierunkiem prof. Włodzimierza Antoniewicza. Dyplom magistra uzyskał w 1964. Temat pracy magisterskiej *Zagadnienia osadnictwa w okresie rzymskim na terenie ziemi wiślickiej* wiązał się z jego obserwacjami terenowymi poczynionymi podczas praktyk studenckich w Wiślicy i jej okolicach. Po studiach podjął pracę w urzędzie Woj. Rady Narodowej w Warszawie, w Wydziale Kultury, na stanowisku konserwatora zabytków archeologicznych. Funkcję tę pełnił przez 11 lat. Początkowo zajmował się przede wszystkim sprawdzaniem doniesień o zagrożonych stanowiskach i zlecał badania ekipom uniwersyteckim lub muzealnym; sam także prowadził prace ratownicze. Ówczesne woj. warszawskie obejmowało znaczny obszar i było archeologicznie słabo rozpoznane. Przeprowadzona przez W. wśród wójtów i proboszczów ankieta, dotycząca istnienia śladów dawnego osadnictwa, przyniosła znakomite rezultaty. Ponadto podjął systematyczne badania powierzchniowe głównie w czasie wolnym od pracy i przy pomocy wolontariuszy. Konsekwencja, z jaką były prowadzone te badania, przez kilka lat doprowadziła do odkrycia wielu setek nieznanych uprzednio stanowisk archeologicznych na obszarze Równiny Błońskiej, na południowy wschód od Warszawy. W sumie na terenie Mazowsza W. odkrył i udokumentował 4000 stanowisk archeologicznych.

W l. 70. badania powierzchniowe zaczęto także prowadzić w środowiskach krakowskim i poznańskim. Jednak tylko W. swoje doświadczenia i obserwacje z badań usystematyzował i przedstawił w postaci określonej metody. Sprecyzował w niej konieczność prowadzenia kwerendy archiwalnej, obserwacji całego obszaru w określonych porach roku oraz sporządzania dokumentacji obserwacji na numerowanych obszarach mapy w skali 1:25 tys. Określił też sposób oznakowania lokalizacji stanowisk, a także ustalił kwestionariusz pytań, na które powinni odpowiadać penetrujący teren. Archeologiczne Zdjęcie Terenu (jak nazwał ten system) spotkało się z ogromnym zainteresowaniem środowisk naukowych. Rezultaty prac W. wykazywały bowiem, że rozpoznanie Polski pod względem archeolo-

gicznym było w fazie początkowej (notowano wówczas ok. 60 tys. stanowisk) oraz że nie są możliwe właściwe decyzje co do prowadzenia badań wykopaliskowych bez uwzględnienia poprzedzającej ich fazy badań powierzchniowych. Swoje doświadczenia i opis metody przedstawił w 1975, jednak nie podjął się pracy nad wdrożeniem jej w skali kraju. Jego metoda stała się podstawą do przeprowadzenia ogólnopolskiego programu pod nazwą Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP), który był realizowany od 1979 w Ośrodku Dokumentacji Zabytków w Warszawie. Dla systemu ochrony zabytków archeologicznych koncepcja badań terenowych W., z wykorzystaniem badań powierzchniowych, zgodnie z opracowaną przez niego metodą, była punktem zwrotnym w konstrukcji unikatowego systemu ochrony stanowisk archeologicznych.

W 1975 W. uznał, że odkrycie starożytnego centrum metalurgicznego w okolicach Pruszkowa i Grodziska Mazowieckiego wymaga intensywnych badań i upowszechnienia ich wyników. Instytucją, która mogła zadanie to realizować, stało się muzeum w Pruszkowie. W. był twórcą tego muzeum i jego dyrektorem przez 31 lat. Przez 15 lat muzeum to, nie mając własnej siedziby, było placówką prowadzącą przede wszystkim badania wykopaliskowe. Ich celem było określenie skali, struktury i chronologii funkcjonowania ośrodka metalurgicznego na Mazowszu, którego wielkość produkcji i organizacja zdawały się być rezultatem celowego działania grupy specjalistów przybyłej z zewnątrz lub miejscowej, kontrolowanej przez wysoko kwalifikowanych metalurgów, i produkcji na potrzeby ekspedycji wojennych na teren cesarstwa rzymskiego.

W. postanowił odnowić formy oddziaływania muzeum. W krótkim czasie stało się ono powszechnie znane dzięki cyklom prezentacji wyników badań z zakresu historii i archeologii, przedstawianych przez najwybitniejszych naukowców. Prace nad budową siedziby muzeum w Pruszkowie, którą miała być oficyna dworu Potulickich, trwały kilkanaście lat i ukończono je dopiero po zmianie, jaka nastąpiła w Polsce w 1989. W 1991 wystawa „Czas żelaza. Mazowieckie centrum metalurgiczne z okresu Cesarstwa Rzymskiego", według scenariusza W., została zorganizowana już w tej siedzibie. Stałą ekspozycję w Pruszkowie uznano za wydarzenie muzealne i nagrodzono główną nagrodą w konkursie Ministra Kultury. Następnie przygotowywano wystawy czasowe, które dzięki nowoczesnej i widowiskowej formie cieszyły się wielką popularnością i były pokazywane w muzeach w Polsce i za granicą.

W l. 2000-2006 W. kontynuował swoje pasje zawodowe. Szczególne zamiłowanie do pracy terenowej spełniał dalej, prowadząc przez kilka miesięcy w roku ratownicze wykopaliska. Dokonał w tym okresie wyjątkowego odkrycia w Młochowie k. Nadarzyna, gdzie poza kilkuset dymarkami z urządzeniami towarzyszącymi znalazł piec do wypalania ceramiki siwej, z III w., z zachowanymi wewnątrz naczyniami – pierwsze tego rodzaju znalezisko na Mazowszu i jedno z kilku w Polsce. W l. 2001-04 był rzeczoznawcą ministra kultury i dziedzictwa narodowego ds. zabytków archeologicznych i opiniował wiele projektów inwestycji drogowych, sprawdzając stan rozpoznania terenu. Osiągnął mistrzostwo w obserwacji terenu i lokalizacji śladów osadnictwa pradziejowego. Stale też podejmował inicjatywy nowych cykli spotkań. Jego innowacyjność sprawiła, że mimo zmian po 2000 w sposobach ekspozycji zabytków archeologicznych i stosowaniu nowych technologii żadna wystawa w Polsce, także w specjalistycznych muzeach archeologicznych, nie dorównuje do dzisiaj muzeum pruszkowskiemu klarownością i otwarciem się na wyobraźnię oraz potrzeby współczesnego widza. Publikacje W. dotyczą ochrony zabytków archeologicznych na Mazowszu oraz mazowieckiego ośrodka starożytnego hutnictwa.

Wyróżniony i odznaczony: odznaką „Za Opiekę nad Zabytkami" (1971), złotą

odznaką „Za zasługi dla Województwa Warszawskiego" (1974), dyplomem honorowym ministra kultury i sztuki „Za osiągnięcia w upowszechnianiu kultury" (1975), Srebrnym Krzyżem Zasługi (1977), Medalem im. Krzysztofa Dąbrowskiego za popularyzację wiedzy przez Polskie Tow. Archeologiczne i Numizmatyczne (1982), odznaką honorową Stow. Inżynierów i Techników Przemysłu Hutniczego w Polsce (1983), złotą odznaką honorową „Za zasługi dla Warszawy" (1984), Krzyżem Kawalerskim Orderu Polonia Restituta (1989), odznaką „Za zasługi dla Pruszkowa" (1990). W 1992 otrzymał od ministra kultury i sztuki nagrodę indywidualną w konkursie na najciekawsze wydarzenie muzealne 1991, w 2002 nagrodę prezydenta m. Pruszkowa za szczególne osiągnięcia w dziedzinie kultury, a w 2004 nagrodę prezydenta m. Pruszkowa za osiągnięcia w dziedzinie archeologii oraz promowanie Pruszkowa w Polsce.

Żonaty z Dorotą Szlifierską, archeologiem. Ich córka, Joanna Władyka (ur. 1975), jest teatrologiem.

Zmarł 13 VII 2006 w Warszawie i pochowany został na Starych Powązkach.

W 2006 Rada Miejska miasta Pruszkowa nadała Muzeum Starożytnego Hutnictwa Metalurgicznego w Pruszkowie jego imię.

W. S z y m a ń s k i, *Wspominając Stefana Woydę...*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej" nr 3-4/2007, s. 383-394; wspomnienie przygotowane przez dyrekcję Muzeum w Pruszkowie oraz materiały archiwalne udostępnione przez rodzinę.

Marek Konopka

WYSZYŃSKA-PROSNAK Joanna (1928--2009), historyk sztuki, konserwator dzieł sztuki, art. malarz.

Ur. 26 XI 1928 w Warszawie jako córka Antoniego i Dionizy z Lipińskich. Ojciec był pułkownikiem Wojska Polskiego. Matka od 1921 kierowała Żeńską Szkołą Powszechną nr 122 (róg Dzikiej i Stawki), od 1927 Publiczną Szkołą Powszechną im. 11 Listopada (ul. Narbutta 14), w 1931 odznaczona Krzyżem Niepodległości z Mieczami. W.P. w 1946 ukończyła Liceum Ogólnokształcące nr 5 im. Marii Konopnickiej w Łodzi, zdając egzamin dojrzałości „według programu wydziału humanistycznego". W l. 1946-51 studiowała na Wydziale Historycznym Uniw. Warszawskiego, specjalizując się w zakresie historii sztuki, w 1953 otrzymała dyplom pierwszego stopnia, a w l. 1947-52 na Wyższych Studiach Artystycznych na Wydziale Konserwacji Akademii Sztuk Plastycznych w Warszawie, uzyskując w 1954 dyplom i stopień zawodowy dyplomowanego art. plastyka w zakresie konserwacji. W 1973 ukończyła Studium Podyplomowe Konserwacji Malarstwa i Rzeźby Polichromowanej na Wydziale Sztuk Pięknych Uniw. Mikołaja Kopernika w Toruniu.

W l. 1952-58 pracowała w Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków w Warszawie, jako artysta plastyk konserwator, i wykonywała, pod kierunkiem prof. B. Marconiego, konserwacje zabytkowego malarstwa sztalugowego, ściennego oraz rzeźby polichromowanej. Z licznych obiektów, przy których wówczas pracowała, na wyróżnienie zasługują: poliptyk z Wieniawy z XV w., poliptyk z Kobylina z XVI w., malowidła ścienne z XV i XVI w. w absydzie kościoła w Czerwińsku, malowidła rusko-bizantyjskie z XV w. w Kaplicy św. Trójcy na Zamku w Lublinie, polichromia ścienna z XVIII w. w oficynie pałacu w Jabłonnej. Następnie (1958-61) kierowała zespołami konserwatorskimi, prowadząc prace m.in. przy konserwacji uzupełniającej polichromii z 1. poł. XVI w. w drewnianym kościele w Boguszycach oraz przy konserwacji i rekonstrukcji późnorenesansowego sgraffita zdobiącego elewacje XVII-wiecznego pałacu w Działoszynie. W 1962, w związku ze stuleciem Muzeum Narodowego w Warszawie i wystawą poświęconą sztuce Warszawy

i Mazowsza, współpracowała przy konserwacji obiektów drewnianych polichromowanych. W l. 1964-68 na zlecenie Muzeum Narodowego w Warszawie wykonywała konserwację malowideł koptyjskich z Faras, będąc jednocześnie zastępcą kierownika prac. Od 1968 przez dwa lata była konserwatorem w Pracowni Konserwacji Malarstwa w wilanowskim oddziale Muzeum Narodowego. Po powrocie do PP PKZ w 1971 objęła kierownictwo Pracowni Konserwacji Malarstwa Sztalugowego, Ściennego i Rzeźby Polichromowanej. W tym czasie wiele prac jej realizacji zostało wyróżnionych dyplomami i nagrodzonych, m.in. konserwacja i rekonstrukcja polichromowanych stropów renesansowych w kanonii św. Michała we Fromborku, konserwacja polichromii na elewacjach kamienic staromiejskich w Warszawie, konserwacja i rekonstrukcja polichromii późnorenesansowego malarstwa ściennego w Wielkiej Synagodze w Tykocinie, konserwacja eklektycznego malarstwa z poł. XIX w. w kasynie oficerskim twierdzy w Modlinie, konserwacja i rekonstrukcja malarstwa ściennego Smuglewicza w sali balowej pałacu w Gułtowach, konserwacja i rekonstrukcja malowideł B. Plersch w Gabinecie Konferencyjnym na Zamku Królewskim w Warszawie.

Od 1977 działała jako rzeczoznawca Min. Kultury i Sztuki, m.in. pracowała w komisji nadzorującej konserwację Panoramy Racławickiej we Wrocławiu. W 1980 w Zarządzie PP PKZ objęła stanowisko gł. specjalisty ds. konserwacji dzieł sztuki, nadzorowała prace konserwatorskie wszystkich oddziałów PP PKZ w Polsce. Wykonywała ekspertyzę konserwatorską zabytków ruchomych i malarstwa ściennego w zespole pałacowym w kaplicy w Neukirchen pod Münster. Wykonała ekspertyzę i opracowała program konserwatorski, a także brała udział w pracach konserwatorskich XVI-wiecznych malowideł ściennych Jörga Ratgeba w krużgankach klasztoru oo. Karmelitów we Frankfurcie nad Menem. Pracowała przy konserwacji elewacji kamienic na rynku w Lewoczy na Słowacji.

W 1982, za obopólnym porozumieniem instytucji PP PKZ i Muz. Narodowego, została powołana przez prof. Stanisława Lorentza na stanowisko gł. konserwatora MNW. Do czasu przejścia na emeryturę w 1988 unowocześniła profilaktykę i metody ochrony zbiorów muzealnych. Zreorganizowała laboratorium muzealne, które oprócz badań chemicznych rozpoczęło profesjonalny monitoring warunków klimatycznych, oświetlenia, zagrożeń mikrobiologicznych, czystości powietrza, dezynfekcji zbiorów i pomieszczeń muzealnych. Doprowadziła do wprowadzenia zarządzeń regulujących: transport i przemieszczanie, fotografowanie i filmowanie, kopiowanie muzealiów. Za ogromny wkład w dorobek polskiego muzealnictwa w zakresie konserwacji dzieł sztuki otrzymała od dyrekcji MNW medal im. prof. Stanisława Lorentza. Będąc na emeryturze, wspierała swoją pracą i wiedzą konserwatorów MNW. Po raz pierwszy opracowała warszawską historię rozwoju konserwacji zabytków i biogramy konserwatorów od 1862 (w Muzeum Sztuk Pięknych) do zakończenia II wojny światowej. Kilka biogramów opublikowała w Polskim Słowniku Biograficznym Konserwatorów Zabytków; w zeszycie 2: Pilecki Gustaw, w zeszycie 3: Neugebauer Jadwiga, Pawłowski Stanisław i Sachowicz Jacenty. Autorka publikacji z zakresu profilaktyki i konserwacji zabytków muzealnych, organizator i uczestnik licznych wystaw konserwatorskich i malarskich.

Poza działalnością konserwatorską malowała, głównie pejzaże i kwiaty, i wykonywała kopie dawnego malarstwa. Uczestniczyła w licznych plenerach malarskich i wystawach poplenerowych. Miała wystawy indywidualne w Monachium, Nieborowie. Jej prace znajdują się w muzeum w Międzyrzeczu, w zbiorach prywatnych i za granicą (Niemcy, Francja, Japonia). Uczestniczyła w wystawach *Sztuka konserwatorów. Działalność pracowników*

Muzeum Narodowego w Warszawie w Muzeum w Łowiczu i Otwocku. Była aktywnym członkiem Zw. Polskich Artystów Plastyków (od 1954, a w l. 1961-64 przewodnicząca Zarządu Gł. Sekcji Konserwacji), ICOM, Stow. Historyków Sztuki i Stow. Muzealników Polskich. W l. 1977-2000 rzeczoznawca ministra kultury i sztuki w zakresie konserwacji malarstwa sztalugowego i rzeźby polichromowanej.

Odznaczona złotą odznaką „Za Opiekę nad Zabytkami" (1976), Srebrnym Krzyżem Zasługi (1978), Złotą Odznaką Pamiątkową PKZ (1981), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (1989), odznaką „Zasłużony Działacz Kultury" (2002).

W 1948 poślubiła Włodzimierza Prosnaka, była matką Magdaleny.

Zmarła 2 XII 2009 w Warszawie, pochowana na cmentarzu komunalnym (d. wojskowym).

Kto jest kim w Polsce?, ed. II, 1989, s. 1052; *Sztuka konserwatorów. Działalność pracowników Muzeum Narodowego w Warszawie*, katalog wystawy, Muz. w Łowiczu 2007; teczka akt osobowych Muz. Narodowego w Warszawie.

Anna Bogdańska,
Henryk Marian Morawski

Z

ZELEK Roman (1893-1975), duchowny Kościoła rzymskokatolickiego, wieloletni członek i przewodniczący Komisji Artystyczno-Budowlanej Kurii Diecezjalnej w Kielcach.

Ur. 28 II 1893 z rodziców Józefa i Heleny z d. Burek we wsi Wałecz, gdzie później uczęszczał do szkoły powszechnej, uczył się także w pobliskim Busku-Zdroju i Pińczowie; edukację skończył w kieleckim Seminarium Duchownym święceniami kapłańskimi w 1915. Był najpierw wikarym w kilku miejscowościach, później, w 1918, otrzymał nominację na probostwo w Krzyżanowicach, w 1922 przeniesiony do Dzierążni, a w 1934 do Kij, w 1944 zaś został mianowany proboszczem parafii katedralnej w Kielcach. Ale jeszcze zanim Z. objął probostwo przy katedrze, biskup Czesław Kaczmarek skierował go do Komisji Artystyczno-Budowlanej Kurii Diecezjalnej w Kielcach. Ciało to, w którego skład wchodzili przede wszystkim świeccy specjaliści, zajmowało się opiniowaniem zamierzeń inwestycyjnych w parafiach i aranżacjami wnętrz kościelnych. Znany z rozlicznych zainteresowań i społecznych działań (zasłużony np. dla ruchu spółdzielczego) Z. zaangażował się także w prace Komisji. Leżały mu na sercu zwłaszcza sprawy związane z kieleckimi obiektami sakralnymi, miał pieczę nad odbudową katedry ze zniszczeń wojennych, a także utrzymaniem jedności architektonicznej i estetycznej tamtejszego cmentarza. Zabiegał również o zachowanie zabytków w całej diecezji, niejednokrotnie interweniował u biskupa w sprawie samowoli i niedbalstwa księży, którzy nie mieli szacunku dla powierzonych im historycznych budowli i ich wyposażenia. W 1949 wyszedł z inicjatywą, aby zabytkowe przedmioty wyłączone z kultu zwozić do Kielc, by tam czekały na urządzenie Muzeum Diecezjalnego. Pod kierownictwem Z. (przez pewien czas szefował Komisji, kiedy jej dotychczasowy przewodniczący ks. Jan Danilewicz aresztowany przez UB trafił do więzienia i zanim sam znalazł się w podobnej sytuacji) Komisja ustaliła ogólne zasady elektryfikacji budynków świątyń. Z. uczestniczył w pracach Komisji, z krótką przerwą, do 1975, w 1965 był mianowany jej przewodniczącym, i miał udział we wszystkich jej decyzjach dotyczących kościołów zabytkowych, ale także akceptacji kształtu architektonicznego nowo wznoszonych.

Zmarł 25 II 1975; pochowany na cmentarzu Starym w Kielcach w grobowcu kapitulnym.

J. K u d a s i e w i c z ks., *Prałat Roman Zelek duszpasterz i działacz społeczny*, „Kielecki Przegląd Diecezjalny" Nr 5, 1978, s. 233-243 i Nr 1, 1979, s. 39-43; Z. N o c o ń ks., *60-lecie Diecezjalnej Komisji Artystyczno-Budowlanej*, tamże Nr 3, 1977, s. 111-130; t e n ż e, *Budownictwo sakralne w diecezji kieleckiej po drugiej wojnie światowej*, [w:] *Pamiętnik Świętokrzyski. Studia z dziejów kultury chrześcijańskiej*, Kiel. 1991, s. 251-265; Archiwum Diecezjalne Kieleckie: sygn. X.Z-19/1, OG-/2/13; OG-22; OG-2/14.

oprac. redakcyjne na podstawie tekstu
Zygmunta Noconia

ZIN Wiktor (1925-2007), architekt, historyk architektury i sztuki, konserwator zabytków,

malarz, rysownik, scenograf, pisarz, kulturoznawca, profesor Politechniki Krakowskiej im. Tadeusza Kościuszki.

Ur. 14 IX 1925 w Hrubieszowie. Był synem Piotra i Stefanii z d. Wilgan. Jego dziadek i ojciec prowadzili pracownię malarską i pozłotniczą. U nich Z. pobierał pierwsze nauki rysunku i malarstwa. Kontynuował je później u profesora rysunku i malarstwa J. Aleksandrowa, ucznia Repina, który po emigracji z Rosji osiadł w Hrubieszowie. Tu, dzięki stypendium przyznanemu przez marszałka Edwarda Rydza-Śmigłego za wykonanie albumu rysunkowego Hrubieszowa, uczęszczał do gimnazjum. Pierwsze nauki z historii sztuki i etnologii pobierał u wybitnych profesorów Uniw. Poznańskiego, którzy w okresie okupacji ukrywali się w jego domu rodzinnym. Ukończył hrubieszowskie liceum im. Stanisława Staszica, gdzie w 1946 zdał maturę. Wówczas miał pierwszą wystawę swoich rysunków. W tym samym roku pojechał do Krakowa z listem polecającym z Kurii Lubelskiej. Dzięki tej rekomendacji Kuria Krakowska udostępniła mu na okres studiów kwaterę w klasztorze Augustianów, przy kościele św. Katarzyny na Kazimierzu. Rozpoczął studia w Akademii Górniczo-Hutniczej, na Wydziale Architektury, który wówczas mieścił się w Zamku Królewskim na Wawelu. Uczęszczał na wykłady znakomitych profesorów: Adolfa Szyszko-Bohusza i Witolda Dalbora, którego został asystentem już jako student pierwszego roku. W czasie studiów współpracował także z prof. Ludomirem Śleńdzińskim, malarzem, rzeźbiarzem, prodziekanem Wydziału Architektury, rektorem Politechniki Krakowskiej w l. 1948-56, a wcześniej dziekanem Wydziału Malarstwa na Uniw. Stefan Batorego w Wilnie. Przewodniczył także Komisji Nauki Zw. Studentów Architektury. Studia ukończył w 1950 pracą dyplomową pod kierunkiem prof. Tadeusza Tołwińskiego pt. *Projekt otoczenia kościoła Norbertanek w Krakowie*. Będąc jeszcze studentem, wiele rysował; były to pejzaże, portrety, które wystawiane na Wydz. Architektury, spotykały się z zainteresowaniem i uznaniem. Pracował także jako przewodnik po krakowskich kościołach. Po studiach został asystentem, a wkrótce potem adiunktem na Wydziale Architektury. Pracę doktorską pt. *Geneza, rozwój i typy attyki polskiej* napisaną pod kierunkiem prof. Witolda Dalbora, obronił 1 VII 1952 z pierwszym w historii PK wyróżnieniem. W tym samym roku objął stanowisko kierownika Zakładu Budownictwa Drewnianego. W 1955, po śmierci prof. W. Dalbora Rada Wydziału Architektury PK powołała Z. na kierownika Katedry Historii Architektury Polskiej. Od 1955 przez trzy kadencje był prodziekanem Wydziału, a w l. 1962-64 oraz 1971-78 dziekanem. W 1961 przygotował rozprawę habilitacyjną pt. *Budownictwo sakralne Lubelszczyzny na przełomie XVI i XVII wieku – na przykładzie kościoła w Uchaniach*, której opiekunem naukowym był prof. Jan Zachwatowicz. W 1967 w wyniku osiągnięć naukowych, dydaktycznych, projektowych oraz organizacyjnych otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego, a w 1979 profesora zwyczajnego.

W l. 1957-61 był gł. architektem w Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków w Krakowie, a w l. 1958-64 pełnił funkcję architekta miasta Krakowa. Od 1960 do 1975 był kierownikiem Badań Staromiejskiego Zespołu Krakowa. W 1970 w wyniku reorganizacji struktury Wydziału utworzył Instytut Historii Architektury i Konserwacji Zabytków, którym kierował nieprzerwanie przez kolejnych 25 lat do 1995. Równocześnie cały czas był kierownikiem Zakładu, później Katedry Historii Architektury Polskiej i Konserwacji Zabytków. W l. 1978-81 był wiceministrem kultury i sztuki oraz generalnym konserwatorem zabytków. Dzięki jego zabiegom uratowano m.in. wrocławską Panoramę Racławicką i wiele innych cennych zabytków. Ze stanowiska wiceministra i GKZ został odwołany za zatwierdzenie do realizacji „Projektu po-

mnika poległych w walce z reżymem stoczniowców" w Gdańsku, decyzji wydanej wbrew stanowisku PZPR.

Reaktywował istniejące przed wojną Tow. Opieki nad Zabytkami. Był także jednym z pomysłodawców i współzałożycielem Społecznego Komitetu Odnowy Zabytków Krakowa, organizacji, która ma nieocenione zasługi dla ratowania setek zabytków miasta. W 1974 utworzył Podyplomowe Studium Konserwacji Zabytków Architektury i Urbanistyki, którym kierował aż do przejścia na emeryturę. W l. 1978-83 pełnił funkcję przewodniczącego Międzyresortowej Komisji ds. Rewaloryzacji Zabytkowych Zespołów Miejskich. Był członkiem licznych gremiów i organizacji, m.in. Centralnej Komisji Kwalifikacyjnej ds. stopni i tytułu naukowego, Rady Stow. Architektów Polskich, Stow. Konserwatorów Zabytków, Polskiego Komitetu Narodowego ICOMOS, Meksykańskiej Akademii Nauk, Tow. Miłośników Zwierząt, a także przewodniczącym Krakowskiej Komisji Konserwatorskiej, prezesem Tow. Miłośników Historii i Zabytków Krakowa, z-cą przewodniczącego Komitetu Odbudowy Pomnika Grunwaldzkiego. Był również członkiem szeregu wojewódzkich rad ochrony zabytków.

Oprócz prac na PK pełnił funkcję prorektora w Europejskiej Akademii Sztuk w Warszawie, gdzie także wykładał na Wydziale Grafiki. Wykładał również w Wyższej Szkole Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie, na Wydziale Ekonomicznym, w Katedrze Dziedzictwa Kulturowego i Humanizacji Biznesu, której był kierownikiem; w Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie, na Wydziale Nauk Społecznych Stosowanych, w katedrze Kulturoznawstwa i Filozofii, w Państw. Wyższej Szkole Teatralnej, Akademii Medycznej oraz w Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie.

W swym bogatym dorobku posiada kilkanaście książek, m.in. *Piękno niedostrzegane* (1971), *Piękno potężne* (1972), *Piękno utracone* (1974), *Polski dom* (1979), *Kraków – rzeczywistość i fantazja* (1983, współautor: J. Podlecki), *Opowieści o polskich kapliczkach* (1995), *Półgłosem i ciszą* (1998), *Opowiadania najkrótsze o ludziach nader różnych* (2004), *Krajobrazy Podkarpacia* (2004), *Narodziny krajobrazu kulturowego* (2005).

Opracował kilkadziesiąt publikacji naukowych, m.in. *Typy i formy w polskiej architekturze drewnianej* (1956), *Kościół uchański jako ogniwo kształtujące architekturę sakralną Lubelszczyzny na przełomie XVI i XVII w.* (1961), *Zabytki urbanistyki i architektury w Polsce: odbudowa i konserwacja*, praca zbiorowa, T. 1. *Miasta historyczne* (red. W. Zin, W. Kalinowski, 1986), *Słownik krajobrazu polskiego*, seria „Piękno w architekturze", *Wadowice – miasto Jana Pawła II* (współautorzy: A. Kadłuczka, K. Kuśnierz), *Architektura Nowego Targu* (w monografii red. J. Adamczyka) i *Pałac Justusa Decjusza w Krakowie*.

Jego rysunki i komentarze wzbogaciły wiele książek, np. *W kopernikowską rocznicę* (1972, kom. red. W. Zin, J. Lepiarczyk), *Rodzinne sioło* (1994, S.M. Kałdon, il. W. Zin), *Przystań nad Huczwą* (1996, S. Burda, rys. i wstęp W. Zin), *Miłość Matki: kazania maryjne* (2000, S.M. Kałdon, il. W. Zin), *Pejzaż polski* (2003, red. J. Chłap-Nowakowa, wprow. W. Zin), *Architektura sadyb leśnych* (2004, red. W. Milewski, rys. W. Zin), *Światło* (2006, wprow. W. Zin), *Słowami... Wierszami...* (2006, B. Kuźniar, il. W. Zin).

Był promotorem ponad 200 podyplomowych specjalizacji konserwatorskich oraz ok. 30 prac doktorskich. Jako wychowawca szeregu pokoleń architektów był również promotorem kilkuset prac dyplomowych na Wydziale Architektury PK oraz w innych uczelniach. Kierował licznymi projektami naukowo-badawczymi, m.in. w ramach Problemu Badań Podstawowych MR.I.G (1981-85); oraz Obraz wsi i miasteczek Polski ostatniego dziesięciolecia XX wieku (PK 1994-98). Był autorem i współautorem

licznych projektów, m.in. wnętrz i witraży bazyliki św. Wincentego a Paulo w Bydgoszczy, rewaloryzacji: Rynku Głównego w Krakowie (etap 1962-64), wieży ratuszowej w Krakowie, kościoła św. Wojciecha w Krakowie, kaplicy Myszkowskich w kościele św. Trójcy przy klasztorze Dominikanów w Krakowie, attyki bonerowskiej w Krakowie, kościoła św. Salwatora w Krakowie, gmachu Teatru im. J. Słowackiego w Krakowie (współautor: A. Kadłuczka, M. Kozień), tzw. Błękitnej pracowni w Muzeum im. S. Wyspiańskiego w Krakowie. Projektów: przebudowy pl. Jana Matejki w związku z rekonstrukcją Pomnika Grunwaldzkiego, odnowienia kaplicy św. Kazimierza w Radomiu, wnętrz kościoła oo. Jezuitów w Radomiu, rewaloryzacji Arsenału i Bloku Ormiańskiego w Zamościu, Bramy Jana Pawła II oraz przebudowy architektonicznej organów w Cudownej Kaplicy na Jasnej Górze w Częstochowie, chrzcielnicy w kościele NMP Królowej Polski w Podłężu, kościoła św. Barbary w Staszowie, kaplicy św. Maksymiliana Kolbego w Sterling Heights w USA. Pracował także przy rekonstrukcji katedry w Quito w Ekwadorze. Należy wymienić też projekty dla Wadowic (konkurs SARP Oddz. Bielsko-Biała na zagospodarowanie rynku oraz „Studium i projekt rewaloryzacji miasta", wspólnie z A. Kadłuczką, K. Kuśnierzem).

Wykonał szereg badań konserwatorskich, m.in. Krakowa, Zamościa, Tarnowa, Sandomierza, Chełma, Częstochowy i Radomia. Przyczynił się także do uratowania zabytkowej architektury wielu polskich miast m.in. Zamościa, Opatowa, Jarosławia, Chełma i Sandomierza. Był twórcą licznych scenografii teatralnych oraz operowych w Polsce, Stanach Zjednoczonych i Japonii, np. do opery *Hrabina* Stanisława Moniuszki na 20-lecie Opery Bałtyckiej w Gdańsku, do *Strasznego dworu* na 20-lecie Opery Wrocławskiej, do *Otella* na 20-lecie Teatru Wielkiego w Łodzi. Napisał kilka sztuk teatralnych, m.in. *Złota klatka*, która weszła w próby Teatru im. Juliusza Słowackiego w Krakowie, komedia *Przez samochód, kobietę i psa*, zrealizowaną przez teatr telewizji. Jego twórczość artystyczna była prezentowana na wystawach w kraju i za granicą (Stany Zjednoczone, Austria i Niemcy).

Jako główny architekt krakowskiego oddziału PP PKZ brał bezpośredni udział w ratowaniu najcenniejszych pomników architektury w Polsce.

Był autorem licznych audycji telewizyjnych, m.in. *Piórkiem i węglem*, *Klub pod smokiem*, *Spotkania z zabytkami*, *Być tutaj*, *Nad Niemnem, Piną i Prypecią*, *Sztuka Patrzenia*, *Opowieści domu rodzinnego*, *Tajemnice miejsc znanych*, *Spotkania z profesorem Zinem*, *U schyłku wieku*. Szczególnie audycja *Piórkiem i węglem* zrobiła bardzo wiele dla kultury narodowej poprzez wieloletnie krzewienie idei ochrony zabytków w każdym polskim domu. Nagrywał także audycje dla radia, współpracując z radiem Bis oraz Radiem Kraków.

Pozostawił po sobie tysiące rysunków (szkice detali architektonicznych, szkice z wykładów, rysunki z audycji telewizyjnych, rysunki dokumentacyjne). W jego dorobku są także rysunki z praktyk studenckich (Archiwum IHAiKZ WA PK), które stanowią inwentaryzację obiektów zabytkowych, często już nieistniejących. Jako nauczyciel akademicki wychował pokolenia architektów oraz naukowców. Jego wychowankowie zadedykowali mu publikację książkową *Architektura Krakowa. Dzieje, badania, odnowa*, t. I, poświęcone profesorowi Wiktorowi Zinowi (red. nauk. A. Kadłuczka), Kr. 2006.

Laureat licznych nagród i odznaczeń, m.in. Brązowego, Srebrnego i Złotego Krzyża Zasługi, Krzyża Kawalerskiego, Krzyża Oficerskiego, Krzyża Komandorskiego i Krzyża Komandorskiego z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski, Medalu Komisji Edukacji Narodowej, Złotego Ekranu za indywidualność telewizyjną (1975, 1980), Medalu Meksykańskiej Akademii Nauk, Nagrody im. Herdera (1979), złotego medalu Zasłu-

żony Kulturze Gloria Artis (2006). Był także Honorowym Obywatelem Sopotu i Honorowym Obrońcą Puszczy Białowieskiej. W 1981 za zasługi na rzecz ochrony zabytków otrzymał tytuł Doctora Honoris Causa Uniw. Technicznego w Budapeszcie. Podobny tytuł otrzymał w 1998 roku od PK. W 2003 otrzymał nagrodę im. ks. Janusza Stanisława Pasierba Conservator Ecclesiae za wybitny dorobek w ratowaniu zabytków sztuki sakralnej, przyznaną przez Stow. Konserwatorów Zabytków.

Był kanclerzem kapituły odznaczenia „Polonia Mater Nostra est", przyznawanego za szczególne zasługi dla narodu i państwa polskiego przez Społeczną Fundację Pamięci i Narodu Polskiego.

W 2003 odebrał „Akt Odnowienia Doktoratu" przyznany przez Wydział Architektury PK.

W 1953 ożenił się z Aleksandrą Zastawniak; miał dwoje dzieci: Szymona (ur. 1954), architekta, i Monikę.

Zmarł 17 V 2007 w Rzeszowie, został pochowany na cmentarzu Rakowickim w Krakowie.

W. Z i n, Instytut Historii Architektury i Konserwacji Zabytków (ważniejsze epizody z historii), *Prace polskich architektów na tle kierunków twórczych w architekturze i urbanistyce w latach 1945-1995*, Materiały Międzynarodowej Konferencji (oprac. Z.J. Białkiewicz, A. Kadłuczka, B. Zin), T. III, Kr. 1995, s. 135-142; W. Z i n, *O sobie, po pięćdziesięcioletnim pobycie na Krakowskim Wydziale Architektury*, Rocznik Wydziału Architektury Politechniki Krakowskiej, Kr. 2000, s. 50-52; J. S k r o b o t, *Zin architekt piękna*, Kr. 2003; K. K u ś n i e r z, *Relacja z odnowienia doktoratu Profesora Wiktora Zina*, Architektura Krakowa. Dzieje, Badania, odnowa, t. I, Czasopismo Techniczne Politechniki Krakowskiej, Z. 9-A/2003, Kr. 2006, s. 12-16; A. T o m a s z e w s k i, *Laudatio: Profesor Wiktor Zin*, tamże, s. 5-8; K. K u ś n i e r z, *Profesor Wiktor Zin*, Rocznik Krakowski, TOM LXXIII – 2007, s. 175-176; A. B i a ł k i e w i c z, *Wspomnienie o Profesorze Wiktorze Zinie*, Wiadomości Konserwatorskie nr 23/2008, s. 160-164.

Kazimierz Kuśnierz

ZINSERLING Borys (1890-1961), architekt, malarz, scenograf.

Ur. 16 III 1890 w Sankt Petersburgu w rodzinie o korzeniach szwajcarsko- lub niemiecko-rosyjskich, ojciec Dymitr był dyrektorem Gimnazjum Guriewicza w Sankt Petersburgu. Z. po ukończeniu gimnazjum prowadzonego przez ojca, w l. 1907-15 studiował na tamtejszej Akademii Sztuk Pięknych, odbył wyjazdy naukowe na południe i zachód Europy oraz uzupełnił swoje studia z zakresu archeologii. W 1915 otrzymał dyplom ukończenia studiów i tytuł artysta architekt. W czasie I wojny światowej walczył z Niemcami w szeregach tzw. białej armii. Został kapitanem i zakończył swój szlak bojowy na Krymie. Po całkowitym przejęciu kontroli nad Krymem przez bolszewików ukrywał swoją przeszłość wojskową i pracował jako kustosz muzeum archeologicznego. Prawdopodobnie zimą na przełomie 1921 i 1922 przeszedł przez tzw. zieloną granicę do Polski i osiadł w Warszawie. W 1935 otrzymał polskie obywatelstwo. Początki pracy w Polsce były trudne. Uczył się języka. Nie mając nostryfikowanego dyplomu pracował jako zwykły technik w atelier architekta Adolfa Buraczewskiego, wykładowcy Politechniki Warszawskiej. Dorabiał malowaniem dekoracji teatralnych i kabaretowych. Wkrótce przerodziło się to w ich projektowanie, m.in. dla kabaretu „Qui Pro Quo", „Morskie Oko" i operetek wystawianych w Teatrze Nowości. Malował i wystawiał swe prace.

Od 1927 do 1939 oraz od 1946 do 1951 wykładał w Liceum Budowlanym nr 1 (Państw. Szkoła Budownictwa). W l. 1927-34, 1941-43 oraz od 1958 uczył w Żeńskiej

Szkole Architektury im. S. Noakowskiego. W czasie II wojny światowej pracował jako inżynier w Dziale Technicznym Miejskiego Komisarycznego Zarządu Zabezpieczonych Nieruchomości (niem. KVSG). Od 1948 do 1960 pracował w biurze Miastoprojekt Stolica, m.in. jako kierownik zespołu. W l. 1950--56 wchodził do grona rzeczoznawców artystycznych Prezydium Rady Ministrów. Wykładał na Politechnice Warszawskiej. Swoją indywidualną działalność architektoniczną w Polsce rozpoczął w drugiej połowie lat 20. Były to m.in. obiekty w kostiumie historyzującym, modernistyczne wille oraz domy na warszawskiej Saskiej Kępie, Żoliborzu czy Bielanach.

Po wojnie jego aktywność projektowa zmniejszyła się na rzecz uczestnictwa w odbudowie obiektów zabytkowych na terenie Warszawy. Do grupy ostatnich znaczących indywidualnych projektów można zaliczyć monumentalną siedzibę Państwowego Instytutu Meteorologicznego (Warszawa, ul. Marymoncka, ukończona według projektu innego architekta), Obserwatorium Aerologiczne w Legionowie oraz plebanię w Zakroczymiu. Uczestniczył w licznych konkursach architektonicznych i architektoniczno-rzeźbiarskich. Po 1945 pracował głównie przy odbudowie i restauracji budynków zabytkowych przy Trakcie Królewskim i na Starym Mieści, m.in. kompleksie budynków nad trasą W-Z (pałace Branickich, Szaniawskich i Młodziejowskiego i towarzyszące budynki, których ruiny zostały rozebrane w związku z wykopem pod budowę tunelu trasy). Odbudowywał również pałac Raczyńskich (ul. Długa 7) oraz kamienice, m.in. Krakowskie Przedmieście 55, Piekarska 20. Zajmował się nie tylko zabytkową bryłą budynku, podziałami elewacji, układem wnętrz, ale pamiętał także o detalach.

Był członkiem Koła Architektów-Artystów w Sankt Petersburgu (do 1917), od 1925 członkiem Koła Architektów w Warszawie, a następnie SARP (w dwóch kadencjach w sądzie koleżeńskim Oddziału Warszawskiego), członkiem Zw. Nauczycielstwa Polskiego, od 1945 Zw. Polskich Artystów Plastyków. W 1958 był w grupie inicjującej powstanie Tow. Przyjaciół Sztuk Pięknych.

Ożeniony z Ksenią Magnus von Weisen, absolwentką Żeńskich Kursów Architektonicznych Bagajewoj w Sankt Petersburgu. Miał dwóch synów: Cyryla, żołnierza AK ps. Koka, zamordowanego przez Niemców w 1944, oraz Andrzeja, pioniera płetwonurkowania w Polsce, po 1989 konsula RP we Lwowie.

Zmarł 3 XI 1961 w Warszawie, pochowany na cmentarzu prawosławnym. Pomnik nagrobny powtarza jego projekty realizowane m.in. na cmentarzu Powązkowskim.

Słownik artystów plastyków. Artyści plastycy okręgu warszawskiego ZPAP 1945-1970, W. 1972, s. 674; Instytut Sztuki PAN, Redakcja Słownika artystów polskich, teczka biograficzna; SARP, ankieta personalna; informacje rodziny.

Jarosław Maciej Zawadzki

Ż

ŻUK Kazimierz (1929-1995), architekt.

Ur. 17 X 1929 w Zapytowie pow. Lwów. Był synem Antoniego, maszynisty kolejowego, i Ewy z d. Raczkowskiej. Do szkoły podstawowej uczęszczał we Lwowie. W 1945 wraz z rodzicami został repatriowany do Prudnika. Tu podjął naukę w Liceum dla Dorosłych, gdzie zdał maturę w 1949. W l. 1949-53 studiował w Poznaniu w Szkole Inżynierskiej na Wydziale Architektury. Pierwszy stopień studiów ukończył w 1953, uzyskując tytuł inżyniera architekta. Studia drugiego stopnia odbył na Politechnice Wrocławskiej w l. 1962-64 również na Wydziale Architektury.

W 1953 po skończeniu pierwszego stopnia studiów pracował w Poznaniu w Technikum Budowlanym dla Pracujących jako wykładowca. W l. 1955-56 był zatrudniony w Państw. Przedsięb. „Pozbet", a w l. 1956-58 w Woj. Biurze Projektów w Poznaniu. Tu wykonał projekty budynków mieszkalnych przy ulicach Zakątek, Niecała i Wojskowa, a później przedszkola przy ul. Junikowskiej (1968). W tym czasie został zatrudniony także w Zespole Szkół Budowlanych nr 1 w Poznaniu przy ul. Rybaki 17, gdzie prowadził zajęcia z zakresu projektowania architektonicznego do 1978. Od 1958 pracował w Dyrekcji Inwestycji Miejskich jako inspektor nadzoru, zajmując się nadzorem nad odbudową obiektów zabytkowych, głównie w zniszczonym zespole Starego Miasta w Poznaniu. W 1967 sprawował nadzór inwestorski nad rekonstrukcją pomnika Tadeusza Kościuszki w Poznaniu zniszczonego przez niemieckich okupantów.

Po utworzeniu wykonawstwa budowlanego w oddziale poznańskim Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków 4 X 1968 rozpoczął tu pracę jako naczelny inżynier. Nadzorował szereg budów prowadzonych przez PP PKZ zarówno na terenie miasta, jak i woj. poznańskiego oraz zielonogórskiego. W 1970 objął funkcję kierownika pracowni projektowej. Na tym stanowisku pracował ponad czternaście lat, nadzorując i koordynując przygotowane w pracowni projekty remontów, restauracji i odbudowy oraz adaptacji do nowych funkcji wielu cennych obiektów i zespołów zabytkowych na terenie Poznania, woj. poznańskiego i zielonogórskiego. Były to zamki, pałace, miejskie założenia urbanistyczno-architektoniczne i poszczególne kamienice. W sumie kilkadziesiąt obiektów, które zostały uratowane od zniszczenia i zaadaptowane do aktualnych współczesnych potrzeb regionu czy miast.

W 1978 po trzęsieniu ziemi w Jugosławii został tam oddelegowany na kilka miesięcy. Z grupą ekspertów z Polski zajmował się oceną strat oraz odbudową w Kotorze. W czasie pracy w PP PKZ ukończył podyplomowe studium konserwatorskie na Politechnice Warszawskiej.

W 1984 przeszedł na wcześniejszą emeryturę, którą jednakże po kilku miesiącach zawiesił. Powodem było podjęcie nowego zadania w poznańskim oddziale PKZ, wykonującego prace projektowo-wykonawcze w ówczesnej Niemieckiej Republice Demokratycznej. Zorganizował zespół projektowy, który rozpoczął prace w Poczdamie w zespole pałacowo-ogrodowym Sanssouci. Tu Ż. w l. 1985-87 przygotował wraz z zespołem (arch. Grzegorz Cencek i arch. Magda Łomska) projekt renowacji elewacji

i tarasów przed fasadami Nowego Pałacu (Nues Palais) oraz renowacji dziedzińca przed pałacem, a także odbudowy i renowacji fasad budowli tzw. Komensów po drugiej stronie dziedzińca. Projekt obejmował również uporządkowanie całego najbliższego otoczenia parkowego wokół zespołu pałacowego wraz z małą architekturą. Po zakończeniu kontraktu w Poczdamie nie podjął pracy w PP PKZ, został dyrektorem Biura Projektów i Obsługi Technicznej przy Spółdzielni Pracy „Miriada" w Poznaniu, gdzie pracował do 1989.

Był członkiem Stow. Architektów Polskich. W 1973 brał udział w Kongresie Architektów w Hiszpanii. Został odznaczony Odznaką Honorową m. Poznania (1967), Srebrnym Krzyżem Zasługi (1976), złotą odznaką „Za Opiekę nad Zabytkami" (1979), Medalem 40-lecia PRL (1984), złotą odznaką PP PKZ (1984).

Był dwukrotnie żonaty. Od 1952 z Teresą Teleszak, z którą miał syna Zygmunta (ur. 1952) i córkę Jadwigę (ur. 1955). Od 1966 z Marią Piątek, z którą miał córkę Annę (ur. 1967) i syna Michała (ur. 1974), mgr gospodarki przestrzennej.

Zmarł 29 I 1995 w Poznaniu i jest pochowany na cmentarzu na Miłostowie.

Akta w archiwum SARP w Poznaniu; informacje rodziny i autora.

Henryk Kondziela

ŻUROWSKI Tadeusz Roman (1908-1985), architekt, konserwator zabytków archeologicznych, grafik.

Ur. 3 IV 1908 w Zagórzu. Jego ojciec, Roman Stanisław był pracownikiem Wydziału Kontroli PKP we Lwowie, matka – Olimpia z d. Gebus zajmowała się wychowaniem synów Tadeusza i Kazimierza. Ż. maturę zdał w 1930 w gimnazjum ogólnokształcącym w Sanoku. W l. 1930-31 skończył podchorążówkę, a w 1932 rozpoczął studia na Uniw. Jana Kazimierza we Lwowie na kierunku pedagogiczno-nauczycielskim, które ukończył w 1934. W tym okresie uczęszczał na zajęcia z zakresu prehistorii w Katedrze Archeologii, kierowanej przez prof. Leona Kozłowskiego i dr. Tadeusza Sulimirskiego. Równolegle został zatrudniony jako mł. asystent przy Katedrze Odręcznego Rysunku na Politechnice Lwowskiej. W l. 1934-40 studiował na Wydz. Architektury Politechniki Lwowskiej. Jego profesorami byli Witold Minkiewicz (architektura), Mieczysław Gębarowicz (historia sztuki) i Marian Osiński (ochrona zabytków). Dyplom inżyniera architekta, uzyskany we Lwowie, nostryfikował w 1951 na Politechnice Gdańskiej. W 1934 podjął pracę w Muzeum Ziemi Sanockiej, gdzie zajmował się sprawami architektury, etnografii i archeologii na terenie zachodnich powiatów woj. lwowskiego. Był tam asystentem do 1935. W l. 1935-40 pracował w Muzeum Historycznym we Lwowie. W tym czasie był także aktywny jako architekt; w 1938 zaprojektował kamienicę Jana Quanta i Pawilon Targowy we Lwowie. W l. 1940-41, po zajęciu Lwowa przez wojska radzieckie, został zatrudniony w Kijowskiej Akademii Nauk, w Instytucie Archeologii, gdzie zajmował się problematyką ochrony zabytków archeologicznych. W l. 1941-42 pracował w lwowskiej firmie budowlanej T-K-B przy pracach remontowych.

Po wojnie w 1945-46 pracował w Warszawie w Biurze Odbudowy Stolicy, zajmując się tam projektowaniem architektonicznym, badaniami architektury i wykopaliskami archeologicznymi oraz nadzorem technicznym prowadzonych wówczas prac przy odbudowie miasta, m.in. przy odsłanianiu Barbakanu na Starym Mieście. Do końca 1949 był zatrudniony w Warszawskiej Dyrekcji Odbudowy, gdzie pracował pod kierunkiem Piotra Biegańskiego. Prowadził pomiary i prace projektowe przy kamienicach na Nowym Świecie, pałacu Lubomirskich i gmachu Muzeum Narodowego, także

w Wilanowie i Radziejowicach, w sumie przy 135 obiektach. Projektował budynki mieszkalne przy ul. Langiewicza, Wolskiej i in. Równolegle pracował dla Centralnego Biura Projektów Architektury, prowadził także szkolenia i kursy techniczne, m.in. w technikum budowlanym. Ż., od czasu studiów zainteresowany archeologią, podczas ratowniczych prac archeologiczno-architektonicznych uświadomił sobie, że metody badawcze stosowane przy wykopaliskach są niewystarczające, zabytki nieodpowiednio dokumentowane i niewłaściwie chronione. Jego obserwacje i doświadczenia zawodowe w zakresie inwentaryzacji i dokumentacji skłoniły go do zainteresowania się kwestią konserwatorstwa archeologicznego. Nawiązał kontakt ze środowiskiem archeologów, korespondował m.in. z profesorami J. Kostrzewskim i W. Antoniewiczem.

1 stycznia 1950 objął stanowisko naczelnika Wydziału Inspekcji i Realizacji w Naczelnej Dyrekcji Muzeów i Ochrony Zabytków w Min. Kultury i Sztuki. Wkrótce został naczelnikiem Wydziału Zabytków Archeologicznych (i Etnograficznych – początkowo). Funkcję tę pełnił przez 25 lat, choć ze względu na reorganizację adm. zmieniała się nazwa departamentu: od 1959 Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków, w l. 70., w związku z przywróceniem stanowiska generalnego konserwatora zabytków powstały dwie jednostki: Zarząd Ochrony Zabytków i Zarząd Muzeów. W pierwszych latach zajmował się organizacją służby archeologicznej w województwach, później – nadzorowaniem, konsultacją, pomocą merytoryczną. W 1975 przeszedł na emeryturę. W l. 1975-81 był zatrudniony w Państw. Muzeum Archeologicznym w Warszawie; jego zadaniem było porządkowanie archiwum i materiałów pochodzących z prac wykopaliskowych gromadzonych przez wiele lat.

Pracując w Min. Kultury i Sztuki, Ż. zajmował się jednocześnie badaniami archeologicznymi i pracami konserwatorskimi. Projektował także wyposażenie w kościołach (np. projekt ozdobnej kraty bramnej u karmelitanek), jednak szczególnie wiele czasu poświęcał twórczości graficznej. Jego pasją stały się exlibrisy. Z każdej z uprawianych dziedzin publikował prace w czasopismach naukowych, w sumie ok. 100 pozycji; odzwierciedlają one jego zainteresowania i dokonania, tworząc wyraziste zespoły tematyczne. Cztery publikacje w l. 1947-51 dotyczą pomiarów w technice wykopaliskowej i metody wydzielania warstw kulturowych. Ich podsumowaniem jest artykuł *Cechy warstw kulturowych*, opublikowany w 1951 w czasopiśmie „Z otchłani wieków" (t. 20). Dopiero po 50 latach, gdy ukazały się w Polsce prace anglosaskich archeologów P. Barkera i C.H. Harrisa, zawierające niemal identyczne propozycje co do sposobu prowadzenia i dokumentacji warstw kulturowych, uznano prekursorski charakter, oryginalność idei Ż. i potrzebę powszechnego zastosowania w badaniach wykopaliskowych. Prowadził badania archeologiczne i publikował następnie sprawozdania z ich wyników. W l. 1957-62 były to wykopaliska na cmentarzysku kurhanowym w Szurpiłach pow. Suwałki i poświęcił im dwa artykuły. W następnych latach urządzono na tym cmentarzysku rezerwat archeologiczny dostępny turystom. Problematyka tworzenia rezerwatów i udostępniania ważnych odkryć archeologicznych publiczności była jednym z zagadnień, którym Ż. poświęcił wiele inicjatywy i artykułów. Pracował też nad naukową rekonstrukcją odkrytych w Biskupinie budowli i fortyfikacji osady kultury łużyckiej i swoje projekty przedstawił w dwóch publikacjach. Najwcześniejsze prace wykopaliskowe w Warszawie przy budowie Trasy W-Z, które były pierwszymi w Polsce wykopaliskami przy zabytkach okresu nowożytnego, przedstawił w trzech tekstach. W 1967 prowadził prace archeologiczno-architektoniczne w Sobieniu nad Sanem na tamtejszym zamczysku. W l. 1969-70 badał warstwy kulturowe w Nowogrodzie Łomżyńskim, wspomagając funkcjonujący tam

skansen etnograficzny. Z obu ekspedycji opublikował wstępne sprawozdania.

Problematyce funkcjonowania konserwatorstwa archeologicznego poświęcił Ż. aż 20 publikacji obejmują one najważniejsze problemy ochrony zabytków z tej dziedziny. Organizacji służby konserwatorskiej, kolejnym zjazdom konserwatorów i konferencjom w l. 1954-64 poświęcił siedem tekstów. Istotny, bo związany z przełomem organizacyjnym w 1957 to artykuł *Archeologiczna służba konserwatorska w Polsce* („Z otchłani wieków", R. 23, 1957). Następny, podsumowujący 25 lat funkcjonowania służby archeologicznej, a w rzeczywistości jego pracy, opublikował w 1970. Kilka opracowań dotyczyło społecznej opieki, w tym najważniejsze to skrypt-podręcznik dla przewodników PTTK z 1959. Ż. współdziałał z autorami nowej ustawy „O ochronie dóbr kultury i o muzeach", przyjętej w 1962, i wprowadził do niej kilka istotnych zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych, a podsumowanie tych zmian zawarł w artykule komentarzu do ustawy *Ochrona zabytków archeologicznych w świetle nowej ustawy z 1962* („Z otchłani wieków", R. 29, 1963). Z doświadczeń własnych, z badań ratowniczych w Warszawie, wyniósł przekonanie, że badania takie będą mogły być realizowane zgodnie z zasadami tylko wtedy, gdy będzie je finansował inwestor. Tę opinię potwierdziła stabilność badań ratowniczych finansowanych z funduszy inwestycyjnych – na budowę Nowej Huty k. Krakowa. Ż. udało się wprowadzić do ustawy z 1962 zapis obligujący inwestorów do finansowania ratowniczych badań, jednakże ukazała się ona bez zarządzeń wykonawczych i przez wiele lat zapis ten był tzw. martwym prawem. Problem powrócił w latach 70., a efektem tego był artykuł *Ochrona zabytków archeologicznych na obszarach objętych inwestycjami zadaniem narodowej gospodarki w świetle istniejących przepisów* [w:] *Przemysł a archeologia* (P. 1971). Kolejnym zagadnieniem niezwykle istotnym dla ochrony zabytków archeologicznych była ewidencja stanowisk. W tej sprawie Ż. wypowiedział się w 1971 („Biuletyn Informacyjny ZMiOZ" 1970, nr 88). W l. 70. zaangażował się przy organizacji archeologicznych pracowni badawczych w Przedsięb. Państw. Pracownie Konserwacji Zabytków. Realizowały one w większości badania na stanowiskach średniowiecznych i nowożytnych, które trzeba było coraz częściej podejmować w związku z pracami konserwatorsko-architektonicznymi prowadzonymi coraz szerzej. Ż. opracował cennik umożliwiający rozliczanie finansowe wykopalisk i był wieloletnim konsultantem badań prowadzonych przez PP PKZ.

Jednak jego największym osiągnięciem badawczym i konserwatorskim były prace w Krzemionkach k. Ostrowca Świętokrzyskiego. Wraz z wprowadzeniem nowego systemu ochrony zabytków od 1950 Krzemionki pozostały bez opieki, wymagały pilnego zabezpieczenia i stałej ochrony. Ż. podjął się tej pracy, m.in. dlatego że jako architekt był lepiej przygotowany do wdrażania urządzeń wymagających techniki budowlanej. W l. 1953-57 doprowadził do wyłączenia Krzemionek z eksploatacji przemysłowej. Nawiązał ścisłe kontakty i współpracę z instytucjami górniczymi, które jako jedyne mogły prowadzić prace pod ziemią, przeprowadził badania, które bardzo poszerzyły wiedzę o pradziejowym górnictwie, w końcu zorganizował rezerwat w postaci sztolni dostępnych dla badaczy i zwiedzających. Tej kilkuletniej pracy poświęcił równie wielką liczbę publikacji co konserwatorstwu archeologicznemu. W dziesięciu przedstawił przebieg badań i prac konserwatorskich, w kolejnych popularyzował wiedzę o znaczeniu Krzemionek i rekonstruował system wydobywania surowca przez neolitycznych górników. Swoją pracę w Krzemionkach podsumował w artykule *Górnictwo krzemienia nad rzeką Kamienną* („Światowit", t. 23, 1960) oraz w popularnonaukowej książce *Świt górnictwa* (W. 1962). W swej

działalności i publikacjach zarysował pełny obszar problematyki konserwatorskiej w archeologii, doprowadził do powstania służby konserwatorskiej z tej dziedziny i wytyczył kierunek jej dalszego rozwoju.

Ż. przez całe życie tworzył exlibrisy, przy czym motywem tych znaków graficznych były głównie wyobrażenia odkrywane przez archeologów – od malowideł jaskiniowych paleolitu i rysunków neolitycznych po przedstawienia średniowieczne, herby lub po prostu przedmioty wydobyte przez archeologów – naczynia, fibule, broń. Wykonał ok. 1000 exlibrisów, a jego działalność społeczna w tym zakresie w Polskim Tow. Archeologicznym i Numizmatycznym doprowadziła do powstania kilku regionalnych kół, których członkowie zajmowali się tworzeniem exlibrisów (ukazało się kilka katalogów z exlibrisami Ż., najpełniejszy to J. Gurby, *Wstęp do katalogu wystawy „Zabytki w grafice Tadeusza Romana Żurowskiego"*, L. 1970). Aktywnie udzielał się także w Polskim Tow. Turystyczno-Krajoznawczym.

Odznaczony Złotym Krzyżem Zasługi i Krzyżem Kawalerskim Orderu Polonia Restituta, a także medalem „Zasłużony dla archeologii polskiej", przyznawanym przez Polskie Tow. Archeologiczne i Numizmatyczne.

Od 1937 żonaty z Zofią Wisłocką, mgr filozofii. Mieli czworo dzieci: Annę (ur. 1940), filologa angielskiego, Romana (ur. 1944), absolwenta Politechniki Warszawskiej, Tadeusza (ur. 1948), absolwenta Politechniki Warszawskiej, rzeczoznawcę majątkowego, Krzysztofa (ur. 1953), absolwenta Akademii Sztuk Pięknych, reżysera filmowego, scenarzystę, dziennikarza TVP.

Zmarł 26 VIII 1985; pochowany na cmentarzu Północnym w Warszawie.

Tadeusz Roman Żurowski i konserwatorstwo archeologiczne w Polsce XX wieku (red. Z. Kobyliński i J. Wysocki), W. 1999, cz. I: *Tadeusz Roman Żurowski 1908-1985*, s. 15-114 (tu również bibliografia najważniejszych publikacji, s. 51-53); materiały archiwalne Państw. Muzeum Archeologicznego w Warszawie i informacje rodziny.

Marek Konopka

Wykaz biogramów zamieszczonych w zeszytach 1-4 PSBKZ

Biogram	Autor
Adamczyk Jan	*Anna Adamczyk* (z. 4)
Ataman Julian	*Jacek Kawałek* (z. 3)
Ballenstaedt Lucjan	*Henryk Kondziela* (z.1)
Baranowski Michał	*Ryszard Bielecki* (z. 2)
Barut Józef	*Jacek Kawałek* (z. 3)
Bąk Maria	*Janusz Prusiewicz* (z. 3)
Bednarowicz Zbigniew	*Henryk Kondziela* (z. 2)
Bendowski Kazimierz	*Janusz Lehmann* (z. 1)
Bendowski Tomasz	*Janusz Lehmann* (z. 2)
Bergau Friedrich	*Marian Arszyński* (z. 4)
Biegański Piotr	*Lech Krzyżanowski* (z. 1)
Bielecki Ryszard	*Józef Pilch* (z. 2)
Bieńkowski Jan	*Anna Czapska* (z. 2)
Birkenmajerowa Maria, zob. Borowiejska-Birkenmajerowa Maria	
Blankenstein Albert	*Marian Arszyński* (z. 4)
Błaszczyk Włodzimierz	*Hieronim Kaczmarek* (z. 2)
Błyskosz Jan	*Ewa Wiłkojć* (z. 2)
Bobiński Stanisław	*Jacek Friedrich* (z. 2)
Bobrowska Irena	*Kinga Rogalewska* (z. 2)
Boetticher Adolf	*Marian Arszyński* (z. 2)
Bogdanowska Aleksandra	*Zbigniew Beiersdorf* (z. 2)
Bogdanowski Janusz	*Zbigniew Beiersdorf* (z. 2)
Bojasiński Tomasz	*Bolesław Bielawski* (z. 2)
Borowiejska-Birkenmajerowa Maria	*Łukasz Walczy* (z. 2)
Borowski Jan	*Janusz Ciemnołoński* (z. 2)
Boyé-Guerquin Anna	*Mirosław Przyłęcki* (z. 2)
Brochwicz Zbigniew	*Marian Arszyński* (z. 3)
Bromski Wiktor	*Hieronim Kaczmarek* (z. 3)

Broniewski Tadeusz	*Mirosław Przyłęcki* (z. 2)
Bukowski Marcin	*Mirosław Przyłęcki* (z. 2)
Bukowski Stanisław	*Sebastian Wicher* (z. 3)
Burgemeister Ludwig	*Grzegorz Grajewski* (z. 4)
Bursze Juliusz	*Alicja Lutostańska* (z. 2)
Bursze Teodor	*Anna Czapska* (z. 2)
Büsching Johann	*Marian Arszyński* (z. 4)
Charytańska Maria	*Wojciech Fijałkowski* (z. 2)
Chlebowicz Bogusław	*Grażyna Dzisko-Wadas* (z. 3)
Chmarzyński Gwido	*Henryk Kondziela* (z. 2)
Chomicz Romuald	*Lech Krzyżanowski* (z. 2)
Chrzanowicz Józef	*Zygmunt Wysocki* (z. 2)
Chrzanowski Tadeusz	*Zbigniew Beiersdorf* (z. 4)
Chyczewski Jerzy	*Kazimierz Przybyszewski* (z. 2)
Ciałowicz Jan	*Mirosław Przyłęcki* (z. 3)
Ciara Zdzisław	*Maciej Rejmanowski* (z. 2)
Cieśla Henryk	*Mirosław Przyłęcki* (z. 3)
Cieśliński Jan	*Henryk Kondziela* (z. 1)
Ciołek Gerard	*Wojciech Jankowski* (z. 2)
Conrades Berthold	*Marian Arszyński* (z. 4)
Couwentz Hugo	*Marian Arszyński* (z. 4)
Cudowski Krzysztof	*Grażyna Dzisko-Wadas* (z. 3)
Cybichowski Stefan	*Henryk Kondziela* (z. 1)
Cydzik Jacek	*Marek Konopka* (z. 4)
Cynalewski Brunon	*Teresa Mayer* (z. 4)
Czajkowski Witold	*Grażyna Dzisko-Wadas* (z. 3)
Czajnik Michał	*Wojciech Jankowski* (z. 1)
Czajor Jerzy	*Janusz Prusiewicz* (z. 3)
Czapska Anna	*Danuta Kłosek-Kozłowska* (z. 4)
Czarnecki Władysław	*Henryk Kondziela* (z. 2)
Czerny Władysław	*Jacek Friedrich* (z. 2)
Dalbor Witold Marian	*Andrzej Gaczoł* (z. 3)
Danielewicz Jan	*Zygmunt Nocoń* (z. 4)
Dayczak Władysław	*Maria Dayczak-Domanasiewicz* (z. 3)
Dąbrowski Jan	*Barbara Jarnuszkiewicz* (z. 2)
Dąbrowski Karol	*Stanisław Stawicki* (z. 2)

Dąbrowski Marian	*Danuta Ptaszyńska* (z. 4)
Dec Włodzimierz	*Irena Laudańska-Dec* (z. 2)
Dethlefsen Richarad	*Marian Arszyński* (z. 2)
Deurer Jakob	*Ewa Barylewska-Szymańska* (z. 2)
Drost Willi	*Tadeusz Piaskowski* (z. 2)
Drywa Zbigniew	*Danuta Ptaszyńska* (z. 4)
Durczewski Dobromir	*Hieronim Kaczmarek* (z. 2)
Dutkiewicz Józef	*Andrzej Gaczoł* (z. 2)
Dziekoński Józef Pius	*Hanna Krzyżanowska* (z. 1)
Eichendorff Benedikt	*Marian Arszyński* (z. 4)
Eichler Zofia	*Jolanta Łączyńska, Danuta Mitraszewska* (z. 3)
Erdman-Przełomiec Maria	*Grażyna Dzisko-Wadas* (z. 3)
Estreicher Karol	*Zbigniew Beiersdorf* (z. 3)
Felchnerowski Klemens	*Jan Muszyński* (z. 3)
Fendrich Bruno	*Marian Arszyński* (z. 4)
Filipiak Stanisław	*Józef Pilch* (z. 3)
Fischer Friedrich	*Marian Arszyński* (z. 2)
Fischinger Andrzej	*Barbara Fischinger* (z. 4)
Foksowicz Ewa, zob. Kręglewska-Foksowicz Ewa	
Frazik Józef	*Bonawentura Maciej Pawlicki* (z. 2)
Frycz Jerzy	*Marian Arszyński* (z. 2)
Gałka Witold	*Iwona Błaszczyk* (z. 2)
Gartkiewicz Przemysław	*Wojciech Jankowski* (z. 2)
Gawarecki Henryk	*Mieczysław Kurzątkowski* (z. 1)
Gawdzik Czesław	*Mieczysław Kurzątkowski* (z. 1)
Gawlik Zygmunt	*Jarosław Zawadzki* (z. 4)
Gawor Janusz	*Zbigniew Beiersdorf* (z. 4)
Gąsecki Mieczysław	*Kinga Rogalewska* (z. 2)
Gersdorf Karol	*Marian Arszyński* (z. 2)
Gilly Fryderyk	*Marian Arszyński* (z. 2)
Gintyłło Romana	*Alicja Lutostańska* (z. 2)
Grabowski Jan	*Grażyna Dzisko-Wadas* (z. 3)
Grein Józef	*Jolanta Łączyńska, Danuta Mitraszewska* (z. 3)
Gruber Karl	*Marian Arszyński* (z. 2)

Grundmann Günther	*Grzegorz Grajewski* (z. 4)
Gruszczyk Karol	*Andrzej Gaczoł* (z. 3)
Guerquin Anna, zob. Boyé-Guerquin Anna	
Guerquin Bohdan	*Mirosław Przyłęcki* (z. 2)
Guise (Giese) Johann	*Marian Arszyński* (z. 3)
Gujda Henryk	*Zbigniew Beiersdorf* (z. 2)
Guść Małgorzata, zob. Litwinionek-Guść Małgorzata	
Güttler Jerzy	*Mirosław Przyłęcki* (z. 2)
Hankowska Romualda	*Edyta Hankowska-Czerwińska* (z. 4)
Hartmann Karol	*Marian Arszyński* (z. 2)
Haska Kazimierz	*Maria Danuta Wołągiewicz* (z. 2)
Hauke Karol	*Marian Arszyński* (z. 2)
Heise Johannes	*Marian Arszyński* (z. 2)
Hendel Zygmunt	*Piotr Stępień* (z. 2)
Herbst Stanisław	*Alicja Lutostańska* (z. 2)
Heurich Jan Fryderyk	*Wojciech Jankowski* (z. 1)
Holas Aleksander	*Jan Pic* (z. 1)
Hornung Zbigniew Marian	*Mirosław Przyłęcki* (z. 1)
Hurlak Kazimierz	*Piotr Stępień* (z. 3)
Husarski Wacław Teofil	*Hanna Krzyżanowska* (z. 1)
Jakimowicz Roman	*Hanna Krzyżanowska* (z. 2)
Janasik Stefan	*Henryk Nowakowski* (z. 1)
Janusz Bohdan	*Jerzy Petrus* (z. 2)
Jasiecki Karol	*Henryk Nowakowski* (z. 4)
Jedynakiewicz-Kwiatkowska Krystyna	*Stanisław Stawicki* (z. 4)
Jerzewski Jerzy	*Stanisław Latour* (z. 2)
Jesionowska Krystyna, zob. Wicher-Jesionowska Krystyna	
Johannes Heinz	*Iwona Błaszczyk* (z. 4)
Józefowiczówna Krystyna	*Hieronim Kaczmarek* (z. 2)
Kaemmerer Ludwig	*Hieronim Kaczmarek* (z. 2)
Kalinowski Wojciech	*Wanda Puget* (z. 2)
Kaliski Emil	*Mirosław Przyłęcki* (z. 3)

Kamińska-Tiunin Władysława	*Ewa Łuszczyńska-Jankowska* (z. 3)
Kamiński Włodzimierz	*Janusz Lehmann* (z. 1)
Kamzowa Alicja, zob. Karłowska-Kamzowa Alicja	
Kanclerz Feliks	*Alicja Lutostańska* (z. 2)
Karłowska-Kamzowa Alicja	*Henryk Nowakowski* (z. 3)
Kasprzycki Wojciech	*Henryk Kondziela* (z. 2)
Kaźmierczyk Józef	*Mirosław Przyłęcki* (z. 2)
Kehl Jerzy	*Iwona Pannenko* (z. 3)
Keyser Erich	*Marian Arszyński* (z. 2)
Kępiński Zdzisław	*Henryk Kondziela* (z. 1)
Kieszkowski Witold	*Alicja Lutostańska* (z. 2)
Kihl Emilia	*Hieronim Kaczmarek* (z. 2)
Kilarski Jan	*Maciej Kilarski* (z. 2)
Kilarski Maciej	*Jacek Friedrich* (z. 4)
Klęsk Krystyna	*Jan Muszyński* (z. 3)
Klimek Adam	*Bogusław Paprocki* (z. 4)
Kloeppel Otto	*Marian Arszyński* (z. 2)
Kłos Juliusz	*Hanna Krzyżanowska* (z. 2)
Knothe Zygmunt	*Maciej Rejmanowski* (z. 2)
Koczorowski Klemens	*Jan Gromnicki* (z. 2)
Kohte Julius	*Marian Arszyński* (z. 3)
Konkolewski Roman	*Jacek Serafinowicz* (z. 1)
Kopczyński Wawrzyniec	*Mirosław Przyłęcki* (z. 2)
Kopera Feliks	*Zbigniew Beiersdorf* (z. 3)
Kornecki Marian	*Andrzej Gaczoł* (z. 3)
Korpacz Jadwiga	*Grażyna Dzisko-Wadas* (z. 4)
Kostrzewski Józef	*Hieronim Kaczmarek* (z. 2)
Kostynowicz Roman	*Beata Makowska* (z. 4)
Kot Henryk	*Henryk Kondziela* (z. 4)
Kowalski Władysław	*Franciszek Midura* (z. 4)
Kozaczewski Tadeusz	*Mirosław Przyłęcki* (z. 2)
Kozielczyk Wincenty	*Janusz Lehmann* (z. 1)
Kozłowski Rudolf	*Ewa Wilkojć* (z. 3)
Krakowska-Pilch Ewa	*Hanna i Lech Krzyżanowscy* (z. 1)
Krasiński Stefan	*Anna Czapska* (z. 2)
Krassowski Czesław	*Lech Krzyżanowski* (z. 2)
Krause Janusz	*Jadwiga Łukaszewicz* (z. 4)

Krauss Adam	*Marta Zaitz* (z. 3)
Kremer Karol	*Zbigniew Beiersdorf* (z. 2)
Kręglewska-Foksowicz Ewa	*Renata Linette* (z. 1)
Król Aleksander	*Hanna Krzyżanowska* (z. 2)
Kruk Franciszek	*Jerzy Tur* (z. 2)
Krygier Eugeniusz	*Hanna Krzyżanowska* (z. 4)
Krysman Kazimierz	*Henryk Kondziela* (z. 3)
Krzywobłocki Aleksander	*Mirosław Przyłęcki* (z. 3)
Krzyżanowski Andrzej	*Zbigniew Beiersdorf* (z. 3)
Kubiak Janusz	*Jacek Serafinowicz* (z. 2)
Kubiakowski Marian	*Bogusław Paprocki* (z. 4)
Kucharzewski Jacek	*Janusz Prusiewicz* (z. 4)
Kuder Aleksander	*Andrzej Gaczoł* (z. 2)
Kuklis Wilhelm	*Janusz Lehmann* (z. 1)
Kurcyusz Helena	*Stanisław Latour* (z. 2)
Kurzątkowska Alicja	*Dariusz Kopciowski* (z. 2)
Kurzątkowski Mieczysław	*Dariusz Kopciowski* (z. 2)
Kusztelski Leopold	*Beata Makowska* (z. 4)
Kuzma Mieczysław	*Anna Czapska* (z. 2)
Kwaśny Zdzisław	*Jacek Friedrich* (z. 3)
Kwiatkowska Krystyna, zob. Jedynakiewicz-Kwiatkowska Krystyna	
Kwiatkowski Edward	*Marian Arszyński* (z. 4)
Kwiatkowski Kazimierz	*Jacek Serafinowicz* (z. 2)
Kwilecki Stefan	*Stanisław Latour* (z. 2)
Lakutowicz Andrzej	*Dariusz Kopciowski* (z. 2)
Lalewicz Marian	*Hanna Krzyżanowska* (z. 1)
Latour Stanisław	*Beata Makowska* (z. 4)
Laube Maria, zob. Sulimierska-Laube Maria	
Lauterbach Alfred	*Hanna Krzyżanowska* (z. 2)
Lehmann Janusz	*Henryk Kondziela* (z. 2)
Lemcke Hugo	*Marian Arszyński* (z. 3)
Lenard Barbara	*Hanna i Lech Krzyżanowscy* (z. 2)
Lenart Bonawentura	*Piotr Rudniewski* (z. 3)
Lenkow Ewa	*Mirosław Przyłęcki* (z. 2)
Lepiarczyk Józef	*Zbigniew Beiersdorf* (z. 2)

Lesiak Krzysztof	*Janusz Mróz* (z. 2)
Lesiak Marian	*Janusz Mróz* (z. 2)
Leśniewski Tadeusz	*Andrzej Woiński* (z. 4)
Lewandowski Stanisław	*Jan Gromnicki* (z. 3)
Ligęza Maria	*Jan Rutkowski* (z. 4)
Linette Eugeniusz	*Zofia Kurzawa* (z. 1)
Lipkowa Gabriela, zob. Szumska-Lipkowa Gabriela	
Litwinionek-Guść Małgorzata	*Grażyna Dzisko-Wadas* (z. 4)
Lorentz Stanisław	*Hanna i Lech Krzyżanowscy* (z. 2)
Ludwikowski Leszek	*Zbigniew Beiersdorf* (z. 2)
Lutecki Władysław	*Krzysztof Wolski* (z. 3)
Lutsch Hans	*Grzegorz Grajewski* (z. 4)
Łabinowicz Adam	*Kinga Rogalewska* (z. 2)
Łepkowski Ludwik	*Zbigniew Beiersdorf* (z. 3)
Łomnicki Jerzy	*Henryk Kondziela* (z. 2)
Łotoczko Olgierd	*Barbara Tondos* (z. 3)
Łukasik Jan	*Hanna Krzyżanowska* (z. 2)
Łuszczkiewicz Władysław	*Zbigniew Beiersdorf* (z. 2)
Mach Janusz	*Jacek Kawałek* (z. 3)
Maciejewski Władysław	*Hieronim Kaczmarek* (z. 2)
Macur Kazimierz	*Tadeusz Chrzanowski* (z. 3)
Madejska Lubomira	*Beata Makowska* (z. 4)
Majcherowicz Zbigniew	*Stanisław Stawicki* (z. 3)
Majdecki Longin	*Alicja Lutostańska* (z. 1)
Majewski Alfred	*Andrzej Gaczoł* (z. 2)
Makarewicz Juliusz	*Kinga Rogalewska* (z. 2)
Malinowski Kazimierz	*Henryk Kondziela* (z. 1)
Maliszewski Przemysław	*Dariusz Kopciowski* (z. 2)
Mamuszka Franciszek	*Tadeusz Chrzanowski* (z. 2)
Maniewski Jerzy	*Wanda Głowacka* (z. 3)
Marcinkowski Henryk	*Henryk Nowakowski* (z. 4)
Marconi Bohdan Lucjan	*Lech Krzyżanowski* (z. 1)
Marconi Władysław	*Hanna Krzyżanowska* (z. 2)
Marzyński Stanisław	*Feliks Dzierżanowski* (z. 2)
Matejkiewicz Władysław	*Tadeusz Borsa* (z. 4)

Mazurkiewicz August	*Barbara Tondos* (z. 4)
Mączeński Zdzisław Antoni	*Hanna Krzyżanowska* (z. 1)
Mączkowska Maria, zob. Then-Mączkowska Maria	
Michałowski Lucjan	*Henryk Kondziela* (z. 1)
Mieszkowski Bronisław	*Jacek Friedrich* (z. 2)
Milewski Adrian	*Zofia Kochanowicz-Milewska* (z. 4)
Miłobędzki Adam	*Elżbieta Gieysztor-Miłobędzka* (z. 3)
Miłoszewski Stanisław	*Wojciech Jankowski* (z. 2)
Morawski Franciszek	*Henryk Kondziela* (z. 1)
Morawski Paweł	*Bożena Leszkowicz* (z. 4)
Morelowski Marian	*Mirosław Przyłęcki* (z. 2)
Morwitz Zygmunt	*Andrzej Gaczoł* (z. 4)
Moskwa Kazimierz	*Jan Gromnicki* (z. 3)
Narębski Stefan	*Lech Narębski* (z. 3)
Nawrolski Tadeusz	*Grażyna Nawrolska* (z. 2)
Neugebauer Jadwiga	*Joanna Wyszyńska-Prosnak* (z. 3)
Niziński Lesław	*Janusz Prusiewicz* (z. 4)
Nowiński Krzysztof	*Lidia Bruszewska* (z. 4)
Odrzywolski-Nałęcz Sławomir	*Zbigniew Beiersdorf* (z. 3)
Oleś Andrzej	*Andrzej Gaczoł* (z. 2)
Osiński Marian	*Hanna Krzyżanowska* (z. 2)
Otrząsek Jerzy	*Henryk Kondziela* (z. 4)
Pagaczewski Julian	*Zbigniew Beiersdorf* (z. 3)
Pajzderski Nikodem	*Henryk Nowakowski* (z. 1)
Pajzderski Sylwester	*Henryk Nowakowski* (z. 2)
Pasierb Janusz	*Lech Krzyżanowski* (z. 3)
Paszkowski Władysław	*Janina Hościłowicz* (z. 2)
Pawluczuk Paweł	*Janina Hościłowicz* (z. 2)
Pawłowski Stanisław	*Joanna Wyszyńska-Prosnak* (z. 3)
Pawuła-Piwowarczyk Regina	*Henryk Kondziela* (z. 4)
Paździor Marian	*Hanna Krzyżanowska* (z. 2)
Pągowski Stefan	*Wojciech Jankowski* (z. 1)
Piątek Andrzej	*Jan Malczewski* (z. 3)
Pieczyński Zbigniew	*Hieronim Kaczmarek* (z. 1)

Pieńkowska Hanna	*Andrzej Gaczoł* (z. 2)
Pilawa Eugeniusz	*Marzena Chyrczakowska* (z. 3)
Pilch Ewa,	
zob. Krakowska-Pilch Ewa	
Pilecki Gustaw	*Joanna Wyszyńska-Prosnak* (z. 2)
Piwocki Ksawery	*Hanna Krzyżanowska* (z. 2)
Piwowarczyk Regina,	
zob. Pawuła-Piwowarczyk Regina	
Pochwalski Władysław	*Kinga Rogalewska* (z. 2)
Podlewski Wacław	*Anna Czapska* (z. 2)
Polak Tadeusz	*Hanna i Lech Krzyżanowscy* (z. 2)
Polakowski Felicjan	*Maciej Rejmanowski* (z. 2)
Popiel Paweł	*Andrzej Gaczoł* (z. 2)
Popławska Adrianna	*Stanisław Stawicki* (z. 4)
Porejko Władysław	*Mirosław Przyłęcki* (z. 3)
Powidzki Janusz	*Zygmunt Dolczewski* (z. 1)
Prosnak Joanna,	
zob. Wyszyńska-Prosnak Joanna	
Pryliński Tomasz	*Piotr M. Stępień* (z. 2)
Przełomiec Maria,	
zob. Erdman-Przełomiec Maria	
Przypkowski Tadeusz	*Piotr Maciej Przypkowski* (z. 3)
Puciata Maria	*Alicja Lutostańska* (z. 2)
Puget Wanda	*Hanna Krzyżanowska* (z. 3)
Quast Ferdinand	*Marian Arszyński* (z. 3)
Radwan Mieczysław	*Andrzej Rembalski* (z. 4)
Remer Jerzy	*Janina Mazurkiewicz* (z. 2)
Rewski Zbigniew	*Alicja Lutostańska* (z. 2)
Rogoziewicz Jerzy	*Henryk Nowakowski* (z. 2)
Rokoszny Józef	*Urszula Stępień* (z. 4)
Romanowicz Aldona	*Alicja Lutostańska* (z. 4)
Romanowski Tadeusz	*Józef Pilch* (z. 2)
Ross Juliusz	*Alicja Lutostańska* (z. 2)
Roznerska Maria	*Emanuel Okoń* (z. 2)
Róża Karol	*Janusz Prusiewicz* (z. 3)
Ruszczyńska Teresa	*Magdalena Warkoczewska* (z. 1)

Rutkowski Jan	*Wojciech Kurpik* (z. 4)
Rychlicki Florian	*Henryk Nowakowski* (z. 2)
Sachowicz Jacenty	*Joanna Wyszyńska-Prosnak* (z. 3)
Samborski Mieczysław	*Jan Gromnicki* (z. 2)
Saski Kazimierz	*Wojciech Jankowski* (z. 1)
Sawicki Olgierd	*Jan Gromnicki* (z. 3)
Sawicki Stefan	*Henryk Nowakowski* (z. 2)
Sawicki Tymoteusz	*Anna Czapska* (z. 2)
Sawnor Danuta	*Alicja Lutostańska* (z. 2)
Schinkel Karl Friedrich	*Marian Arszyński* (z. 3)
Schmid Bernhard	*Marian Arszyński* (z. 2)
Schön Heinrich	*Marian Arszyński* (z. 4)
Schultz Johann	*Marian Arszyński* (z. 4)
Schusterowa Anna	*Małgorzata Schuster-Gawłowska* (z. 3)
Schwartz Franz	*Marian Arszyński* (z. 4)
Semrau Artur	*Marian Arszyński* (z. 2)
Seredyn Marianna	*Krzysztof Powidzki* (z. 3)
Siciński Karol	*Mieczysław Kurzątkowski* (z. 1)
Sieja Stefan	*Maria Danuta Wołągiewicz* (z. 2)
Siennicki Jerzy	*Mieczysław Kurzątkowski* (z. 1)
Sieroszewski Władysław	*Hanna Krzyżanowska* (z. 3)
Sikora Marian	*Danuta Ptaszyńska* (z. 4)
Skawiński Karol	*Piotr Stępień* (z. 3)
Skibińska Jadwiga	*Kazimierz Śliwa* (z. 4)
Skibiński Sławomir	*Alina Skibińska* (z. 3)
Skibniewski Stanisław	*Anna Adamczyk* (z. 4)
Skórewicz Kazimierz	*Hanna Krzyżanowska* (z. 2)
Sławiński Ireneusz	*Maciej Rejmanowski* (z. 2)
Sławski Roger	*Gabriela Klause* (z. 1)
Słonecki Marian	*Władysław Zalewski* (z. 3)
Smolarek Przemysław	*Tadeusz Chrzanowski* (z. 3)
Sobocki Wojciech	*Barbara Tondos* (z. 4)
Sosnowski Oskar	*Maria Brykowska* (z. 2)
Sowiński Ignacy	*Piotr Stępień* (z. 3)
Stankiewicz Jerzy	*Janusz Ciemnołoński* (z. 2)
Starzewska Janina	*Zofia Kostka-Bieńkowska* (z. 2)
Stefański Andrzej	*Renata Leszczyńska* (z. 3)

Stefański Józef	*Jacek Serafinowicz* (z. 2)
Steinbrecht Conrad	*Marian Arszyński* (z. 2)
Strasburger Włodzimierz	*Mirosław Przyłęcki* (z. 2)
Stryjeński Tadeusz	*Andrzej Gaczoł* (z. 4)
Stryowski Wilhelm	*Ewa Barylewska-Szymańska* (z. 4)
Such Stanisław	*Jacek Kawałek* (z. 3)
Sulimierska-Laube Maria	*Alicja Lutostańska* (z. 2)
Swaczyna Irena	*Marek Grześkiewicz* (z. 4)
Szablowski Jerzy	*Jerzy Petrus* (z. 2)
Szandomirski Jerzy	*Hanna Krzyżanowska* (z. 4)
Szczuka Jerzy	*Ryszard Danecki* (z. 4)
Szukała Teodor	*Henryk Kondziela* (z. 4)
Szumska-Lipkowa Gabriela	*Alicja Lutostańska* (z. 1)
Szunke Norbert	*Tadeusz Borsa* (z. 3)
Szwej Jerzy	*Danuta Ptaszyńska* (z. 4)
Szydłowski Tadeusz Andrzej, Lubicz	*Andrzej Gaczoł* (z. 2)
Szymański Michał	*Wojciech Jankowski* (z. 3)
Szymański Stanisław	*Franciszek Midura* (z. 4)
Szyszko-Bohusz Adolf	*Andrzej Gaczoł* (z. 2)
Ślesiński Władysław	*Zbigniew Beiersdorf* (z. 4)
Ślusarczyk Jan	*Adam Roman* (z. 3)
Świszczowski Stefan	*Łukasz Walczy* (z. 2)
Talowski Teodor	*Zbigniew Beiersdorf* (z. 2)
Teliga Jerzy	*Anna Czapska* (z. 2)
Tereszczenko Jadwiga	*Edyta Pasek-Paszkowska* (z. 4)
Then-Mączkowska Maria	*Grażyna Dzisko-Wadas* (z. 3)
Tiunin Władysława, zob. Kamińska-Tiunin Władysława	
Tłoczek Ignacy	*Hanka Zaniewska* (z. 2)
Tomaszkiewicz Stefan	*Jan Pic* (z. 2)
Tomkiewicz Władysław	*Alicja Lutostańska* (z. 2)
Tomkowicz Stanisław	*Andrzej Gaczoł* (z. 2)
Torwirt Leonard	*Emanuel Okoń* (z. 2)
Treter Bogdan	*Andrzej Gaczoł* (z. 2)
Tryburski Jerzy	*Antoni Oleksicki* (z. 2)
Trylińska Beata	*Feliks Dzierżanowski* (z. 2)

Trzeciak-Welter Krystyna	*Alicja Lutostańska* (z. 2)
Tuczyński Leszek	*Janusz Lehmann* (z. 2)
Tur Jerzy	*Barbara Tondos* (z. 4)
Tuszewski Tadeusz	*Joanna Damięcka* (z. 3)
Ulatowski Roman	*Henryk Kondziela* (z. 4)
Urbański Ludwik	*Zbigniew Beiersdorf* (z. 2)
Uske Bogna, zob. Wierzbanowska-Uske Bogna	
Uszyński Kazimierz	*Franciszek Midura* (z. 4)
Vetulani Cecylia	*Grażyna Dzisko-Wadas* (z. 3)
Vogel Deodat Zygmunt	*Henryk Kondziela* (z. 1)
Volmar Erich	*Marian Arszyński* (z. 2)
Wakulińska Marzena	*Jan Gromnicki* (z. 2)
Walczy Stefan	*Łukasz Walczy* (z. 2)
Walicka Krystyna, s. Michaela	*Wanda Puget* (z. 2)
Walicki Michał	*Hanna Krzyżanowska* (z. 2)
Ważny Jerzy	*Wojciech Kurpik* (z. 4)
Wąsacz Jan	*Jacek Kawałek* (z. 3)
Welter Krystyna, zob. Trzeciak-Welter Krystyna	
Werc Aleksander	*Renata Linette* (z. 4)
Węcławski Jan	*Weronika Węcławska-Lipowska* (z. 4)
Wicher-Jesionowska Krystyna	*Janusz Prusiewicz* (z. 3)
Widawski Jarosław	*Maria Brykowska* (z. 3)
Wielgus-Wysocka Maria	*Grażyna Dzisko-Wadas* (z. 3)
Wieloch Roman	*Tadeusz Chrzanowski* (z. 3)
Wierzbanowska-Uske Bogna	*Teresa Meyer* (z. 4)
Wilgocki Eugeniusz	*Eugeniusz Cnotliwy* (z. 3)
Wilimiński Rajmund	*Joanna Wilimińska* (z. 2)
Witkiewicz-Koszyc Jan	*Mieczysław Kurzątkowski* (z. 2)
Witkowski Adam	*Ewa Wilkojć* (z. 4)
Witwicki Michał	*Danuta i Feliks Ptaszyńscy* (z. 4)
Wojciechowska Anna	*Hieronim Kaczmarek* (z. 2)
Wojciechowski Włodzimierz	*Henryk Nowakowski* (z. 2)
Woyda Stefan	*Marek Konopka* (z. 4)

Wójciak Marian	*Jacek Kawałek* (z. 3)
Wróblewski Stanisław	*Iwona Błaszczyk* (z. 3)
Wysocka Maria, zob. Wielgus-Wysocka Maria	
Wyszyńska-Prosnak Joanna	*Anna Bogdańska, Henryk Morawski* (z. 4)
Zachwatowicz Jan	*Lech Krzyżanowski* (z. 1)
Zakrzewski Zygmunt	*Hieronim Kaczmarek* (z. 2)
Załuski Andrzej	*Kinga Rogalewska* (z. 2)
Zarębska Teresa	*Alicja Lutostańska* (z. 3)
Zaufal Wanda	*Jolanta Łączyńska, Danuta Mitraszewska* (z. 3)
Zborowski Bruno	*Anna Czapska* (z. 2)
Zelek Roman	*Zygmunt Nocoń* (z. 4)
Zieleśkiewicz Stefan Edward	*Henry Kondziela* (z. 1)
Zieliński Zbigniew	*Henryk Kondziela* (z. 1)
Ziętkiewicz Zdzisław	*Jan Pic* (z. 1)
Zin Wiktor	*Kazimierz Kuśnierz* (z. 4)
Zinserling Borys	*Jarosław Zawadzki* (z. 4)
Żaryn Stanisław	*Hanna Krzyżanowska* (z. 2)
Żuk Kazimierz	*Henryk Kondziela* (z. 4)
Żukowski Jerzy	*Tadeusz Borsa* (z. 3)
Żurowski Józef	*Andrzej Gaczoł* (z. 3)
Żurowski Tadeusz	*Marek Konopka* (z. 4)

Errata
do 2. zeszytu PSBKZ
wyd. 2006

Strona	Szpalta	Wiersz	Jest	Powinno być
49	lewa	10 od dołu	w *Ochronie przyrody i jej zasobów* (1965)	w: *Ochronie przyrody i jej zasobów*, T. I (Kr. 1965)
76	lewa	2 od góry	archeologii	chronologii
76	lewa	21 od góry	dodać przecinek po: budowli katedralnej	
76	lewa	20 od dołu	Univ.	Uniw.
146	prawa	5 od góry	Hyrowie	Chyrowie
160	lewa	13 od dołu	miał córkę Alinę Lorentz-Kowalczykową	miał dwie córki: Irenę Nowakową i Alinę Kowalczykową
179	lewa	19 od dołu	w 1946	od 1946

ISBN 978-83-931656-7-4